Hristos a înviat!

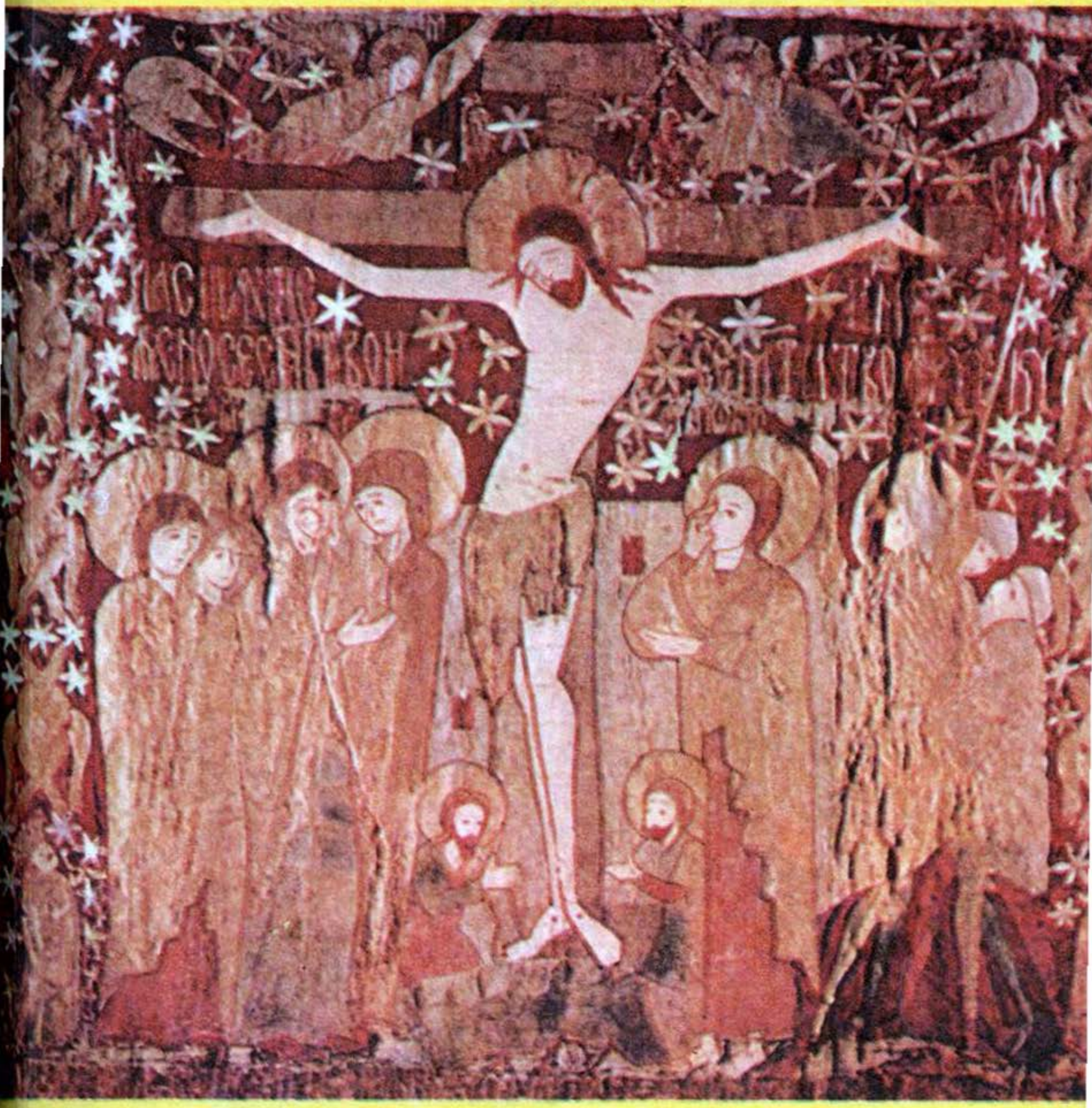

magazin istoric

SERIE NOUĂ — APRILIE 1993

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVII — nr. 4 (313)
aprilie 1993

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei (responsabil de număr), Doina Pascu, Marian Ştefan

Secretar de redacţie: Theodor Lianos

Macheta artistică: Radu Ion Popescu, arh. Marian Oproiu

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Istorie şi cultură: Andrei Bîrseanu 2
Căderea în comunism: Marian Ştefan, Andrei Şiperco 3
Arhipelagul ororii: Constantin Aioanei, Cristian Troncotă 10
Românii să rămînă români: George şi Greta Sturdza 14
Convorbiri diplomatice (1940-1944): Mihai Antonescu 20
20 august 1944. G. Coşbuc, un simbol al solidarităţii româneşti: Gabriel Ţepelea 27
Rhône-Poulenc — **Călătorie într-o lume necunoscută:** Dorin Matei 33
Anii '70. În spatele uşilor închise, la Bucureşti şi Washington: Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney 36
1809. Călătoria contelui de Moriolles de la Nistru la Brăila: Dan Amedeu Lăzărescu 41
Întîlniri cu I.I.C. Brătianu: Al. Iacovachi 44
Genovezi în Moldova lui Ştefan cel Mare: Mircea Halunga 49
Bătălii navale în Războiul de 100 ani: Christopher Allmand 52
1942. Cazul Laconia: Léonce Peillard 56
De la Reichstag la Bundestag: Dumitru Hîncu 60
Misiunea Runciman în Cehoslovacia: Vaughan Burdin Baker 64
1929. Spre Kabul, la ordinul lui Stalin: Grigori Agabekov 70
Filip II şi Franz Josef: Emanuel C. Antoche 75
Iubirile lui Talleyrand: André Castelot 79
În Bucureşti, acum 50 ani 88
• Curierul Fundaţiei Culturale Magazin Istoric ...69 • Cărţi sosite la redacţie ...78 • Ora şcolii ...84 • Istoria şi şcoala ...86 • Rebus istoric ...93 • Dialog cu cititorii 94

ANDREI BÎRȘEANU

Istorie și cultură

Dreptul de a aspira la o cultură națională proprie este unul din drepturile naturale cele mai de căpetenie ale unui popor.

El se poate asemăna cu dreptul individului la viață, la partea sa de aer și de lumină. Și precum individul, amenințat în existența sa, are dreptul a se apăra din toate puterile sale, dînd din mîini și din picioare, tot astfel un popor, a cărui viață culturală este atacată, e îndreptățit a folosi toate mijloacele ce-i stau la îndemînă, pentru apărarea criteriilor acestei vieți, a limbii sale strămoșești, a tradițiilor și a obiceiurilor sale, a portului, cîntecelor și jocurilor, a religiei și a literaturii naționale.

A nu recunoaște acest drept, ar însemna a proclama ca principiu războiul de exterminare între oameni, a da pe cel mai slab pradă celui mai puternic, a pune pe tron tirania, a aduce pe om iarăși la starea fiarelor sălbatice.

Și tocmai pentru a feri societatea omenească de asemenea situații primejdioase, statele organizate din timpurile mai nouă, compuse din mai multe naționalități, au adus legi pozitive, prin care se asigură fiecărui popor dreptul la viață sufletească proprie, conform însușirilor și dispozițiunilor sale, moștenite din moși și din strămoși.

Acolo unde aceste legi se respectă, popoarele se simt fericite și statul înaintează, văzînd cu ochii; îndată ce însă volnicia se ridică peste legi, amenințînd dreptul altora la viața sufletească, buna înțelegere dintre cetățeni dispare spre răul totalității.

Dar năzuința fiecărui popor la crearea unei culturi naționale nu este numai un drept, ci în același timp este și o datorință.

Dacă este adevărat că menirea omului pe pămînt este progresul, fiind dator fiecare individ a face un pas mai departe decît părinții săi, tot astfel și menirea popoarelor nu poate fi alta decît progresul, avînd fiecare din ele datoria a-și perfecționa însușirile sale caracteristice și astfel a contribui la înaintarea obștească a omenimei, sau cu alte cuvinte a promova cultura generală prin desăvîrșirea culturii sale naționale.

Năzuința noastră generală a popoarelor spre dezvoltarea culturii naționale o pretinde însăși legea progresului omenimei, care nu sufere nici o stavilă și adeseori observăm că chiar și popoarele cele mai apăsate politicește dau semne de o puternică viață culturală (...).

Supunîndu-se acestei legi a progresului și urmînd exemplul popoarelor mai înaintate, poporul nostru din această patrie [Transilvania], ajuns la conștiință de sine, de asemenea, se nizui a-și crea o cultură națională, studiindu-și și prețuindu-și tot mai mult limbă strămoșească, cercetîndu-și trecutul său, observîndu-și datinile și obiceiurile și peste tot căutînd „să-și lumineze mintea cu învățăturile", după îndemnul dascălului de odinioară de la Arad, Dimitrie Țichindeal.

Vătămat-o oare poporul nostru, urmînd astfel cît de puțin interesele altor neamuri, sau numai și-a făcut datoria către sine însuși?

Atins-a el cît de cît, prin cultivarea însușirilor sale caracteristice și prin năzuințele sale de înaintare economică, interesele patriei comune sau dimpotrivă a contribuit și contribuie la întărirea ei?

Răspunsul la aceste întrebări cred că reiese de sine pentru fiecare om nepreocupat.

Lucrarea noastră pentru înaintarea culturală în sens național nu este o acțiune agresivă, ci dimpotrivă o acțiune de conservare proprie, iar din punct de vedere al totalității cetățenilor ea nu poate fi privită decît ca salutară, avînd în vedere că binele totalității se razimă pe binele părților constitutive.

Lucrînd pentru înaintarea culturală și economică a poporului nostru, noi lucrăm pentru binele patriei întregi și astfel vom avea tot dreptul să așteptăm ca lucrarea noastră să fie prețuită după cuviință și sprijinită, în loc de a fi privită cu ochi răi și stînjeniți.

În toată acțiunea noastră culturală și economică, deviza noastră a fost și este: Popoare fericite în patrie fericită!, *o dorință nutrită adînc în piepturile noastre, a cărei înfăptuire am voi să urmeze cît de curînd.*

(Andrei Bîrseanu, vicepreședinte, Cuvînt de deschidere a Adunării generale a ASTREI, *Dej 5/18 septembrie 1910, reprodus în* Transilvania, *nr: 5/1910)*

CE ÎNŢELEG RUŞII

PRIN GUVERN PROSOVIETIC

Studii, articole, lucrări memorialistice, dar mai cu seamă numeroase documente publicate în ultimii doi-trei ani, multe dintre ele chiar în paginile revistei Magazin istoric, **evidenţiază concluzia că instaurarea comunismului în România, ca şi în alte ţări foste socialiste, a fost, prin excelenţă, rezultatul intervenţiei factorului politic, diplomatic şi militar sovietic. În ultimă instanţă, referindu-ne strict de astă dată la România, instaurarea regimului comunist nu poate fi definită decît ca o sovietizare a societăţii româneşti, o impunere forţată a unui model complet străin tradiţiei şi aspiraţiilor poporului român.**

Concluzia nu este nouă; a fost avansată încă din primii ani postbelici, în studii, analize şi evaluări ale unor publicişti, istorici şi politologi din Occident, ca şi ale unor fruntaşi politici şi intelectuali autohtoni. Mai mult, îndrăznim să spunem că — deşi timid şi cu infinite precauţii — ea a răzbătut uneori şi din unele contribuţii istoriografice româneşti din ultimii 20-25 ani, ce încercau să acrediteze ideea că, dacă nu în mod direct, măcar prin efectele sale psihologice, prezenţa autorităţilor politice şi militare sovietice pe teritoriul României a influenţat hotărîtor cursul evenimentelor. Nu trebuie uitat nici faptul că, indiferent din ce considerente, în ultimii săi ani, dictatura ceauşistă a permis o abordare mai aproape de adevăr a unor importante capitole din istoria relaţiilor româno-sovietice din primii ani postbelici (regimul stabilit României prin Convenţia de armistiţiu din 12 septembrie 1944, problema cobeligeranţei şi a relaţiilor de comandament româno-sovietice, rolul Comisiei Aliate (Sovietice) de Control, al Sovromurilor ş.a.). Dar nu trebuie să uităm, de asemenea, că toate aceste frînturi de adevăr erau acceptate de propaganda regimului trecut mai ales pentru a crea imaginea falsă a unui partid comunist „trup din trupul poporului român, reprezentantul unic şi cel mai autorizat al aspiraţiilor sale de libertate, dreptate şi independenţă naţională".

Nimic mai fals. Creaţie cominternistă, care mulţi ani acţionase în spiritul caracteristic unei coloane a V-a sovietice, ca factor de destabilizare şi dezmembrare a statului unitar naţional român, partidul comuniştilor din România, rupt la 8 mai 1921 din Partidul Socialist şi interzis în 1924, a ieşit, practic, la lumina zilei la 23 august 1944. Lipsit la început de aderenţe în rîndul populaţiei ţării, cu un trecut şi o activitate care nu-i ofereau mari şanse de a se impune în viaţa politică românească postbelică, dacă aceasta ar fi evoluat firesc, partidul comunist a beneficiat din plin de jocul de interese al marilor puteri din coaliţia antihitleristă şi de raportul de forţe favorabil U.R.S.S. în această parte a Europei. Aşa s-a făcut că, încă din primele zile de după 23 august 1944, dar mai ales după semnarea Convenţiei de armistiţiu din 12 septembrie acelaşi an, nota dominantă a cursului istoriei româneşti a devenit nefirescul. Nefirescul născut din prezenţa militară străină, controlul sever al tuturor sectoarelor vieţii — control cerut prin înseşi condiţiile armistiţiului şi asigurat prin intermediul Comisiei Aliate (Sovietice) de Control şi, apoi, prin intervenţia şi impunerea brutală a voinţei Moscovei prin consilieri omniprezenţi şi omnipotenţi. Desigur, conducerea partidului comunist român a fost implicată masiv în acel proces de sovietizare a României, după cum, ulterior, a fost implicată integral în diferite etape ale totalitarismului impus vieţii româneşti dintre 1944 şi 1989.

Recunoaşterea guvernului Groza de către S.U.A. şi Marea Britanie a fost un act politic speculat propagandistic de comunişti (manifestaţie organizată în februarie 1946 la Bucureşti)

Acestea sînt adevăruri general afirmate şi tind a deveni şi general acceptate. Dar sînt adevăruri fragmentare şi vor rămîne astfel pînă ce istoriografia românească nu ne va oferi atît de mult aşteptatele studii monografice privind adevărata istorie a poporului român în timpul celor 45 de ani de regim comunist. Pînă atunci, credincioasă obiectivelor pe care şi le-a propus, revista noastră continuă să pună în circuit public noi şi noi surse inedite **pentru întregirea adevărului, pentru un**

spor de înțelegere și dreaptă judecată a evenimentelor și a factorilor care le-au generat.

Este și cazul documentului pe care vi-l supunem atenției în paginile care urmează. Este vorba despre studiul Alegerile postbelice în Europa centrală și de est, intocmit la 28 martie 1946, de către Oficiul de cercetări și informații al Departamentului de Stat al S.U.A. (Arhivele Statului, București, Colecția Microfilme S.U.A., Rola 636, cadrele 648-702). Un studiu privind problemele locale și internaționale implicate în desfășurarea alegerilor în „fostele țări ocupate și inamice din Europa centrală și de est". Un fel de pronostic privind viitorul unor țări central și est-europene, între care și România.

Un document în care însă se fac trimiteri clare la realități desemnate prin sintagme de genul „sferă de influență", „interesele marilor puteri", „cei trei mari", dar și la declarații și principii referitoare la organizarea postbelică a lumii. Principii nobile, care au trezit și hrănit speranțele omenirii în triumful ideilor de drept și demnitate în viitoarele relații dintre state. În realitate însă, faptele sînt bine cunoscute, evenimentele n-au fost guvernate de aceste nobile principii, ci de interese și înțelegeri pe care literatura de specialitate le-a desemnat prin formula „politica sferelor de influență".

Atragem atenția asupra faptului, explicabil la urma urmelor, că autorii studiului încearcă să acrediteze ideea unicului vinovat — U.R.S.S. — și arătîndu-l cu degetul, implicit, vor să absolve pe ceilalți „doi mari" de orice responsabilitate. Plasîndu-se pe o poziție neechivoc defensivă și defetistă, analiștii se mulțumesc să constate răul, dar nu formulează nici cea mai firavă soluție pentru bararea lui. Ceea ce ne face să ne întrebăm: oare se dorea acest lucru? Întrebare cu atît mai firească și necesară cu cît nu puține din analizele autorilor au conotații pînă în zilele noastre.

Dar acest aspect al istoriei contemporane a Europei centrale și de est este mult prea important pentru a-l trata în cîteva propoziții. Deci, cu un alt prilej.

Iată pasajele care ne-au reținut cu deosebire atenția, precizînd că sublinierile noastre în text au fost marcate prin sigla subl. ns. cuprinsă între paranteze drepte, iar nota din subsol prin sigla n.r.

Marian ȘTEFAN

„Rușii forțează nota... Doresc o evoluție foarte rapidă"

Cuvintele reproduse în titlul de mai sus le-am desprins dintr-o mărturie datată decembrie 1944. Am depistat-o în Arhiva Federală din Berna, Fond E 2001 (D)3. 1943-1945, Band 469, Doss: Stellung Rumäniens in Kriege. **Un document expediat de ministrul Elveției la București René de Weck, la 21 decembrie 1944, pe adresa consilierului federal M. Pilet-Golaz, șeful Departamentului politic federal, dar pe o rută ocolită, utilizînd curierul Legației elvețiene din Ankara. De ce pe această rută, n-am reușit să aflu, dar conținutul întregii corespondențe merită, credem, toată atenția și vine să completeze în mod relevant celelalte surse documentare publicate de** Magazin istoric **în cadrul acestei rubrici.**

„Domnule Consilier federal — scria de Weck în nota ce însoțea documentul —, pentru toate scopurile utile, am onoarea a vă înainta în acest plic, în două exemplare, un document intitulat Observațiile unui comunist român (evreu) asupra intențiilor U.R.S.S. față de România.

Această notiță rezumă o convorbire pe care unul dintre informatorii mei a avut-o cu un membru al comitetului de conducere al partidului comunist din România. Este de la sine înțeles că las celui care a redactat aceste observații și celui care le-a anunțat întreaga răspundere a afirmațiilor lor..."

La data cînd de Weck lua cunoștință de opiniile exprimate de un membru al conducerii partidului comunist în legătură cu destinul României postbelice, avusese el însuși numeroase indicii cu privire la evoluția evenimentelor spre o rapidă cădere a țării noastre în robia comunisto-moscovită. Propriile-i opinii în această privință le-a încredințat jurnalului din care Magazin istoric **a publicat semnificative fragmente în nr. 8-10/1992. De unde atunci vizibila rezervă a lui de Weck față de conținutul confesiunii acelui anonim fruntaș comunist, a cărui identitate sîntem convinși că o cunoștea, dar, explicabil, a preferat s-o lase sub tăcere? Poate francheța și duritatea confesiunii? Poate. În diplomație, ca și în politică, n-ar fi prima oară cînd adevărul rostit fără ocolișuri stîrnește vii suspiciuni, fiind considerat mai de grabă o minciună provocatoare...**

Numai că, citită din perspectiva timpului scurs, mărturia a fost pe deplin confirmată de evenimente. (Cititorii s-au convins parcurgînd documentele publicate de Magazin istoric, **nr. 10-12/ 1992, referitoare la Convenția de armistițiu și activitatea Comisiei aliate de control.) Dar să-l lăsăm pe acel „anonim" să schițeze tabloul viitoarei Românii, așa cum rezultă el din ceea ce, din sferele înalte în care era situat, știa că se plănuise.**

Andrei ȘIPERCO

Introducere

În ciuda faptului că cei trei mari căzuseră de acord asupra principiului unor alegeri democratice în fostele state satelite eliberate din Europa centrală și de est, desfășurarea alegerilor în prezent în aceste state a provocat și probabil va mai provoca grave fricțiuni internaționale, precum și tulburări locale. Principala dificultate pare a fi aceea că aplicarea principiului unor alegeri libere este destinată să determine în anumite zone rezultate incompatibile cu ceea ce una dintre marile puteri, și anume U.R.S.S., concepe a fi interesele sale de securitate. Divergențele apărute între marile puteri, între modul de interpretare și aplicare a acordului lor formal, a dus, în anumite cazuri — sau este pe cale să ducă — la alegeri ținute într-o manieră neconformă principiilor democratice, așa cum sînt ele înțelese în Statele Unite. Imaginea este însă de o deosebită complexitate. În unele state, problema reconcilierii alegerilor libere cu interesele marilor puteri pare a fi, pentru moment, insolubilă.

...Scopul acestui studiu este de a analiza stadiul alegerilor în 11 state din Europa centrală și de est (Finlanda, Polonia, Germania, Cehoslovacia, Austria, Ungaria, România, Iugoslavia, Bulgaria, Albania și Grecia) pentru a stabili condițiile care obstrucționează ținerea unor alegeri democratice și a evidenția, dacă este posibil, acei factori care explică rezultatul încununat de succes al alegerilor din cîteva dintre aceste state.

Tactica oficială a celor trei mari

Statele Unite, Marea Britanie și Uniunea Sovietică, atît împreună cît și fiecare în parte, s-au pronunțat în favoarea alegerilor. Declarația lor comună pe această temă poate fi socotită acum ca o bază a unei înțelegeri și obligații internaționale. Fragmentul adecvat din Declarația de la Ialta, din 11 februarie 1945 [vezi minutele conferinței în *Magazin istoric*, nr. 1-6/1967], proclamă:

„Ei (cei trei mari) declară de comun acord că își vor coordona, în mod temporar, pe perioada de instabilitate din Europa eliberată, tacticile celor trei guverne ale lor în ceea ce privește sprijinul pe care-l vor acorda popoarelor eliberate de sub dominația

OBSERVAȚIILE UNUI COMUNIST ROMÂN (EVREU) ASUPRA INTENȚIILOR U.R.S.S. FAȚĂ DE ROMÂNIA

Obiective generale

U.R.S.S. dorește să transforme România în așa fel încît, din punct de vedere politic, economic și moral, aceasta să nu se mai poată opune Rusiei și nici să devină instrumentul unei terțe puteri împotriva sa.

Dîndu-și seama de faptul că are dușmani în străinătate, U.R.S.S. dorește să prevină orice agresiune și să-și creeze puncte de sprijin exterioare.

Mijloace de realizare a acestor obiective

Pentru atingerea acestor obiective, rușii intenționează să treacă puterea de stat în România în mîinile partidului comunist, indiferent care ar fi numărul aderenților acestuia și împotriva voinței majorității burgheze din țară; aceasta o vor face prin amenințări (denunțarea Convenției de armistițiu etc.), prin teroare (manifestații de stradă), prin acuzarea întregului popor și a conducătorilor săi și crearea în acest fel la conducători a unui sentiment de culpabilitate, prin viclenie, prin convingere, prin epurare — care trebuie pur și simplu să realizeze adagio-ul „dă-te tu de-o parte, să trec eu în locul tău" — și chiar prin forță. La nevoie, rușii nu vor șovăi să folosească oricare din aceste mijloace.

Dat fiind că burghezia română este vlăguită, speriată, animată de un sentiment profund de culpabilitate și lipsită de personalități puternice, comuniștii români consideră că nici nu va fi nevoie ca să se recurgă la forță. Pînă acum burghezii, politicienii, industriașii și comercianții au cedat în fața revendicărilor partidelor de stînga și ale muncitorilor. Mîine vor face la fel proprietarii din orașe și sate. Guvernul nu se amestecă.

Instrumentul de lucru

Instrumentul cu ajutorul căruia rușii își propun să treacă puterea publică a burghezilor în mîinile comuniștilor este Convenția de armistițiu.

Ei au redactat-o la Moscova de la bun început, în așa fel încît, odată acceptată de români pentru clemența sa aparentă, să permită ca românilor să li se impună sarcini practic nelimitate. Această Convenție a fost impusă românilor, deși rușii prezintă adoptarea ei ca fiind rezultatul unor tratative îndelungate.

Cerînd românilor contribuții practic nerealizabile și luîndu-le, în același timp, fără bonuri, toate mărfurile care le-ar permite să-și satisfacă cerințele, rușii vor să-și creeze posibilitatea de a reproșa românilor că nu aplică scrupulos Convenția și astfel să-și aroge dreptul de a interveni în treburile țării, urmărind prin aceasta următorul scop dublu: a) să ceară un guvern tot mai de stînga; b) să intervină în administrarea marilor uzine și întreprinderi private, întîi pentru a le controla și apoi pentru a le naționaliza. Dreptul de control asupra întreprinderilor românești este de altfel prevăzut chiar în Convenția de armistițiu.

Această naționalizare odată realizată, țara va fi colectivizată din punct de vedere industrial. Va urma apoi același procedeu pentru agricultură: mai întîi, țăranii vor primi

Germaniei naziste, precum și popoarelor fostelor state-satelite ale Germaniei din Europa pentru a-și rezolva, prin mijloace democratice, stringentele lor probleme politice și economice.

Instituirea ordinii în Europa și refacerea vieții naționale, economice trebuie realizate prin procese care să permită popoarelor eliberate să distrugă ultimele vestigii ale nazismului și fascismului și să creeze instituții democratice după propria lor „voință... Cele trei guverne vor sprijini în comun popoarele din orice stat european eliberat sau fost satelit al Axei din Europa unde, după opinia lor, situația impune... (c) crearea unor autorități guvernamentale larg reprezentative, din care să facă parte toate elementele democratice din rîndul populației și, de asemenea, cît mai curînd posibil, prin alegeri libere, a unor guverne reprezentînd voința populară și (d) facilitarea, acolo unde este necesar, a organizării unor astfel de alegeri"...

Pe lîngă această declarație comună, atît anglo-americanii, cît și rușii au accentuat public importanța alegerilor. De exemplu, revista *Novoe Vremia* (săptămînal sovietic) din 15 noiembrie și 1 decembrie 1945 inserează articole despre alegerile din Iugoslavia și Bulgaria, caracterizîndu-le ca pași semnificativi pe calea democrației. În general, presa sovietică a făcut o publicitate favorabilă alegerilor ținute în sfera sa de influență, în special în țările dominate de comuniști, precum și recentelor alegeri chiar din U.R.S.S. În ceea ce-l privește, guvernul american a făcut din organizarea de alegeri libere o condiție a recunoașterii fostelor state satelite — Ungaria, România și Bulgaria (deși în privința Bulgariei această stipulație nu a fost reafirmată în *Acordul de la Moscova*, din 26 decembrie 1945)[1].

Evenimentele anului trecut însă au demonstrat că acordurile formale privind alegerile nu sînt suficiente pentru a asigura o înțelegere reciprocă între marile puteri. Într-un moment sau altul, alegerile, sau pregătirea lor, au constituit subiectul unor fricțiuni interaliate mai mult sau mai puțin grave în Polo-

[1] Între 16 și 26 decembrie 1945, la Moscova s-a ținut o nouă sesiune a Conferinței miniștrilor de externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii (V.M. Molotov, J. Byrnes și E. Bevin), care a luat unele hotărîri privitoare la România: recunoașterea guvernului Groza de către S.U.A. și Marea Britanie, dar includerea în cadrul acestuia a cîte unui reprezentant al P.N.Ț. și P.N.L., organizarea de alegeri și înființarea unei Comisii interaliate (A.I. Vișinski — U.R.S.S., A Harriman — S.U.A. și A. Clark Kerr — Marea Britanie) însărcinată cu îndeplinirea acestor hotărîri — *n.r.*

pămînt, apoi, din considerente de randament, proprietățile vor fi reunite în colhozuri.

Timpul disponibil pentru realizarea acestui program

Rușii își dau seama că nu au destul timp în fața lor — poate numai cîteva luni —, imediat după terminarea războiului trebuind să-și retragă trupele: liberi, românii nu vor trece la comunism. Rușii forțează deci nota și doresc o evoluție foarte rapidă; ei nu s-ar da înapoi de la utilizarea forței, dacă această cale s-ar dovedi necesară pentru a cîștiga timp. Rezultatul ar fi dictatura proletariatului român. Rușii au adus noi trupe [în România] și au cerut românilor să le demobilizeze pe ale lor.

Problema încadrării României în U.R.S.S.

Odată puterea de stat trecută în mîinile comuniștilor și economia românească colectivizată, problema de a ști dacă Regatul României aderă sau nu la U.R.S.S. își pierde valoarea. El poate rămîne formal independent, deși dependent de Rusia din toate punctele de vedere.

Rușii își propun ca mai tîrziu să cîștige sufletul românesc și speră că țara se va alătura spontan U.R.S.S.-ului.

Pe de altă parte, enormele contribuții românești vor lega economic România de Rusia pentru mai mulți ani. Exportul în alte țări va fi aproape imposibil, și chiar dacă va exista, va fi controlat de Rusia. România va fi deci îndepărtată de foștii săi prieteni.

Industria petroliferă

Pentru ca România, sau terțe puteri prin intermediul acesteia, să nu poată folosi petrolul românesc împotriva U.R.S.S., aceasta din urmă intenționează să reducă această industrie la nivelul său cel mai restrîns. În acest scop, rușii o vor deposeda, pur și simplu, de utilajele sale. Neîncetat, vor fi transportate în Rusia 40 000 vagoane de utilaje de foraj.

Rafinăriile aparțin în proporție de 80% grupului anglo-american; aceasta nu a împiedicat însă Rusia să-și pună planul în aplicare.

Relațiile Rusiei cu alianța anglo-saxonă

Toate procedeele rusești sînt în contradicție flagrantă cu principiile enunțate de Uniune. Această duplicitate face parte integrantă din politica rusească și este intenționată. Marile mase și chiar un mare număr de burghezi se lasă amăgiți. Puținelor persoane care sesizează adevărul nu li se dă crezare.

Din punct de vedere politic internațional, rușii consideră că anglo-saxonii nu vor dori să se pună rău cu Rusia pentru România, în special dacă rușii o bolșevizează legal. La rîndul lor, anglo-saxonii înșiși par să nu dorească să se pună rău cu rușii din cauza României, căreia îi reproșează că se lasă prea ușor dominată, că este slabă și că nu le urmează sfaturile.

Pe de altă parte, este evident că România, deși mai burgheză decît țările din jurul său, nu va putea să nu fie influențată de vecinii săi bulgari, unguri și iugoslavi, care vor fi, fără îndoială, mult mai rapid bolșevizați decît ea. ■

nia, Ungaria, România, Iugoslavia, Bulgaria și Grecia. În măsura în care acordul interaliat asupra aspectelor de bază ale echilibrului puterii și măsurilor de securitate admisibile rămîn incomplete, alegerile în statele a căror orientare politică și diplomatică este esențială pentru interesele strategice ale uneia sau mai multor puteri vor fi probabil pasibile de o influență străină. În plus, atunci cînd alegerile vor deveni focarul unei dispute între Aliați, fie datorită rezultatului probabil al scrutinului, fie din cauza procedurii electorale aplicate, acordul aliat formal asupra principiului alegerilor este susceptibil să sporească dificultatea în instaurarea unui guvern care inițial fusese acceptat de toate marile puteri...

Interesele sovietice afectate de alegeri

Pînă în prezent, acțiunea comună sovieto-anglo-americană de a „înlesni" ținerea de alegeri, deși stipulată în acordul din Crimeea, nu a fost nicăieri întreprinsă. Rușii s-au opus unui control sau trimiterii de observatori aliați la alegeri, calificînd aceasta ca un amestec neautorizat în afacerile interne ale țărilor respective și au refuzat să participe ca observatori la alegerile din Grecia. În sine, această poziție nu reprezintă o violare a acordului din Crimeea, care interzice amestecul aliat, afară de cazul în care cele trei guverne ar considera că situația o impune. Acest aspect însă ilustrează marea prăpastie dintre aprobarea expresă a alegerilor și orice colaborare autentică în vederea organizării alegerilor într-o anumită zonă.

Interesele și poziția U.R.S.S. față de alegeri sînt evident de o importanță extremă, atît pentru că rușii sînt plasați într-o poziție de control în majoritatea țărilor în discuție, cît și datorită faptului că relațiile politice dintre aceste state și U.R.S.S. reprezintă elementul major al alegerilor în fiecare caz în parte.

Marea parte a zonei este de primă importanță strategică pentru Uniunea Sovietică, interesată în mod clar ca această regiune cel puțin să nu mai devină un *cordon sanitar* sau o bază de atac împotriva U.R.S.S. Prin urmare, pentru U.R.S.S. este de cea mai mare însemnătate *ca în cît mai multe state cu putință să existe guverne prosovietice, dar mai ales în state ca Polonia, Cehoslovacia și România, care sînt pentru ea de un interes vital. Prin guvern „prosovietic", rușii înțeleg acel guvern care să sprijine U.R.S.S. în cazul unei rupturi între ea și anglo-americani; orice altă definiție ar fi neconformă cu punctul lor de vedere. Este adevărat că din punctul de vedere american, această interpretare dată de sovietici unui guvern favorabil, adesea pare să însemne un guvern aservit* [subl. ns.].

Rușii însă, așa cum a reieșit clar din recentele discursuri din campania electorală, mai manifestă încă teamă de o „încercuire capitalistă" și de imperialismul mascat al tuturor puterilor capitaliste. Deci ei au o încredere redusă într-un guvern sau un partid politic ce ar putea propovădui dorința unor relații prietenești cu U.R.S.S., dar care ar avea o mult mai mare simpatie și legătură ideologică cu Occidentul. De aceea, în aceste zone în care ei ocupă o poziție dominantă, e de așteptat ca rușii să tindă să sprijine guverne sau grupări politice în care au deplină încredere, în primul rînd pe acelea în care partidul comunist are o influență determinantă.

În ciuda faptului că, în majoritatea statelor în discuție, rușii au avut mijloacele concrete de a impune nemijlocit regimuri pe gustul lor — prin acțiunea directă a armatei roșii sau a comisiilor de control locale — ei au preferat să folosească metode ocolite; în nici o țară nu a venit la putere un guvern în mod clar comunist. În punerea în aplicare a acestei metode, rușii au sprijinit, în declarații și propagandă oficială, „independența" și dreptul la „autodeterminare" al acestor state.

În general, politica oficială sovietică a fost orientată spre susținerea unor guverne de front național, formate dintr-un bloc de partide „democratice-antifasciste". Deși numărul partidelor din aceste blocuri este limitat, în comparație cu sistemul de partide antebelice, rușii declară în mod categoric că aceste guverne naționale nu sînt același lucru cu sistemul unipartid sovietic și că partidele „nefasciste", aflate în opoziție față de front, au libertate politică...

Dacă această interpretare ar corespunde faptelor, politica sovietică față de guvernele din Europa centrală și de est nu ar contraveni principiilor democrației occidentale. În realitate însă, *ca urmare a influenței și presiunilor sovietice, fronturile naționale în unele din aceste state nu sînt coaliții autentice, ci fațade ale partidului comunist care controlează posturile-cheie; libertatea opoziției este îngrădită fie prin mijloace indirecte, fie prin amenințări și arestări ilegale, iar adevărata opoziție față de aceste guverne se aseamănă în unele privințe cu practica sovietică în U.R.S.S.: folosirea mitingurilor „spontane" pentru a demonstra voința populară, calificînd opoziția drept „fascistă" și, ca atare, în afara drepturilor politice. Rușii, în mod firesc, nu numai că au negat aceste elemente nedemocratice din guvernele pe care le sprijină, dar nici nu au recunoscut influența sovietică în chiar formarea acestor guverne și activitatea lor* [subl. ns.].

În general, deși în prezent U.R.S.S. nu pare interesată în „sovietizarea" vieții politice a acestor state, pentru a-și promova interesele strategice ea a intervenit în situația politică, ceea ce influențează condițiile în care se pot ține alegerile. În unele situații, acest amestec a fost relativ

redus, așa cum s-a întîmplat în Finlanda; *în cazul României, el a mers atît de departe încît sovieticii sînt direct răspunzători pentru instaurarea guvernului Groza* [subl. ns.].

În funcție de relațiile lor cu Uniunea Sovietică și actualul model probabil al alegerilor lor, statele aflate în discuție se împart în patru mari categorii:

1. State care cad în afara zonei exclusive de influență a sovieticilor și unde controlul sovieto-comunist nu este predominant (Austria și Grecia);

2. State în care influența sovietică, deși dominantă, nu i-a împins pe comuniști spre rolul conducător, ci a permis necomuniștilor să ocupe poziții relativ puternice (Finlanda, Ungaria, Cehoslovacia);

3. State în care chiar partidul comunist are o poziție dominantă (Iugoslavia, Bulgaria, Albania);

4. State în care Uniunea Sovietică s-a folosit de influența ei pentru a compensa neputința partidului comunist (România, Polonia, Germania — zona sovietică).

a) *România.* Dintre națiunile analizate care nu au avut alegeri, România pare acum să prezinte cea mai dificilă problemă. Prin acordul de la Moscova din 26 decembrie 1945, Statele Unite și Marea Britanie s-au angajat să recunoască guvernul Groza, susținut de ruși, după ce acesta va fi completat cu doi membri ai opoziției și cu condiția să promită ținerea unor alegeri libere și nestînjenite cît mai curînd posibil. Statele Unite și-au anunțat recunoașterea provizorie în februarie 1946. *Dar, după toate informațiile disponibile, va fi extrem de greu să se organizeze alegeri satisfăcătoare. Actualul guvern, dominat de comuniști, care beneficiază de un sprijin popular foarte mic, ar fi în mod cert învins în orice alegeri libere. Rezultatul unor astfel de alegeri ar avea, pe deasupra, puternice implicații antisovietice. Este îndoielnic ca U.R.S.S. să dorească să accepte în România un rezultat atît de nefavorabil pentru comuniștii locali și pentru ea însăși, în ciuda faptului că a îngăduit o astfel de situație în Ungaria, și Austria. U.R.S.S. pare să aibă interese strategice mai stringente și mai vitale în România, care se află la granițele ei, care a fost un bulevard pentru invazia germană și care, împreună cu Bulgaria, este importantă pentru instituirea controlului asupra Mării Negre. Mai mult, aici caracterul antisovietic al alegerilor ar fi poate mult mai pronunțat decît oriunde în altă parte. România, în general, este probabil mai antisovietică decît oricare alt stat din Europa de est, poate cu o excepție – Polonia –, iar conservatorii români, spre deosebire de cei finlandezi și unguri, nu s-au împăcat cu ideea unei poziții în orbita sovietică, ci au încercat cu obstinație să-i întărîte pe aliații occidentali împotriva U.R.S.S.*

Potrivit informațiilor din anumite surse, în alegerile care au avut loc recent în unele localități românești, partidul comunist pare să fi fost categoric înfrînt de partidele „istorice" conservatoare (național-țărănesc și național-liberal), deși aceste grupări nu au avut la dispoziție mijloace de propagandă în ultimele nouă luni. De aceea, comuniștii și rușii s-ar putea să fie foarte tentați să falsifice orice fel de alegeri pe plan național pentru a evita o înfrîngere. Se spune că vicecomisarul sovietic Andrei Vîșinski, aflîndu-se în București în ianuarie 1946, a cerut ca social-democrații să candideze pe liste comune cu comuniștii – propunere ce a fost ulterior adoptată de C.C. al partidului socialist. Este îndoielnic însă că această mișcare va afecta concret rezultatul alegerilor; sentimentele antisovietice și anticomuniste ale românilor par să-și găsească expresia indiferent de felul în care vor fi întocmite listele de candidați și de schimbările ce ar putea fi operate în legea electorală (acordarea dreptului la vot pentru femei, tineri și armată, dizolvarea Senatului) [subl. ns.].

S-a afirmat că unii dintre comuniștii mai moderați sînt de părere că guvernul ar trebui să facă tot ce poate în perioada de acum pînă la alegeri pentru a cîștiga sprijinul popular, corectîndu-și greșelile trecutului (adică analizînd abuzurile în aplicarea legii date de el privind reforma agrară), în speranța de a reuși cît mai bine cu putință în alegeri libere. În cazul unei înfrîngeri, care este aproape sigură, partidul cel puțin își va fi păstrat reputația de a fi integru, iar apoi în viitor, ar putea să-și sporească forța în limite normale. Dacă partidul comunist încearcă să falsifice alegerile, argumentează acești moderați, el va rămîne în aceeași situație minoritară în care se află în prezent, conducînd țara în cele din urmă pe o cale dezastruoasă. Este puțin probabil însă că poziția acestor comuniști liberali va precumpăni; comuniștii moderați au avut puține voturi în deciziile anterioare ale partidului. În plus, în ciuda opiniilor atribuite moderaților, comuniștii, odată învinși în scrutin, ar avea mari dificultăți în a-și croi un drum spre o poziție puternică. Prin urmare, este foarte posibil ca partidul să încerce să falsifice alegerile. Hotărîrea lui finală va depinde de sfatul rușilor, care au acordat pînă acum un puternic sprijin comuniștilor din România.

Perspectivele pentru evitarea acestui impas nu par a fi deosebit de promițătoare. O amînare a alegerilor pentru o dată dincolo de toamna anului 1946 ar fi o soluție fericită numai dacă ea va avea darul să reducă tensiunile politice locale și dacă grupările de opoziție ar putea să găsească un teren comun. Disponibilitatea partidelor „istorice" însă de a cîștiga capital politic pe seama sentimentelor antisovietice tot mai răspîndite ale românilor și speranța lor într-o ruptură între U.R.S.S. și puterile occiden-

tale fac extrem de îndoielnică orice reconciliere politică autentică. Dată fiind hotărîrea luată la Moscova de a organiza alegeri și dorința partidelor de opoziție de a-și redobîndi pozițiile prin intermediul alegerilor, este discutabil dacă alegerile pot fi împinse dincolo de toamna lui 1946, cînd speră premierul Groza să le țină.

Este posibil ca un acord politic realizat în prealabil similar cu cel din Ungaria, să aibă o anumită însemnătate — un acord care, indiferent de rezultat, ar menține un guvern de coaliție. Această schemă însă pare să aibă mai puțin succes în România decît în Ungaria (și nici în Ungaria acest aranjament nu are asigurat un succes pe termen lung). Dominația comuniștilor români în actualul guvern este într-un contrast atît de mare cu sprijinul popular așa de redus, încît ei ar avea mult mai mult de pierdut decît comuniștii unguri în acceptarea unui rol de subordonare într-o coaliție guvernamentală bazată chiar și aproximativ pe rezultatele alegerilor.

Pentru moment, se pare că nu există o soluție promițătoare pentru situația din România. Este posibil ca — într-o măsură mai mică sau mai mare — alegerile să fie falsificate, posibilitate ce poate fi amplificată de faptul că Statele Unite și Marea Britanie, acordînd deja recunoașterea lor provizorie [pentru guvernul Groza], au făcut să dispară un instrument de presiune pentru ținerea unor alegeri libere, dacă nu-și vor retrage această recunoaștere.

Concluzii

Deși în întreaga zonă prevalează anumite probleme comune, alegerile în Europa centrală și de est s-au ținut sau sînt pe cale de a se ține într-o largă varietate de condiții și proporții diferite de tensiune și dificultate. Tabloul în întregul lui este prea complex pentru o simplă generalizare...

Manifestație organizată de comuniști la Tîrgoviște în ziua de 17 mai 1946, sub lozinci acuzatoare, la adresa șefilor partidelor democratice

Trei principale aspecte par să stea la baza majorității dificultăților în ținerea alegerilor acum în Europa centrală și de est.

1. Puternicele sentimente antisovietice (fie antibolșevice, fie antislave sau amîndouă) în rîndul unei mari categorii a populației;

2. Starea opiniei publice, nedemocratice și confuze;

3. Neputința democrației parlamentare în marea parte a statelor.

...Măsura în care aceste condiții duc la dificultăți în ținerea de alegeri diferă de la țară la țară, depinzînd de proporția în care ele obțin (proporție mult mai mare în România decît în Cehoslovacia) sprijinul sovietic și de reacția U.R.S.S. și a partidului comunist, elementele cele mai dinamice ale situației. În mod concret, cei trei factori determinanți par a fi:

1. Dimensiunea interesului sovietic în țara respectivă și a controlului pe care-l are asupra ei; 2. Forța relativă a partidului comunist local; 3. Atitudinea partidelor necomuniste, mai ales în ceea ce privește relațiile lor cu forțele profasciste din țară și orientarea lor față de U.R.S.S. și puterile occidentale. Din acest punct de vedere statele se împart în cele patru mari categorii potrivit cărora au fost analizate...

4. Cea de-a patra categorie include acele state în care comuniștii sînt slabi, dar unde U.R.S.S. are un control efectiv și, datorită intereselor sale strategice și suspiciunii față de grupările conservatoare, a reușit să instaleze la putere un bloc dominat de comuniști. Polonia, România și zona sovietică a Germaniei au intrat în această categorie. (Germania, desigur, cu o situație specială, căci ea nu are nici măcar formal o suveranitate, aflîndu-se sub controlul trupelor de ocupație).

Tocmai în aceste state apar cele mai grave probleme în legătură cu oportunitatea unor alegeri ca atare; dacă, în prezent, ar fi să se țină alegeri total reprezentative și libere, rezultatul lor ar fi aproape sigur puternic antisovietic și anticomunist. Pe deasupra, aceste state sînt de mare importanță pentru U.R.S.S., care ar refuza să accepte regimuri ce ar privi în direcția puterilor occidentale pentru a primi sprijin. Prin urmare, atît rușii cît și comuniștii de aici au motive puternice să împiedice acest rezultat, îngrădind libertatea opoziției, impunînd o singură listă electorală sau folosind alte mijloace care ar face alegerile incompatibile din punctul de vedere al Statelor Unite și Marii Britanii.

Pe lîngă aceasta, caracterul democratic al unei mari părți a opoziției politice este îndoielnic și chiar dacă

(Continuare în p. 26)

ARHIPELAGUL ORORII (II)

CONSTANTIN AIOANEI, CRISTIAN TRONCOTĂ

„Toată lumea cunoaşte azi Arhipelagul Gulag. Toată lumea mai ştie că, sub denumirea posibilă de Arhipelag M.A.I., el s-a întins şi asupra României. Ceea ce n-a ajuns însă — şi încă — la cunoştinţa tuturor este că în Arhipelagul românesc a existat o insulă a ororii absolute, cum alta n-a mai fost în întreaga geografie penitenciară comunistă: închisoarea de la Piteşti".

Am desprins citatul de mai sus din cartea lui Virgil Ierunca Fenomenul Piteşti, **apărută la Editura Humanitas, în 1990. Într-adevăr, în geografia penitenciară comunistă de la noi, fenomenul Piteşti ocupă un loc aparte. Despre el, Dumitru Bacu a publicat o carte în 1963 — evident, în străinătate —, iar în 1978 G. Dumitrescu o alta. Lor li se adaugă volumele scoase de I. Ioanid, cu titlul** Închisoarea noastră cea de toate zilele. **Cărţile apărute se bazează pe relatări ale unor martori, pe propria experienţă a autorilor. Vrem să le alăturăm în continuare documente oficiale, care desigur, trebuie privite cu rezerva cuvenită. Dar credem că ele sînt esenţiale pentru înţelegerea funcţionării mecanismului torţionar din România începuturilor comunismului, pe care în numărul anterior l-am prezentat în articulaţiile sale esenţiale.**

Conducătorul experimentului „reeducării" şi „demascării" de la Piteşti, extins apoi şi în alte închisori din ţară, a fost Eugen Ţurcanu. Să facem apel din nou la cartea lui Virgil Ierunca — completînd-o cu o serie de documente oficiale — pentru a-i creiona un portret. S-a născut la 8 iulie 1925. Se pare că era dotat cu o inteligenţă ieşită din comun, dublată de o dorinţă fără margini de parvenire. Elev la Liceul „Dragoş Vodă" din Cîmpulung Moldovenesc, i se pare că drumul cel mai sigur îl prezintă mişcarea legionară. Se înscrie deci în Frăţiile de Cruce. Documente ale poliţiei indică faptul că a rămas în mişcarea legionară mai multă vreme decît spune Ierunca. După 23 august 1944, s-a înscris în U.T.C. De altfel, în 1945 Nicolae Pătraşcu — reprezentantul lui Horia Sima în România — încheiase un acord cu autorităţile comuniste, de „nestînjenire" reciprocă. În mai 1947, Ţurcanu a intrat în P.C.R. A avansat foarte repede pe linie de partid, fiind, în 1948, membru în biroul judeţean Iaşi. Urma chiar să plece la un post diplomatic, în străinătate. A intervenit însă razia din 15 mai 1948, cînd au fost ridicaţi membrii organizaţiei legionare Centrul Studenţesc Iaşi. Unul dintre arestaţi a pomenit, în cursul anchetei, şi numele lui Ţurcanu în legătură cu şeful lor, Bogdanovici. Ţurcanu a fost arestat. În închisoare, grupul legionar a sperat că Pătraşcu se va înţelege cu conducerea M.A.I. din nou şi vor fi eliberaţi. Dar au fost judecaţi şi condamnaţi la ani grei de închisoare.

În acel moment — documentele anchetei realizate de autorităţi, începînd cu anul 1952, pretind că toată operaţiunea a fost pusă în scenă la indicaţia conducerii legionare din afara închisorii — Alexandru Bogdanovici, Eugen Ţurcanu, Aurel Gherase, Remus Daneş, Popescu Tudor şi Alexandru Martinuş au trimis un memoriu către C.C. al P.M.R. în care arătau că „se desolidarizează" atît de şefii lor, cît şi de mişcarea legionară în general, cerînd să fie puşi în libertate. Se ofereau, totodată, să furnizeze informaţii în legătură cu ceea ce se petrecea în penitenciar, prin crearea unei reţele proprii de informatori.

Virgil Ierunca menţionează o întîlnire care a avut loc la Bucureşti — în vreme ce lotul Bogdanovici se afla în tranzit de la Suceava la Piteşti — între Nicolschi[1] şi Ţurcanu, cînd s-au pus la punct detaliile acţiunii. În documentele oficiale am găsit doar următoarea menţiune făcută de Ţurcanu la un interogatoriu luat la Piteşti, la 30 martie 1953. Întrebat de ce s-a gîndit la acţiunea de reeducare, el răspundea: „Propunerea de începutul reeducării a fost determinată de faptul că reeducarea era în vederile regimului şi o socoteam necesară în penitenciar. De asemenea, cînd eram la Siguranţa Iaşi am citit o notă în ziar unde se spunea că Teo-

[1] Grumberg Boris, alias Nicolschi Serghievici Alexandru, s-a născut la Chişinău, la 2 iunie 1915. Era fiul lui Gherghei şi Ana. A intrat în partidul comunist în anul 1937. Din 1931 pînă în 1937 a lucrat într-un atelier de gravură şi giuvaiergerie din Chişinău. Între 1937-1939 şi-a făcut stagiul militar la Regimentul de transmisiuni din Iaşi. Recrutat de N.K.V.D., a fost trimis în România cu misiuni de spionaj. Imediat după ce a trecut graniţa, s-a adăpostit într-o căpiţă de fîn şi a adormit. A fost descoperit de jandarmi a doua zi dimineaţa, sculat din somn şi arestat. La anchetă a declarat tot ce ştia. A fost eliberat în 1944, iar în 1945 a intrat ca inspector în S.S.I. Din 1952 a fost locţiitor director general în Departamentul General al Securităţii Poporului, iar din 1953, secretar general al Ministerului afacerilor interne.

hari Georgescu a declarat că în R.P.R. penitenciarele trebuie să devină institute de reeducare". Cum vom vedea, vinovat va fi considerat în final ministrul adjunct de atunci, Marin Jianu. Cert este că s-a înființat „Organizația deținuților cu convingeri comuniste", condusă de Țurcanu și Bogdanovici[1]. Aceleași documente oficiale arată că autorităților li s-ar fi părut suspectă o asemenea organizație — spune textul că era de neconceput să existe legionari cu convingeri comuniste, de! — și au interzis-o. Totuși, afirmă aceleași documente, grupul de legionari și-a continuat activitatea subversivă, cu complicitatea unor funcționari din administrația penitenciarelor și profitînd de neglijența unor factori de conducere. În aprilie 1949, Țurcanu și alți acoliți au ajuns la penitenciarul Pitești, unde au pus în aplicare programul de „demascare" și „reeducare".

Actul de acuzare pe baza căruia li s-a intentat ulterior proces enumeră următoarele metode de „reeducare":

— bătaia cu ciomege, vîna de bou, curele, frînghii, picioare sau scînduri de la paturi, ori cozi de mătură;

— ținerea în poziții chinuitoare timp îndelungat și cu ochii la bec;

— statul într-un picior cu greutăți de 20-40 kg pe spate și cu fața la perete;

— statul timp îndelungat pe șezut și cu mîinile întinse la picioare;

— smulgerea părului din cap și a mustăților, cu mîna sau cu ajutorul unui dispozitiv confecționat dintr-un nasture prins cu ață;

— strivirea degetelor de la mîini și picioare, prin folosirea unui instrument special, sub forma unui clește confecționat din lemn;

— adăugarea unei cantități mari de sare în mîncare, cu interdicția de a bea apă;

— obligarea deținuților să mănînce în poziții incomode și fără să folosească mîinile;

— obligarea deținuților să mănînce mîncarea fierbinte și fără să mestece, lucru care se solda cu opărirea limbii și a esofagului, dezlipirea pielii de pe buze și limbă;

— obligația, sub tortură, de a mînca propriile materii fecale, ori ale altor deținuți;

— obligația, sub tortură, de a bea urină;

— punerea deținuților să se bată cap în cap pînă cădeau în nesimțire;

— dezbrăcarea deținuților complet, după care erau trecuți printr-un cerc de bătăuși care-i loveau pînă cădeau în nesimțire; erau apoi călcați în picioare și bătuți cu diferite corpuri contondente, pînă le rupeau coastele;

— obligarea deținuților să se lingă în fund, între ei;

— apăsarea pe coșul pieptului de către mai mulți, simultan;

— lovirea cu bocancii ori cu cărămizi peste piept și față sau peste alte părți sensibile ale corpului;

— spînzurarea de picioare, cu capul în closet;

— introducerea în gură, înainte de a se da stingerea, a unui pămătuf mînjit cu materii fecale și legarea deținutului, pînă a doua zi, peste gură și la mîini.

Exista apoi și „ora de rîs": mai mulți deținuți erau legați la ochi și cu mîinile la spate, după care erau împărțiți în mai multe grupe și repeziți unii în alții, din colțurile opuse ale camerei.

Ceea ce rezultă și din documentele oficiale este că activitatea criminală de mare anvergură în timp și spațiu — căci ea s-a extins apoi la Gherla, Tg. Ocna, Tîrgșor, coloniile de muncă „Peninsula" și „Poarta Albă", urmînd să fie aplicată în toate penitenciarele — a fost posibilă cu complicitatea autorităților. Reiese clar faptul că administrația penitenciarelor a pus la dispoziție torționarilor camere speciale de tortură, camere destinate „anchetelor", unde s-au luat declarații la sute de deținuți, zile și nopți la rînd, timp de ani de zile. Pe lîngă uneltele de schingiuire, în camerele de „demascare" torționarii dispuneau de hîrtie, cerneală, tocuri de scris, absolut tot ce era nevoie pentru consemnarea declarațiilor. La penitenciarul Gherla, „anchetatorilor" li se pusese la dispoziție un registru și tuș pentru luarea amprentelor; pe baza registrului respectiv se acordau numerele de înregistrare sub care executau detenția noii veniți. Tot la Gherla, camera de izolare unde se desfășura acțiunea de „demascare" (nr. 101, la etajul III) era încuiată în fiecare seară de supraveghetori. Atunci cînd deținuții Alexandru Piticaru, Constantin Teja și Teodor Socaci au raportat supraveghetorilor Tămăioagă, Vașcanu și Niki despre tratamentul la care erau supuși, aceștia au rămas indiferenți, iar cei care au raportat au fost bătuți crunt de „anchetatori". Urmarea firească a fost că nici un deținut nu a mai avut curajul să raporteze administrației.

Deținuților maltratați li se cerea să declare organizațiile subversive, depozitele de armament și muniție de care aveau cunoștință, persoanele care dețineau valută, care desfășurau acțiuni de spionaj sau care posedau obiecte aduse în timpul războiului din Uniunea Sovietică. Torționarii le spuneau deținuților că băteau în numele securității și că aveau permisiunea să întrebuințeze orice metodă pentru ca să-i determine să mărturisească. Celor care „mărturiseau" li se promitea un regim de detenție mai omenos. Dar să prezentăm și cîteva cazuri concrete de „demascare".

În primăvara anului 1951, deținutul Vintilă Weiss a fost luat în primire de echipa formată din Vasile Pușcașu, Vichentie Moră-

[1] Cititorul trebuie să știe că ulterior, Bogdanovici a fost omorît chiar de Țurcanu, în cursul acțiunii de „reeducare". Motivul pentru care a făcut-o reiese din declarația dată de Țurcanu la 4 aprilie 1953: „Bogdanovici Alexandru a făcut parte din Serviciul Secret de Informații (S.S.I.) de pe lîngă Președinția Consiliului de Miniștri, în timpul războiului antisovietic".

rescu, Grigore Romanescu și Ioan Stoian. Acțiunea s-a desfășurat în camera 99 a penitenciarului Gherla. Zilnic, a fost bătut cu cozi de măturâ, vîna de bou, i s-au aprins bucăți de hîrtie la picioare, a fost ținut în poziții chinuitoare, a fost forțat să mănînce materii fecale, i-au fost strivite degetele de la mîini și picioare cu un dispozitiv special. Într-o discuție pe care a avut-o ulterior cu un alt deținut, Weiss s-a confesat că, pentru a scăpa de chinuri, inventa în fiecare zi noi organizații subversive sau persoane care făceau spionaj. Îl și sfătuia pe deținutul Gheorghe Paraschiv să procedeze la fel, dacă s-ar afla într-o situație similară. Și nu după mult timp — la 12 iunie 1951 — a început acțiunea de „demascare" a lui Paraschiv, care a durat pînă la 28 august. Pentru a consemna în scris cele cerute de torționari — cărora li se adăugaseră Gheorghe Popescu și Vasile Păvăloaie — a fost bătut peste fluierele picioarelor, i s-a dat să mănînce foarte sărat fără să i se permită să bea apă, nu a fost lăsat să doarmă șase nopți la rînd. Și ce îi cereau să „mărturisească"? Doar că trei sferturi dintre angajații întreprinderii I.P.E.I.L. Gugești erau înscriși în „Organizația de rezistență națională". Pînă la urmă, Paraschiv a cedat și a semnat declarația cerută. Drept urmare, a fost transferat la securitate, pentru „adîncirea cercetărilor". Deținutul însă i-a declarat sublocotenentului Avădanei că cele afirmate în penitenciar i-au fost smulse sub tortură. Care a fost reacția lui Avădanei? L-a bătut pînă a retractat și a „confirmat" cele spuse în cursul acțiunii de „demascare".

Brusc însă, în 1952, acțiunea a fost stopată și echipele de „demascatori" retrase. Stalin a murit abia în martie 1953, așa că fenomenul nu poate fi pus pe seama destinderii ce i-a urmat. Nu dispunem de date în plus față de cele consemnate de Virgil Ierunca în cartea menționată în privința motivelor stopării. Știm doar că prin rechizitoriul nr. 2214, din 20 septembrie 1954, al Procuraturii militare Teritoriale București erau trimiși în judecată 22 deținuți, în frunte cu Țurcanu Eugen. În seama lor se reținea „uciderea a peste 30 deținuți, maltratarea și schingiuirea a peste 780 deținuți, dintre care 100 au rămas cu infirmități foarte grave, unii s-au sinucis pentru a scăpa de torturi, iar alții au înnebunit datorită presiunilor psihice și fizice la care erau supuși". Dintre torționari, cel mai sadic era socotit Vasile Pușcașu. Torturați de el, mai mulți deținuți s-au sinucis aruncîndu-se în golul scărilor. La fel, doi dintre deținuții anchetați de Ivan Stoian au înnebunit. Referindu-se la condițiile în care a survenit moartea lui Ion Tîmpa, Ioan Cerbu declara la anchetă: „Asupra lui Tîmpa Ion am acționat cu bătaia timp de două zile, eu personal aplicîndu-i aproximativ 25 bîte la fund, vreo 20 lovituri cu cureaua la palmă, i-am aplicat cîțiva pumni la inimă, rupîndu-i o coastă în această regiune; l-au mai bătut și alți deținuți, cît și miliția nul Niki, care i-a dat 15-20 lovituri cu centura la fund, fiind dezbrăcat în izmene... punîndu-l pe Alexandru să-l țină în spate.

După o noapte, Tîmpa a murit..."

În rechizitoriu se preciza că „această activitate criminală a fost cunoscută și tolerată de către organele administrației închisorilor și chiar de unele organe ale securității, care au pus la dispoziția acestor bande de asasini camere speciale de tortură și «anchetă» unde s-au luat declarații la sute de deținuți zile și nopți, săptămîni și luni, smulgîndu-li-se prin teroare și schingiuire tot felul de mărturisiri, majoritatea inventate...". S-a stabilit totodată, în urma anchetei efectuate, că fuseseră numiți „în serviciu de planton, serviciu sanitar și ca șefi de cameră elemente din rîndul conducătorilor acțiunii de așa-zisă reeducare... [cărora li s-a acordat un — *C.A., C.T.*] regim preferențial alimentar, atît prin suplimentarea porțiilor zilnice, cît și prin primirea unor alimente confiscate din pachetele altor deținuți. Mai mult, unele persoane din conducerea penitenciarelor, cît și organele de pază au participat alături de elementele legionare la reprimarea acelor deținuți care nu se supuneau așa-zisei acțiuni de reeducare. La Penitenciarul din Suceava, ligionarul Țurcanu Eugen a colaborat cu directorul Tiron și sublocotenentul Marici la acțiunea de reeducare a deținuților, iar ulterior a aranjat cu aceștia transferarea sa la Penitenciarul București pentru a organiza și aici așa-zisa reeducare. De această transferare avea cunoștință atît inspectorul general Farcaș, care a aprobat-o, cît și referentul politic Stanga, care-l avusese de informator pe Țurcanu".

Rechizitoriul continua pe același ton, stabilind că la Penitenciarul Pitești Țurcanu a fost ajutat de directorul acestuia, Alexandru Dumitrescu, de referentul politic Marina, de inspectorul general Iosif Nemeș, locotenentul Mihai Mircea și locotenentul Nicolae. Între declarațiile din dosarul de cercetare penală există și următoarea mențiune: „directorul Dumitrescu Alexandru a dat ordin legionarului Țurcanu Eugen să organizeze circa 5-6 bătăi între deținuți, să la anumite persoane din secțiile de muncă silnică și temniță grea, pe care să le determine prin orice mijloace să dea material pentru «demascări». În perioada noiembrie 1949-februarie 1950, Țurcanu Eugen a îndeplinit ordinul dat de directorul Dumitrescu Alexandru, organizînd mai multe bătăi între deținuți, personal torturîndu-i, unii dintre aceștia fiind suprimați chiar de el". Țurcanu a declarat că în ianuarie 1950 Alexandru Dumitrescu, împreună cu referentul politic Marina i-au spus că „poate bate pe deținuți în scopul demascării și nu interesează cîți ochi sar, dar să nu se dea lovituri în

organe ce ar cauza moartea. în schimb poate să bată la fund și la tălpi, pînă ce sare carnea bucăți în tavan". Evident că ancheta grupului Turcanu s-a făcut în mod „dirijat", vinovățiile putînd fi recunoscute pînă la un anumit nivel. Dar chiar și așa declarațiile sînt semnificative pentru că dovedesc, fără putință de tăgadă, sprijinul primit de torționari din partea autorităților. Astfel, Alexandru Popa menționa alături de deținuții care se ocupau cu reeducarea și pe „milițienii Lăzăroiu, Dima, Nistor și Georgescu". Și tot el îi ceruse lui Ion Stoian ca „în cazul că va fi anchetat de securitate, să caute să ascundă sub orice formă legătura lor cu sublocotenentul Suceveanu și sublocotenentul Avădanei", care știau despre torturarea deținuților. În rechizitoriu se făcea constatarea că „sublocotenentul Suceveanu și sublocotenentul Avădanei au participat activ la bătaia deținuților, i-au favorizat și stimulat moral și material pe acei legionari care se ocupau de așa-zisa reeducare... Milițienii Lazăr, Gabor, Vașcanu și Niki cunoșteau că se bate în camere, în multe cazuri au participat efectiv la acestea, au cunoscut cazurile de decès și au ajutat la scoaterea din camere a deținuților pentru a fi maltratați, așa cum le cereau deținuții legionari Popa Alexandru și Pușcariu Vasile, iar milițianul Vașcanu de multe ori dădea semnalul de începere a torturilor în camere".

Probabil că lucrurile căpătaseră totuși o anume amploare și a trebuit să cadă și un acar Păun mai de sus. Așa că Gheorghe Popescu declara că la inspecția făcută de către Marin Jianu, ministru adjunct în M.A.I., acesta le-a vorbit celor ce se ocupau de „reeducare" despre modul cum trebuia continuată munca: „la început cu bătaie, pentru intimidare... Apoi ne-a ales pe cinci deținuți și ne-a promis că ne va da o jumătate de porție în plus la masă acelora care batem și ne ocupăm de reeducare...

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

D E C I Z I A Nr.15.-

Ministrul Afacerilor Interne;

In temeiul art.3 din Decretul Nr.6 din 14 Ianuarie 1950, pentru înființarea unităților de muncă,

D E C I D E :

Art.1.- Se trimit într'o unitate de muncă pe termenele arătate în dreptul fiecăruia, următorii:

Art.2.- Direcția Unităților de Muncă este autorizată să aducă la îndeplinire dispozițiunile prezentei Deciziuni.

Dată în București, la 6 Mai 1950.

MINISTRUL AFACERILOR INTERNE

Pe baza unor asemenea Decizii - în facsimil, una semnată de ministrul adjunct al afacerilor interne de atunci, Pintilie - soarta a mii de oameni se schimba peste noapte

Ne-a rugat să fim secreți în sensul de a nu spune nimănui ce am discutat cu dînsul și ce metode vom aplica". Rechizitoriul enumera și alte nume de ofițeri superiori care au inspectat penitenciarele în care se desfășura activitatea de „reeducare" — colonel Tudor Sepeanu, locotenent-colonel Cszeller, colonel Marin Constantinescu, inspectorii din corpul de control al ministrului, Farcaș și Ionescu, care „deși au luat cunoștință de atrocitățile săvîrșite de legionari, nu au dispus nici un fel de măsuri".

La 10 noiembrie 1954, Tribunalul Militar București, prin sentința numărul 32, i-a condamnat la moarte și confiscarea averii pe următorii participanți la acțiunile de „demascare" și „reeducare": Eugen Turcanu, Alexandru Popa, Vasile Pușcașu, Vasile Păvăloaie, Mihai Livinschi, Ion Stoian, Grigore Romanescu, Octavian Voinea, Aristotel Popescu, Nutty Pătrășcanu, Cornel Pop, Maximilian Sobolevschi, Dan Dumitrescu, Constantin Juberian, Cornel Popovici, Ion Voiu, Ion Cerbu, Gheorghe Popescu, Cristian Paul Șerbănescu, Constantin Ionescu, Octavian Zrbanca și Nicolae Colibaș, găsiți vinovați de „crimă de teroare în grup și crimă de uneltire contra securității interne a R.P.R.".

Îl invităm pe cititorul care s-ar putea totuși îndoi de faptul că acțiunea de „demascare" — sau fenomenul Pitești — s-a desfășurat cu aprobarea forurilor celor mai înalte de partid și de stat, cel puțin a celor din Ministerul afacerilor interne și din Securitate, să citească și ultimul episod al articolului nostru. Va vedea ce au „pățit" torționarii de la Canal — care nu au mai fost legionari — și va putea judeca mai limpede. ■

(Va urma)

GEORGE ŞI GRETA STURDZA

Românii să rămînă români

• În 1944 strîngeam recoltele noaptea, în zona frontului germano-sovietic • O călătorie de adio prin ţară cu un băieţel de zece ani • Am contribuit la educarea celor peste 300 000 orfani din primul război mondial • Contele Bernadotte în România • Femeile şi caii au fost salvaţi, dar ţuica nu • Ieşi prin uşa din spate să n-o întîlneşti pe Ana Pauker • Cantine suedeze pentru 50 000 de copii în Moldova, în 1946-1948 • În uniformă suedeză, cu un avion rusesc şi cu trei băieţi români vorbind numai... nemţeşte.

Mărturisesc fascinaţia mea dintotdeauna pentru oamenii cu o viaţă densă, cu o experienţă impunătoare. Şi mărturisesc că, în de acum îndelungata dublă meserie de ziarist şi istoric, viaţa mi-a servit toate cărţile. Am cunoscut sute şi sute de oameni ale căror experienţe trăite erau atît de insolite, încît transmiterea lor nu putea decît să te uluiască. Vieţile unor asemenea oameni clipesc ca nişte faruri în întuneric şi lasă o despicătură cu adevărat de neuitat. Vieţile unor asemenea oameni dau noi dimensiuni istoriei.

Asemenea vieţi şi asemenea oameni mi-au apărut a fi şi părinţii prinţului Sturdza — bine cunoscut publicului român, membru de onoare al Fundaţiei Culturale Magazin Istoric —, George şi Greta Sturdza. Întîlnirea şi convorbirile cu Domniile lor într-un decor de o mare frumuseţe — o casă veche din nordul Franţei, nu departe de Dieppe, în mijlocul unei grădini vestită în întreaga lume şi îngrijită de cei doi bătrîni castelani, mi-a adus acest nou privilegiu. Sub privirile domnitorului Moldovei, Mihai Sturdza, înfăţişat într-un tablou necunoscut şi în faţa unui steag purtînd însemnele familiei, am cunoscut întîmplări din istoria recentă a României pe care nimeni altul nu le-ar fi putut evoca. Pentru că în aceasta stă valoarea oamenilor cu o viaţă intens trăită — irepetabilitatea.

Posesori ai unor informaţii inedite, prinţul George Sturdza şi doamna Greta au acceptat să vorbească pentru cititorii revistei Magazin istoric. Iată transcrierea parţială — neretuşată — a acestor ore de conversaţie.

— Aș vrea să vă rog să-mi povestiți cîte ceva despre campania din Rusia. Revista Magazin istoric **a publicat în ultimii ani, o cronică a acestei campanii. M-ar interesa, în mod deosebit, dacă aveți vreo amintire personală pe care s-o împărtășiți cititorilor** Magazinului istoric.

— Am fost în campania din Est cu Divizia întîia. În toate locurile pe unde am trecut, în Basarabia, am fost primiți cu mare entuziasm.

— Pînă unde ați ajuns cu această divizie?

— Eu am fost pînă la Krivoirog.

— Care era starea de spirit a soldaților în acest război din Răsărit?

— Soldații români erau la început în mod sincer și real entuziasmați de cauza redobîndirii pămîntului nostru străvechi, Basarabia, a cărei înghițire de către Imperiul sovietic în vara anului 1940 a fost un mare dezastru pentru țară. Entuziasmul era pornit din ideea ca Basarabia și o parte din Bucovina, care ne fusese luată tot în 1940 de Uniunea Sovietică (Bucovina nu aparținuse niciodată Rusiei sau Ucrainei) să revină la patria adevărată. Trebuie să vă spun că după aceea, după ce am trecut Nistrul, acest entuziasm a început să se topească văzînd cu ochii așa cum se duc zăpezile sub soarele dezghețului de primăvară. Dorința de a face pace era evidentă, atît în rîndul trupei, cît și în corpul ofițeresc. Trebuie spus că generalul Antonescu era un om foarte capabil dar el nu a reușit să insufle convingerea de a continua războiul. Vreau să subliniez, din tot ceea ce am trăit în această campanie, că nu am întîlnit la nimeni spirit de revanșă sau dorința de cuceriri.

— Cum îl apreciați pe mareșalul Antonescu?

— V-am spus, era un om foarte capabil din punct de vedere militar. Cred însă că nu era un bun politician. Și poate că nu era politician deloc. L-am cunoscut foarte bine și pot să spun că nu mă înșel în această privință.

— Ce amintiri mai aveți din această campanie?

— Încă înainte de a intra în război trebuie să spun că una din cele mai dureroase și groaznice amintiri este aceea a retragerii din iunie 1940. Rușii ne-au somat să ne retragem în trei zile. A fost o situație sfîșietoare. Credeam că e sfîrșitul pămîntului. Și îmi pare rău că trebuie să spun, dar o parte din populația evreiască din Basarabia s-a purtat foarte urît cu noi, cu armata română. Totuși, noi am continuat să-i respectăm pe evrei și în zilele grele care au urmat peste un an, la Iași, i-am ajutat foarte mult. Niciodată nu putem confunda o comportare dintr-un moment cu atitudinea generală a unui popor sau a unei mari comunități umane.

— Spuneți-mi prințe, care este amintirea dumneavoastră cea mai importantă din România?

— Nu voi putea uita niciodată călătoria pe care am făcut-o cu băiatul meu cel mare, Dimitrie (Tim), în 1948, în primăvară prin toată țara. Am vrut să-i arăt această țară a noastră, binecuvîntată de Dumnezeu și urgisită de oameni și am vrut să știe că indiferent unde va fi, aceasta era patria lui, a părinților lui, a bunicilor lui și a tuturor strămoșilor. Pot să spun că am rămas cu cel mai puternic sentiment de atașament față de minunatul pămînt românesc și de o țară ai cărei oameni sunt în cea mai mare parte niște eroi, prin suferințele prin care au trecut în foarte lunga istorie a neamului românesc. Am făcut acea călătorie cu o mașină, plecînd din Moldova, trecînd în Transilvania, coborînd în Muntenia și revenind la noi acasă, la Iași. Am fost prin toate marile orașe și, bineînțeles, în nenumărate sate cu șoferul nostru și cu băiatul meu cel mare, Dimitrie. Șoferul nostru, Ghiță, era un moldovean foarte inimos și a înțeles că de fapt era o călătorie de adio, întrucît zilele noastre în țară erau numărate. Atunci, i-am spus băiatului meu: „Tim, să nu uiți niciodată că aceasta este țara noastră. Să nu uiți niciodată ce țară frumoasă este România". I-am spus atunci să țină minte totul, pentru că noi va trebui să plecăm din țara noastră pentru că altfel vom pieri (l-am pus pe Tim să-și dea cuvîntul de onoare că va ține acest secret).

— Spuneți-mi, vă rog prințe, în toți acești ani cît ați fost plecat cum v-ați gîndit la România?

— Nu era nevoie să mă gîndesc. România era în mine. Numai că îmi era foarte greu să vorbesc despre țara mea cînd ea se afla în condiții de sclavie.

În acest moment, intervine prințesa Greta Sturdza cu o precizare extrem de importantă.

— Atunci, noi am făcut un legămînt pe care l-am transmis celor trei copii ai noștri. Dacă vom reuși să scăpăm cu viață toți cinci (bărbatul meu, eu și cei trei băieți) să nu vorbim niciodată rău despre România, să nu vorbim niciodată despre ceea ce ni s-a întîmplat rău în România, să nu regretăm, niciodată ceea ce am avut și am pierdut în România. Acesta a fost jurămîntul sub care prințul și cu mine i-am crescut pe cei trei băieți. Niciodată nu am nutrit gînduri de revanșă sau de răzbunare pentru tot ceea am pătimit. I-am crescut pe copii într-o dragoste permanentă față de România. Așa se explică că nu există nici o declarație a familiei noastre în care să se audă o vorbă proastă despre România.

— Aș vrea să vă rog, doamnă Greta, să-mi spuneți unde l-ați cunoscut pe soțul Dumneavoastră?

— Ne-am cunoscut la Oxford, cînd eram amîndoi stu-

denți, și ne-am căsătorit în 1937.

— Ce studiați la Oxford?

— Așa după cum erau programele de învățămînt, eu studiam filosofia, limba engleză și sculptura greacă.

— Și unde v-ați căsătorit?

— Ne-am căsătorit în Norvegia, la Oslo, întrucît eu sînt norvegiancă. [Tatăl doamnei Sturdza a fost unul dintre marii industriași în domeniul industriei electrice și electronice].

Arborele nostru genealogic urcă cu peste 800 de ani în urmă, încă din perioada vikingilor. Sîntem cu toții foarte mîndri de această ascendență și familia s-a bucurat foarte mult să se înrudească cu o familie Sturdza din România, care posedă de asemenea înaintași de cîteva secole.

— Și care a fost viața Dumneavoastră după căsătorie?

— După căsătoria din 1937, am venit în Moldova, am învățat foarte repede românește și am întemeiat o viață de familie românească. Cea mai mare parte a timpului am trăit la Iași și la Popești în apropiere de Iași, unde se afla conacul, moșiile și pădurea familiei noastre. Aveam, desigur, și o casă la Iași și cabanele de pe Ceahlău în pădurile noastre.

— Și ce activități ați desfășurat in acel timp?

— Am început să mă ocup, în afară de grija copiilor și a familiei (Tim s-a născut în 1938, în 16 octombrie), de activități filantropice și sociale. La început, am ajutat-o pe soacra mea, mama lui George, care era președinta Societății Ocrotirea orfanilor de război. Această femeie extraordinară depunea atîta devotament și dăruire în munca societății pe care a inițiat-o și a creat-o cu gîndul de a alina marea suferință a orfanilor de război și de a-i ajuta să-și croiască un drum în viață, încît m-a cucerit din prima clipă. Această societate a avut în grija ei 300 000 de orfani din primul război mondial. Cînd am venit în țară, în 1937, soacra mea m-a asociat acestei munci și ea a devenit preocuparea mea principală. Atunci cînd Tim a venit în România prima oră după 1989, în ianuarie 1990, a întîlnit un profesor universitar de pediatrie la Timișoara care i-a povestit că bunica lui a avut grijă de el, un orfan de război, ajutîndu-l prin Societatea de care vorbim, să-și facă studiile de medicină.

— Puteți să-mi spuneți o întîmplare din timpul campaniei din est?

— Da, după 1943, soțul meu s-a îmbolnăvit destul de grav pe front și a fost trimis în spital la Iași. După o perioadă de suferință, s-a însănătoșit și a primit misiunea de a conduce lucrările de strîngerea recoltei în zona de care se apropiau deja armatele rusești. Îmi amintesc, că în 1944, vara, am fost cu soțul meu în zona Podul Iloaiei unde el a hotărît să se strîngă recoltele de grîu și alte păioase noaptea, întrucît trupele rusești se concentrau foarte aproape, în apropiere de Prut. După strîngerea recoltei, ea a fost încărcată în vagoane și expediată într-un mod extrem de disciplinat. Chiar în acel moment, am primit ordin de evacuare și ne-am retras în interiorul țării la Rătești, în apropiere de Pitești, la moșia familiei Brătianu. După cum știți, noi sîntem înrudiți cu familia Brătianu, soțul meu era văr primar cu Elena Brătianu (născută Sturdza), soția lui George Brătianu, istoricul bine cunoscut în România și în Franța și al cărui nume l-am întîlnit de multe ori în revista *Magazin istoric*. După un timp destul de scurt, trupele rusești s-au apropiat și de zona Pitești și trebuie să recunoaștem că în rîndul populației domnea un sentiment de teamă justificat și printr-o serie de excese făcute de armatele de ocupație. Din acel timp aș vrea să vă povestesc un episod. Apropierea sovieticilor fiind iminentă, soacra mea a recurs la o mică stratagemă pentru a ne asigura liniștea: mama lui George m-a pus pe mine împreună cu alte fete și femei în bucătărie să curățăm zarzavat și să facem treabă. În clipa cînd au intrat rușii, i-a primit și le-a spus bine ați venit! Ei au răspuns, foarte veseli, și au cerut imediat țuică. Soacra mea a scos țuica care era afară într-un butoiaș și le-a oferit-o; a ciocnit cu toți, urîndu-le sănătate. Văzînd că soacra mea ciocnește fără să bea, ofițerii ruși au întrebat: „Dar de ce nu beți?" „Pentru că așa este obiceiul la noi. Gazda ciocnește și urează tuturor multă sănătate din partea ei și a familiei ei". Atunci soldații ruși s-au liniștit și au început să inspecteze casa. Și cînd au ajuns la bucătărie, soacra mea le-a spus pe un ton foarte complice: „Lăsați-le, lăsați-le, aici sînt niște femei proaste și nenorocite din sat care pregătesc de mîncare. Să mergem mai departe". Și ei au trecut în alte încăperi. După care s-au dus la grajd și au cerut să ia cu ei caii. La această cerere, soacra mea le-a răspuns foarte hotărîtă: „Nu puteți să luați caii. Eu am nevoie de cai să muncesc pămîntul". Și, în felul acesta, am scăpat și noi femeile și fetele, au scăpat și caii. Doar țuica n-a scăpat. Vreau să spun că în acea perioadă, destul de agitată, nu ni s-a clintit un fir de păr.

— Și cum s-au petrecut anii 1945-1948 pentru Dumneavoastră, doamnă Sturdza?

— În septembrie 1944, am plecat de la Rătești și am venit la București, unde am stat un timp, după care ne-am întors în Moldova la Iași și la Popești. Copiii noștri au fost trimiși însă la Florești, la o altă moșie la vărul meu, Mihai Sturdza, căsătorit cu Alice Cantacuzino. Aici era una din moșiile Cantacuzinilor. După aceea, copiii au plecat la Predeal, unde regina Elena le-a dat o vilă unde să stea un timp.

— Şi ce activitate aţi desfăşurat în acest timp, aţi reluat vechile preocupări filantropice şi sociale, pentru că acum eram după un alt război care adusese foarte multă jale, durere şi suferinţe în multe familii româneşti?

— Din 1946, a început activitatea mea cu Crucea roşie suedeză. Nu mi-e ruşine să spun că a fost o acţiune de mari proporţii, iar în domeniul apărării copiilor şi familiilor nevoiaşe poate cea mai importantă. Să nu uităm că eu am văzut în Moldova ceea ce se întîmplă astăzi în Somalia. Copii morţi de foame în casă sau pe stradă şi am văzut chiar cîteva persoane adulte moarte de foame. Vă rog să mă credeţi: este un spectacol îngrozitor şi dacă eşti om nu poţi să-ţi revii uşor cînd vezi aşa ceva. M-am apucat, cu toată energia de care sînt capabilă şi cu toate relaţiile pe care le aveam în străinătate, să solicit ajutoare pentru a preîntîmpina agravarea situaţiei. Am făcut la început cîteva cantine care erau ca un fel de prim ajutor pentru înfometaţi. În timpul acesta, am trimis mai multe rapoarte în Suedia, în cercurile de conducere unde aveam prieteni şi cunoştinţe şi într-o bună zi, ministrul Suediei* la Bucureşti m-a chemat şi foarte bucuros m-a anunţat: „Foarte curînd vor sosi ajutoarele pentru care te-ai zbătut". Mi-a venit să-l îmbrăţişez, să-l sărut pentru că el era ca un fel de tată pentru mine în România unde Norvegia nu avea încă ambasadă.

Am fost numită preşedinta Comitetului de distribuire a ajutorului suedez şi m-am apucat imediat de treabă. M-am dus la Iaşi şi am început să organizez pe teren, împreună cu comitetul pe care l-am format, distribuirea ajutoarelor. [Şi iată că soarta a vrut ca la distanţă de peste patru decenii, fiul doamnei Greta Sturdza, prinţul Dimitrie Sturdza, să vină din nou într-o situaţie foarte grea cu numeroase ajutoare, în repetate rînduri, atît în Moldova la Iaşi, Bacău, Suceava, şi bineînţeles în satul Popeşti, cît şi în alte zone ale ţării, pentru a alina suferinţele oamenilor trecuţi prin lunga călătorie a totalitarismului.] La chemarea mea, toată lumea intelectuală din Iaşi, profesori, medici, avocaţi, ingineri, artişti au răspuns cu mare însufleţire şi am trecut imediat la organizarea distribuirii ajutorului şi la înmulţirea cantinelor pentru copii. Şi toată această lume intelectuală din Iaşi a înţeles să mă sprijine fără nici un fel de recompense materiale, muncind pot spune cu abnegaţie zi şi noapte pentru a-i ajuta pe copiii suferinzi de foame şi de boli. Am reuşit să aduc hrană, îmbrăcăminte şi medicamente atît din Suedia cît şi din Norvegia. Am reuşit să aduc îmbrăcăminte şi pentru adulţi şi am putut în felul acesta să îmbrac cu haine călduroase pe toate femeile care ne ajutau, de dimineaţa pînă noaptea tîrziu la cantinele şi punctele de distribuire. Vreau să precizez că am organizat cantine pentru copii în toate oraşele mari din nordul Moldovei pînă la Vaslui. Desigur că ştiţi că Moldova avea atunci, în condiţiile ocupaţiei, un regim mai sever şi era într-o mare măsură izolată. Seceta şi nenorocirile din anii aceia de după război au lovit cel mai puternic satele şi oraşele din Moldova. La cantinele noastre am avut peste 50 000 de copii în anii '46-'47 şi începutul lui '48.

— Vă mărturisesc că nu am aflat pînă acum de proporţiile acestui ajutor al Crucii roşii suedeze, al guvernului suedez şi al altor instituţii, organizaţii şi întreprinderi din Suedia şi Norvegia.

— Da, se poate! Noi nu ne-am lăudat, dar cred că am făcut o faptă bună. Aş vrea să ştiţi că oamenii din Suedia, cei care conduceau aceste instituţii au trebuit sa fie convinşi, iar eu, pe lînga rapoartele mele, m-am dus în Suedia şi Norvegia şi am făcut un turneu de conferinţe şi, de asemenea, am avut multe întrevederi, solicitînd acest ajutor, într-adevăr masiv. Nu puteam să nu fac acest lucru, întrucît situaţia era disperată şi copiii noştri din România trebuiau salvaţi şi ajutaţi. Vreau să amintesc că am colaborat excelent cu acea doamnă minunată, Florica Bagdasar, care era în acea perioadă ministrul Sănătăţii în România. Nu numai că m-a înţeles, dar avea o deosebită inteligenţă în rezolvarea multor situaţii extrem de grele în acea perioadă zbuciumată. Am regretat foarte mult, acum cîţiva ani, cînd am auzit că s-a prăpădit. Am auzit că ginerele ei este un celebru scriitor american, care a primit un Premiu Nobel pentru literatură [Saul Bellow]. Aş vrea să povestesc cum m-a ajutat Florica Bagdasar să-mi salvez viaţa şi copiii, după ce eu contribuisem la salvarea zecilor de mii de micuţi din Moldova.

Pentru a putea părăsi România, în condiţiile speciale în care ţara se afla atunci, trebuia să obţin viza de ieşire. Deşi eram cetăţean român prin căsătoria cu George, în 1946, cînd am început să lucrez în cadrul ajutorului suedez, am primit un paşaport suedez şi, bineînţeles, o uniformă a armatei suedeze. Doamna Bagdasar care cunoştea toată activitatea ajutorului suedez şi care fusese şi ea în Suedia pentru a explica situaţia din România şi proporţiile foametei, a înţeles foarte bine că eu risc să am foarte multe neplăceri datorită controlului sovietic asupra ţării şi înăspririi regimului comunist. Atunci, mi-a luat paşaportul, s-a dus la Ministerul de externe, unde era ministru Ana Pauker, şi a obţinut viza de ieşire din România.

— Aţi cunoscut-o pe Ana Pauker?

— Nu. Am văzut-o o singură dată la o recepţie la

---

* Carl Reinholt Patrik de Reutersward, ministrul plenipotenţiar al Suediei la Bucureşti, între 5.07.1935 şi 1.03.1949.

Ambasada Suediei, dar ministrul Suediei a venit la mine și mi-a șoptit: „Șterge-o repede prin bucătărie, căci nu ai nevoie să te întîlnești cu Ana Pauker".

L-am cunoscut în schimb pe Gheorghe Gheorghiu-Dej cu care am călătorit în primul tren cu ajutoare de la București spre Moldova. Erau ajutoarele noastre suedeze, iar el împreună cu o delegație oficială venea cu acest tren pentru a da o anumită solemnitate întregii acțiuni. Comandantul transportului de ajutoare era un căpitan suedez. Trenul se oprea în fiecare gară, era un frig îngrozitor. Căpitanul suedez hotărîse ca la aceste opriri să ieșim afară, să patrulăm, pentru ca oamenii înfometați să nu vină să devasteze trenul. El a transmis lui Gheorghiu-Dej că este necesar să iasă și el cu tovarășii lui pe platforma din fața peronului. Cînd am ajuns la Iași, Gheorghiu-Dej și restul delegației au ieșit și au vrut să rostească o cuvîntare în fața autorităților locale, care veniseră în frunte cu primarul și prefectul să ne întîmpine. Desigur, cei mai mulți erau comuniști. Același căpitan suedez s-a dus la Gheorghiu-Dej și i-a spus: „Domnule ministru, de ce vreți dumneavoastră, care nu ați făcut nimic pentru aceste ajutoare, să luați locul doamnei Greta, care este inițiatoarea acestei campanii? Vă rog, să-i acordați respectul pe care-l merită". Gheorghiu-Dej l-a ascultat, deși nu i-a convenit, și eu am ieșit prima din tren și am fost salutată de autoritățile prezente, în calitate de președintă a ajutorului suedez.

La un moment dat, în 1947, a venit în Moldova contele Bernadotte. Am fost cu el în diverse puncte de ajútor timp de trei zile.

— L-ați cunoscut pe contele Bernadotte? A fost el în România? Pentru mulți cred că va fi o noutate.

— Eram foarte buni prieteni. El a venit în România pentru a vedea care este situația și a fost extrem de impresionat de marea mizerie pe care a întîlnit-o în Moldova, în locurile unde ne-am deplasat împreună. Trebuie să vă spun că era un om deosebit de cultivat, foarte generos și un adevărat umanist. Pentru el, misiunea Crucii roșii era într-adevăr de a alina suferințele cît mai multor oameni în suferință. După ce am fost la Iași și în alte cîteva locuri, m-a întrebat: „Greta ce ai nevoie? Cu ce să te ajut?"

I-am răspuns că întîi de toate trebuiesc ajutate spitalele, care nu au de nici unele. Nici alimente, nici medicamente, nici instrumente. Am cerut, de asemenea, încă un camion pentru împărțirea ajutoarelor ce veneau din Suedia. De asemenea am mai cerut un jeep pentru alți doi membri ai misiunii suedeze. Am primit, cu puțin timp înainte de sfîrșitul tragic al contelui Bernadotte în Palestina*, un mare ajutor pentru spitale, ajutor care a salvat multe vieți omenești.

Am avut multe probleme și cu organizarea acestui ajutor spitalicesc. Repet, contele Bernadotte a trimis tot ce i-am cerut, ceea ce însemna atunci un ajutor imens. Trebuie să spun că atît Crucea roșie internațională cît și Crucea roșie suedeză, ca și instituțiile și organizațiile din Suedia au fost absolut formidabile. Desigur, ei au putut ajuta atît de mult și din cauză că prin poziția Suediei de neutralitate, războiul a ocolit-o. Am primit, de asemenea, un ajutor important din Norvegia din partea celor mai de seamă industriași. Am primit din Norvegia multe tone de untură de pește.

— Și cum a fost revederea Dumneavoastră cu România?

— E foarte greu să găsesc cuvinte. Este aproape un miracol. Vreau să știți că noi nu ne-am gîndit niciodată că vom putea reveni. Condițiile în care am plecat au fost atît de dramatice, iar comunismul părea instalat atît de forte, încît nu ne-am pus vreodată acest gînd, iar atunci cînd am mers din nou la Iași, la Suceava, la Putna, la Moldovița, la Dragomirna, la toate mănăstirile din Bucovina și, bineînțeles, la noi acasă la Popești, am crezut că e chiar un vis frumos.

— Vă rog să-mi povestiți acum, momentul despărțirii de România în 1948.

— V-am spus că de la sfîrșitul anului 1947, am început să avem din ce în ce mai multe necazuri, soțul meu era urmărit deoarece era socotit dușman fiindcă a fost moșier și a luptat în est. Iar eu reușisem să mă mențin doar datorită faptului că eram responsabila misiunii suedeze care adusese și distribuise ajutoarele pentru România. Totuși am înțeles că indiferent de această protecție, ne așteaptă o soartă foarte grea și pe George și pe noi și pe întreaga noastră familie. Atunci, guvernul suedez și ministrul Suediei la București au hotărît să plecăm cît se poate mai repede. Plecarea a avut loc la sfîrșitul lunii aprilie 1948. Ministrul Suediei a închiriat un avion rusesc și a plecat cu mine și cu cei trei băieți la Praga, de acolo la Copenhaga, și apoi la Stockholm. În acel avion, eram numai noi și o spioană sovietică. Înainte de a pleca spre aeroport, le-am spus copiilor: nu aveți voie să spuneți nici un cuvînt în românește. Vorbiți numai nemțește. Nici o vorbă românească. Orice s-ar întîmpla să nu vă fie frică decît să vorbiți românește. Dacă vorbiți românește, o să fim omorîți toți și nu numai noi, dar și tata și bunica. Am vorbit mai întîi cu Tim, care era cel mai mare, avea aproape 10 ani, și după aceea am vorbit cu George și cu Erich. Vă rog să țineți

* Contele Folke Bernadotte (1895-1948) era nepotul regelui Suediei, Gustav V, și vice-președinte al Crucii roșii suedeze. În februarie 1945, a angajat tratative cu Himmler pentru a obține o ameliorare a soartei deportaților. În mai 1948, a fost desemnat mediator ONU în Palestina, unde a fost asasinat de un terorist israelian.

seama că George avea șase ani și Erich doar patru și era foarte greu ca acești băieți să înțeleagă ce le ceream. Și totuși au înțeles. Cei doi copii mici stăteau unul pe genunchii ministrului Suediei, altul pe genunchii mei și le vorbeam parcă pentru a-i hipnotiza, spunîndu-le „vorbiți numai nemțește, numai nemțește". Am sosit la aeroportul Băneasa cu o mașină a legației Suediei și cu consilierul ministrului. La aeroport ne aștepta chiar ministrul. La vamă ne-au spus să mergem cu copiii înăuntru „să cercetăm dacă aveți ceva interzis la voi". Ministrul suedez a fost foarte enervat și a început să protesteze, cum se poate un asemenea tratament față de o persoană care a ajutat atîția copii din România? Eu eram în uniformă militară suedeză, deci se impunea un tratament corespunzător. În sfîrșit, am intrat cu copiii în camera unde erau două doamne de la Vamă și în timp ce copiii începuseră să plîngă — erau foarte speriați —, una din doamne a venit la mine și mi-a spus: „Treceți de-o parte, noi știm ce ați făcut Dumneavoastră pentru copiii din România. Nu o să vă facem nimica, Dumneavoastră prefăceți-vă că v-am controlat". Am stat acolo cîtva timp după care am ieșit afară și l-am găsit pe ministrul suedez la fel de furios, roșu la față și continuînd să protesteze. I-am șoptit: fii liniștit, nu s-a întîmplat nimic. Ne-am îmbarcat în avion, cînd deodată, după un timp, nici nu știu poate o oră, două, avionul a coborît la aterizare. Ne-am speriat îngrozitor. Am crezut că au descoperit că sîntem noi, dar în realitate era doar o problemă de aprovizionare cu combustibil, o aterizare de rutină la Timișoara sau la Oradea.

— Dar Dumneavoastră, de ce trebuia să fiți arestată?

— Pentru că nu am vrut să predau organelor administrative puse de comuniști, organizația ajutorului suedez împreună cu tot ceea ce aveam. Comuniștii vroiau să pună mîna pe tot ceea ce aveam noi, alimente, îmbrăcăminte, mașini, și să le trimită în Grecia în ajutorul partizanilor comuniști greci, așa cum au făcut cu alte ajutoare de la Crucea roșie. M-am ținut tare pînă la sfîrșit și nu au primit nici un gram de alimente de la noi. Dar, am văzut clar că urma să fiu arestată printr-o provocare, în legătură cu soțul meu, sau printr-o altă capcană. Cîtă dreptate am avut o dovedește arestarea soacrei mele, care la 70 de ani a fost dusă la închisoare. Mama soțului meu a fost aruncată în închisoare aproape 2 ani fără nici o judecată și fără nici o vină. Cu mare greutate, am reușit să o aducem în Franța abia în 1957, după tratativele dintre România și Grecia în problemele financiare. Un unchi de-al nostru, Arghiropoulos, care era ambasador la Paris, a insistat pe lîngă guvernul grec ca în timpul discuțiilor despre comerț cu românii, să ceară aprobarea ca mama lui George să vină în Franța. Și ea a reușit să-și trăiască ultimii ani de bătrînețe (pînă la 87 de ani) aici cu noi.

— Și care a fost atitudinea Dumneavoastră față de schimbarea pe care ați trăit-o?

— Noi am hotărît să ne facem o viață cu totul nouă. Noi nu am crezut niciodată că o să ne revedem țara. Dar am spus că jurămîntul pe care l-am făcut cînd am scăpat toți cinci, va trebui ținut pînă la moarte. Ne-am axat toate preocupările pe educația copiilor. Am vrut să-i educăm nu numai ca oameni sănătoși și sportivi, dar și ca oameni care să facă ceva în viață, care să întreprindă ceva în folosul lor și al societății.

— Insist totuși să-mi spuneți cum ați reușit să vă educați copiii în limba română și Dumneavoastră să păstrați o românească atît de curată. Cunosc foarte mulți oameni care au plecat din România. Extrem de mulți. Unii dintre ei, după numai cîțiva ani, fie că strică limba într-un mod insuportabil, pur și simplu o pocesc, fie că o uită cu totul.

— Nu cred că este nici un secret. Eu vin din Norvegia. Am trăit foarte mult în alte țări europene, dar România este țara mea, a soțului meu și a copiilor mei. Băieții mei erau români și trebuiau să fie români indiferent de pașaportul pe care-l aveau. Jurămîntul pe care l-am făcut și despre care v-am vorbit însemna un legămînt tainic pentru totdeauna cu țara noastră. Nu mi-aș fi închipuit altfel decît să cresc copiii cu o limbă română firească și așa de frumoasă cum este. Le-am spus copiilor de cînd erau mici, *sînteți români și trebuie să rămîneți români*. Noi nu putem renunța la limba noastră. Dacă totuși vreodată vom revedea România sau ne vom întoarce înapoi, ar fi îngrozitor să nu știți limba țării voastre. Totdeauna am vorbit românește cu copiii. Desigur, eu sînt conștientă că fac greșeli de limbă, și băieții mei fac greșeli, dar cred că asta nu strică cu nimic cunoașterea adevărată a limbii române.

— Vă rog să-mi iertați o întrebare foarte grea. Dumneavoastră pînă cînd ați plecat din România ați cunoscut ceva în legătură cu acordul procentajului dintre Churchill și Stalin și în general în legătură cu sferele de influență din Europa postbelică. De ce vă întreb? Dumneavoastră erați în contact cu foarte

(Continuare în p. 40)

1940-1944

MIHAI ANTONESCU

Convorbiri diplomatice

Alături de mareşalul Ion Antonescu, Mihai Antonescu, mai mult decît alţi reprezentanţi ai puterii din România anilor 1940-1944, personifică una dintre cele mai dramatice perioade din existenţa statului român. Prăbuşirea regimului autorităţii personale a regelui Carol II (Magazin istoric, **nr. 9/1991), în contextul tragicelor cesiuni teritoriale impuse României în vara şi toamna anului 1940, acte ce puneau sub semnul întrebării însăşi existenţa statalităţii româneşti, şi preluarea, în aceste condiţii, a puterii de către Ion Antonescu, rămîn încă evenimente cărora istoriografia românească nu le-a relevat întreaga substanţă istorică, iar analizele şi judecăţile nu sînt complet eliberate de subiectivism şi partizanat. Totuşi, în ultimii trei ani, au început să apară studii care se apropie de acea perioadă — una dintre petele albe vreme de decenii în istoriografia românească — cu obiectivitate şi competenţă. Analizînd perioada 1940-1944 în ansamblul său, cel mai adesea s-a căzut în unilateralitate, atribuindu-i-se mareşalului Ion Antonescu întreaga responsabilitate, uitîndu-se, între altele, faptul că, dincolo de voinţa fermă a mareşalului — conducător al statului —, regimul politic instaurat de el a fost exercitat de o echipă de colaboratori, printre aceştia numărîndu-se şi personalităţi cu iniţiative şi putere de exprimare. Una dintre aceste personalităţi a fost Mihai Antonescu, primul şi cel mai apropiat colaborator al mareşalului, care trebuie şi el integrat analizelor istorice ale perioadei contemporane a României.**

Un alt neajuns al istoriografiei perioadei trecute este şi acela de a fi considerat actele guvernării din anii 1940-1944 ca simple măsuri menite să satisfacă exigenţele impuse de termenii alianţei cu Germania nazistă, refuzînd a priori orice consonanţă a acestor acte cu interesele majore ale statului român. Acest punct de vedere — lipsit de contingenţă cu o adevărată analiză istorică — a condus obligatoriu la omisiuni şi falsificări menite să justifice sentinţa din mai 1946, pronunţată de un tribunal chemat să culpabilizeze cu orice chip. Fără a se şti tot **ceea ce s-a întîmplat în perioada cînd Ion Antonescu şi Mihai Antonescu s-au aflat în fruntea regimului, nu se va putea da o replică ştiinţifică exactă acelei epoci în care sînt implicate** toate **interesele existenţei statului român, aflat în cea mai periculoasă situaţie a istoriei sale.**

Atenţie. Nu este cazul unei simple rescrieri a istoriei sau de o înfrumuseţare a ei, trecînd-o de la iad la rai. Nu! Este nevoie de luciditate şi calificare profesională, chiar de talent. Însă trebuie precizat că fără o atentă coroborare a situaţiei interne din România cu contextul internaţional al momentului în care ţara noastră se afla între totalitarismul german şi totalitarismul sovietic, nimeni nu poate pretinde că surprinde esenţa istorică a orientării României. Şi dacă guvernul dictaturii militare a mareşalului Ion Antonescu a făcut opţiuni pentru care, atît autorul lor cît şi poporul român, au plătit mult istoriceşte, în retrospectiva timpului nu se poate reduce totul la alianţa cu Germania hitleristă şi la participarea la războiul contra U.R.S.S. Au existat numeroase alte feţe ale regimului Antonescu, inclusiv decizia de a nu renunţa la teritoriile furate în 1940 de acţiunile de forţă ale puterilor totalitare, tratativele de pace cu coaliţia antihitleristă, tactica de a nu răspunde cerinţelor imperative ale lui Hitler de sporire a efortului românesc de război, poziţia autorităţilor antonesciene în problema evreiască şi multe altele. Fără o prezentare corectă a etapei 1940-1944, istoriografia nu va putea aborda cu şanse de deplină reuşită nici complicatele probleme ale perioadei istorice care i-a urmat.

Desigur, după o temeinică investigare şi chibzuinţă, istoricii vor restabili chipul real al istoriei României anilor 1940-1944.

Ca şi în alte împrejurări, Magazin istoric **nu se mulţumeşte cu semnalarea acestor necesităţi, ci se alătură — cu mijloacele sale specifice — eforturilor ce se fac astăzi în istoriografie pentru a ne putea citi cît mai repede adevărata istorie. Este şi cazul documentelor** inedite **pe care le publicăm în acest număr şi care, după opinia noastră, pot aduce un spor de lumină şi dreaptă înţelegere a ceea ce a însemnat perioada 1940-1944 în istoria poporului român.**

„Nu considerăm actul de la Viena ca un act definitiv“

10 mai 1943: regele Mihai I, mareşalul Ion Antonescu şi Mihai Antonescu primesc defilarea trupelor

Dintr-un volum in curs de apariţie la Editura Artemis, ce reuneşte aproape 150 de documente (note diplomatice, memorandumuri, note de convorbiri cu diplomaţi acreditaţi la Bucureşti în timpul războiului, expuneri în cadrul Consiliului de Miniştri etc.) şi pe care l-am pregătit împreună cu Vasile Arimia, oferim spre publicare revistei Magazin istoric **cîteva piese pe care le considerăm extrem de interesante pentru definirea personalităţii lui Mihai Antonescu, dar mai ales pentru semnalarea unora din marile probleme cu care s-au confruntat factorii puterii în acei ani.**

Înainte de a pune în pagină documentele respective, să facem o scurtă prezentare a personajului pe care acestea ni-l aşază în prim-plan. Mihai Antonescu s-a născut la 18 noiembrie 1904, în comuna Nucet, din judeţul Dîmboviţa. Primii ani de şcoală i-a făcut în comuna natală, i-a continuat la Piteşti şi apoi la Colegiul „Sf. Sava“ din Bucureşti. În 1941 declara: „Vin azi în această şcoală [Sf. Sava] în care mi-am aşezat primele gînduri şi în care, mai ales mi-am găsit într-o copilărie şi o tristeţe chinuită de orfan, reazemul cugetului pentru ca să pot înţelege ce este viaţa şi pentru ca să învăţ să-mi fac datoria faţă de ţara noastră. Datoresc acestei şcoli conştiinţa de român. Datoresc acestei şcoli cultul muncii şi al credinţei naţionale“.

În perioada 1922-1926, M. Antonescu a urmat cursurile Facultăţii de drept din Bucureşti, unde şi-a obţinut şi doctoratul. Începînd cu anul 1929, a funcţionat ca asistent de drept internaţional la Academia de studii comerciale şi industriale din Capitală, după ce cu un an în urmă fusese numit profesor de drept administrativ la Şcoala superioară de ştiinţe administrative. În anii 1928-1930 a ţinut cursuri de drept internaţional la Şcoala superioară de război, in acelaşi timp profesînd avocatura şi impunîndu-se în rîndul membrilor Baroului Ilfov.

Activitatea sa de profesor cuprinde cursuri de specialitate şi lucrări publicate ce i-au sporit prestigiul în epocă: Curs de drept administrativ internaţional **(1929),** Elemente de drept internaţional public **(1930),** Regimul agrar român şi chestiunea optanţilor unguri **(1928),** Organizarea păcii şi Societăţii Naţiunilor **(vol. I—II, 1930-1932),** La vie internationale de la Roumanie **(Paris, 1933),** Politica externă a României **(1937).**

În 1938 l-a cunoscut pe generalul Ion Antonescu, de care s-a legat cu o sinceră prietenie. A fost alături de el în furtunosul an 1940, apoi, în perioada 1940-1944, a fost ministru al justiţiei (septembrie 1940-ianuarie 1941), a îndeplinit concomitent, începînd din iunie 1941 şi pînă la 23 august 1944, funcţiile: ministru al afacerilor străine, al propagandei naţionale, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi, în absenţa mareşalului, preşedinte al Consiliului de Miniştri. Aşa cum o dovedesc documentele epocii, Mihai Antonescu[1] a fost unul dintre principalii au-

[1] Cu prilejul convorbirilor pe care mareşalul Ion Antonescu le-a avut cu Adolf Hitler şi alte căpetenii naziste, în ziua de 12 aprilie 1943, conducătorului statului român i s-au făcut cunoscute numeroase şi grave acuzaţii la adresa lui Mihai Antonescu, în legătură cu iniţiativele acestuia în vederea desprinderii României din alianţa cu Germania. Hitler i-a enumerat mareşalului Antonescu toate contactele stabillite de şeful diplomaţiei române de atunci cu reprezentanţi ai coaliţiei antihitleriste la Ankara, Cairo, Madrid etc., cerînd îndepărtarea lui. Făcînd repetate trimiteri la loialitatea sa personală şi a colaboratorului său faţă de Germania, mareşalul Ion Antonescu a calificat toate acele acuzaţii ca fiind „intrigi“ şi l-a apărat cu fermitate pe ministrul său, menţinîndu-l de altfel în toate funcţiile pe care acesta le deţinea.

tori ai politicii interne şi externe a ţării în acei ani. Activitatea sa, atît în orientarea oficială a ţării pro Axa Berlin-Roma-Tokio, cît şi preocupările intense şi zbuciumate în vederea ieşirii României din alianţa cu Germania şi pregătirea pentru o pace care i se părea tot mai clar că va fi determinată de victoria coaliţiei antihitleriste cu care România se afla în război, a fost curmată prin arestarea sa la 23 august 1944, împreună cu mareşalul Ion Antonescu şi alţi demnitari. A cunoscut perioada detenţiei în U.R.S.S. (septembrie 1944-aprilie 1946), întoarcerea în ţară şi judecarea de către un „Tribunal al poporului", în mai 1946, condamnarea la moarte şi executarea, la 1 iunie acelaşi an, la închisoarea Jilava, împreună cu I. Antonescu, C.Z. Vasiliu şi Gh. Alexianu (Magazin istoric, **nr. 6/1991 şi 1/1993).**

Iată primul dintre documentele care ni s-au impus atenţiei. El evidenţiază una din preocupările constante ale celor doi Antoneşti într-o chestiune extrem de gravă cum a fost aceea a dictatului de la Viena, intenţia lor de a impune aliatului german o revizuire şi chiar o anulare a odioasei sentinţe tutelată şi pronunţată de miniştrii de externe ai celui de-al III-lea Reich şi Italiei în ziua de 30 august 1940.

I. ARDELEANU

Bucureşti, 8 august 1943

Notă asupra convorbirii dintre Mihai Antonescu şi Manfred von Killinger

Am chemat pe dl. ministru [Manfred von] Killinger pentru a-l informa că am fost uimit să aflu de la dl. ministru [Gheorghe] Davidescu, secretarul general al Departamentului externelor, de conversaţia ce a avut cu dl. consilier [Gerhardt] Steltzer.

Dl. consilier Steltzer i-a arătat că nu ştie cum a ajuns în conversaţiile dintre domnii Mironescu şi Bánffy[1] chestiunea valabilităţii acordului de la Viena, Legaţia [germană] însă ar fi primit instrucţiuni de la Berlin ca să arate guvernului român că guvernul Reichului consideră arbitrajul de la Viena obligatoriu *(bindend)*, ceea ce i s-ar fi comunicat în repetate rînduri guvernului român.

Am arătat d-lui Killinger că eu consider această comunicare ca prea gravă şi de natură a supune examinării întreaga politică română faţă de Germania.

Dl. mareşal Antonescu, eu însumi, guvernul român, poporul şi armata, prin toate actele lor, am înţeles să nu considerăm actul de la Viena ca obligatoriu, iar de la 15 septembrie 1941, guvernul regal român, prin chiar semnătura mea, a declarat caduc actul de la Viena, prin voinţa de neaplicare a însăşi Ungariei.

Niciodată dl. mareşal Antonescu şi eu însumi, în convorbirile ce am avut cu Führerul Adolf Hitler, cu dl. mareşal Göring, cu dl. von Ribbentrop şi cu oricare demnitar al Reichului, ca şi cu dl. Killinger, n-am avut altă poziţie decît aceea că nu considerăm actul de la Viena ca un act definitiv.

Mai mult decît atît, în memorandumul din 11 februarie[2], problema Transilvaniei am pus-o fără termen de înconjur, după ce, după o serie de alte acte diplomatice din anul 1941 şi prin scrisori şi acte oficiale remise guvernului Reichului, ca şi prin memorandumul ce am remis eu la Berlin la 27 noiembrie 1941 d-lui von Ribbentrop, n-am făcut nici un fel de echivoc din chestiunea Transilvaniei, considerînd-o ca obiectivul principal al politicii noastre externe şi privind actul de la Viena ca un act mort născut.

De asemenea, în memorandumul remis de mine personal, cu prilejul vizitei d-lui mareşal Antonescu şi a mea la Marele Cartier, la 9 ianuarie 1943, am reamintit declaraţia de caducitate, ca şi condiţiile memorandumurilor şi actelor anterioare, arătînd că înţelegem să considerăm ca scop real şi final al luptei noastre unitatea pămîntului românesc şi retrocedarea Transilvaniei, pentru că nimeni nu poate să împiedice neamul românesc de a-şi reface graniţele lui drepte, dărîmînd o frontieră care este împotriva legilor naturale, a istoriei şi a însăşi onoarei poporului român.

Dl. mareşal Antonescu la întrevederea sa cu Führerul a arătat acelaşi lucru.

Eu, mergînd la Berlin, la 27 noiembrie 1941, înainte de a ajunge acolo, am anunţat d-lui von Ribbentrop că nu merg la Berlin, unde n-am vanităţi de plimbat, decît dacă pot discuta problemele neamului românesc şi problema Transilvaniei în principal.

Ceea ce am şi făcut, arătîndu-i d-lui von Ribbentrop neviabilitatea actului de la Viena, care ar fi putut să aibă o cauză militară, dar nu politică, atunci cînd Germania voia să pătrundă în Balcani, trecînd peste trupul României, ca să aibă siguranţa versantului Carpaţilor împotriva Rusiei, şi să aibă un teritoriu de supraveghere a petrolului românesc, care o interesa în principal, dar că

---

[1] Bánffy Miklos (1873-1951), mare latifundiar originar din Transilvania, om politic, ministru de externe al Ungariei (1921-1922); în perioada 1926-1940 a trăit în România, participînd la viaţa politică a ţării. În zilele de 18 şi 23 iunie, Bánffy Miklos şi G.G. Mironescu poartă convorbiri la Bucureşti în vederea normalizării relaţiilor dintre România şi Ungaria. Situîndu-se pe poziţia conform căreia guvernul ungar „consideră definitiv tranşate prin actul de la Viena" problemele teritoriale, tratativele se încheie prin eşec.

[2] Memorandumul fusese înmînat lui Hitler de către mareşalul Ion Antonescu, în timpul vizitei acestuia în Germania din zilele de 11-12 februarie 1942. Documentul sublinia contribuţia de pînă atunci a României la război şi conţinea acordul pentru sporirea efortului militar şi economic, dar solicita ajutor Germaniei în organizarea şi dezvoltarea economiei şi înzestrarea armatei cu armament şi tehnică modernă de luptă; se solicita de asemenea ajutorul Germaniei pentru normalizarea raporturilor dintre România şi statele vecine, îndeosebi cu Ungaria, pe temeiul revizuirii sentinţei de la Viena din 30 august 1940.

acest tratat, care este mai mult un act de război făcut României — cu sprijinul Ungariei, care a oferit astfel Germaniei aceste posibilități — nu poate în nici un caz să mai rămînă în picioare, atunci cînd Germania a terminat campania sa în Balcani.

În ce privește petrolul, statul român îl dăduse, de altfel, și înainte, fără constrîngere, iar armatele române s-au găsit alături de armatele Reichului împotriva Rusiei, astfel că vegherea pe versantul apusean al Carpaților devenea inutilă.

Führerul i-a spus d-lui mareșal Antonescu că ultima pagină n-a fost scrisă la Viena.

Mie mi-a spus mareșalul Göring că România trebuie să aibă încredere și să aștepte, fiindcă recunoaște că mai ales coridorul secuiesc și forma frontierei coridorului este, așa cum spusesem eu, un pumnal înfipt în corpul României, iar dl. von Ribbentrop însuși, ca și contele Ciano, mi-au vorbit de o formulă comună care trebuie găsită.

Pe aceste date, ca și pe faptul că în memorandumul din 11 februarie 1942 am pus problema Transilvaniei în plin, iar în cel din 9 ianuarie 1943 am afirmat că mareșalul Antonescu a dat armata considerînd ca acceptate toate aceste condiții puse prin memorandumurile anterioare, noi eram îndreptățiți să credem că guvernul german înțelege poziția României și că aceasta poate să constituie un temei de politică externă.

În schimb însă, Ungaria n-a venit cu trupele sale în răsărit, așa cum i s-a comunicat d-lui mareșal Antonescu, atunci cînd a dat trupele românești, deși nu s-a făcut nici o discuție politică asupra acestei participări și eu, ca ministru de externe, nici măcar n-am fost înștiințat de guvernul Reichului, ceea ce regret, pentru că atunci aș fi pus problema formal și aș fi cerut termene și garanții scrise, pentru ca să nu ne găsim azi în fața unei asemenea situații intolerabile.

Pentru că totuși acest fapt s-a produs, am datoria ca să cer guvernului Reichului să precizeze care este politica sa față de România.

Dacă discuția avută de dl. Steltzer cu dl. Davidescu este un punct de vedere cu caracter definitiv al guvernului german, nu ne rămîne decît să reexaminăm situația, fiindcă toată politica noastră externă a fost întemeiată pe exact contrariul decît ceea ce ni se comunică acum de către Legația Germaniei.

Dl. Killinger știe că de atîtea ori am discutat cu d-sa problema și de atîtea ori i-am arătat ceea ce am comunicat și în scris în mai multe ocazii, că neamul românesc nu va trăda Transilvania, că m-aș dezonora dacă n-aș vorbi deschis despre drepturile noastre asupra Transilvaniei de Nord sau dacă aș îngădui ca nedreptățile și ofensele făcute celor din Transilvania de nord să continue, noi rămînînd totuși alături de puterile Axei și de Ungaria pe același front.

Cer d-lui von Killinger să comunice d-lui von Ribbentrop că-l întreb — și îl rog să întrebe pe Führerul însuși — dacă cuvintele și declarațiile care au fost făcute d-lui mareșal Antonescu și mie n-au nici o valoare și dacă aceasta este poziția efectivă și definitivă a guvernului Reichului, pentru ca guvernul român să știe ce are de făcut.

În nici un caz nu pot lăsa aceste convorbiri fără urmările pe care le comandă onoarea și răspunderea noastră.

Dacă guvernul german a schimbat de poziție, dacă guvernul german, pentru a nu știu cîta oară, își dovedește preferințele sale față de Ungaria, și acest lucru este bine să-l știm, pentru ca să ne dăm seama ce ne rămîne de făcut.

Dl. Killinger a scos din buzunar textul telegramei în care se spunea că guvernul ungar a făcut intervenții la Berlin, arătînd că cu prilejul discuției dintre dl. Bánffy și Mironescu — deși discuția a avut un caracter privat — dl. Mironescu ar fi înfățișat un act și ar fi dat apoi în scris d-lui Bánffy că guvernul român nu mai înțelege de pe acum să respecte actul de la Viena; că guvernul ungar ar fi cerut guvernului german intervenția în această privință și că — pe cale tehnică, nu ca atitudine politică — guvernul Reichului ar fi însărcinat pe dl. Steltzer, însărcinatul cu afaceri, ca să discute cu dl. secretar general Davidescu și nu cu mine, întrucît această comunicare avea un caracter mai mult de informare reciprocă pentru a verifica datele transmise guvernului Reichului, decît o comunicare oficială și cu caracter politic;

că Germania se găsește într-un moment greu, cînd are alături în luptă și Ungaria și România și este cu neputință ca în acest moment să se facă acte care să însemneze o erupere a Ungariei din sistemul politic, ceea ce ar determina ocuparea Ungariei;

că, pe de altă parte, pînă la sfîrșitul războiului trebuie într-adevăr să avem răbdare fiindcă dreptatea și onoarea poporului român nu pot să nu fie înțelese de acei care i-au cerut sprijinul.

I-am arătat d-lui Killinger că este multă vreme de cînd la declarațiile mele oneste și la voința mea sinceră de a atrage atenția Germaniei asupra realităților internaționale, n-am primit decît o lipsă de înțelegere sau chiar atitudini de aprehensiune, iar la actele mele demne de apărare a intereselor românești — ale unui popor care a dat mult pentru propria lui salvare împotriva comunismului, dar care, făcînd acest lucru, a dat prea mult Germaniei — nu primesc decît cuvinte, în timp ce intervențiile oficiale care se produc, demersurile Henke-Rogeri[1] și toată procedura

[1] În perioada iunie-noiembrie 1942, la insistențele guvernului român *(Magazin istoric*, nr. 1/1992) o comisie mixtă germano-italiană, condusă de „delegații speciali" ai guvernelor german și italian? A. Henke și contele Rogeri, a efectuat o anchetă în Tran-

Henke-Rogeri, cu rezultatele ei, ca și ultima convorbire a d-lui Steltzer, nu sînt decît acte în favoarea Ungariei.

La 27 noiembrie 1941, vorbind Führerului despre situația europeană, i-am arătat ce gîndesc despre reconstituirea Europei, fără de care nu poate fi cîștigat războiul, afirmîndu-i că fără o atitudine de înțelegere și de respect a latinității, fără o colaborare liberă a germanismului cu statele europene și de reconstituire a continentului pe această sinteză, nu vom putea înfrînge ideologia slavă, atît de eficientă.

D-lui von Ribbentrop i-am spus, tot atunci, leal, deschis, că România se găsește alături de Germania din instinct de conservare, fiindcă în fața marii Rusii și a primejdiei din răsărit care cotropise pămînturile noastre, noi nu putem să ne salvăm decît rezemîndu-ne pe Germania.

Că dacă, în afară de țara mea, este o altă țară pe care am iubit-o, aceea este Franța și mă onorează să i-o spun.

I-am atras atenția că Germania trebuie să nu profite de dezacordul dintre Franța și Italia — două țări latine — ci trebuie din contră să facă totul pentru a-l înlătura, pentru că întărirea latinității înseamnează o întărire a continentului și deci a posibilităților luptei împotriva comunismului.

Cînd la 20 septembrie am discutat cu dl. von Ribbentrop problemele internaționale, i-am arătat că fără o declarație a Germaniei asupra drepturilor națiunilor europene, fără o recunoaștere a statelor mici și mijlocii nu se poate reconstitui nimic în Europa și dacă intenționează să facă un nou imperiu roman în Europa, voi fi cel dintîi să-l combat, pentru că am convingerea că aceasta ar face rău și României și Germaniei, întrucît Europa nu poate trăi decît pe bază de libertate, iar bunurile și libertatea spirituală sînt lucruri de la care popoarele europene nu abdică.

Că altfel Germania nu poate să cîștige încrederea și adeziunea tuturor și că dacă Franța, 300 de ani, a avut încredere și sprijinul întregii Europe și numai o dată s-a prăbușit în acești 300 de ani, aceasta s-a întîmplat atunci cînd Bonaparte a încercat să facă un imperiu formal și nu o stăpînire morală, prin prestigiu, prin libertate și încrederea pe care o dă împrejur, deși Bonaparte însuși s-a sfîrșit spunînd:

On ne peut plus dompter l'Europe par les armes: il faut la convaincre [Europa nu mai poate fi stăpînită cu arme; ea trebuie convinsă].

Că în fața marii amenințări a slavismului și a Asiei, Germania, mai mult decît oricînd, tebuie să-și aducă aminte că Imperiul roman, desființînd particularismele naționale și unificînd, a dărîmat vitalitatea imperiului însuși deschizînd porțile barbarilor și că acest lucru trebuie evitat azi, asociind puterea spirituală a Franței la această acțiune de reconstrucție europeană, împăcînd Franța cu Italia și dînd sentimentul tuturor popoarelor europene că au dreptul să trăiască într-un sistem de libertate și colaborare liberă.

Altfel, vom lucra toți pentru triumful slavismului, care va folosi incapacitatea de sinteză morală și de înțelegere a civilizației pe care am dovedi-o.

I-am vorbit deschis d-lui von Ribbentrop și cînd mi-a dat anumite explicații, i-am spus:

— Domnule Ribbentrop, regret că trebuie să v-o spun, dar dacă rămîneți pe această poziție, veți pierde și Franța și Italia.

Azi rog pe dl. Killinger să amintească d-lui von Ribbentrop acest lucru și să-i spună că omul care i-a vorbit deschis și în ianuarie 1943 — cînd i-a spus „l'Europe se meurt" [Europa se distruge] — îi vorbește nu numai un român, dar și un european, atrăgîndu-i atenția că dacă Germania va continua să joace între Ungaria și România în același mod, va avea aceleași riscuri.

Nu se poate să ceri jertfe unui popor și să nu-i dai în schimb nimic, decît numai cuvinte care sînt apoi dezmințite de acte oficiale sau de declarații.

Acum cîteva luni am atras atenția d-lui Killinger asupra situației grave în care se găseau guvernul român și conștiința românească însăși, avînd de ales între interesele naționale permanente și pozițiile de onoare dintr-un război angajat pentru conservarea teritoriilor.

Dl. Eden făcuse declarații conform cărora guvernul Maiestății Sale regelui Marii Britanii nu înțelege să recunoască nici un act din timpul războiului, care ar aduce modificări teritoriale, făcute altfel decît prin consimțămîntul liber exprimat al popoarelor, — ca răspuns la întrebarea pusă de un deputat, dacă guvernul britanic înțelege să recunoască sau nu actul de la Viena[1].

Guvernul regal român, conștiința românească însăși, s-au găsit imediat după aceasta în fața problemei grave de a ști ce trebuie să facă, fiindcă rămîne în luptă indirectă — dar totuși luptă aparentă — în contra acelora care-i recunosc drepturile și alături de acei care i le contestă.

Această situație este intenabilă pentru conducătorii care poartă simțul onoarei și al răspunderii față de propriul lor popor, chiar dacă legile de onoare ale războiului sînt respectate, pentru că aceleași legi de onoare ale războiului cer cu atît mai mult acelora care luptă pe acest front să înțeleagă ceea ce înțeleg cei care se găsesc dincolo.

România n-a avut cu Anglia și cu America nici un

---

silvania de Nord pentru a constata la fața locului situația populațiilor română și maghiară aflate sub suveranitatea ungară și, respectiv, română.

[1] Era vorba despre reconfirmarea poziției guvernului britanic exprimată încă din ziua de 3 septembrie 1940, printr-o declarație făcută de W. Churchill, în Camera Comunelor, și în care se preciza: „Nu vom recunoaște nici o schimbare teritorială care s-a produs în timpul războiului, în afară de cazul cînd ea s-ar fi făcut cu concursul și voința părților interesate".

conflict şi dl. Killinger ştie care a fost întotdeauna poziţia mea deschisă faţă de problema anglo-americană şi cum am refuzat mereu pînă şi actele de propagandă germană care veneau împotriva Americii şi era să fie răspîndite pe teritoriul nostru.

Am urmat cu lealitate legile de onoare ale războiului, este însă drept să cerem şi noi ca aceleaşi legi să fie nu numai unilaterale pentru România, ci să fie bilaterale.

Dl. Killinger a stăruit în a-mi aminti că în toate ocaziile d-sa şi-a făcut datoria, informînd guvernul Reichului asupra stării de conştiinţă a poporului român, asupra faptului că Transilvania este o problemă esenţială a onoarei şi vieţii româneşti, ca şi asupra tuturor conversaţiilor ce au avut cu mine pentru că în nici un moment eu n-am făcut nici cel mai mic echivoc asupra obiectivelor politicii noastre externe.

D-sa m-a rugat să nu mă formalizez de acest demers, care e făcut pentru motive formale şi pentru ca să liniştească Ungaria, dar în nici un caz pentru ca să ajungă să turbure România şi guvernul său.

Am spus d-lui ministru Killinger că ceea ce este mai grav este faptul că dl. Steltzer, în comunicarea sa, a spus că guvernul german ar fi comunicat în repetate rînduri guvernului român punctul său de vedere.

Eu la aceasta răspund atrăgînd atenţia Führerului, mareşalului Göring şi d-lui Ribbentrop asupra discuţiilor avute.

Este adevărat că în aceste discuţii nu s-au fixat nici termeni, nici preciziuni, dar principiul este desigur un lucru care a fost afirmat şi el a constituit justificarea morală a politicii unitare pe care a făcut-o dl. mareşal Antonescu.

În asemenea condiţiuni, eu nu pot crede că Germania are interesul şi în orice caz că Germania îşi poate îngădui ca să facă, faţă de aceeaşi ţară, două politici, după cum este un moment cînd solicită României anumite lucruri şi are nevoie să-i dea garanţii sau cînd este nevoie să solicite Ungariei şi să-i dea acesteia liniştiri.

În loc ca guvernul Reichului să fi înţeles acest lucru, dimpotrivă, guvernul Reichului, cîteva săptămîni numai după declaraţia d-lui Eden, a trimis raportul Henke-Rogeri, în care se vorbeşte de actul de la Viena, ca şi cînd el ar mai fi încă în fiinţă, deşi România l-a declarat caduc.

Această poziţie arată că Germania continuă să facă Ungariei un regim de privilegiu şi României un regim de inferioritate.

Această situaţie noi n-o putem accepta, fără ca să ne dezonorăm şi să prădăm drepturile neamului românesc.

Dl. Killinger a insistat ca nu cumva să-mi închipui că guvernul Reichului a luat o poziţie politică, ci a vrut mai mult să se informeze, pentru că ungurii au făcut atîtea stăruinţe.

L-am informat atunci pe dl. Killinger că versiunea dată de Ungaria este şi inexactă, pentru că dl. Mironescu a îndeplinit o procedură privată, de convorbire fără nici un caracter oficial cu dl. Bánffy, întrucît n-am înţeles niciodată să deschid negocieri fără a şti la ce duc aceste negocieri şi care sînt bazele de discuţie.

Am avut destul scepticism şi am fost îndreptăţit să-l păstrez, pentru că ungurii au propus o procedură particulară, pentru ca să fugă imediat ce am pus problema caducităţii actului de la Viena şi a discutării ordinii teritoriale.

Dacă am primit procedura a fost pentru că nu aveam nici un interes ca să nu probez, prin însăşi venirea d-lui Bánffy la Bucureşti, că şi Ungaria consideră actul de la Viena şi condiţiile lui ca inacceptabile.

Dl. Mironescu nu putea să facă declaraţii cu caracter oficial, care să lege guvernul român şi să sesizeze guvernul ungar, pentru că de la început a fost convenit că dacă aceste convorbiri nu duc la nici un rezultat, să le considerăm ca inexistente şi nimeni să nu vorbească de ele, fără a se vedea dezmînţit de celălalt.

Ungurii nu numai că nu respectă acest lucru, dar se duc la Berlin să afirme inexactităţi, fiindcă dl. Mironescu nici n-a putut, nici n-a făcut vreo comunicare scrisă guvernului ungar în această privinţă.

Am citit d-lui Killinger telegrama ministrului nostru la Berlin care mă anunţa că cu prilejul semnării convenţiei privitoare la despăgubirile militare pentru trupele de operaţiuni, s-ar fi făcut o anumită rezervă privitor la Basarabia şi Bucovina şi că am înţeles că această rezervă s-o lămuresc imediat, — adică pentru ce nu s-a introdus în această convenţie teritoriul Basarabiei şi Bucovinei ca făcînd parte din teritoriul românesc, pe care se aplică convenţia?

Dacă Germania ajunge să evite introducerea formală a teritoriului românesc al Basarabiei şi Bucovinei într-o convenţie dintre Germania şi România, deşi prin protocolul semnat de dl. Clodius şi prin acordurile economice încheiate imediat după reocuparea acestor teritorii de armata română, ele au fost considerate ca făcînd parte din teritoriul românesc.

Dacă Germania face azi aceste rezerve, rog pe dl. Killinger să întrebe care crede guvernul Reichului că mai este scopul războiului nostru, dacă în ce priveşte Transilvania — scopul real şi final al luptei noastre — ni se spune că actul de la Viena este obligatoriu, iar în ce priveşte Basarabia şi Bucovina s-a ajuns acum ca şi acolo să se facă rezerve asupra integrării lor formale în teritoriul românesc.

Asemenea poziţii, chiar dacă sînt inadvertenţe sau nedibăcii administrative, sînt de natură să provoace grav reacţiile răspunderii şi conştiinţei noastre şi să mă determine pe mine să cer clarificarea imediată a acestei situaţii, fără de care România nu

poate să mai considere că slujește cu demnitate răspunderile sale istorice.

Rog pe dl. Killinger să înțeleagă că această clarificare trebuie să vină, pentru a ști ce ne rămîne de făcut.

În altă ordine de idei, am arătat d-lui Killinger regretul meu că dl. Ribbentrop nu ne găsește în Europa decît atunci cînd este vorba de indicații sau comunicate internaționale și că pentru rest nu ni se dă nici o informație sau ni se dau informații militare și alte situații decît cele care se dovedesc de evenimente.

Nu este de conceput ca în situația gravă de azi, după toate jertfele pe care le-a făcut, România să ajungă într-o izolare gravă, fără ca ea să aibă dreptul de a-și apăra interesele.

Dl. Killinger a încercat să mă liniștească, spunîndu-mi că în împrejurările acestea grele, guvernul Reichului n-a putut să aibă o acțiune prea lămurită, pentru că avea de făcut față la situații neașteptate și că aceasta este singura explicație, arătîndu-mi că Germania înțelege și situația României și a conducătorilor ei și greutățile și răspunderile noastre, și confirmîndu-mi că va cere, odată cu toate lămuririle pe care le-am solicitat eu, și o înfățișare a situației generale și a poziției Reichului, pentru ca România să știe ce-i rămîne de făcut.

În orice caz — mi-a arătat d-sa — trebuie să avem convingerea că Germania respectă România și poporul român.

Am informat apoi pe dl. Killinger asupra situațiilor din Italia.

Conducătorii Italiei de azi se găsesc în dilema tragică de a nu ști dacă trebuie să se prăvălească în anarhie sau să se prăvălească în război.

Anglo-americanii cer capitularea, cu transformarea Italiei în teatru de război în contra Germaniei; germanii cer continuarea luptei cu transformarea Italiei în teatru de operațiuni în contra anglo-americanilor.

Iar poporul italian, între aceste două tendințe și cu monumentele și viața lui amenințate, nu mai vrea să lupte, dînd conducătorilor săi cele mai grave răspunderi.

Astfel că numai foarte multă înțelegere din partea tuturor, într-un interes istoric superior, lăsîndu-i Italiei forța de a se reculege singură, poate să mai salveze această țară.

I-am arătat d-lui Killinger informațiile de care dispunem și l-am rugat să transmită d-lui Ribbentrop aceste impresii.

Dictat mie de dl. prof. Mihai Antonescu
în ziua de 8 aug[ust], anul [1]943.
[S. Dephanis]

(Va urma)

CE ÎNȚELEG RUȘII...

(Urmare din p. 9)

această opoziție reprezintă majoritatea, ea nu este în mod necesar o majoritate sănătoasă. Partidele „istorice" din România par să-și pună mari speranțe într-o ruptură definitivă între marile puteri, chestiune, fără îndoială, cunoscută de ruși [subl. ns.]...

Din analiza precedentă se poate trage concluzia că deși în unele din statele Europei centrale și de est, alegerile au avut un efect benefic, contribuind la stabilitatea statutului intern și extern al unei țări, în cîteva state alegerile au fost sau amenință să fie sursa unor serioase fricțiuni interne și internaționale... *Astfel, niște alegeri falsificate sau făcute în condiții de constrîngere sînt de o importanță generală mică, întrucît Statele Unite și Marea Britanie nu le pot recunoaște, deși ele, din alte rațiuni, pot recunoaște guvernele rezultate dintr-un astfel de scrutin. Nici nu este posibil să se insiste asupra unor alegeri care ar avea drept rezultat aducerea la putere a unui grup pe care U.R.S.S. ar refuza să-l accepte, fie „reacționar", fie prea proanglo-american. Căci această insistență i-ar împinge pe ruși să ia măsuri represive* [subl. ns.]. Dacă aceste forțe centrifuge dintr-o țară sînt sensibil mai puternice decît cele care militează pentru unitate (cum este situația în Grecia), iar partea învinsă are suficientă forță pentru a stărui în refuzul său de a accepta rezultatele unor alegeri, un astfel de scrutin nu poate remedia această schismă și poate deveni semnalul unui conflict deschis.

Un scrutin cristalizează și aduce în atenția cercurilor locale și adesea internaționale aspecte și probleme care anterior erau mai mult sau mai puțin fluide. Rezultatul unor alegeri tinde să fixeze și să sancționeze o soluție și să elimine alte posibilități. În anumite împrejurări, ele pot fi în detrimentul stabilității generale, ele pot scoate la iveală astfel de aspecte — în special în acele cazuri în care problemele au implicații internaționale ce se extind dincolo de sfera și capacitatea electoratului local.

Este evident că orice sugestie privind evitarea sau amînarea [alegerilor] merită să fie privită cu suspiciune, căci acestea nu reprezintă decît începutul unor regimuri nedemocratice și totalitare...

Alegerile sînt pur și simplu o parte a luptei pentru putere, ceea ce este inevitabil într-o societate; în ceea ce au ele mai bun, alegerile reprezintă un mijloc de canalizare a acestei lupte în limite relativ pașnice și civilizate, iar în ceea ce au mai rău, ele sînt o armă folosită de un partid în această luptă. În orice caz, alegerile nu pot fi privite ca ceva în afara politicii. Rolul puterilor străine nu adaugă vreun element de imparțialitate, ci proiectează lupta politică pe un ecran mai lat... ■

Versiune românească:
Ileana CHIRTU

20 august 1944

LA MORMÎNTUL LUI G. COŞBUC DIN BUCUREŞTI — SOLIDARITATE ROMÂNEASCĂ

GABRIEL ŢEPELEA

Vizitatorul întors cu faţa spre trecut, ce se opreşte o clipă în faţa monumentului funerar al lui G. Coşbuc de la cimitirul Bellu (după care s-a inspirat ulterior şi cel al lui Caragiale, din imediata apropiere) şi are curiozitatea de a citi toate inscripţiile, va întîlni în spatele efigiei poetului aceste rînduri: „Ridicat prin subscripţie publică de ziarul Ardealul, **organ al refugiaţilor". Dar nici monografiile despre Coşbuc şi nici** Bibliografia, **ce reuneşte comentariile despre viaţa şi opera poetului, nu amintesc în ce împrejurări dramatice s-au adunat banii necesari pentru acest monument şi nici demonstraţia populară antifascistă pe care a generat-o inaugurarea lui. E un episod deopotrivă istoric şi politic, ce merită a fi reconstituit. Pentru aceasta sînt necesare cîteva precizări prealabile despre „Asociaţia refugiaţilor ardeleni", despre ziar şi împrejurările care au determinat organizarea unei colecte publice în vederea ridicării monumentului atunci.**

După dictatul de la Viena din 30 august 1940, sutele de mii de refugiaţi şi expulzaţi din Ardealul de Nord au încercat să-şi creeze rosturi provizorii de viaţă, atît în cealaltă jumătate a provinciei rămasă sub autoritatea de stat a României, cît şi în Bucureşti, practic, pe tot teritoriul ţării. Încă din 12 octombrie 1940 se pusese într-o întrunire publică la Arad, ce a avut loc sub preşedinţia memorandistului Aurel Bilţ, problema constituirii unei „Asociaţii a refugiaţilor şi expulzaţilor din Ardealul de Nord" care să ducă lupta pentru redobîndirea teritoriilor pierdute şi să apere interesele atîtor năpăstuiţi. După oprelişti şi controverse — generate de intenţia de a fi propus ca preşedinte Iuliu Maniu[1] — a fost posibilă constituirea unei astfel de asociaţii abia în primăvara anului 1941, la Bucureşti. Preşedinte al Asociaţiei a fost ales Dumitru Nacu, iar secretar general Anton Ionel Mureşeanu.

Paralel cu încercările de organizare a Asociaţiei — suspicionate de autorităţi şi în special de Legaţia germană — refugiaţii din Capitală au pus bazele unui Cămin al lor, căruia i-au dat numele lui Avram Iancu. Aşezămîntul îşi avea sediul la Muzeul satului. În februarie 1941 a fost fondată şi o publicaţie a refugiaţilor, ziarul *Ardealul*, ce urma să apară săptămînal. Fiecare din aceste organisme izvorîte din drama împărţirii solomonice a Transilvaniei se străduia să contribuie la alinarea suferinţelor refugiaţilor ce soseau necontenit de dincolo de Feleac, prin adăpostirea lor provizorie în casele ţărăneşti de la Muzeul satului, ori

[1] Era firesc ca în fruntea „Asociaţiei refugiaţilor" să fie propus Iuliu Maniu, personalitate centrală a luptei pentru Unirea de la Alba Iulia, care a opus un veto categoric cedării Ardealului în Consiliul de Coroană din august 1940. Reprezentanţii Legaţiei germane cunoşteau orientarea sa antinazistă şi au făcut presiuni ca să nu fie aprobată constituirea unei Asociaţii avîndu-l ca preşedinte pe Iuliu Maniu.

în cămine studențești sau internate școlare; prin procurarea de îmbrăcăminte, găsirea unui rost social etc. Duminica, la Muzeul satului, cînd era vreme frumoasă, refugiații se adunau în fața caselor din locurile lor natale — Bihor, Cluj, Sălaj, Maramureș etc. — urmărind conferințe pe teme medicale, etice, juridice, ascultînd versuri declamate de poeți ardeleni în refugiu ori de actori de seamă ai teatrelor noastre sau jucînd minunatele dansuri populare din ținuturile lor de baștină[1].

Inițiatorii acestor manifestări au fost învățătorul mureșean Iustin Handrea, președinte, V. Netea, vicepreședinte, iar numărul căminiștilor a ajuns la 40 000 de membri. Cele trei volume de *Cronici* editate de Căminul „Avram Iancu" oglindesc o parte din manifestările care au avut loc în cadrul acestuia între 1941 și 1944. E suficient să parcurgă cineva indicele de nume de la sfîrșitul volumelor, pentru a-și da seama de dimensiunile acestor manifestări pentru Ardeal, în plin război. Printre conferențiari vom întîlni pe G.I. Brătianu, C.C. Giurescu, D. Gusti, Liviu Rebreanu, Octavian Neamțu, Ion Chinezu etc.; printre actori pe G. Calboreanu, V. Valentineanu, Nae Făgădaru și, în special, actori de la teatrul „Muncă și lumină", condus de Victor Ion Popa; poeții Iustin Iliești, Petru Bucșa, Ion Th. Ilea, V. Copilu-Cheatră, M. Beniuc, Lucian Valea, I.V. Spiridon, Victor George Dumitrescu, Al. Cerna-Rădulescu, Matei Alexandrescu, Teodor Scarlat, etc. și lista e departe de a fi completă, avînd doar un rol de exemplificare. Numele tuturor celor ce au ținut să fie alături de cei alungați din căminele lor merită să fie excerptate în întregime din *Cronicile* amintite.

Ziarul *Ardealul*, pe lîngă articolele unor personalități din viața politică și literară, consemna săptămînal aceste manifestări. Directorul ziarului a fost condamnat la sfîrșitul primului an de apariție al gazetei la 5 ani temniță grea, pentru „crima de a fi insultat pe conducătorul statului", generalul Ion Antonescu. Persecuțiile împotriva ziarului vor continua și după condamnarea lui Mureșeanu și preluarea direcției de către Constantin Hagea, *Ardealul* „beneficiind" în perioada 1941-1944 de 17 suspendări.

De ce erau atît de sensibile autoritățile vremii la articolele și notele apărute în acest organ al refugiaților? Se scria despre Transilvania, atunci, în contextul armistițiului de presă româno-maghiar, impus de puterile Axei. Cu alte cuvinte, ca membri ai aceleiași coaliții, Antonescu și Horthy se angajau să păstreze o tăcere supravegheată de germani asupra diferendului și asperităților generate de dictat, să amîne dezbaterea pînă după ipotetica victorie a Axei. Dezavantajați eram noi, care, pe lîngă pierderea Ardealului de Nord, nu aveam dreptul să vorbim despre cele ce se petreceau dincolo de Feleac și nici despre refugiații ce soseau neîncetat, urmăriți de autoritățile horthyste pentru culpe imaginare.

În aceste condiții, existau doar cîteva modalități: aceea de a reactualiza problema Transilvaniei prin comemorarea unor personalități și evenimente cu valoare de simbol; de a evoca nostalgic locurile copilăriei în versuri cît mai accesibile și, în sfîrșit, de a strecura la „poșta redacției" scrisori de simpatie către puterile aliate cum ar fi: „D-șoarei A.M.Rica" (adică America), „D-nei M. Br." (Marea Britanie), ori atacuri la adresa contelui Ciano, ministrul de externe al Italiei, sub forma „D-lui subl. rez. G. Ciano, of. p.m. 194". Se mai strecurau uneori texte culese

[1] Acțiunile de solidaritate cu frații din teritoriul ocupat de horthyști au fost permanente și au îmbrățișat un evantai larg de manifestări. Trebuie amintite, în acest context, și emisiunile postului de radio „România Mare" ce a funcționat între 1940 și 1941 în birourile Marelui Stat Major de pe strada Știrbei Vodă, prezentate pentru prima dată de revista noastră în nr. 9/1988 – *n.r.*

**Întregul
neam românesc
pierde în aceste zile grele
pe un om care
era printre acele
puține indiscutabile
glorii ale lui.
Gheorghe Coșbuc
a închis ochii la București.
Sufletul adînc și tăcut
s-a sfărîmat
de necuprinsa durere
a românului și a fiului
locurilor unde s-a născut.
Cel ce a cîntat
toate vitejiile neamului,
de la Gelu al legendei
pînă la dorobanții din 77,
moare fără să fi văzut
cu ochii sub steag
pe aceia cari au onorat
din nou sfîntul drapel al țării.
Să lăsăm ca asupra
frunții lui palide,
acum liniștite, să cadă o umbră
mîngîietoare a depărtatului
tricolor nevăzut.
1918**

(Nicolae Iorga:
Oameni cari au fost)

cu litere groase în care erau înșiruite sate din județele cedate, ca de exemplu sate din Someș, Năsăud, Bihor sau anunțuri ca „Troița ridicată în amintirea lui Baba Novac la Cluj nu mai există". Această luptă subterană, ajunsese să deformeze ideea de „curaj" și „atitudine", încît într-o zi, noul director, C. Hagea, exultînd de bucurie îmi arată o manșetă a ziarului, de a cărei apariție era mîndru: „De la Cluj la Turda, sînt 30 de km".

— Ei, ce zici? mă întreabă victorios gazetarul, văzînd că nu particip la entuziasmul său?

— Ce să zic? Nu văd ce e extraordinar în asta.

— Bine, mă, omule, nu înțelegi că Turda e la noi și Clujul „dincolo" și că subliniind distanța minimă de 30 km, reliefăm implicit absurditatea granițelor trasate de dictat?

Desigur, așa era: mijloacele într-o luptă sînt impuse de circumstanțe. Dar cîtă umilință pentru un adevărat gazetar! Cine va cerceta cu atenție presa din perioada respectivă, cu aluziile, subterfugiile, similitudinile cu prezentul, căutate cu migală și viclenie pentru a înșela cenzura, va alcătui un corpus bizar de articole, note, scrisori la poșta redacției etc., rod al unei lupte surde și tenace. Prezentul vorbea prin trecut, savant și documentar uneori, simbolic și aluziv întotdeauna. Prezența problemei transilvane în *Ardealul*, dar și în alte publicații transilvănene, oricît de modest susținute pe planul expresiei, a însemnat pe plan politic, între 1940-1944, *un memento nedorit pentru puterile Axei, o deturnare de la cesiunea imperialistă impusă cu pumni de fier. În fond, orice articol, cît de modest, despre oameni și evenimente din Transilvania era un atac indirect împotriva măcelarilor de la Viena.*

În războaie, luptătorii se judecă nu după epoleții și fireturile aurite, ci după bătăliile cîștigate cu fața și mîinile înglodate și însîngerate. Estetica are alte accepțiuni în tranșee și altele în saloane. Asta se știe de mult.

M-am alăturat condeierilor de la *Ardealul* în 4 septembrie 1942, tocmai din cauza caracterului deschis, popular al luptei. Aici mai publicaseră sau semnau încă Gh. Popp (fost colaborator la *Tribuna* veche), dr. Gheorghe Ohăbeanu, Liviu Rebreanu, Ion Chinezu, D. Murărașu, Octav Minar, G. Popa-Lisseanu, Ștefan Manciulea, Octavian Metea, Fatma Oct. Tăslăoanu, prof univ. Gh. Dragoș, Mihai Popovici, I.P. Țuculescu, Ion Șiugariu, Vasile Netea, I.A. Terebești (Nae Antonescu), Iustin Iliești, Ion Costea, Dinu Ianculescu, Victor Isac, Gh. Moldovan, Coriolan Gheție, Iosif Moruțan, Nicolae Albu, Titus Mălai, N. Tatu, Ion Apostol Popescu, R.S. Molin, Marcel Olinescu, George Sfîrlea, Virgil Birou, N. Țirici, Ion Th. Ileă, Lucian Valea, Petre Bucșa, V. Copilu-Cheatră, Corneliu Albu, Atanasie Motogna, Petre Pascu, Cornel Irimie, Nicolae Brana, Dorian Grozdan, Corneliu Maior.

O parte a dramei transilvane e oglindită în acest ziar patronat de I. Maniu. După 23 august 1944, *Ardealul* a devenit cotidian de informație, vizînd o orientare independentă.

La 22 octombrie 1942 se stingea din viață, la București, după o grea suferință, Octavian C. Tăslăoanu, fostul director al revistei *Luceafărul* și cunoscut luptător pentru Unire. Organul de presă al refugiaților din Ardealul de Nord a ținut să marcheze acest dureros eveniment, atît prin participarea membrilor redacției și a colaboratorilor săi la ceremonia de la Bellu, cît și printr-o serie de articole.

După înhumarea lui Tăslăoanu, pașii noștri au zăbovit un timp în preajma mormintelor. Căutam în special mormintele scriitorilor ardeleni, pe care noi, proaspăt sosiți în Capitală, ni le închipuiam monumentale, ca acelea ale familiilor cu anumită rezo-

nanță în trecutul țării. Și în cromatica toamnei acordată cu sufletele noastre de pribegi căutam, descifram nume. Într-un colț al cimitirului, spre Valea Plîngerii, la doi pași de prăpastie, o cruce răsturnată, pierdută în gloata anonimilor, ne opri răsuflarea: purta abia perceptibil numele lui George Coșbuc. Ce destin! Aflasem nu de mult de la refugiații recent sosiți că bustul său din fața liceului din Năsăud fusese înlăturat de niște horthyști fanatici, iar aici i se pierdea urma printre bălăriile nepăsării.

Am luat atunci, lîngă crucea înclinată de la Bellu, hotărîrea de a aduce această situație la cunoștința opiniei publice și de a repara nedreptatea de la Năsăud și București. După numeroase consultări, în special cu cei de la Zlatna care aveau importante rosturi economice pe plan local și se ofereau să ne ajute, am redactat și supus colegilor textul următor:

„În orașul în care feciorul popii din Hordou a cules luminile din lumea cărților, grănicerii năsăudeni i-au ridicat un monument. Evenimentele au făcut ca figura marelui scriitor să nu mai pară binevenită în mijlocul orășelului românesc. Astăzi, Coșbuc nu mai are un monument la Năsăud. În cimitirul de la Bellu, poetul țărănimii hodinește fără cruce, fără un monument, fără o atenție demnă de numele lui din partea scriitorilor și a celor în drept. Pentru a șterge urma acestei nedreptăți față de opera marelui poet ardelean, un grup de scriitori și publiciști ardeleni, împreună cu «Astra» și «Șoimii» din Munții Apuseni a luat inițiativa ridicării unei cruci cel puțin la mormîntul lui G. Coșbuc. S-a format astfel un comitet de inițiativă compus din prof. Ghiță Popp, fost. ministru, dr. C. Hagea, directorul ziarului *Ardealul*, Corneliu Coposu, prof. I. Costea, V. Netea, prof. Gabriel Țepelea, Ion Popa-Zlatna, Nicolae Olteanu, prof. I. Iliești, Moguț Simion, V. Copilu-Cheatră.

Societățile culturale și admiratorii poetului sînt rugați a trimite adeziunile și eventual sprijinul lor material pe adresa ziarului *Ardealul*, pentru (crucea) monumentul G. Coșbuc pînă la 31 decembrie 1942".

Apelul a apărut în toate numerele ziarului începînd din 28 noiembrie 1942. În curînd, ultima pagină a publicației s-a umplut cu nume de asociații, bănci, persoane particulare, militare, elevi, cu precizarea sumei donate, iar poșta redacției abunda în mulțumiri aduse profesorilor și elevilor care organizaseră serbări în acest scop.

Liviu Rebreanu, pe atunci director al Teatrului Național din București, s-a alăturat acestei inițiative programînd pentru 31 ianuarie 1943, orele 11.00, un festival George Coșbuc în sala Teatrului Național, destinat strîngerii de fonduri pentru acest monument. În program figurau, după prologul rostit de V. Netea, Liviu Rebreanu cu o conferință despre Coșbuc, lecturi de Ion Pillat, Ionel Teodoreanu, recitări de Marieta Anca, Eliza Petrăchescu, Sorana Țopa, G. Calboreanu, A. Pop Marțian, V. Valentineanu și interpretări de arii pe versuri de Coșbuc de către artiștii Operei Române, Emilia Guțianu și Tomel Spătaru. Suma încasată din vînzarea biletelor s-a ridicat la 13 680 lei. În strînsă legătură cu acest eveniment literar-politic este și numărul special al ziarului *Ardealul* din 13 februarie 1943, închinat lui Coșbuc. Aici pot fi găsite, pe lîngă emoționanta evocare a lui Rebreanu, articole semnate de D. Murărașu, D. Gane, Ion Costea, Gabriel Țepelea.

Un alt festival Coșbuc, în aceleași scopuri, a avut loc în ziua de 20 februarie 1943 la Ateneul Român, organizat sub egida revistei *Vremea*. Și-au dat concursul actorii G. Calboreanu, Viorel Chicideanu, Tomel Spătaru și scriitorii Vlaicu Bârna, Ion Th. Ilea, V. Copilu-Cheatră, Petre Bucșa, Vasile Netea și Gabriel Țepelea. Fondurile adunate pînă în aprilie 1943 au permis încheierea unui contract cu sculptorul Ion Vlasiu și arhitectul Iulian Deșcu, pentru executarea unui monument (la început se punea problema doar a unei cruci) în valoare de un milion lei. Se stipula că se „va utiliza marmură de Vrața", că se vor avansa 500 000 lei pentru începerea lucrărilor și că predarea lucrării nu trebuie să depășească termenul de cinci luni. Drept urmare, la 1 mai 1943, ziarul publica macheta după care s-a realizat monumentul așa cum se prezintă astăzi vizitatorilor.

Dar, între timp, începînd de la 4 aprilie, Bucureștii deveniseră ținta unor bombardamente anglo-americane susținute. A urmat un exod masiv al bucureștenilor în împrejurimi, la țară, pentru ca în cele din urmă autoritățile să ordone și ele „dispersarea".

Dintr-o dată ne-am simțit, noi cei din comitetul de inițiativă, și în primul rînd eu, redactorul apelului, suspendați: bani ca în trecut de la școli și instituții nu puteam spera să mai adunăm; cei 500 000 lei erau transmiși sculptorului și arhitectului, dar nu erau suficienți. Și, în plus, atît Ion Vlasiu cît și arhitectul Deșcu erau de negăsit. După încercări repetate de a lua legătura cu Ion Vlasiu n-am găsit o altă soluție — întrucît nu-i cunoșteam adresa — decît aceea de a-i scrie la poșta redacției. Îi reaminteam de contract, de degringolada banilor surpați de o inflație galopantă și de răspunderea ce ne revine tuturor. Și, în toiul bombardamentelor, Vlasiu a părăsit Sibiul, începînd lucrările la monument. Supărat puțin la început din cauza acestei chemări neobișnuite prin ziar, Vlasiu a înțeles în ce situație ne aflam cu toții într-un moment cînd frontul se apropia și o schimbare plutea în aer, așteptată de toți. Am rămas în continuare prieteni. Mai mult, el ne-a facilitat accesul la Veturia Goga, care a completat suma necesară executării monumentului. (Între

timp, datorită devalorizării banilor, lucrarea se ridica acum la 1 200 000 lei.)

În jurul datei de 5 august, monumentul era gata, urmînd să obținem o autorizație de la Comandamentul militar și Cenzură, fiind vorba de o adunare publică în plin război. Încercarea nu era de loc ușoară și iată de ce. Una din metodele utilizate de opoziția antiantonesciană de atunci era și aceea de a da comemorărilor o tentă politică. Astfel, la 4 iunie 1944, cînd se împlineau 50 de ani de la condamnarea memorandiștilor, conducătorii refugiaților din Capitală s-au adresat mulțimilor la ieșirea din biserica din str. Polonă cerînd desprinderea noastră din alianța cu Germania și îndreptarea armelor spre Transilvania. Dumitru Nacu, președintele Asociației refugiaților ardeleni, și Anton I. Mureșeanu, secretarul Asociației, abia ieșit din închisoare în primăvara acelui an, au fost internați în lagărul de la Tîrgu Jiu, iar alți membri ai comitetului și participanți la demonstrație au fost anchetați. Practic, ochii Siguranței Statului vegheau asupra tuturor manifestărilor ardelenești.

La 4 iunie eu lipsisem din București și nu figuram deci pe lista participanților. Aveam, după părerea tuturor, mai multe șanse de a obține autorizația. M-am prezentat deci în calitate de inițiator al ridicării monumentului, în uniformă de ofițer de rezervă, la colonelul Atanasiu de la cenzură cu o cerere. După o amînare de cîteva zile, necesară consultării și cu alte foruri, colonelul mi-a cerut o declarație în care să stipulez că îmi asumam răspunderea asupra respectării legalității la dezvelirea monumentului și că mi s-au adus la cunoștință prevederile Legii marțiale sub incidența cărora cădeam în caz de abatere — dată fiind situația mea de mobilizat în zona interioară. Cauza era mult prea mare pentru a sta la îndoială și am semnat. Și, drept urmare, am trecut, de comun acord cu ceilalți, la fixarea inaugurării în ziua de duminică 20 august orele 17.00. În ziarul *Ardealul*, ca și în cotidienele la care colaborau gazetarii ardeleni, ca *Universul*, *Curentul*, *Timpul*, au apărut atît articole despre Coșbuc, cît și anunțuri asupra dezvelirii monumentului funerar.

„Un grup de publiciști ardeleni din jurul ziarului *Ardealul* — scria această publicație la 13 august 1944 — a hotărît să ridice un monument funerar lui G. Coșbuc la Bellu, drept răspuns la impietatea comisă la Năsăud față de bustul poetului. Banii necesari au fost strînși prin colectă publică. Dezvelirea monumentului va avea loc duminică 20 august orele 17.30 la cimitirul Bellu. Publicul ardelean și îndeosebi refugiații sînt datori să fie prezenți la această solemnitate reparatorie".

„Veniți — îndemna ziarul într-un alt număr — să afirmăm încă o dată expresa dorință de libertate a neamului nostru de pretutindeni. Să nu lipsească nimeni de la legămîntul ce-l vom face pe marginea groapei aceluia care a fost suflet din sufletul neamului nostru și căruia i-a cîntat bucuriile și amarul. Veniți!"

Și publicul a înțeles ce se ascundea printre rînduri, cu atît mai mult cu cît frontul se apropia de Iași și toată lumea era în așteptarea unui eveniment: se vorbea insistent în toate cercurile ardelenești de ieșirea din Axă la 26 august.

Duminică, 20 august, în jurul orei 17.00, la cimitirul Bellu era o mare de capete, cei prezenți fiind în costume obișnuite de oraș sau în portul tradițional din localitățile de origine din județele Transilvaniei de Nord. Cei mai mulți participanți erau țărani și muncitori, care și-au părăsit bruma de strînsură spre a scăpa de arestare, de trimiterea pe frontul maghiar, sau de încorporarea în detașamentele de muncă. Ei își găsiseră un rost în Capitală, fie ca oameni de serviciu, fie ca muncitori necalificați, iar dominicile de la Căminul „Avram Iancu" erau pentru ei singura adiere de acasă și oază de speranță. În drama ce se abătuse peste noi, reapropierea dintre intelectualii ce veneau la aceste ședători și grosul participanților avea ceva din solidaritatea tuturor categoriilor sociale din Ardeal în lupta pentru Unire. Așa se explică prezența atît de masivă aici, în plin război, în toiul bombardamentelor, la chemarea comitetului de inițiativă. Evident, celor cîtorva mii de persoane venite anume pentru inaugurarea monumentului li s-au adăugat și alții dintre vizitatorii aflați în acel moment în cimitir, astfel că cifra celor prezenți s-a ridicat la circa 5 000 de persoane.

Am luat cuvîntul în numele comitetului de inițiativă, prezentînd istoricul acțiunii, contribuția școlilor, a instituțiilor, a doamnei Veturia Goga, precum și a sculptorului Ion Vlasiu. Am predat monumentul Academiei Române, al cărui membru fusese marele poet. În numele prestigioasei instituții a vorbit academicianul N. Bănescu, reliefînd importanța inițiativei și bucuria Academiei de a fi putut contribui, prin actualul loc de amplasare, la cinstirea memoriei poetului. Alături de N. Bănescu se găseau și academicienii Al. Lapedatu, D. Gusti, Victor Slăvescu, Ionescu-Sisești și M. Ciucă. După preluarea monumentului de către Academie, a urmat la cuvînt Gh. Popp, vechi colaborator al *Tribunei* și viitorul semnatar al armistițiului de la Moscova, alături de Lucrețiu Pătrășcanu (*Magazin istoric*, nr. 9-12/1992), care a cerut „iute ieșirea României din Axă și îndreptarea armatelor noastre spre Ardeal". Alți vorbitori (C. Hagea, E. Bocșa-Mălin și Vasile Netea) au accentuat simbolul acțiunii de la Bellu în contextul evenimentelor. Ultimul a cerut celor de față să semneze adeziunea lor la chemările rostite de pe podium spre a depune mărturie în fața istoriei. În rîndurile participanților entuziasmul se amesteca

cu mirarea în fața unor asemenea declarații antigermane. S-au adunat atunci la Bellu peste șase sute de semnături.

A fost o mare demonstrație publică în timp de război și ea trebuie consemnată ca atare, de orice istoric imparțial. La reușita ei au contribuit nu numai oratorii, ci și miile de cetățeni — mai ales membrii Căminului refugiaților ardeleni „Avram Iancu" — muncitori și țărani, care, datorită rosturilor lor, nu avuseseră posibilitatea de a părăsi Capitala supusă bombardamentelor.

Oricine își dă seama de soarta ce ne aștepta pe toți — inițiatori și oratori — dacă nu interveneau, peste trei zile, evenimentele de la 23 august, căci ancheta nu s-a lăsat așteptată, iar dispozițiile Legii marțiale duceau la pedepse maxime.

Ziarele centrale au relatat, înainte de 23 august, la modul informativ, despre acest eveniment de la Bellu. *Universul* din 22 august 1944, de exemplu, sub titlul pe trei coloane *Dezvelirea monumentului funerar de la mormîntul poetului George Coșbuc*, publica și o fotografie în care se pot distinge clar cîțiva dintre participanți. „În sfîrșit i s-a făcut dreptate poetului țărănimii. S-a răspuns așa cum trebuia barbariei de la Hordou și de la Năsăud", consemna ziarul amintit.

Ardealul a publicat o relatare în numărul său din 4 septembrie, după ce fusese înlăturat Antonescu, deci în deplină libertate.

Acesta este istoricul unui monument pe lîngă care trec mulți vizitatori pe aleea marilor clasici ce duce și la teiul lui Eminescu. Cei care vin să aducă omagiul lor poetului țărănimii pot astfel descifra sensul inscripției din spatele blocului de piatră, și pot înțelege contextul dramatic al inaugurării acestui monument. O pagină de istorie politică și culturală deopotrivă. ■

COPERTELE

①② — Dveră, o broderie din fir de aur, argint și mătase colorată, pe fond de mătase roșie, lucrată din porunca lui Ștefan cel Mare la 1500, pentru mănăstirea Putna. Impresionează desăvîrșirea artistică și tehnică în care este lucrat trupul lui Iisus.

În partea de jos, în stînga și în dreapta, apar Ștefan cel Mare și Doamna Maria, în veșminte de ceremonie, imagini reproduse pe coperta② **(Genovezi în Moldova lui Ștefan cel Mare,** p. 49)

④ „Un strigăt înspăimîntător s-a înălțat deasupra tuturor: o ploaie grozavă de săgeți de arbaletă și de sulițe a ucis un mare număr de oameni; cei care s-au încumetat s-au luptat corp la corp, cu lăncii, securi și spade; pietrele aruncate din teugi au omorît mulți oameni. Astfel s-a desfășurat o bătălie groaznică pe mare, o bătălie de neînchipuit". Cronicarul englez Geoffrey Le Baker despre celebra bătălie din iunie 1340, de la Écluse **(Bătălii navale în Războiul de 100 ani,** p. 52)

PLANSELE

De astă dată, propunem un album istoric consacrat Partidului Național-Țărănesc, una din principalele formațiuni politice din România interbelică. În acest fel, sperăm să aducem în atenția cititorilor noi elemente necesare unei cunoașteri mai aprofundate a istoriei noastre interbelice. Totodată, *Magazin istoric* dorește să-și aducă propria contribuție la o viitoare și atît de necesară istorie ilustrată a vieții românilor. Precizăm că în selectarea fotografiilor de mare ajutor ne-a fost d-na *Ana Pleșia* de la Cabinetul de fotografii al Colecțiilor speciale ale Bibliotecii Naționale a României, căreia îi mulțumim călduros.

① Un grup de fruntași transilvăneni ai Partidului Național-Țărănesc; între ei **(sus):** Alexandru Vaida Voievod, Iuliu Maniu, Mihai Popovici și V.V. Tilea; **(stînga jos):** dr. Valeriu Branișteanu, dr. Theodor Mihali și Iuliu Maniu; **(dreapta jos):** V.V. Tilea, secretarul particular al lui Iuliu Maniu, director al ziarului *Chemarea* (fotografia este datată 20 martie 1939, cînd V.V. Tilea era ministrul României la Londra)

② Patru personalități marcante ale Partidului Național-Țărănesc **(sus, de la stînga la dreapta):** Iuliu Maniu, dr. Nicolae Lupu, Ion Mihalache și Virgil Madgearu, fotografiați cu prilejul unei întruniri electorale; **(stînga jos):** Iuliu Maniu vorbind participanților la marea întrunire antirevizionistă organizată de P.N.Ț. la Satu Mare, în ziua de 5 octombrie 1936; **(dreapta jos):** Iuliu Maniu rostindu-și discursul, după realegerea sa ca președinte al P.N.Ț. (26 noiembrie 1937)

③ Virgil Madgearu, Iuliu Maniu și Ion Mihalache sosind la o ședință a Delegației permanente a P.N.Ț. **(stînga sus);** Virgil Madgearu vorbind la o întrunire organizată în ziua de 27 aprilie 1935 **(dreapta sus);** dialog între generații: V.V. Tilea și Al. Vaida Voievod **(stînga jos)** și Iuliu Maniu înconjurat de ziariști în ziua de 6 aprilie 1936 **(dreapta jos)**

④ Instantanee **(sus):** Iuliu Maniu (la Bădăcin și București); Al. Vaida Voievod într-o clipă de răgaz **(stînga jos);** Virgil Madgearu și G.G. Mironescu **(dreapta jos)**

Album istoric

Viața politică în România interbelică

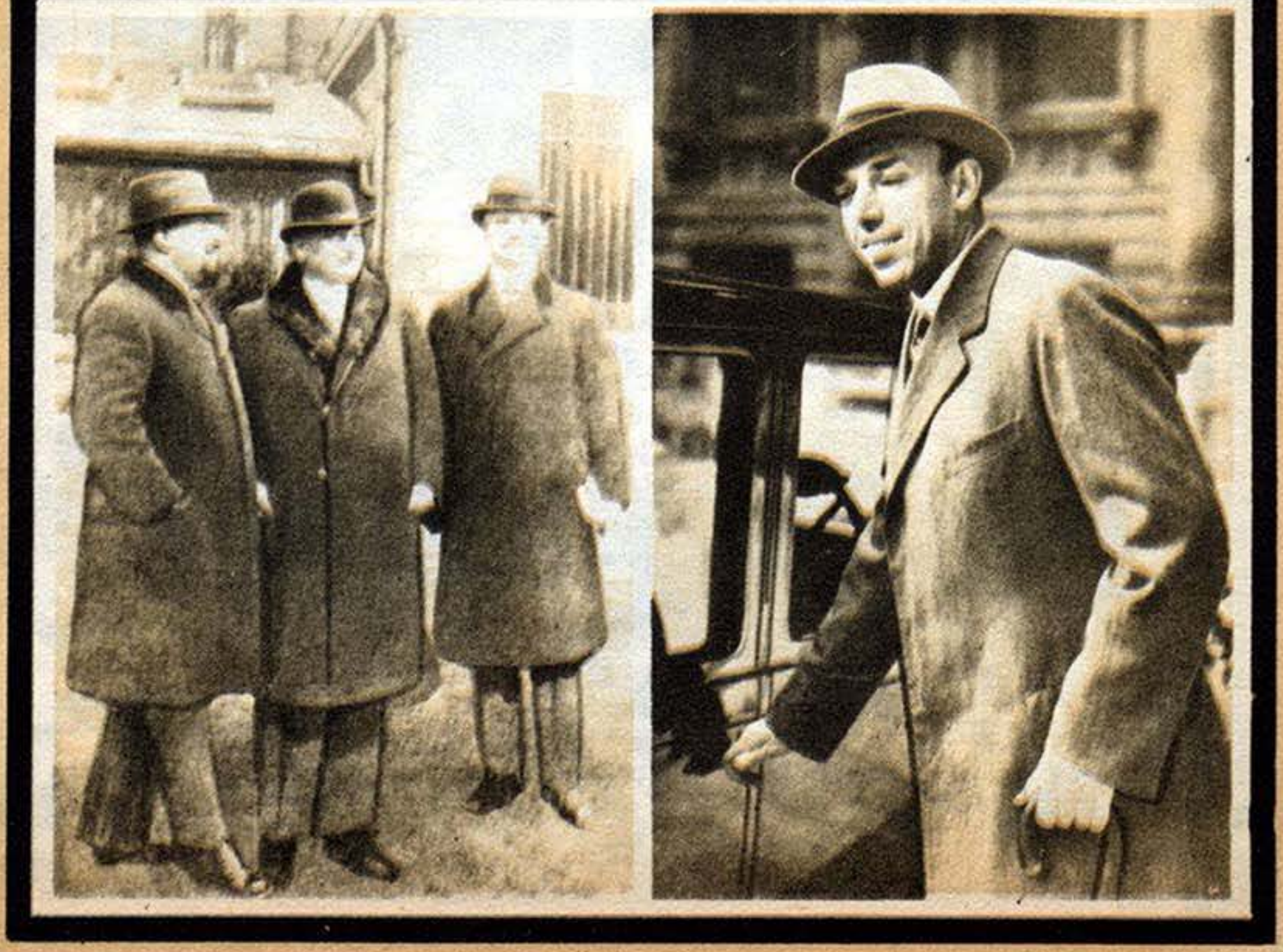

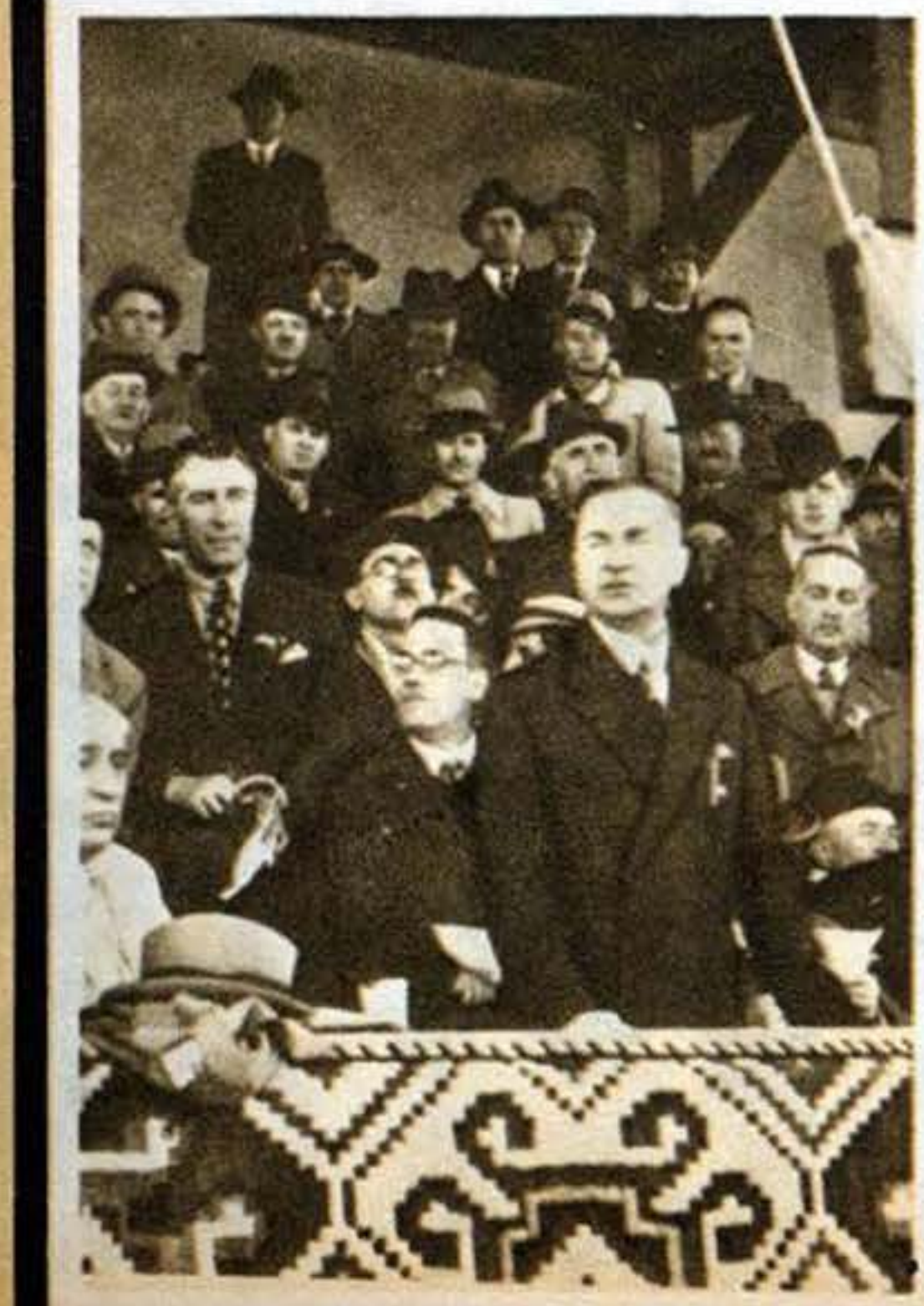

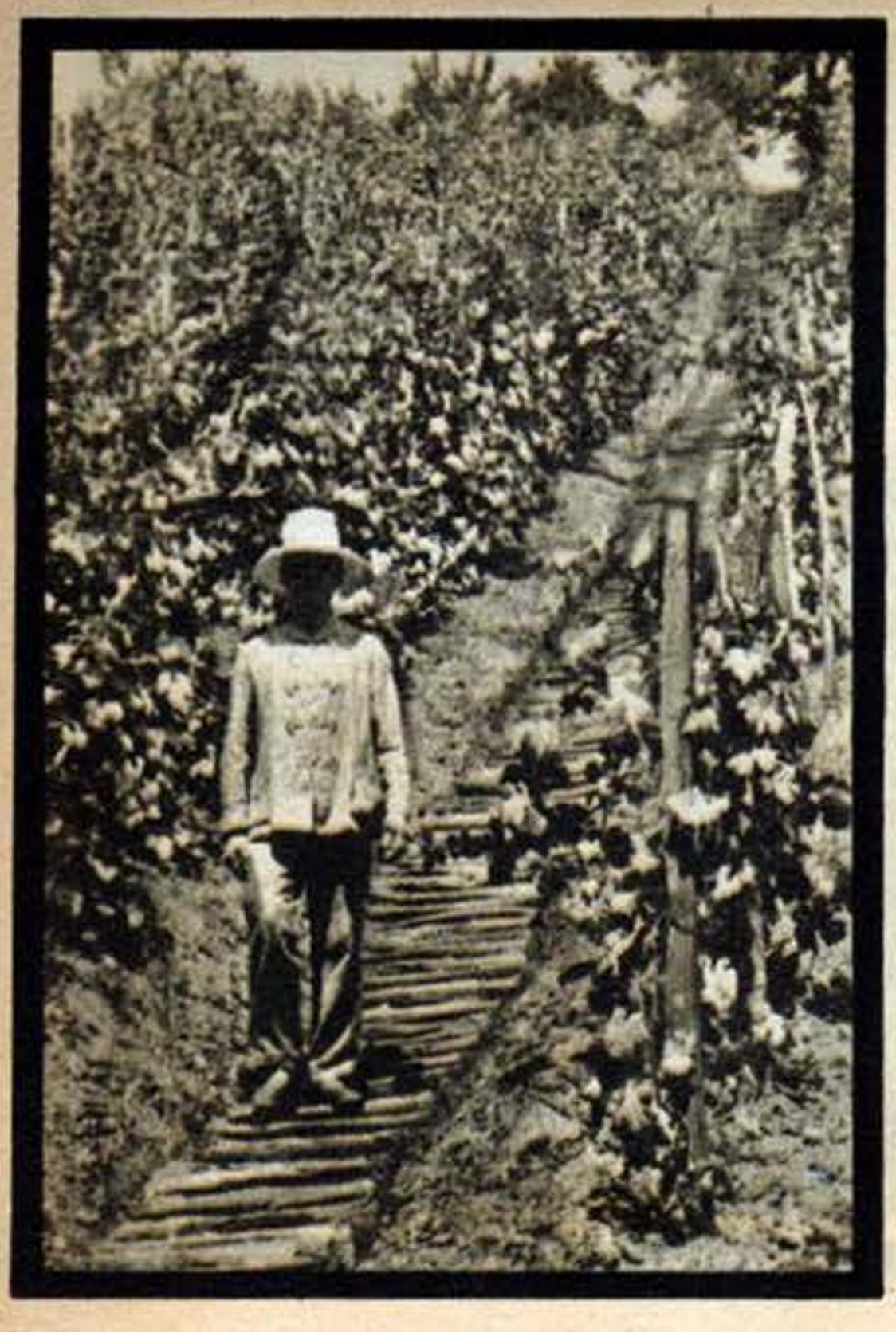

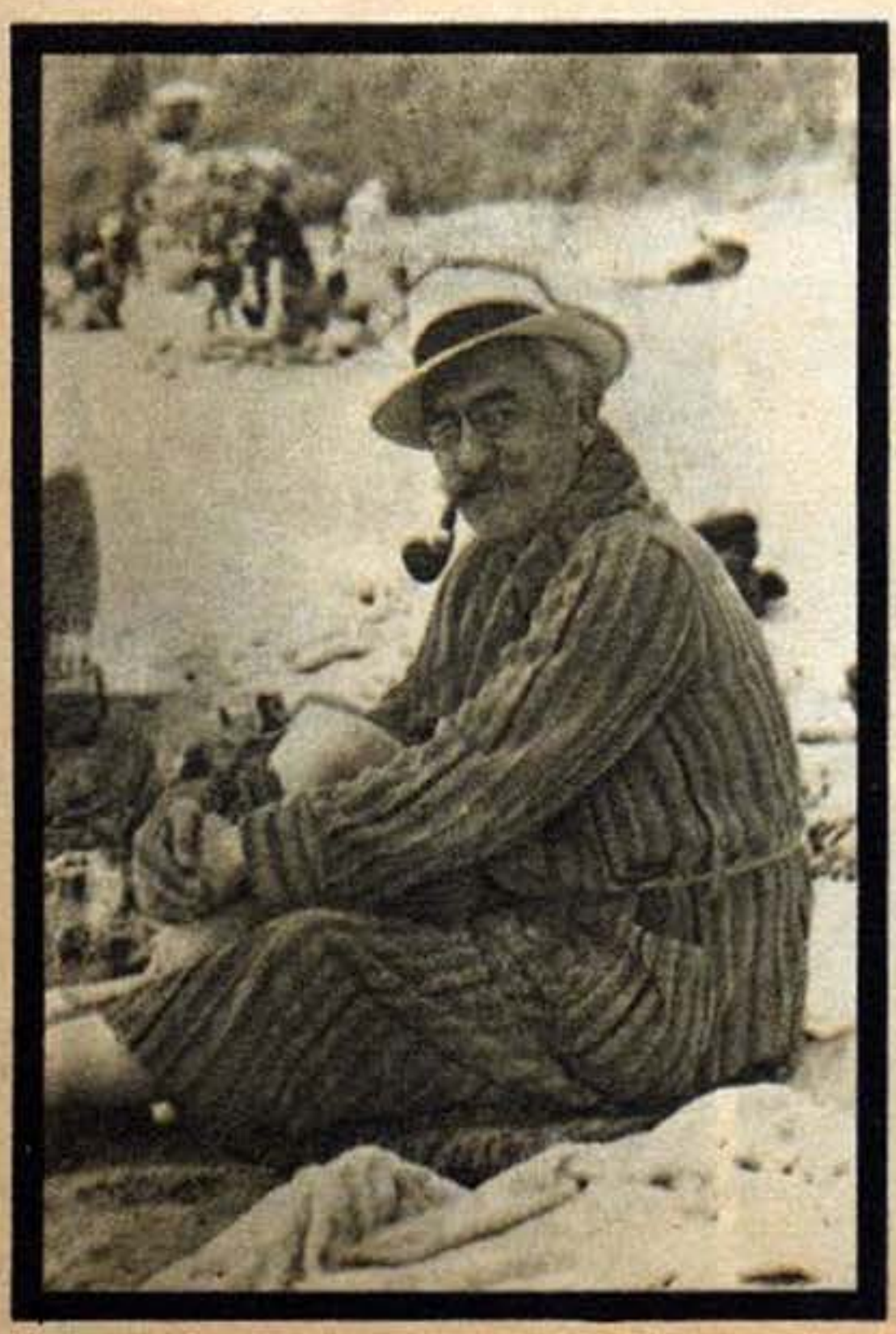

RHÔNE

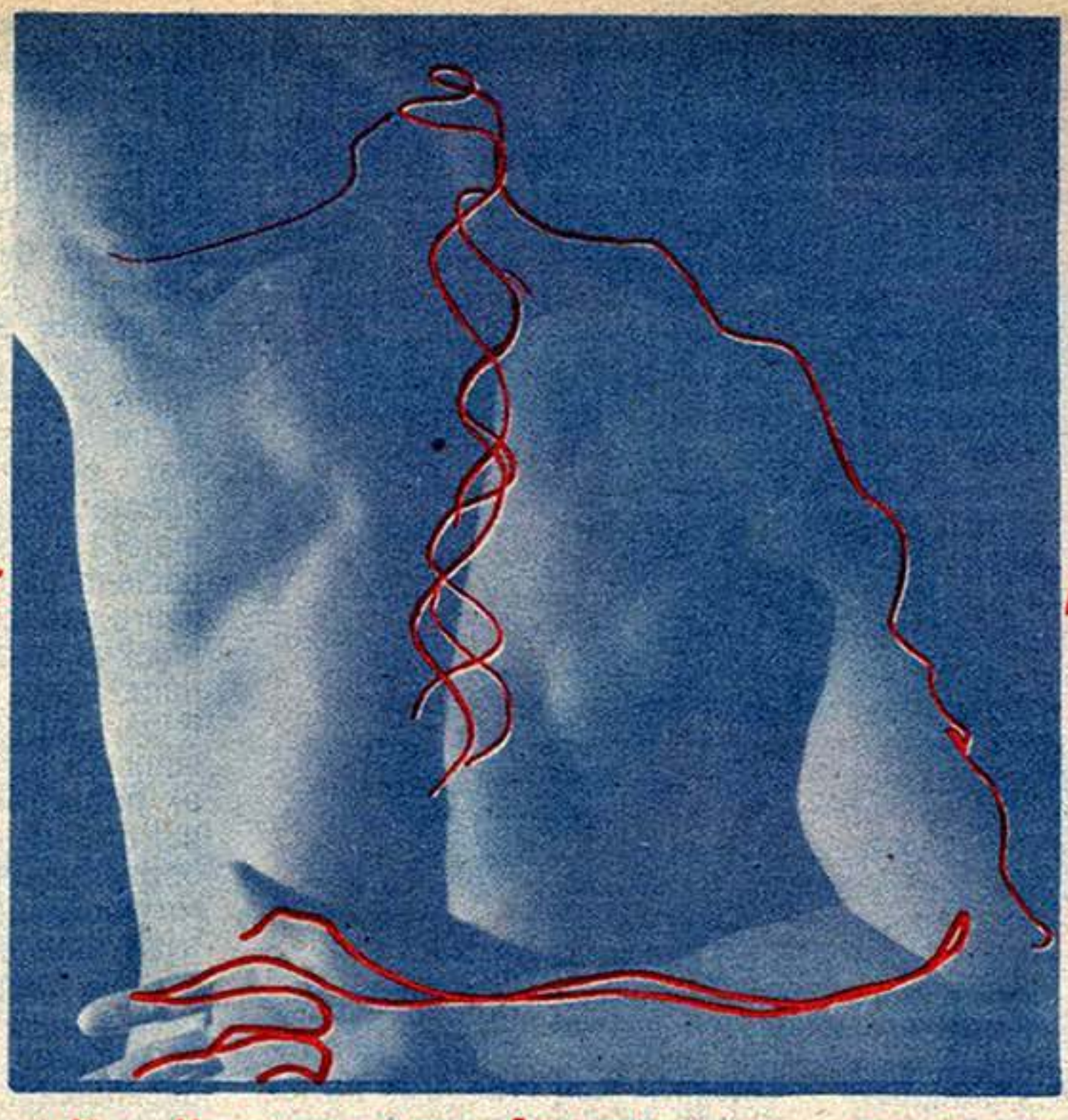

POULENC

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME

NECUNOSCUTĂ

Încă din luna octombrie 1992, echipa de cercetători de la Rhône-Poulenc **— care, împreună cu cei de la Aerospace Research Center şi de la Universitatea de tehnologie din Compiègne, a efectuat cercetări asupra piloţilor de Formula 1 şi a navigatorilor solitari — a prezentat o parte dintre rezultate la Simpozionul de la Bichat. Cercetările s-au axat pe capacitatea de adaptare a organismului la solicitări extreme, accelerării bătăilor inimii, eforturilor musculare şi stressul. De asemenea, echipa medicală a lui** Rhône-Poulenc **care însoţeşte echipajele de Formula 1 a prezentat şi la Charlotte, statul Carolina de Nord, S.U.A., concluziile privind cercetările asupra consumului energetic, consumului de oxigen, problemelor de nutriţie şi oboselii muşchilor gîtului. Toate aceste cercetări, cît şi cele asupra tulburărilor sistemului nervos central şi durerilor sînt menite, pe de o parte, să îmbunătăţească performanţele şi securitatea vieţii de zi cu zi, dar şi să elibereze pe oameni de povara unor afecţiuni debilitante, adesea penibile, şi să îi redea societăţii.**

Contra tentaţiei sinuciderii

Comentînd pentru telespectatorii canalului francez TF1 cursa desfăşurată în cadrul Formulei 1, la Budapesta, fostul campion mondial Alain Prost spunea: „Pentru toate Marile Premii mai dificile, cum este acesta, şi mai ales cînd este foarte cald, trebuie să încerci să te hidratezi dinainte, adică să bei multe lichide şi apoi, bineînţeles, să te hidratezi în timpul cursei. Mai înainte, foarte puţini piloţi practicau acest sistem. Acum, datorită maşinilor, care merg din ce în ce mai repede, este tot mai cald în interior, şi din ce în ce mai puţin aer, transpiri mult, pierzi multe săruri, trebuie să te hidratezi... Se bea fie cu ajutorul unei pipete din care se aspiră, fie apăsînd pe

Ursulețul, simbol al somnului fără griji, este imaginea-cheie a campaniei publicitare pentru medicamentul Imovane

un buton fixat pe volan, care declanșează un motoraș electric ce îți pompează lichidul".

Într-adevăr, o cursă automobilistică de Formula 1, care durează aproape două ore, epuizează resursele pilotului, chiar dacă el este așezat în cockpitul său. Din măsurătorile efectuate a rezultat că un pilot consumă în jur de 800 calorii. În plus, frecventele descărcări de adrenalină epuizează rezervele de glucoză din ficat în jumătate din timpul normal. La capătul unei curse, pilotul poate pierde pînă la 3 kg. Se recomandă consumarea unor mîncăruri pe bază de orez sau de paste făinoase, cu două ore înainte de începerea efortului fizic prelungit, care au avantajul că evită hipoglicemia ce apare la începutul efortului, în cazul consumului doar a glucozei. O altă cale de a evita „hipoglicemia de debut" este ca băutura consumată în timpul cursei să fie compusă din 50% glucoză și 50% fructoză. Cu un astfel de regim alimentar, pilotul poate recupera rapid pînă la 500 calorii, urmînd ca restul să fie recuperat în zilele următoare.

Cercetările efectuate asupra unui segment redus de populație au implicații pentru categorii mult mai largi. Astfel, putem cita exemplul studiului efectelor pe care le produc asupra organismului descărcările repetate de adrenalină, fenomen frecvent și în cazul tulburărilor sistemului nervos central. Potrivit datelor disponibile, azi 5% dintre bărbați, și 10% dintre femei dezvoltă simptome depresive în fiecare an; 5% dintre persoanele peste 65 ani și 20% dintre cei peste 80 suferă de boala lui Alzheimer; 1-2 la mia de persoane au un atac vascular cerebral sub vîrsta de 75 ani; 2 pînă la 5% din populația lumii suferă de anxietate; aproximativ 18 milioane sînt înregistrați ca schizofrenici; 25-50% au insomnii temporare, iar 10-25% au probleme serioase cu somnul (femeile reprezentînd un procentaj mai mare, 58% față de bărbați, cu numai 42%); iar 12% din populația globului suferă de migrene. Astăzi, medicamentele destinate să combată tulburările sistemului nervos central reprezintă 11% din piața farmaceutică mondială. Ținînd cont că numărul pacienților diagnosticați cu tulburări ale sistemului nervos central crește într-un ritm mai mare decît rata creșterii populației globului, este evident că ponderea lor va spori. Graficul pe care îl reproducem reprezintă estimația făcută de specialiști.

Astăzi, piața medicamentelor pentru combaterea tulburărilor sistemului nervos central este dominată de medicamente „îmbătrînite", care au limite bine cunoscute. Stressul constant la care este supus organismul uman - pentru care, este clar, el nu a fost „programat" inițial, chiar dacă se poate adapta parțial - este o cauză majoră a sporirii numărului de pacienți care prezintă tulburări neuro-psihice. Toți acești oameni așteaptă tratamentul minune, care să le ia grijile cu mîna, să le redea liniștea, somnul. În cazul anxietății și al tulburărilor somnului, scopul urmărit este, de ani de zile, obținerea unor produse ale căror molecule să acționeze potrivit unui mecanism diferit de cel al benzodiazepinelor și care să nu prezinte fenomene secundare precum instalarea dependenței, a fenomenului de amnezie, sau de sedare prelungită. Este mare nevoie de antidepresive care să elimine efectele secundare ale triciclicelor, toxicitatea cardiacă, senzația de uscăciune a gurii, constipația, dar mai ales care să acționeze cu mai mare promptitudine, căci tendința la sinucidere, asociată cu stările depresive severe, prezintă un mare risc, mai ales printre tineri.

O să ne doară mai puțin?

Rhône-Poulenc Rorer s-a angajat de multă vreme în acest domeniu de activitate. Cititorii revistei *Magazin istoric* cunosc deja, din nr. 11/1992, cîteva dintre realizările sale în domeniul neurolepticelor și antidepresivelor. Între acestea se numără Largactil (clorpromazina), Stemetil/Tementil (proclorperazin) și Surmontil (trimipramin).

Astăzi, *Rhône-Poulenc Rorer* dezvoltă o nouă clasă de medicamente psihotrope, ciclopirolonele, inaugurată de un hipnotic, *Imovane* (zopiclon), posibil a fi găsit acum și în farmaciile noastre. El a fost

lansat în 1987 și este caracterizat printr-o instalare rapidă a efectelor sale, o îmbunătățire sensibilă a somnului, absența fenomenului de sedare remanentă în timpul zilei, deplină siguranță în utilizare pentru bătrîni, risc minim de simptome cauzate de stoparea tratamentului, incidență redusă a altor efecte secundare. Calitățile sale deosebite explică faptul că este utilizat azi în 24 țări, inclusiv în Japonia. Între hipnoticele folosite în Marea Britanie și Franța, medicamentul ocupă primul loc.

Suril (suriclon) este un foarte puternic anxiolitic, non-benzodiazepinic. Între avantajele sale față de clasa benzodiazepinelor se numără instalarea rapidă a efectului benefic, dar cu efecte sedative mai reduse și cu mai puține efecte asupra memoriei, risc minim de apariție a fenomenului de dependență și, lucru demn de reținut, acțiunea sa nu se interferează cu consumul de alcool. Este un medicament foarte nou, abia introdus pe piața europeană.

Eforturile depuse de *Rhône-Poulenc Rorer* de a găsi noi agenți terapeutici au condus la sintetizarea unui agonist GABA parțial, care aparține tot familiei ciclopirolonelor. Potrivit experimentelor efectuate pînă în prezent, el este un anxiolitic pur, adică nu are efect sedativ, cu efecte relaxante asupra mușchilor, nu provoacă dependență sau interferențe cu funcția cognitivă, nu este influențat de depresorii sistemului nervos central, precum alcoolul. Testele clinice îl arată ca avînd un efect mai puternic decît Surilul.

Rhône-Poulenc Rorer lucrează, de asemenea, la un antagonist al 5-HT2 (serotonină), o moleculă complet nouă, cu un mecanism de acțiune diferit. Întrucît el evită receptorii GABA_BED, ar putea evita efectele secundare negative ale acestei clase, adică fenomenul de dependență, efectele sedative, interferențele cu funcția cognitivă. Este destinat tratării depresiunilor grave, anxietății, tulburărilor de somn, alcoolismului cronic, tulburărilor nutriționale pe fond nervos, dependenței de medicamente și în profilaxia migrenelor.

Zona maladiilor neurodegenerative este complexă și rău definită încă. Boala lui Alzheimer, de exemplu, prezintă un set de tulburări cognitive care nu sînt complet înțelese. Boala progresează încet și prezintă mari variații, în funcție de factorii genetici, socio-culturali și de mediu. În clipa de față se știe că tulburările de memorie prezintă trăsături complementare cu tulburările neurodegenerative și cu atacurile vasculare cerebrale și că în acestea sînt implicați diferiți neurotransmițători și agenți neurotoxici. Folosind progresele realizate în domeniul cunoașterii cauzelor genetice ale bolii lui Alzheimer și cunoștințele despre implicarea proteinei beta amiloid în această boală, *Rhône-Poulenc Rorer* dezvoltă mai multe programe de cercetare, între care și cel privind antagoniștii amino-acizilor excitanți.

Rhône-Poulenc Rorer urmărește de asemenea mai multe programe pentru tratarea durerilor mari cu ajutorul unor analgezice care să nu prezinte efectele secundare legate de morfină. Medicamentul oferit de firmă în prezent este *Doliprane* (paracetamol), un analgezic și antipiretic. În faza II a testelor clinice se află un agonist Kappa; receptorii Kappa, una dintre cele trei categorii de receptori opioizi din creier, către care se îndrepta morfina, sînt o categorie majoră de receptori ai durerii.

Rhône-Poulenc Rorer se află, de asemenea, într-un stadiu avansat al cercetărilor privind obținerea unui medicament care să regleze acțiunea anumitor neuropeptide, precum antagoniști ai substanței P și colecistokinina. Substanța P, implicată în transmiterea durerii prin măduva spinării, este prezentă de asemenea în procesele neuroinflamatorii, precum rinitele, alergiile pielii și artrita, cît și în tulburările gastrointestinale.

Iată deci că *Rhône-Poulenc Rorer* este bine plasat și în domeniul tratării tulburărilor sistemului nervos central. ■

(Va urma)

Dorin MATEI

Estimări ale creșterii pieței de desfacere a medicamentelor pentru:

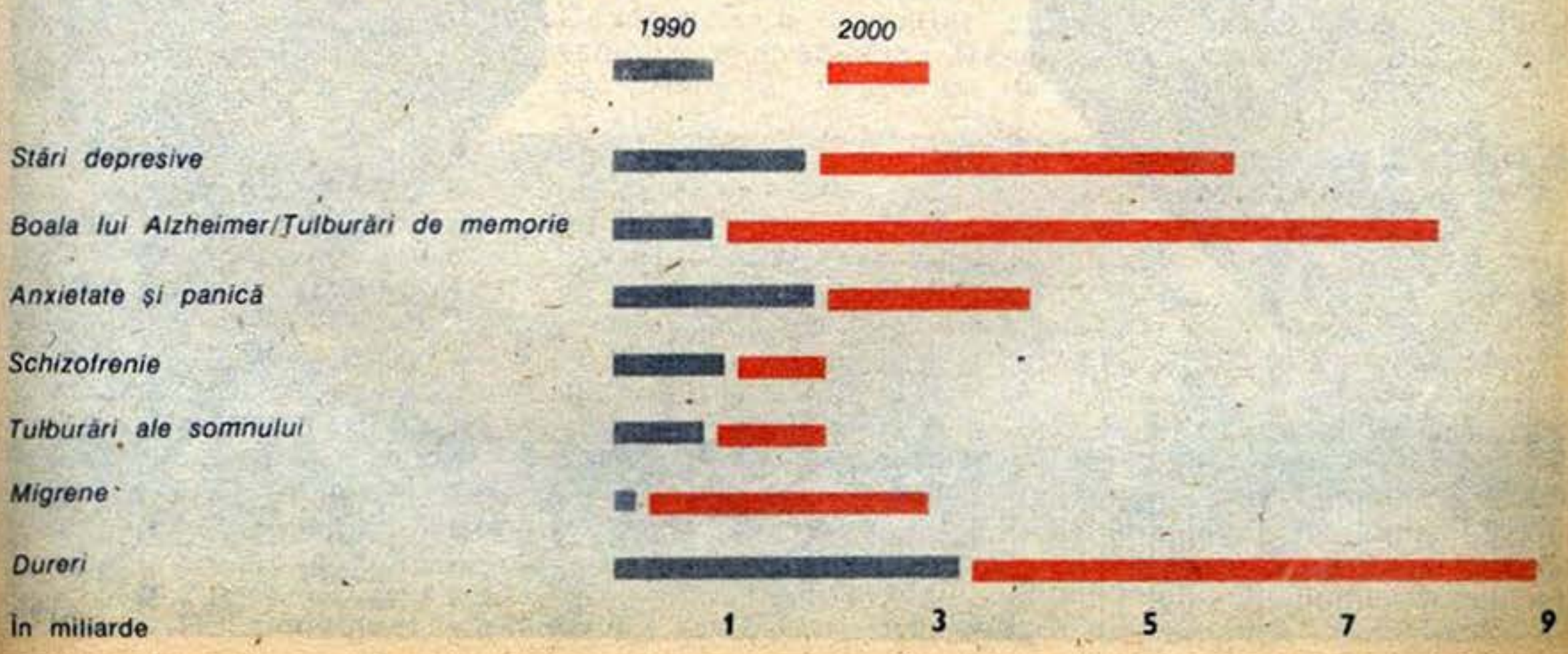

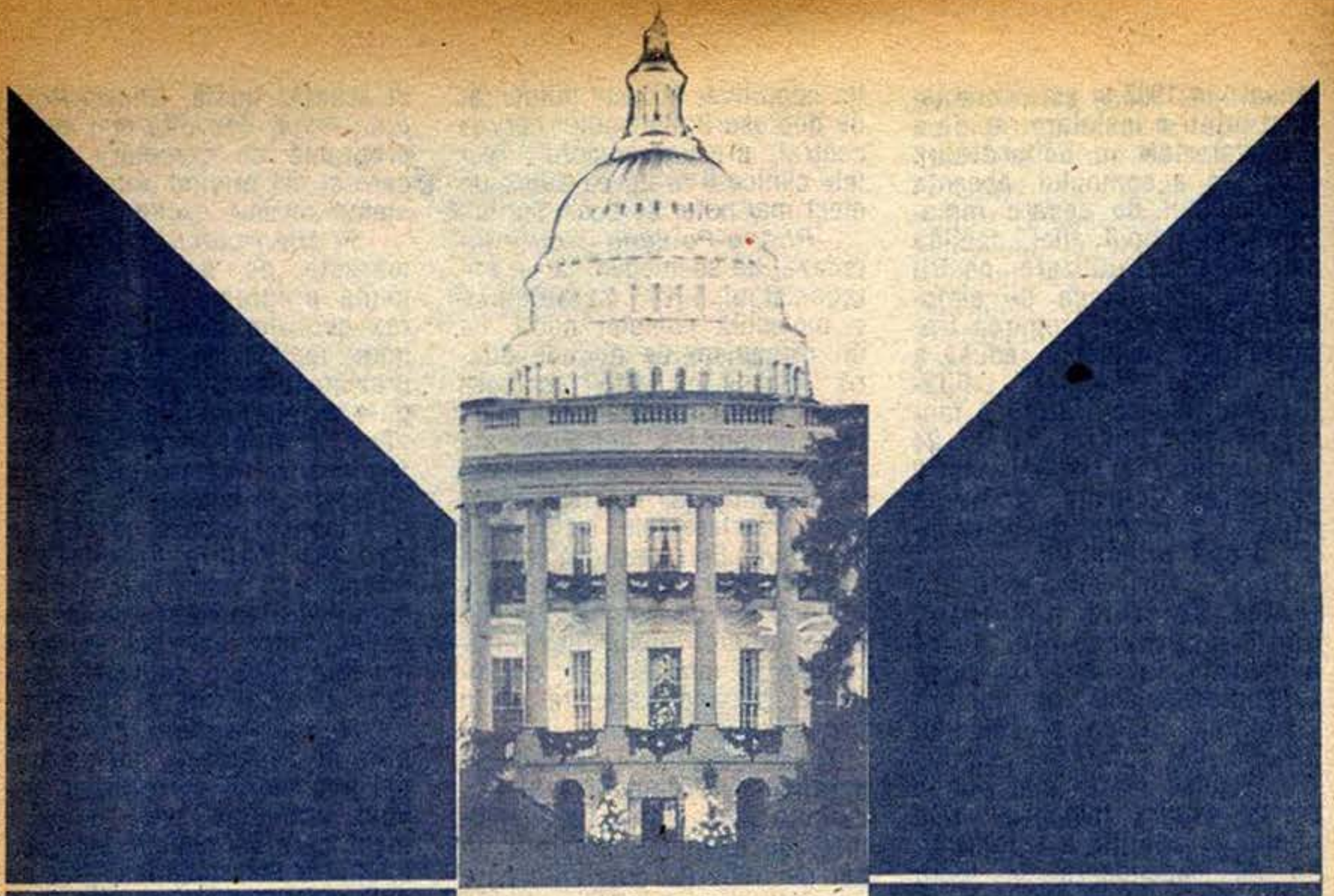

Anii '70

ÎN SPATELE UŞILOR ÎNCHISE, LA BUCUREŞTI ŞI WASHINGTON

JOSEPH F. HARRINGTON, BRUCE J. COURTNEY

În luna mai 1970, România a fost afectată de grave inundații. Pagubele produse au fost foarte mari și, cu toate ajutoarele primite din străinătate — numai S.U.A., de exemplu, au trimis un ajutor de urgență de 11,5 milioane dolari — a fost nevoie de cîțiva ani pentru refacerea lor. Primii care au încercat să profite de noile dificultăți ale economiei românești au fost — cum vom vedea din noile fragmente pe care le prezentăm cititorilor din cartea Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations. 1940-1990 **(Ciupindu-i de nas pe ruși: 50 ani de relații americano-române. 1940-1990) — sovieticii. Ceaușescu a reușit însă să manevreze cu abilitate profitînd și de dorința lui Nixon de a stabili cît mai rapid o nouă legătură cu Beijingul, de la care aștepta soluționarea conflictului din Vietnam.**

La rîndul lor, și chinezii erau dispuși să înceapă tratative cu americanii, trimițîndu-le și un semnal. Cu ocazia defilării de 1 octombrie (ziua națională a Chinei), din anul 1969, Mao i-a permis ziaristului american Edgar Snow — cunoscut pentru vederile sale de stînga — să ia loc în tribuna oficială. Așa cum avea însă să noteze Kissinger mai tîrziu, „excesiva subtilitate a dus la eșecul stabilirii unei comunicări". Scopul urmărit de Ceaușescu în toată această combinație era însă obținerea clauzei națiunii celei mai favorizate. Examen nu ușor, cum vor vedea cititorii. Căci în vreme ce unii membri ai Administrației sprijineau acordarea clauzei, alții — precum Peter Flanigan, consilierul economic al președintelui american — se opuneau.

Nixon îl invită pe Ceaușescu la Casa Albă

La 2 martie, președintele a trimis o notă către Haldeman, Ehrlichman și Kissinger. El a decis că în calitatea sa de principal arhitect al politicii externe americane, își „irosea prea mult timpul". Vroia, pe viitor, să se axeze doar pe cinci probleme de politică externă: relațiile Est-Vest, U.R.S.S., China, Europa de Est — dar numai în măsura în care problema afecta relațiile Est-Vest la cel mai înalt nivel — și Europa Occidentală. Toate celelalte probleme urmau să fie rezolvate prin scurte rapoarte semestriale. Exceptînd interesul personal al lui Nixon pentru București, România urma să beneficieze de același tratament ca și restul țărilor est-europene, adică doar în contextul mai larg al relațiilor sovieto-americane. Totuși, datorită interesului amintit, Nixon a separat România de restul țărilor comuniste și a plasat-o într-un grup nou, special creat pentru controlul exporturilor, Grupul Q, ceea ce însemna că România se bucura de un tratament aparte de acordare a licențelor pentru produsele controlate unilateral de către Statele Unite.

Între timp, Kremlinul a luat o nouă măsură menită să pună capăt politicii obstrucționiste a României în cadrul CAER-ului. La cea de a XXIV-a ședință a Consiliului, în mai 1970, s-a convenit crearea unei Bănci internaționale de investiții. Potrivit articolului 19 al statutului Băncii, toate problemele — altele decît cele privind chiar statutul — urmau să fie decise printr-o majoritate de 3/4. Deci, se renunța la unanimitate. România a protestat și inițial a refuzat să se alăture proiectului. Dar, cum țara avea nevoie de fonduri pentru investiții și cum prin boicotarea instituției, era lipsită de vreo influență în problemele bancare est-europene, Bucureștiul a acceptat să se alăture Băncii CAER, în ianuarie 1971.

Moscova a profitat și de inundațiile care au afectat România. Brejnev și Kosîghin l-au chemat, în luna mai 1970, pe Ceaușescu la Moscova. În cursul întrevederii, Ceaușescu a acceptat să semneze mult amînatul Tratat de prietenie, cooperare și asistență mutuală româno-sovietic, la București, în luna iulie, același an. Rapoarte provenind de la „Radio Europa Liberă" sugerau că sovieticii au exercitat presiuni amenințînd să oprească livrările de minereu de fier către România. La 6 iulie, o delegație sovietică sosea la București. S-a semnat Tratatul în absența lui Brejnev. Totuși, spre deosebire de cel încheiat între Praga și Moscova, el nu conținea vreo mențiune despre Doctrina Brejnev. În fapt, Tratatul reafirma punctul de vedere tradițional al României, bazat pe independența națională, egalitatea și neamestecul în treburile interne.

Ca de obicei, relațiile cu Moscova nu l-au împiedicat pe Ceaușescu să-și continue eforturile de îmbunătățire a legăturilor economice cu Washingtonul. La 25 iunie, ministrul de externe, Corneliu Mănescu, l-a întîlnit pe Nixon. Deși documentele referitoare la întrevederea lor nu sînt încă accesibile cercetărilor, din evoluția ulterioară a evenimentelor putem deduce că Mănescu i-a vorbit președintelui despre planul lui Ceaușescu de a fi prezent la Națiunile Unite în luna octombrie, cu prilejul celei de a XXV-a aniversări a creării Națiunilor Unite. Totodată, Ceaușescu dorea să viziteze și Statele Unite și să se întîlnească cu diverși oameni de afaceri. Nixon a sugerat ca președintele român să fie oaspetele Casei Albe, la 26 octombrie. Președintele american dorea nu numai să răspundă primirii care i se făcuse în România, în august 1969, ci și să reia canalul spre Beijing prin București. Convorbirile inițiate prin Polonia se blocaseră. Mao Tze Dun refuzase o apropiere chino-americană pînă ce Statele Unite nu își retrăgeau prezența militară din Taiwan.

Ceaușescu a sosit la New York la 13 octombrie. A vizitat, timp de două săptămîni.

California, Detroit și Williamsburg. S-a întîlnit cu reprezentanții firmelor Intercontinental Hotels, Dow Chemical, Caterpillar Tractor și Combustion Engineering. Mesajul lui era clar și direct: dorea realizarea unor *joint venture* cu companiile americane. La 22 octombrie, a ținut o conferință la Foreign Policy Association din New York. A spus că dorea dezvoltarea relațiilor comerciale româno-americane, dar evoluția era condiționată de acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate de către S.U.A. Dorința lui nu a trecut neremarcată. Atît titularul Departamentului de Stat cît și cel al Comerțului au pledat pentru legături comerciale mai strînse cu Europa de Est. Ambii i-au scris președintelui Nixon, cerîndu-i să susțină în mod public sporirea comerțului între București și Washington. O asemenea declarație publică nu era destinată numai să îi facă plăcere lui Ceaușescu, ci și să îi asigure pe oamenii de afaceri americani că au sprijinul Casei Albe pentru afacerile lor cu blocul comunist.

La 26 octombrie, Ceaușescu și Nixon s-au întîlnit la Casa Albă, la ora 11.00. Nixon dorea să transmită chinezilor, prin intermediul lui Ceaușescu, că el considera Taiwanul drept o problemă „internă" a Beijingului. Mai clar spus, Statele Unite nu aveau să se amestece în soluția pe care Beijingul ar fi considerat potrivit să o adopte pentru Taiwan. Un mesaj similar îi fusese încredințat și președintelui pakistanez Yahya Khan. La rîndul lui, Ceaușescu dorea extinderea relațiilor româno-americane și obținerea clauzei pentru România.

Seara, Nixon a oferit un dineu la Casa Albă. Între invitați se aflau cadre de conducere de la companiile Du Pont de Nemours, Sun Oil, Motorola, Marriott, Ford și 20th Century Fox. Nixon l-a salutat pe Ceaușescu, primul președinte al României care vizita S.U.A. În toastul său, el a remarcat că Ceaușescu conducea un guvern care se număra printre puținele din lume care aveau relații bune și cu Uniunea Sovietică și cu Republica Populară Chineză. Era o declarație importantă, căci *pentru prima oară Nixon folosea titulatura respectivă pentru China.*

Senatorul Mondale se implică

Americanii au primit primul răspuns pe canalul pakistanez, la 8 decembrie. La 11 ianuarie 1971, și canalul românesc a transmis un mesaj similar: Ciu En Lai era dispus să primească un emisar special din Statele Unite pentru a discuta retragerea militarilor americani din Taiwan. *În plus, prin canalul românesc era expediată și o invitație pentru Nixon să viziteze China.*

Ceaușescu a continuat eforturile pentru extinderea relațiilor cu Statele Unite. Noul ambasador al S.U.A. la București a reînnoit, la 27 noiembrie, împreună cu ministrul adjunct al afacerilor externe, Vasile Gliga, programul de schimburi culturale, științifice și în domeniul învățămîntului între America și România. O săptămînă mai tîrziu, Gheorghe Ioniță, de la Ambasada română din Washington, s-a întîlnit cu membrii consiliului consilierilor economici ai președintelui. El vroia să știe dacă aceștia erau dispuși să se întîlnească în primăvara anului următor cu membrii Consiliului economic. Președintele acestuia era profesorul Manea Mănescu. La 22 decembrie, Corneliu Bogdan i-a repetat întrebarea lui Helmut Sonnenfeldt, de la Consiliul securității naționale. Peste două zile, Kissinger și-a dat acordul. El i-a notificat lui Paul McCracken, președintele Consiliului consilierilor economici că un astfel de schimb era „pe linia interesului manifestat de președinte pentru promovarea unor contacte mai strînse cu România". Ceea ce nu însemna însă acordarea clauzei pentru România. La 23 decembrie, Comitetul subsecretarilor — compus din subsecretarii de stat de la comerț, externe și apărare — a terminat examinarea relațiilor economice americano-române, cerută de Kissinger. Recomandarea era să nu se acorde clauza națiunii celei mai favorizate și credite Eximbank doar României. Bucureștiul nu trebuia să primească în mod exclusiv un asemenea tratament, căci actul „ar fi fost extrem de stînjenitor pentru români vizavi de sovietici". Punctul de vedere avea să persiste pentru încă patru ani, barînd eforturile lui Ceaușescu și Bogdan de a obține clauza pentru România.

În februarie 1971, Nixon și-a anunțat intenția de a cere Congresului să-i acorde autoritatea de a garanta investițiile americane particulare în România. Drept răspuns, Ceaușescu a promulgat o lege care permitea realizarea unor *joint-ventures* cu companii străine și crearea unor „zone libere", similare celor existente în Vest. La scurt timp, senatorul Mondale a reluat eforturile pentru acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate României. La 29 martie, împreună cu colegul său din Massachusetts, Edward Brooke, el a introdus în Senat un act care, dacă era aprobat, l-ar fi autorizat pe președinte să negocieze un acord comercial, care să stipuleze acordarea clauzei pentru România. Mondale spera că astfel va fi încurajată nu numai dezvoltarea schimburilor comerciale, ci și emigrarea evreilor. Problema emigrării evreiești fusese considerată inițial de Washington drept o problemă sovietică. Mulți congresmeni erau însă conștienți că după invadarea Cehoslovaciei în 1968, presiunea asupra evreilor se accentuase și în alte țări est-europene. Totuși, cum România păstrase relațiile diplomatice cu Israelul după războiul celor șase

zile și în ianuarie 1971 reînnoise acordul de comerț și cooperare cu statul evreu, problema emigrării evreilor nu afecta relațiile guvernului american cu Bucureștiul. De altfel, cu un an înainte, Departamentul de Stat înregistrase o singură plîngere privind emigrarea evreilor din România: cea a rabinului Anton Silver. În urma anchetei întreprinse de Ambasada americană la București, a rezultat că rabinul era singurul care putea practica sacrificii rituale, iar rabinul șef Moses Rosen nu vroia să îl lase să plece. Guvernul român îl sprijinea pe rabinul șef. Informat, Kissinger a hotărît că problema putea fi rezolvată cel mai bine între București și Tel Aviv.

Manevre militare sovietice la granița României

La începutul lunii mai, în cadrul unui turneu de două săptămîni prin Europa și Orientul Mijlociu, secretarul de stat de la Comerț, Maurice Stans, a vizitat și Bucureștiul. El le-a spus românilor că, dacă Congresul aprobă acordarea clauzei pentru Europa de Est, „România avea să fie prima pe listă". Afirmația lui era contrară atitudinii Administrației față de comerțul Est-Vest. Dar remarca lui corespundea intențiilor inițiativei legislative a lui Mondale. Și, în plus, i-a ușurat munca lui Corneliu Bogdan. Așa cum declara acesta, tratativele lui cu Casa Albă și cu Congresul se asemănau cu relațiile pe care le-ai avea cu „două capete ale hidrei, în condițiile în care nu vrei să ofensezi nici unul dintre ele". Sarcina lui era să „construiască punți" către ambele ramuri ale puterii, fără să joace pe mîna uneia contra celeilalte. A muncit cu discreție și fără răgaz iar eforturile lui au produs rezultate.

La 17 mai, Helmut Sonnenfeldt și Ernest Johnston, membri ai Consiliului securității naționale, i-au sugerat lui Kissinger că președintele ar trebui să își reconsidere „ușoara" sa opoziție față de acordarea clauzei României. Ei au argumentat că ar fi fost „dificil pentru români să înțeleagă opoziția Administrației față de o lege [cea a lui Mondale-Brooke] care le era adresată doar lor", ținînd cont de declarațiile publice ale președintelui făcute la București privind sprijinirea unor relații economice mai ample între cele două țări. La rîndul lui, Bogdan i-a liniștit pe membrii echipei lui Mondale, asigurîndu-i că Ceaușescu nu considera că sprijinul american ar fi agravat relațiile lui cu Moscova. Kissinger a susținut recomandarea și a trimis-o președintelui. În urma unei întîlniri cu secretarul de stat de la Comerț, Stans, la 3 iunie, Nixon a acceptat să-și modifice poziția față de România. Eforturile lui Bogdan, Mondale și Stans erau răsplătite. Casa Albă nu mai constituia un obstacol în calea acordării clauzei pentru România. Decizia finală aparținea de acum doar Congresului.

Corneliu Bogdan și-a îndreptat întreaga atenție spre membrii legislativului. Persoana cea mai importantă era președintele comitetului pentru căi și mijloace din Camera Reprezentanților, Wilbur Mills. La cîteva zile după decizia lui Nixon, Bogdan i-a cerut o întrevedere. Mills a refuzat. Ambasadorul român a adoptat o altă tactică. A solicitat sprijinul unei figuri bine cunoscute pe Capitol Hill — sediul Congresului american — Robert B. Anderson, fost secretar de stat la Trezorerie în vremea lui Eisenhower și specialist în alcătuirea acelor *lobby* pentru susținerea unei cauze. Anderson avea și un interes personal: firma sa era prima întreprindere americană care intrase într-o *joint venture* cu România, în mai 1971.

În această vreme, la București, Ceaușescu a amînat trimiterea unei delegații a Consiliului Economic, un semnal că aștepta un sprijin mai activ din partea Casei Albe. La 1 aprilie, liderul român a reiterat poziția independentă a României la Moscova, cu ocazia Congresului XXIV al P.C.U.S. La scurtă vreme, Brejnev și-a manifestat nemulțumirea față de Ceaușescu, refuzînd să participe la ceremoniile aniversare de la București consacrate marcării a 50 ani de la crearea P.C.R. Ceaușescu a sporit tensiunea cu Kremlinul cînd, la 1 iunie, a fost primul șef de stat est-european care a vizitat Beijingul, după izbucnirea conflictului chino-sovietic. Ciu En Lai l-a întîmpinat la aeroport și a rostit cuvinte de prețuire pentru România, care „se opune șovinismului marilor puteri". Presa sovietică a avertizat împotriva pericolului constituirii unui triunghi balcanic format din România, Iugoslavia și Albania, sub tutela Chinei, iar radioul sovietic a difuzat emisiuni pentru România care avertizau că Beijingul submina unitatea lumii comuniste. Mai mult, în timp ce Ceaușescu se găsea încă în China, rușii au organizat manevre militare în zona Odesei, chiar lîngă frontieră. Numite „Operațiunea Sud 71", ele erau destinate să pună la punct detaliile unei eventuale invazii a României, inclusiv atacuri de noapte, forțări de rîuri, atacuri cu trupe aero și infanterie marină.

La reîntoarcerea din vizita făcută în China și Coreea, Ceaușescu, fermecat de mo-

delul coreean, a trecut imediat la aplicarea lui și în România. „Tezele din iulie" au schimbat radical atmosfera la București. La sfîrșitul lunii, capitala României a găzduit cea de a XXV-a Sesiune a Consiliului CAER. Ceaușescu a reușit să împiedice transformarea CAER-ului într-un organism supranațional — căci participarea unui membru la orice acțiune de cooperare nu se putea face decît cu voia acestuia —, dar România nu mai putea opune veto-ul său proiectelor CAER.

Vizita lui Ceaușescu la Beijing, ca și anunțarea de către Nixon, la 15 iulie, a unei vizite în capitala chineză au provocat alarmă la Kremlin, unde se vorbea de o axă Washington-București-Beijing. În același timp, presa ungară publica articole despre „linia Tirana-Belgrad-București", extremitatea vestică a unei axe inițiate de China și dirijate contra Uniunii Sovietice. În această atmosferă, liderii est-europeni, mai puțin Ceaușescu, s-au întîlnit în Crimeea, în prima zi a lunii august. Problema românească a constituit un subiect major. Presa română s-a plîns că s-au exercitat presiuni și șantaj asupra Bucureștiului. România a pregătit o serie de divizii ce urmau să participe la manevre, care pînă la urmă nu s-au mai ținut. Cum zvonurile despre o invazie sovietică luau amploare, Kremlinul l-a trimis pe vice-premierul Mihail Leseciko la București, ca să calmeze spiritele. Două luni mai tîrziu, misiuni militare din România și U.R.S.S. s-au vizitat reciproc. Criza fusese depășită. ■

(Va urma)

Introducere și versiune românească: Cristian POPIȘTEANU și Dorin MATEI

ROMÂNII SĂ RĂMÎNĂ ROMÂNI

(Urmare din p. 19)

multe cercuri influente — Regele, partidele politice, diplomați și oameni din înalta societate din România, cu guvernul Suediei, cu guvernul Norvegiei și cu alte cercuri din străinătate —, bănuiați ceva?

— Nu, nu știam absolut nimic și, mai mult decît atît, nimeni dintre cei cu care am fost în contact nu știau nimic în această privință. Vreau să vă spun că tot timpul războiului am fost convinși că datorită alianței lor, americanii cu rușii și englezii vor cîștiga războiul contra lui Hitler și a japonezilor. Eram la fel de convinsă că venirea rușilor după război va aduce o nenorocire pentru România. Iată de ce am insistat să plecăm, pentru că n-am fi putut rezista. Am intuit că așa ceva se va întîmpla, atunci cînd românii care au plecat la Cairo să încerce o negociere de pace au primit răspuns din partea americanilor și englezilor că totul nu se poate face decît prin ruși, și cu acordul lor.

— Doamnă Sturdza, vă rog să-mi permiteți ca la capătul acestor cîteva ore de convorbiri, să vă mulțumesc în numele cititorilor Magazinului istoric, **pentru că ați acceptat să vă depănați amintirile cu atîta francheță. Sper, să mai am ocazia să mai preiau din bogata Dumneavoastră experiență de viață.**

— Eu vă mulțumesc și vă rog să transmiteți cititorilor revistei Dumneavoastră, pe care o cunosc puțin, dar o apreciez mult, că le urez din toată inima o viață bună, așa cum merită toți oamenii buni care trăiesc în România.

Cristian POPIȘTEANU

CLIO ANUNȚĂ

TURNUL BABEL LA... CHAMBORD?

Castelul Chambord — una dintre minunățiile arhitecturale ce au făcut faima Văii Loarei — a fost construit pentru regele Francisc I (1515-1547). Astăzi, este considerat o capodoperă a Renașterii franceze. Lesne de înțeles — consideră revista *L'Express* — de ce proiectul ridicării, la numai 1,5 km distanță, al unui Centru al Renașterii (conceput a fi ceva între Disneyland și Futuroscope) a stîrnit o mare neliniște în Franța. Respectivul centru — ce ar urma să fie inaugurat în 1994, la aniversarea a 500 de ani de la nașterea lui Francisc I — ar trebui să aibă forma unei piramide (este la modă) inspirată din Turnul Babel imaginat de Bruegel, din Muzeul Guggenheim (New York) și din scara dublă a chiar castelului Chambord. Vizitatorul ar parcurge un circuit conceput ca o „provocare la adresa ignoranței și a obscurantismului", unde atenția i-ar fi solicitată de „sunete, imagini și mirosuri". La ultimul nivel urmează să fie amplasate o cofetărie și un restaurant panoramic, care, rotindu-se în jurul axului central, ar oferi o imagine asupra Văii Loarei. Deasupra va trona un „ornament artistic". De exemplu, omul cu brațele în lături, al lui Leonardo da Vinci, propune Anne Pons, autoarea articolului din revista franceză mai sus citată.

1809. Călătoria contelui de Moriolles

DE LA NISTRU LA BRĂILA

DAN AMEDEU LĂZĂRESCU

Revoluția franceză a avut, printre alte urmări importante, și pe aceea de a fi silit să ia calea emigrației un mare număr de nobili, ecleziaști și chiar oameni din popor. Răspîndiți prin toate țările europene, chiar și dincolo de Ocean, emigranții au avut o anume înrîurire asupra societăților unde s-au așezat. Mulți dintre ei s-au angajat în armata austriacă sau rusească. Alții au început să predea lecții de limbă și cultură franceză odraslelor nobilimii sau burgheziei din țările unde se așezaseră. Ar fi deci binevenită o lucrare de ansamblu care să facă o analiză cantitativă și calitativă asupra emigrației franceze din fiecare țară unde ea a existat și să urmărească înrîurirea pe care a exercitat-o.

În țările române, emigranții francezi, nu prea numeroși, s-au înfățișat precumpănitor în trei ipostaze: ofițeri superiori și generali în oștirile țarinei Ecaterina II și ale nepotului ei de fiu, țarul Alexandru I; aceea de sfetnici ai domnilor fanarioți; în sfîrșit, aceea, infinit mai importantă, de preceptori ai odraslelor domnești sau boierești. În cunoscuta lui lucrare privind influența franceză asupra societății românești — tipărită în 1898 la Paris, cu titlul: De L'influence française sur l'esprit public en Roumaine. Les origines. Etude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes, **republicată la noi, în traducere românească cu titlul** Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote, **la Editura Univers, în 1982 — Pompiliu Eliade s-a ocupat de rolul jucat pe plan cultural de preceptorii francezi. Tot astfel și Nicolae Iorga, în monumentala lui lucrare** Istoria românilor prin călători, **a consacrat capitole întregi emigranților francezi care s-au ocupat de situația poporului român. Credem că s-ar cuveni ca un istoric să se consacre unei analize complete a activității acestor emigranți în societatea românească dintre 1712-1821. În cele ce urmează, ne-am propus să aducem înaintea cititorilor figura contelui de Moriolles, care a străbătut, în anul 1809, Moldova. Însemnările sale au fost publicate, în limba franceză, în 1903, de tipografia ziarului** L'Indépendance Roumaine. **Manuscrisul original — intitulat** Voyage en Moldavie du conte de Moriolles **— a fost cumpărat de statul român din arhiva familiei, din inițiativa lui Ion I.C. Brătianu, la acea dată ministrul Afacerilor străine în cabinetul liberal prezidat de Dimitrie Sturdza.**

O teamă necontenită

Alexandre-Nicolas-Leonard-Charles-Marie de Moriolles s-a născut în anul 1760, într-o veche familie nobiliară din Lorena. Asemenea multor tineri nobili francezi, el a îmbrățișat cariera armelor. Îndată după luarea Bastiliei (14 iulie 1789), a plecat în emigrație, înrolîndu-se în „armata prinților", condusă de bătrînul de Condé, care a luptat contra armatei revoluționare pînă la Tratatul de la Campo Formio (1797). Puținii supraviețuitori s-au pus, aproape toți, în slujba Austriei sau a Rusiei. Contele de Moriolles a ajuns în Rusia în 1796, tocmai cînd murise țarina Ecaterina II *(Magazin istoric,* nr. 7/1971; 9/1991) cea care deschisese oștirea emigranților francezi, acordîndu-le grade. Fiul și succesorul acesteia la tron, Pavel I, nu părea dispus să aibă aceeași atitudine față de emigranți. Foarte dezamăgit, contele de Moriolles s-a văzut nevoit să accepte o slujbă de educator al odraslelor contelui polonez Branicki, care se căsătorise în 1795 cu o domnișoară de onoare, foarte bogată, a Ecaterinei II. Prin influența soției sale, contele Branicki fusese numit general în oștirea țarinei și căpătase numeroase moșii.

În luna martie 1809, generalul-conte s-a hotărît să facă o lungă călătorie pe teatrul

de luptă ruso-otoman din țările române, ca să-și vadă unicul fiu, atașat la acea dată pe lîngă cancelaria feldmareșalului cneaz Prozorovski, comandant suprem al trupelor țarului Alexandru I, ce operau împotriva celor otomane pe linia Dunării. L-a poftit pe de Moriolles să îl însoțească și acesta a acceptat cu dragă inimă. Cei doi conți au pornit din castelul de lîngă Bieloterkov, la începutul lunii martie 1809, pe un ger de minus 12 grade, cu un număr de 6 trăsuri închise, însoțite de alte 12 furgoane pline de slujitori și de provizii pentru drum.

„Am avut prilejul să străbat Moldova și Valahia, țări care nu par sortite să-i atragă prin ceva pe călătorii străini", consemna contele de Moriolles într-un jurnal intim pe care se pare că l-a ținut la zi pe toată durata călătoriei. De la Nistru la Iași, pe pămîntul Moldovei, el a remarcat numai o nesfîrșită pustietate, rareori întreruptă de cîte un cătun sărăcăcios. Cunoscător și al situației din Polonia și Ucraina, compara realitatea de acolo cu ceea ce vedea dincoace de Nistru. „În toate aceste țări există o cîrmuire despotică. Dar dincolo de Nistru despotismul este mai reglementat, mai stabil, decît despotismul care cîrmuiește provinciile Moldovei și Valahiei. Dincolo de Nistru activează un despotism în plină propășire. Dincoace de Nistru, o libertate fără de folos. Țările române sînt jefuite fără încetare, astfel încît bruma de libertate care le-a rămas nu poate sluji cu nimic localnicilor. În starea de necontenită îngrijorare în care se află aceștia, nici nu le mai poate trece prin minte să cuteze să întreprindă lucrări mai însemnate sau să înjghebeze vreo industrie folositoare".

Despre domniile fanariote, nota: „Numiți de sultan, domnii fanarioți rămîn robii acestuia. Ca să se îmbogățească mai repede, în cei trei ani obișnuiți de domnie, și ca să-și poată achita uriașele datorii contractate pentru a concura la mezatul unde se atribuie tronurile țărilor române, la Stambul, domnii fanarioți strîng cît se poate de mult aur de la nefericiții contribuabili ai țărilor române. Și, de multe ori, la încheierea domniei, sultanul dă porunci să fie sugrumați, ca să poată pune mîna pe comorile lor". Și adăuga: „Suverani după bunul plac al sultanului, [domnii fanarioți] sînt pe deplin conștienți de precaritatea stăpînirii lor în țările române și întrețin emisari bine plătiți pe lîngă Poarta otomană, ca să fie înștiințați din vreme de hotărîrea mazilirii lor. Cei mai iscusiți dintre ei își încheie astfel domnia fugind din țară la vreme, după ce și-au depus averile în străinătate". Pînă la data la care a parcurs contele de Moriolles Moldova, fuseseră semnalate numai două astfel de cazuri. Anume, cel de pe urmă domnitor Mavrocordat, Alexandru al Moldovei, poreclit de otomani *Firaris* (Fugarul), și Constantin Vodă Ipsilanti, de la București, în toamna anului 1806. Pe acesta din urmă, contele de Moriolles avusese prilejul să îl vadă la Kiev, în mijlocul familiei lui, tratat cît se poate de curtenitor de administrația țarului Alexandru. La sfîrșitul anului 1818 avea să fugă și Ion Gheorghe Caragea.

Călătorul francez făcea și considerații de ordin psihologic asupra consecințelor pe care un astfel de regim despotic le putea avea. „O teamă necontenită se răspîndește de la domnitori la boieri și de la aceștia la toate păturile sociale. Iataganul silește toate capetele să se plece, odată plecate, aceste capete nu mai cutează să se ridice decît tremurînd și, ca să spun așa, pe *ascuns*. De aici o teroare surdă, care paralizează mințile și le împiedică să dea tot ceea ce ar putea da. Fiecare se face cît mai mic, se pitulează, se ascunde. Tot ce au este pus sub obroc, tăinuit, uneori chiar îngropat. Acestea sînt tristele urmări ale unei cîrmuiri a cărei căpetenie jefuiește fără milă, prilejuind slujitorilor ei să iee mită".

Marea primejdie venea din răsărit

Preveniți că le sosește un înalt dregător militar al țarului, contele Branicki, boierii moldoveni l-au întîmpinat călări, la porțile Iașilor. I-au însoțit apoi pe cei doi conți la palatul domnesc, a cărui arhitectură și al cărui confort l-au fermecat pe călătorul francez. În schimb, orașul ca atare nu i-a făcut o impresie prea bună: ulițe strîmte, pline de ruine, respingătoare prin murdăria lor. După datina orientală, călătorii sînt îmbiați să se scalde la baia turcească din Iași, „într-o cadă cu apă curată, unde ești frecat cu un săpun bine parfumat".

După numai trei zile petrecute în palatul domnesc din Iași, cei doi călători s-au suit într-o berlină și au pornit spre Brăila, însoțiți de o escortă alcătuită din 200 cazaci, 100 infanteriști și patru tunuri! Asemenea tuturor călătorilor occidentali care au străbătut în acea vreme țările române — și în opoziție cu cei veniți din Orient — contele de Moriolles nota și el contrastul dintre fertilitatea solului și rezultatele obținute de locuitori. „Dacă s-ar bucura de protecția unei cîrmuiri înțelepte, Moldova s-ar înălța repede la nivelul celor mai bogate ținuturi ale Europei".

După ce petrec o noapte la Focșani — oraș care i-a părut contelui de Moriolles destul de întins —, bucurîndu-se de veselia localnicilor în zi de bîlci, au ajuns la Râmnic. Au fost găzduiți în conacul celui mai de frunte boier din ținut — numele nu i-l aflăm —, care i-a uimit pe oaspeți prin stilul desăvîrșit al conversației sale în limba franceză. Îndrăznim să propunem numele clucerului Alecu Niculescu, boierul meloman despre care pomenește Ion Ghica în scrisoarea trimisa din Brighton, la 9 mai 1881, lui Vasile Alecsandri. Conacul i-a părut lui de Moriolles „fastuos". Oaspeților li s-a oferit o masă copioasă, cu

nenumărate feluri de mîncare. Au urmat şerbeturile, prăjiturile şi cafeaua. Contele de Moriolles şi-a îngăduit „să strice cafeaua cu zahăr, ceea ce nu era obiceiul locului". În cursul discuţiei care a urmat, boierul nostru i-a povestit contelui de Moriolles că ţăranii obişnuiau să îşi îngroape recoltele, îndată după treierat, scoţînd numai atît cît le trebuia pentru consum: Cazacii aflaseră acest obicei şi se culcau la pămînt ca să descopere, după aburii uşori care se ridicau, locurile unde se aflau ascunse cerealele, mai cu seamă ovăzul. Ca şi cum s-ar fi temut să nu îi pună la îndoială cititorii cele consemnate, contele de Moriolles a simţit nevoia să afirme că nu a făcut altceva decît să transcrie ceea ce a putut vedea sau afla de la alţii.

În cele din urmă, tînărul conte Vladimir, feciorul bătrînului conte Branicki, a sosit la conac. Tustrei au plecat spre tabăra feldmareşalului cneaz Prozorovski, care asedia Brăila. Iată pitorescul portret pe care contele de Moriolles l-a făcut acestuia: „Incapabil să manevreze măcar o singură companie, ajuns comandant suprem în virtutea vechimei în grad, suferind de podagră şi de reumatism, feldmareşalul mergea pe jos ca şi cum ar fi fost statuia comandantului împinsă de anumite resorturi. Abia se mai putea ţine pe cal şi nu putea descăleca singur, ci aluneca din şa pe braţele aghiotanţilor".

Oaspetele francez compara cetatea Brăilei cu o şandrama şi credea că n-ar fi rezistat nici măcar o săptămînă unui asediu al geniştilor francezi. Dar şi asediatorii şi asediaţii păreau lipsiţi de cele mai elementare cunoştinţe tehnice şi tactice. În plus, generalul conte Kutuzov, locţiitorul lui Prozorovski, îl lăsa să se compromită în ochii ţarului pentru a-i lua locul.

La scurtă vreme a sosit în tabără şi boierul din Râmnic. Într-o discuţie cu contele de Moriolles, el i-a mărturisit că pentru românii din cele două ţări otomanii erau asupritorii. Dar în situaţia jalnică în care ajunsese împărăţia, ea nu mai constituia principala primejdie. Dacă nu reuşise să le transforme ţara în paşalîc vreme de patru veacuri, nu avea să o facă tocmai atunci. Marea primejdie venea din răsărit. Exista teama ca trupele ţarului să nu mai părăsească solul atît de rodnic al ţărilor române. Credinţa boierului era că numai împăratul Napoleon mai putea preîntîmpina o asemenea imixtiune. Nu avea de unde să ştie că doi ani mai înainte, la Tilsit, Napoleon convenise deja cu ţarul Alexandru al Rusiei asupra viitoarei hărţi politice a Europei.

Cîteva zile mai tîrziu, ruşii au dat asaltul asupra Brăilei, suferind o cumplită înfrîngere. Cneazul Prozorovski i-a trimis ţarului demisia, relatîndu-i totodată şi nelegiuirile săvîrşite de fostul său adjunct şi probabilul său succesor, generalul conte Kutuzov. Contele Branicki s-a săturat de război şi s-a înapoiat la castelul său, cu aceeaşi escortă importantă cu care venise. Contele de Moriolles l-a însoţit. Prin influenţa contesei Branicki, a ajuns, un an mai tîrziu, în 1810, preceptor al unui copil din flori al marelui duce Constantin Pavlovici, fratele mezin al ţarului. După înfrîngerea lui Napoleon la Waterloo, contele a revenit în Franţa, unde a închis ochii în 1845, la vîrsta de 85 ani. Însemnările sale pe marginea realităţilor din ţările române de la sfîrşitul epocii fanariote rămîn un preţios testimoniu, imparţial, pe seama acelei epoci din istoria poporului român. ■

În p. 41: *Iaşii nu se schimbaseră, două decenii după ce îi văzuse contele de Moriolles. Imagine din 1837*

La Tilsit, în 1807, ţarul Rusiei Alexandru I şi împăratul francezilor Napoleon I şi-au împărţit Europa. Pentru noi, a fost doar un moment dintr-un lung şir de Yalte, care ne-au marcat istoria

ÎNTÎLNIRI CU I.I.C. BRĂTIANU (II)

AL. IACOVACHI

Publicăm alte fragmente din însemnările memorialistice inedite ale lui Al. Iacovachi (1876-1955), diplomat care a îndeplinit diferite însărcinări la reprezentanțele țării noastre de la Berlin, Berna, Varșovia etc.

Amintirile sale despre I.I.C. Brătianu au fost redactate imediat după stingerea din viață a celui ce avusese un rol de prim plan în realizarea Marii Uniri din 1918 și în consacrarea acesteia pe plan internațional. Manuscrisul se află la Biblioteca Academiei Române.

Cum am precizat și la episodul precedent, pentru cursivitatea lecturii nu am mai marcat întreruperile de text. Am păstrat unele particularități ortografice ale originalului. intervențiile explicative din paranteze drepte ne aparțin.

În luna mai 1918, după încheierea capitulațiunii de la București, am fost însărcinat de guvernul Marghiloman, aflîndu-mă ca consilier pe lîngă Legațiunea din Berna, să întovărășesc de la Berna pînă în România un vagon care venea din Paris și în care erau transportate 40 lăzi conținînd 400 milioane hîrtie monetă, tipărită la Banca Franciei pentru uzul Băncii Naționale din Iași. În urma negocierilor care au avut loc între Legațiunea noastră din Berna și Legațiunea Austro-Ungariei în acel oraș, s-a obținut pentru mine și vagonul pe care trebuia să-l întovărășesc un sauf-conduit [permis de liberă trecere], care urma să-mi permită accesul teritoriului român ocupat și sosirea mea la București.

Drumul pînă la Vîrciorova s-a petrecut în condițiuni aproape normale. Voi aminti numai că în trecerea mea prin Viena (Gara de Vest) am avut impresia că acest punct terminus al liniilor germane era cu desăvîrșire sub controlul militar german. În mijlocul hall-ului de sosire a trenurilor, era atîrnat un imens drapel german, care cădea pînă aproape de pămînt. Șeful gării căruia mă adresasem pentru îndreptarea vagonului meu spre Gara de Est se crezu dator să ia avizul comandantului militar german al gării, înainte de a lua măsurile necesare pentru îndrumarea vagonului meu spre Budapesta.

Ajuns seara în acest oraș, mi s-a impus să petrec o noapte și o zi în capitala Ungariei. Nefiind autorizat să rămîn în vagonul în care călătorisem de la Viena și care era cuplat vagonului care conținea lăzile cu biletele de bancă, am fost nevoit să descind într-un hotel din apropierea gării. Aci am avut pentru prima oară impresia mizeriei și a lipsei pe care o îndura populațiunea civilă din imperiile centrale. Obiectele de primă necesitate erau rare, laptele și pîinea erau raționate, aspectul populațiunei jalnic, iar rezistența ei morală aproape sfîrșită.

[După întîrzieri de mai multe ore, trenul ajunge la Orșova și, pe aici, trece pe pămîntul românesc, îndreptîndu-se spre București. Din mersul trenului, se perindă imaginile rănilor lăsate de ocupația străină. Ogoare părăginite, pămînturi nelucrate.]

Într-una din stațiuni — notează autorul — văzui un grup de vreo 20 de țărani care erau conduși la muncă sub escortă militară, cu toate că era duminică. O impresie de deznădejde părea a domina totul. Oamenii erau slabi și sfioși. Firea deschisă, sinceră și veselă a olteanului dispăruse. Gara Craiova era ocupată militărește, un steag mare german amintea tuturor de ce e vorba. Țara părea a fi golită de lume, satele pustii, vite la pășune mai deloc. Lacrimile stinsese voiciunea privirii; prea mult sînge cursese din vinele acestui popor; prea multe vieți fuseseră răpuse în luptă sau de boli. Țara părea pustie.

La ora 1 după-amiazi ajunserăm în Pitești. De la trecerea trenului peste podul Argeșului, nu-mi dezlipii ochii de dealurile Floricii, de biserica frumoasă unde odihnea Ion Brătianu și unde odihnește acum pentru vecie omul cu suflet mare care a întemeiat țara de astăzi.

În Pitești văzui pentru prima oară uniforma unui jandarm român, soldatul purta armă, dar nu avea nici un rol de pază în stație, el părea a fi trecător pe acolo, străin în țara lui.

Am ajuns în București pe la ora 4 după-amiezi, m-am

prezentat autorităților militare germane din Gara de Nord și le-am cerut ca vagonul meu să fie legat de cel dintîi tren cu destinațiunea spre Iași. Primul răspuns ce mi s-a dat a fost evaziv. Am fost invitat să mă înapoiez peste două ore pentru a afla cînd voi putea pleca spre Iași.

Am lăsat deci bagajele mele în gară și am pornit spre locuința noastră din oraș. Aspectul lucrurilor mi se părea straniu și neînchipuit. Pe străzi lume puțină; din cînd în cînd un ofițer german trecea mîndru, trecătorii se fereau din fața lui și îi făceau loc.

Speram să pot petrece noaptea în casa noastră. Cînd ajunsei în dreptul ei mi se păru straniu de a o găsi încă în ființă. Totuși observai că acoperișul fusese reparat de curînd. Am aflat pe urmă că aceste reparațiuni fuseseră făcute pentru a închide găurile făcute de proiectilele avioanelor. Sunai la ușa intrării noastre, dar zadarnic. Nu-mi răspunse nimeni. Îndreptîndu-mă spre fundul curții, găsii acolo pe servitoarea chiriașilor noștri, care mă informă că mătușă-mea, d-na Elisa Iacovachi, care singură din toată familia noastră rămăsese de pază în București, plecase la țară, luînd cu dînsa și pe bătrîna servitoare pe care o avea, astfel încît accesul casei era imposibil.

După ce-mi spălai mîinile și fața la fîntîna din curte, mă îndreptai spre locuința d-nei Pia Brătianu, în strada Colții. Găsii casa ocupată de militari germani; ușile camerelor erau larg dechise, se puteau vedea efectele militare armate pe paturi și cizmele trîntite în ungherile camerelor. Această venerabilă locuință era profanată de soldații dușmani.

O femeie din curte îmi spuse că doamna Brătianu era la fiica sa, doamna Sabina Cantacuzino, în strada Clemenței. Fără altă șovăire pornii într-acolo; pe drum același aspect de tristeță și singurătate.

În momentul cînd mi se deschise ușa locuinței doamnei Cantacuzino și în scurtul timp care a trecut pînă la sosirea doamnei Brătianu, căreia rugasem să fiu anunțat, am resimțit o foarte vie emoțiune.

Doamna Brătianu apăru însoțită de fiica ei. Am sărutat mîinile amîndurora; aveam lacrămi în ochi. Întrebarea mea primă a fost despre sănătatea doamnei Brătianu. Răspunsul dat fu mulțumitor, dar aproape evaziv. Întrebările sale însă urmară repezi și precise, ele se refereau la situațiunea politică și mai ales la evenimentele militare petrecute pe frontul occidental.

Informațiunile mele păreau interesante doamnei Brătianu, căci venind din Elveția — țară neutră — puteam să am o părere mai obiectivă și deci mai apropiată de realitatea faptelor. Doamna Brătianu și fiica ei ascultară cu mult interes descrierea călătoriei mele prin țările inamice. Ele se interesau mai ales de starea economică a Puterilor Centrale, interes cu totul justificat, căci în mai 1918 nu se putea vorbi încă de o înfrîngere militară a Puterilor Centrale, dar o catastrofă economică trebuia considerată de pe atunci ca posibilitate apropiată.

Întrebările mele reveneau mereu despre cele îndurate în timpul ocupațiunii. Aflai că doamna Sabina Cantacuzino fusese internată, puțin după intrarea nemților în București, în mănăstirea Pasărea. Că fusese menținută acolo sub cea mai severă supraveghere; că la ușa chiliei care i se dăduse ca locuință era o santinelă. Că doamna Cantacuzino era continuu urmată de această santinelă în timpul scurtei recreațiuni pe care avea drèptul să o petreacă în curtea mănăstirii. Această situațiune dură zece luni.

De la doamna Brătianu aflai că perchezuirile militare în casa ei se țineau șir. Că de două ori pe săptămînă poliția germană opera o descindere locală, răscolind toate dulapurile, cercetînd saltelele, de teamă să nu fie ascunse în ele documente sau scrisori adresate fiilor ei la Iași. Acest regim sui-generis nu micșorase însă întru nimic energia nobilei bătrîne, nici convingerea ei nestrămutată că țara noastră va fi restabilită în deplinele ei drepturi.

După aproape o oră de ședere, părăsii locuința scumpei și veneratei doamne, pentru a mă înapoia la Gara de Nord, unde urma să mi se arate ce se hotărîse despre plecarea mea. Avusesem însă grijă să făgăduiesc că înainte de a pleca la Iași voi veni să iau scrisori pentru cei de acolo, oricare ar fi fost consecințele care ar fi putut să decurgă pentru mine dintr-o asemenea misiune.

Comandantul german al Gării de Nord îmi spuse că conform ordinelor primite urma să mă prezint la Ober Commando Mackensen pentru vizarea actelor mele și că pînă atunci vagonul ce însoțeam rămîne plumbuit în Gara de Nord.

După ieșirea mea de la acest Comandament — unde firește fui amînat pentru a doua zi — mă prezentai la lo-

I.I.C. Brătianu în două ipostaze: în timpul serviciului militar (în p. 44) *și la apogeul carierei sale politice*

cuința lui Costică Arion, care era ministru al afacerilor străine și viceprezident al Consiliului în cabinetul Marghiloman. Arion și președintul Consiliului erau la Iași și erau așteptați în București peste trei zile.

A doua zi de dimineață, mă prezentai la Poliția politică germană din Capitală, spre vizarea pașaportului meu diplomatic și obținerea unui *Ausweiss* pentru a merge la Iași. Pașaportul fu reținut cu arătarea că mi se va înapoia după întoarcerea mea din Iași. *Ausweissul* mi se dete numai peste trei zile, timp în care se procedă la verificarea lăzilor care conțineau hîrtia monetă destinată Băncii noastre naționale. Această verificare a fost făcută fiecăreia din cele 40 de lăzi care compuneau transportul, în scopul de a se vedea dacă între teancurile de bilete nu era vreo comunicare secretă adresată guvernului din Iași de Puterile Antantei.

La început chiar un polițist zelos verifică fiecare hîrtie de bancă în parte, nu cumva să fie scris ceva pe dînsa cu cerneală simpatică. M-am mai prezentat și la Legațiunea Germaniei, unde-și avea sediul biroul de informațiuni politice, unde fui chestionat despre situațiunea în Occident. La un moment dat telefonul chemă pe diplomatul îmbrăcat în uniforma ofițerului de husari (pe care mi-l reamintesc că era gras, rotund și că purta monoclu) ca să vorbească cu o altă persoană despre un prînz care trebuia să aibă loc în aceeași seară. Caracterul acelui prînz trebuia să fie intim, căci diplomatul german îl caracteriză prin cuvintele: *„Sie wissen ja, gantz entre nous"* [Știi asta, numai între noi]. Nu am fost surprins la întrebuințarea acestui franțuzism; în cursul celor doi ani pe care îi petrecusem la Berlin în timpul neutralității noastre, observasem că cu cît eroismul francezilor era mai strălucit, cu atît casta militară se servea în conversațiuni de expresiuni luate din limba franceză. Era poate un omagiu involuntar adus superiorității geniului latin.

În după-amiaza zilei în care fusesem chemat la biroul politic de la fosta Legațiune germană, am fost primit în audiență de prezidentul Consiliului, Alexandru Marghiloman. Păstrez impresia că Marghiloman nu voia să fie informat despre cele ce se petreceau în Apus, el era omul care stăpînea o situațiune prin, grația germanilor și dorea ca situațiunea generală să rămînă aceeași. Totuși în momentul cînd vedea că cerințele cuceritorului deveneau prea mari, că interesele minimale ale țării erau nesocotite, Marghiloman le apăra din instinct.

Președintul Consiliului primise înaintea mea tocmai pe diplomatul german ce vorbesc mai sus. Acesta venise să spună șefului guvernului că autoritățile de ocupațiune aveau și ele nevoie în teritoriul ocupat de hîrtie monetă și venea să ceară președintului Consiliului să renunțe la trimiterea acelei monete la Iași. Chiar la începutul audienței, Marghiloman îmi spuse că șeful biroului politic german îi făcuse o asemenea propunere pe care o refuzase. „Asta niciodată, îmi spuse Marghiloman, moneta este a Băncii Naționale și trebuie dusă la Iași. Am neapărată nevoie de dînsa pentru trebuințele Basarabiei".

Marghiloman ținea la Basarabia, pe care o ocupase cu consimțămîntul nemților. El se străduia să facă din această provincie, a cărei definitivă încorporare la patria mumă o dorea din toată inima, citadela politică a partidului său.

Audiența fu scurtă și Marghiloman îmi spuse: „Știu că ai văzut pe Arion, sînt informat despre cele ce i-ai spus; situațiunea generală este însă cu totul în favoarea Puterilor Centrale". Am mulțumit apoi șefului guvernului pentru că mă înaintase odată cu colegul meu Mihai Boerescu la gradul de consilier de legațiune, asigurîndu-l că nu voi lipsi a-mi face ca și pînă acum toată datoria. Marghiloman plecă apoi cu prefectul poliției, Tzigara-Samurcaș, cu același domn Tzigara care făcuse lui Wilhelm al II-lea, în timpul cînd eram încă în război deschis cu Germania, onorurile mănăstirii și a mausoleului de la Curtea de Argeș. [*Magazin istoric*, nr. 10/1992]

Ultimele formalități pentru plecarea mea la Iași fiind îndeplinite, am părăsit Bucureștii în ajunul zilei Sfîntului Constantin. Am avut grijă să merg să văd pe doamna Pia Brătianu înaintea plecării mele, cu care ocazie am fost rugat să duc cîteva scrisori fiilor ei. Am primit bucuros însărcinarea.

Sub pretextul de a lua rufe curate din cufărul ce lăsasem la Gara de Nord, sub controlul poliției germane, poliție care de astfel mă rugase să deschid acel cufăr pentru a-l controla, introdusei scrisorile destinate prietenilor mei — după săvîrșirea reviziei — în pieptarul unei cămăși. Închisei cufărul în prezența polițistului german și luai cheia la mine. Îi reînnoii asigurarea că cufărul nu conține decît efecte personale. În tot timpul percheziției adoptai un aer candid și prevenitor, care-mi dobîndi încrederea omului pe care l-am înșelat cu voluptate. De ar fi știut ce perfidie se ascunde sub candoarea mea aparentă, polițistul m-ar fi arestat și cine știe ce curs ar fi putut să ia călătoria mea. Dar, în sfîrșit, cum spun, în dimineața care a precedat ziua de Sfîntul Constantin am pornit cu trenul spre Iași.

Pînă în gara Buzău, rămăsei nemișcat în vagonul meu. Aici însă lucrurile văzute puteau deveni mai interesante, din cauza proximității frontului. În adevăr, în partea opusă stațiunei, sub hangarele care în timp de pace serveau la adăpostirea cerealelor, erau adăpostite mitraliere și mai departe, pe o linie de garaj, tunuri grele, care se întorceau de pe frontul nostru și erau destinate frontului de apus.

În stație totul era sub comandă germană. Comandantul militar al gării, trecînd pe lîngă mine, mă sili să mă cobor de pe marginea trotuarului ca să-i fac loc. Era un fel de readus aminte românilor ce însemnase pacea care fusese semnată.

După plecarea din gara Buzău, întîlnii pe coridorul vagonului pe fostul meu coleg de minister, Ion Filitti, favoritul lui Titu Maiorescu, care se ducea la Iași pentru a se justifica în fața guvernului nostru pentru fapta de a nu fi urmat în retragere corpul de trupă din care făcea parte, de a se fi întors la București, unde fostul director din Ministerul afacerilor străine primise funcțiunea de prefect al județului Ialomița și apoi pe acea de director al Teatrului Național sub nemți. Răspunsei de departe la salutul acestui rătăcit și pentru a nu-i întinde mîna intrai în compartimentul meu, din care nu mai ieșii pînă la Mărășești.

La apropierea locurilor de neuitată glorie, trenul își încetini cu totul mersul. Toată regiunea era devastată. Tranșee presărate de gropile făcute de căderea obuzelor aminteau tuturor suferințele îndurate și gloria recentă. Toate clădirile mai mari erau distruse, gara pe trei sferturi dărîmată. Ceea ce rămăsese în picioare din fosta clădire era împărțit în două. Partea dinspre Focșani a nemților, rămășița dinspre Bacău românilor. De fapt, autoritățile noastre fuseseră retrase la Pufești. Aici întîlnii pe reprezentanții acestora, cari însă fuseseră vestiți de poliția română din Mărășești despre sosirea vagonului ce însoțeam.

Am resimțit cea mai adîncă emoțiune la vederea alor noștri. Cum că nu erau prea arătoși, aceasta se înțelege ușor; dar erau demni și încrezători. Cu cîtă dragoste strînsei mîna tuturor celor ce mă înconjurau. În sfîrșit, după atîta drum, ajunsesem în bucățica de pămînt pe care soarta o mai îngăduise românilor liberi!

Explicațiunile mele fiind suficiente și după examinarea vagonului și verificarea numărului lăzilor menționate în hîrtia de trăsură întocmită de nemți la București, vagonul meu fu legat de trenul care, prin Pașcani, se îndrepta spre Iași.

Se însera. Trenul se pregătea de plecare. De la locul unde stam, privirea mea se îndrepta spre dealurile Siretului, de unde românii apărași vitejește dreptul la viața liberă a țării lor și-l dobîndiseră, indiferent de întorsătura evenimentelor care aveau să hotărască soarta lumii.

Prin favoare, fusesem rînduit într-un vagon cu ferestre, dar fără lumină. Din cauza vandalismului soldaților ruși și a imposibilității reparațiunilor indispensabile, căile noastre ferate ajunseseră în foarte proastă stare. Totuși mă simțeam fericit, pentru că ajunsesem să îndeplinesc însărcinarea ce mi se dase și pentru că speram să revăd a doua zi pe toți acei care luptaseră pentru binele țării.

În dimineața zilei de 21 mai 1918, am ajuns cu bine în Iași. Unul dintre cei dintîi cunoscuți pe care i-am întîlnit în gara Iași fu prefectul de poliție, generalul Nicoleanu. În cîteva cuvinte îi arătai scopul venirii mele și-l rugai să mă prezinte șefului gării, căruia vroiam să încredințez vagonul ce însoțisem din Elveția. Explicațiunile mele fură ușor înțelese și măsurile voite fură luate de acord cu reprezentantul Băncii Naționale.

Înainte de a mă prezenta guvernatorului Băncii Naționale, d-l Bibicescu, urma să-mi găsesc adăpost. Aflai că otelurile erau tixite de lume. Nevoind însă să apelez la bunătatea cunoscuților mei, înainte de a fi convins de imposibilitatea de a găsi o locuință, mă oprii la poarta a două oteluri. Răspunsul ce mi se dete fu același: nici o cameră goală.

Constrîns de nevoie, mă hotărîi să apelez la bunătatea unui văr primar al tatălui meu, doctorul Ilie Stoica, care avea o frumoasă și încăpătoare locuință la Copou, rugîndu-l să-mi dea ospitalitate pentru cîteva zile.

Prima mea vizită o făcui guvernatorului Băncii Naționale. D-nul Bibicescu fusese informat de reprezentantul său care venise să mă întîmpine la gară despre sosirea mea și de la început îmi mulțumi pentru serviciul ce adusesem băncii.

El mă rugă apoi să-i descriu în amănunt toată călătoria mea, descriere care păru a interesa foarte mult pe d-nul Bibicescu. Trebuie să recunosc că bătrînul domn era cu totul în nota ieșenilor, adică a celui mai desăvîrșit optimism. Acest optimism era justificat în parte prin mersul favorabil al evenimentelor militare și explicat prin îndemnul continuu al reprezentanților diplomatici ai Antantei acreditați la Iași.

De la Banca Națională pornii spre Ministerul de externe, care se adăpostise în catul de sus al unei clădiri situate la Copou. Pe o scară obosită mă suii spre cabinetul secretarului general, d-nul Costică Nanu, căruia mă prezintai spre a-l informa de îndeplinirea misiunii ce mi se dase. Conversațiunea mea cu d-l Nanu rămase în cadrul informațiunilor de serviciu, deci nu prezintă mare interes.

Formalitatea vizitei la Ministerul de externe fiind îndeplinită, principala mea grijă fu de a solicita audiență suveranilor noștri, de a mă întîlni cu fostul meu șef, d-nul Mișu, care, cu toate că era ministrul țării la Londra, se găsea reținut la Iași de regele nostru, pentru a-i servi ca sfetnic, și de a remite în mîinile lui Ionel Brătianu scrisorile pe care mi le încredințase mama lui.

Amintirea mea despre întrevederea pe care am avut-o cu Brătianu în ziua de 24 mai 1918 este foarte precisă. Așteptat la ora 9 dimineața, mă aflam la locuința fostului prezident al Consiliului cu cîteva minute înainte de ora fixată. Brătianu locuia în partea de sus a orașului.

într-o casă spațioasă, retrasă de la stradă și mărginită în două părți de o curte care se prelungea printr-o grădină. În mijlocul curții era un mare felinar electric, care noaptea răspîndea o lumină vie. Intrarea era precedată de cîteva trepte, pe care le-am suit cu pieptul strîns de emoțiune.

Am fost introdus într-o cameră spațioasă, în care răspundeau mai multe uși, astfel încît nu știam de unde va apare cel pe care-l așteptam. Mai înainte de a vedea pe șeful meu, trecu prin sală doamna Elisa Brătianu. Mă sculai să o salut. Doamna trecu repede prin cameră și răspunse salutului meu cu o privire tristă și încordată. Nu am schimbat nici un cuvînt cu dînsa. Puțin după aceea intră în cameră Ion Brătianu. El părea obosit fizicește, părul său albise mult, privirea lui era senină, dar dureroasă.

— Vă aduc o scrisoare din partea mamei dv.

— Mulțumesc, îmi zise Brătianu și luînd scrisoarea din mîna mea mă pofti în cabinetul său de lucru.

Trecură cele cîteva minute necesare pentru ca Ionel Brătianu să ia cunoștință de știrile pe care i le trimitea d-na Pia Brătianu. Fața lui nu trăda nici o emoțiune, nici un semn de nervozitate sau de mulțumire. Scrisoarea fu citită și pusă în buzunarul hainei. Apoi, întorcîndu-se spre mine, îmi spuse:

— Ce știri ne aduci?

Răspunsei făcînd o descriere a evenimentelor celor mai însemnate la care asistasem în Elveția, insistînd asupra părerilor care erau îndeobște împărtășite acolo și anume: Clemenceau va duce războiul pînă la fine, oricît de mari ar fi sacrificiile impuse Franciei. Anglia nu va încheia pacea decît atunci cînd interesele ei esențiale vor fi garantate. Intervenția Statelor Unite și scăderea continuă a eficacității războiului cu submarine face că atît efectivele cît și resursele economice ale Statelor Unite devin inepuizabile, pe cînd ale Germaniei sînt din ce în ce mai reduse. Războiul însuși nu va înceta decît prin desăvîrșita înfrîngere a unuia dintre beligeranți.

Pentru a justifica politica sa, Brătianu îmi spuse:

— După cum am arătat-o prin însăși declarația noastră de război Austriei, insist din nou asupra faptului că în contra Germaniei nu avem nimic de revendicat și că dorința noastră este de a întreține cu această țară relațiuni normale.

Știu că cunoști de mult pe ministrul Germaniei la Berna. Cînd te vei întoarce la postul d-tale, te rog să te duci să-l vezi, să-i spui că m-ai văzut și să-i împărtășești această a mea părere. Țin să știe că războiul nostru pentru unitatea națională a poporului român nu este dus în contra Germaniei.

Ajuns la Berna am căutat să mă achit de această însărcinare. Am solicitat o întrevedere cu ministrul Germaniei, baronul Romberg. Acesta însă s-a eschivat și mi-a trimis răspuns să împărtășesc consilierului său de legațiune ceea ce aveam să-i spun. Am refuzat această propunere, pe motiv că cele ce aveam de spus se adresau numai baronului Romberg și nu altcuiva. De altfel, de la mijlocul lunii iulie desfășurarea evenimentelor a fost atît de repede, încît cred că instrucțiunile pe care mi le dăduse șeful meu în mai nu ar mai fi fost reînnoite în august 1918.

Conversațiunea se îndreaptă atunci asupra evenimentelor petrecute la noi în țară. Brătianu îmi spuse:

— Politica de război dusă de Puterile Centrale în contra noastră este o politică de distrugere, ea tinde între altele și la înlocuirea dinastiei. În cazul cînd acest lucru s-ar întîmpla, te sfătuiesc să demisionezi, imediat, oriunde te-ar afla.

Cît timp vor rămîne lucrurile în starea de acum, continuă a-ți face datoria, după îndemnul conștiinței. De mine să nu ai grijă — cît va exista țara, voi fi și eu.

M-au dat în judecată și mă vor condamna, da, și aceasta se poate. Toate acestea să nu te impresioneze cît timp va fi regele în capul țării. Cînd el nu va mai fi, cînd dușmanii țării l-ar detrona, atunci să nu mai stai o zi în slujba guvernului pe care dușmanii îl vor impune țării.

Niciodată nu văzusem pe Brătianu atît de emoționat. Cînd îmi vorbea despre țară și despre posibilitatea înlocuirii dinastiei, ochii i se împăienjenau de lacrimi. ■

Prezentare și selecție
Ioan LĂCUSTĂ

Audiența la rege • Convoaiele de soldați de la Mărășești • Trenul „Take Ionescu" așteaptă la Chitila • Supărarea lui Brătianu • Ministrul Franței și pădurile din Basarabia.

Iată cîteva dintre inedite relatări din episodul viitor, din nr. 5/1993.

ARMAND CĂLINESCU — Discursuri parlamentare, 1926-1937

Veți putea găsi la sediul redacției și în librării, începînd cu a doua jumătate a lunii mai, noua lucrare publicată de Fundația Culturală Magazin Istoric, într-o ediție anastatică, a versiunii originale din anul 1938, completată cu o Postfață semnată de dr. Cristian Popișteanu și cu numeroase ilustrații provenite din arhiva domnului arhitect Barbu Călinescu, fiul ilustrului om de stat român.

GENOVEZI
ÎN MOLDOVA LUI ŞTEFAN CEL MARE
ŞI DESTINUL LOR

MIRCEA HALUNGA

„În același an [1474] — consemnează Cronica moldo-germană (Magazin istoric, **nr 10/1985**), **în luna februarie, în ziua 9, au luat turcii Caffa și au încărcat 32 de corăbii mari cu averi, cu comori mari și în ultima corabie 12 copii ai orășenilor și 4 turci și i-au trimis pe aceștia și i-au luat cu ei, spre Constantinopol. Atunci s-au sfătuit tinerii, cînd au ajuns pe mare, cum ar putea să-i abată din drum pe turci și au hotărît ca într-o noapte, pe la un ceas din noapte, trebuie să-i omoare pe toți. Aceasta s-a întîmplat în ziua de 19 februarie, într-o sîmbătă noaptea, atunci au înjunghiat pe toți turcii și Dumnezeu a dat noroc ca vîntul să ducă toate corăbiile la Chilia. Și acolo a venit Ștefan voievod cu oastea lui, cu 400 de care și a luat toate averile împreună și cu tinerii și i-au adus pe toți la Suceava, atunci a împărțit domnul pe tineri prin Suceava. În același timp, au aflat caffezii și venețienii că copiii erau la Ștefan voievod și au fost foarte bucuroși de aceasta. Și i-au trimis foarte mulți bani și cereri ca el să lase liberi pe tineri. Iar Ștefan voievod a îmbrăcat pe toți tinerii și i-a lăsat pe toți liberi și care au vrut să se ducă acasă, pe aceia a poruncit să-i călăuzească în Țara Ungurească.** Mulți dintre dînșii au rămas în Suceava, care și astăzi sînt acolo **[s.n.].**

În același an, pînă în luna ianuarie [1475] a trimis împăratul turcesc foarte mulți soli, unul după altul, la Ștefan voievod, că trebuie să-i trimită înapoi comorile și pe tineri, ceea ce el nu a făcut".

Corabie într-o frescă murală de la mănăstirea Bălinești

Marea evadare

Cronica înregistrează însa evenimentele numai în linii mari și cu unele erori. În realitate, ele s-au desfășurat astfel. După cucerirea de către Achmed Pașa a localității și cetății Caffa, la data de 6 iunie 1475, cînd au fost omorîți în mod ostentativ și 150 negustori moldoveni găsiți acolo (în iarnă, tocmai avusese loc bătălia de la Vaslui), în afară de evacuarea bunurilor și a supraviețuitorilor, s-a pregătit un dar deosebit pentru sultanul Mehmed II: cea mai bună corabie capturată, a fost încărcată cu un tezaur, compus dintr-o mare cantitate de piese și obiecte valoroase, pe navă fiind îmbarcați și un număr de 122 băieți, majoritatea genovezi, copii, puberi și mai puțini adolescenți, printre ei fiind însă și

cîțiva greci, armeni, poate și polonezi și de alte naționalități, toți selectați după criteriul frumuseții, ei fiind destinați haremului din Constantinopol. Depozitarea în cala corăbiei a bogățiilor menționate, ca și încărcarea proviziilor de alimente și apă pentru cele cîteva zile cît urma să dureze navigația pe mare, va fi fost făcută, desigur, de către ostateci (care au știut astfel de existența bogățiilor). Cei 122 tineri erau sub supravegherea a patru oșteni otomani, precum și a aproximativ 20 de corăbieri. Pentru o și mai bună supraveghere, nava a fost integrată unui convoi de 32 corăbii.

Întîmplarea a făcut ca în rîndul navigatorilor să se afle și un corăbier grec, care, potrivit afirmațiilor lui Jan Dlugosz, era de mai multă vreme prizonier la turci. Integrarea sa în echipajul otoman se datora, probabil, virtuozității și aureolei sale de navigator. Corăbierul a reușit să stabilească o legătură discretă cu unul dintre copiii ostatici, probabil grec, și, prin intermediul lui, cu cei mai în vîrstă și voinici dintre adolescenții genovezi.

După vreo două zile de navigare de la Caffa spre Constantinopol, cam în dreptul extremității sudice a Crimeei, încredințîndu-i-se cîrmuirea corăbiei și profitînd de întunericul nopții, corăbierul grec a schimbat pe nesimțite direcția de navigație, evadînd astfel din convoiul de nave. În dimineața zilei următoare, în apropiere de țărm (în dreptul Sevastopolului), apa terminîndu-se, corăbierul grec a convins jumătate din echipaj să meargă pe țărm, pentru completarea proviziei de „apă dulce". Profitînd de situația favorabilă creată, corăbierul a dat semnalul stabilit dinainte cu conducătorii celor 122 ostatici și aceștia, înarmați cu arme improvizate, au năvălit pe punte, reușind să omoare atît garda, cît și restul echipajului.

Improvizînd un echipaj din cei mai mari și cu experiență dintre copii (fii de negustori și meșteșugari în marea lor majoritate, aproape toți aveau noțiuni de navigație) și profitînd de o furtună, sub comanda corăbierului grec, tinerii au îndreptat nava spre Moldova, singura țară creștină din zonă unde puteau să se salveze definitiv, cu gîndul de a ajunge la Moncastro (Cetatea Albă). Din greșeală, au ajuns însă la gurile Dunării, fiind nevoiți să intre fără zăbavă pe brațul Chilia, intenționînd să ajungă la Lichostomion (Chilia), unde era nu numai tîrgul, ci și cetatea moldovenească.

Cu puțin timp însă înainte de a ajunge acolo — potrivit unei referiri aflate în lucrarea lui Ubertus Foglietta, *Dell istorie di Genova* (1597) — nemaifiind în pericol de a fi capturați de turci, băieții de pe corabie au început să-și însușească bogățiile pe care le transportau, unii dintre ei ajungînd la dispute, folosind chiar arme de luptă. Este unica informație de acest fel, celelalte izvoare, *Historia turchesca di Gio Maria Angiolello*, *Historia turchesca* a lui Donado da Lezze, precum și *Annali di Genova* (1537) a lui Agostino Giustiniani nefăcînd nici o referire privitoare la jefuirea corăbiei. De asemenea, nici cronicarul polon Jan Dlugosz, de la care avem informația privitoare la sprijinul acordat de corăbierul grec nu face asemenea afirmații.

În schimb, din aceste izvoare, precum și din *Actul notarial „Premisio et obligatio pro liberatione captivi"* cu data 18 mai 1476, act existent la Arhivele de Stat din Genova, aflăm unele informații privitoare la numele cîtorva dintre ostateci. Printre ei se aflau Simon brutarul, de 16-17 ani, Rolando Roveto, de 10-12 ani, Giovanni Privana sau Provana (identificat de N. Iorga, *Breve storia dei Romeni*) și alți doi, cunoscuți numai după porecle: Piccinio (Mititelu) și Allunga (Lunganul).

Dania din Codrii Cosminului

Cum preciza și *Cronica moldo-germană*, unii dintre tineri au plecat în țara lor, după ce au plătit anumite sume în chip de despăgubiri. Un grup de vreo 20, răzvrătindu-se, au fost ținuți „10 luni în grea robie, în cetatea Sucevei", așa cum se arată în două documente (scrisoarea lui Baldasar da Piscia către papă, din 16 septembrie 1476 și scrisoarea lui Ștefan cel Mare către Cazimir, regele Poloniei, din anul 1481). Alții, 5-6 la număr, au rămas de bună voie în Moldova. Printre ei, Allunga și Piccinio.

În 1476, producîndu-se invazia otomană în Moldova (avînd printre cauze și refuzul domnitorului Ștefan cel Mare de a înapoia sultanului bogățiile de pe corabie, precum și pe cei 122 ostateci) tinerii genovezi s-au refugiat, atunci cînd Suceava era amenințată să fie cucerită de asediatorii otomani, în zona Hotinului. Fiind meșteșugari iscusiți, pricepuți în cioplirea blocurilor de piatră, au fost printre cei 800 de meșteri zidari care au reconstruit în 1479 cetatea Chilia. Tot ei se vor fi numărat printre cei ce l-au ajutat înainte de anul 1484 pe vechiul lor prieten Giovanni Privana, reîntors la Genova, la construirea bisericii pe care acesta a pus să se înalțe la Chilia, în chip de mulțumire pentru că au reușit să se salveze din detenția otomană de după cucerirea cetății Caffa.

Așezarea tinerilor genovezi constructori în zona Hotinului este probată și de împroprietărirea lor. Piccinio (al cărui nume a fost transformat în graiul moldovenesc sub forma Picincu) a primit o danie în satul Ghilișevka, pentru acte de bravură dovedite în confruntările cu tătarii. Cu prilejul recensămîntului din 1774, în localitatea amintită este semnalat birnicul Ivan Pincinko, iar în satul învecinat trăiau încă două familii de birnici, Ioniță și George Puțincă. După ocuparea Ba-

sarabiei de către Rusia țaristă, prin anul 1827, urmași ai acelui Picincu, din satul Ghilișevka, fiind, prin tradiție, buni constructori, s-au stabilit în satul Măcrești din județul Vaslui, unde fuseseră angajați să construiască o biserică. De aici, generațiile următoare s-au răspîndit în mai multe localități din țară.

În ceea ce-l privește pe Allunga, și numele acestuia a cunoscut sub influența graiului moldovenesc, anumite transformări, devenind prin adăugarea lui H laringal aspru, Halunga. Și acest tînăr s-a distins în lupta de la Codrii Cosminului, din anul 1497, fiind răsplătit pentru faptele sale, prin danie domnească, cu o moșie în această zonă. O confirmare a acestei informații păstrată în tradiția familiei este faptul că, la recensămîntul populației din anul 1774, în satul Corovia apar patru familii Halunga, iar în satul învecinat Horecia, două familii cu același nume. Ambele sate sînt situate în Codrii Cosminului, iar numele Halunga apare numai în aceste localități. Ulterior, în prima jumătate a secolului trecut, familiile din Corovia au căpătat numele slavizat Holunga.

Și tradiția de familie a acestor familii concordă cu ipoteza că ne aflăm în fața urmașilor acelui Allunga, scăpat din robie otomană; în amintirea membrilor acestei familii, străbunul lor ar fi fost „marinar care a intrat în țară necăsătorit", venind pe mare după o revoltă și o fugă, împreună cu mai mulți prieteni, și că „a fost haranim [haramin = hoț] pe Dunăre". Este, desigur, un ecou al capturării bogățiilor de pe corabia pe care fuseseră ostateci.

Anterior acestei date, semnalăm existența la anul 1669 a unui „Vasile Holungă din tîrgul Dorohoiu" (Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XII) iar în anul 1750 „O moară a Halungăi", în satul Sindriceni, în apropierea Dorohoiului *(Surete și izvoade*, vol. XIII). Este vorba, probabil de membri ai aceleiași familii, orginară din Corovia, a cărei descendență s-a pierdut.

Ocuparea Bucovinei de către austrieci în anul 1775, apoi împuținarea pădurilor în zonă, ca și înmulțirea explozivă a populației, a dus la extinderea familiei Halunga din Corovia și în alte sate bucovinene învecinate, de la sud de Prut: Cuciurul Mare, Voloca pe Derelui, Iordănești-Storojinet, ca și la imigrarea unora în partea neocupată a Moldovei. Astfel, în 1816, în satul Hănțești, din fostul județ Dorohoi, trăia meșterul Vasile Halunga, adus din Corovia de vornicul Teodor Sillon, pentru terminarea construcției bisericii locale. În anul 1870, un Pintilie Halunga pleca din satul Cuciurul Mare, județul Cernăuți, pentru a se stabili în satul Suharău, jud. Dorohoi, iar în anul 1901, Dumitru Halunga, din Iordănești, județul Storojinet s-a stabilit în satul Mănăstirea, jud. Botoșani.

Bineînțeles, că emigrări mai numeroase ale familiilor Halunga-Holunga din Bucovina de nord spre localități din celelalte zone ale țării au avut loc în secolul nostru.

Elev al lui Heliade și prieten cu Hogaș

Privitor la imigranții Halunga din secolul trecut, este interesant că unii descendenți din satul Hănțești s-au remarcat pentru activitatea lor în învățămîntul laic și bisericesc. Începutul a fost făcut de preotul-iconom Emanoil Halunga, profesor-îndrumător la școala întemeiată de vornicul Teodor Simion în chiliile de pe lîngă biserica din satul Hănțești.

În 1824, fiul său, Enache Ion Halunga a fost trimis ca bursier de către mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi, să urmeze cursurile Școlii Sf. Sava din București, împreună cu alți patru tineri clerici merituoși. Așa cum arată I. Heliade-Rădulescu în *Curierul românesc* din 12/24 aprilie 1829, elevul său Enache Halunga fusese cooptat ca profesor la Școala Vasiliană din Iași, director fiind Gheorghe Asachi. Cu intermitențe, a fost profesor trei ani la această școală, după care a urmat cursul superior al Seminarului de la Socola, pe care l-a terminat în 1839. Pe timpul cît a urmat cursurile seminarului, a scris o gramatică și un vocabular româno-latin cu caracter religios, *Îndeletniciri de cuvinte*, prima lucrare de acest gen din țară, păstrată sub formă de manuscris, la Arhivele Statului din Iași. Ca preot-catihet a slujit în satul natal, Hănțești, iar din 1845, la Tîrgu Ocna, în 1846 punînd bazele școlii catihetice din Bacău.

Un frate al său, Vasile Halunga era în 1853 profesor la școala cu caracter bisericesc din satul Pungești, jud. Vaslui. Dintre descendenții din Hănțești ai neamului Halunga, cel mai însemnat și cunoscut a fost desigur, Emanoil Halunga, institutor în Piatra Neamț în anul 1850. A fost un animator al activității culturale locale, printre altele contribuind la întemeierea bibliotecii orașului și s-a numărat printre fondatorii „Societății Asachi" și a revistei *Asachi*, pe care a sprijinit-o cu mijloace bănești.

Vajnic susținător al Unirii Principatelor, a rămas în istoria locală printr-un act insolit: în ziua de 24 ianuarie 1859, cuprins de fericirea fără margini care îl anima, a dat foc locuinței sale pentru a o transforma într-o torță de slava pe altarul mărețului eveniment.

Prețuirea de care s-a bucurat în Piatra Neamț justifică atribuirea numelui său unei străzi a orașului, încă din timpul vieții. Nici Calistrat Hogaș, vecinul și prietenul său mai tînăr nu l-a uitat, incluzîndu-l între eroii povestirii sale *Un popas*. O altă schiță, nefinalizată și netipărită a lui Hogaș, evocă prietenia aceluiași Halunga cu inspectorul școlar I.L. Caragiale. ■

BĂTĂLII NAVALE ÎN RĂZBOIUL DE 100 ANI

CHRISTOPHER ALLMAND

În zorii zilei de 15 august 1416, o escadră franceză şi aliaţii ei genovezi, care asediau portul Harfleur, aflat în mîinile englezilor, se găseau faţă în faţă cu flota inamică, la vărsarea Senei[1].

„A început lupta — se relatează într-o cronică — ca şi cum ar fi fost vorba despre asaltul unei fortăreţe. Pe platforme plasate în vîrful catargelor, genovezii au pus oameni care lansau, cu o forţă teribilă şi cel mai adesea la întîmplare, pietre mari şi bare de fier foarte grele şi, tot timpul cît a durat încăierarea, aceste proiectile au făcut ravagii printre duşmani. La rîndul lor, aceştia, ripostînd cu aceleaşi arme, au încercat, sub ploaia de săgeţi care venea din toate părţile, să se apropie de navele noastre şi să se prindă de ele cu cîrlige de fier, pentru a le aborda şi a le distruge catargele şi pînzele. Dar ei au fost respinşi de peste douăzeci de ori cu lovituri de lance, de suliţe şi cu tot felul de proiectile şi obligaţi să se întoarcă în mare grabă pe corăbiile lor... Au pierit două mii de soldaţi, inclusiv echipajele a douăzeci de ambarcaţiuni mici, care au fost scufundate în timpul bătăliei... Trei dintre caracele genoveze au căzut în mîna duşmanului; celelalte au reuşit să scape şi au ajuns în portul Honfleur. O parte dintre englezi au întins pînzele spre Anglia, luînd cu ei vasele pe care le capturaseră...“

---

[1] Reproducem acest articol — cu subtitlurile redacţiei noastre şi într-o formă prescurtată — din revista franceză *L'histoire*. Christopher Allmand este profesor de istorie medievală la Universitatea din Liverpool şi autor a mai multor lucrări, printre care: *Society and War. The Experience of England and France during the Hundred Years War* (Societate şi război. Experienţa Angliei şi Franţei în timpul Războiului de 100 ani), apărută la Edinburgh, în 1973, *Lancastrian Normandy, 1415-1450. The History of a Medieval Occupation* (Normandia sub dinastia [engleză] de Lancaster. Istoria unei ocupaţii medievale), publicată la Oxford, în 1983.

Pe mare şi pe uscat, Războiul de 100 ani a zguduit istoria Angliei şi a Franţei. În imagine, două înfruntări terestre din timpul conflictului: Montiel (1369) - sus şi Poitiers (1356); miniaturi din Cronicile *lui Jean Froissard*

Flote cu chirie

La cronicarii Războiului de 100 ani, relatările despre bătălii navale — ca cea de mai sus — sînt destul de rare; de altfel, înfruntările importante au fost puține la număr.

Țările situate mai în nordul Europei, contrar celor riverane la Marea Mediterană, nu au simțit deloc nevoia unei forțe navale permanente[1]. Părea de ajuns că, la vremea aceea, Coroana dispunea de dreptul tradițional de a rechiziționa nave de la particulari, fie pentru război, fie în alte scopuri militare (transport de trupe, protecția convoaielor). Totuși, la începutul veacului XIII, în Anglia, la Portsmouth, s-a creat o mică bază navală, unde au început să se adune corăbii care aparțineau regelui. Tot acolo a fost instituită funcția oficială de „păzitor de port", *custos portuum*.

De prin a doua jumătate a secolului XIII, necesitățile războiului au impus evoluția flotei militare. În Franța, în timpul conflictului dintre Filip IV cel Frumos (1285-1314) și Eduard I al Angliei (1272-1307), conflict privind Flandra și provincia Guyenne, din ultimul deceniu al secolului XIII, a început să se constituie ceea ce avea să devină șantierul de galere din Rouen, care avea sarcina să construiască galere pentru rege.

În aceeași epocă se constată preocupări asemănătoare și de cealaltă parte a Canalului Mînecii, unde, vreme de două decenii de la începutul secolului XIV, regii Angliei au urmărit să cucerească și să stăpînească Țara Galilor și Scoția. În nordul Țării Galilor, Eduard I avea nevoie de corăbii pentru a expedia soldați și hrană către castelele pe care și le construise, ca să-și asigure paza coastelor și să domine interiorul țării, iar în timpul campaniei împotriva Scoției (începută de el în 1296), marina a jucat de asemenea un rol esențial: pe de o parte, a aprovizionat armatele și garnizoanele engleze, pe de alta, a asigurat siguranța traficului maritim față de germani, flamanzi și francezi, care veneau în ajutorul scoțienilor.

În acea vreme, regele nu dispunea încă de o flotă permanentă[2], de care avea tot mai acut nevoie în războaie. De fapt, construcția unei asemenea flote ar fi fost ruinătoare, iar întreținerea ei foarte costisitoare, în vreme de pace. Trebuia ales deci un drum ocolit. În afara celor cîteva corăbii construite special de către Coroană, se întrebuințau cele capturate de la inamic sau închiriate: de pildă, englezii, în mai multe ocazii, pentru a-și transporta armatele în Franța, și-au procurat nave din Țările de Jos. Francezii, la rîndul lor, s-au adresat, în același scop, italienilor sau spaniolilor.

Cea mai mare parte a navelor care constituiau o flotă în sec. XIV erau însă rechiziționate din ordinul regelui. Emisari regali vizitau porturile și ordonau armatorilor să-și încredințeze corăbiile suveranului. Ele trebuiau uneori adaptate pentru transportul cailor, echipamentului greu și, mai tîrziu, al tunurilor. Coroana finanța aceste „metamorfoze", dar, în general, nu acorda nici o despăgubire. Pierderile și pagubele cădeau tot în obligația armatorilor. Numai în „marea lui bunătate și făcînd o favoare specială", Eduard III (1327-1377) a alocat, în 1344, 1 000 livre sterline proprietarilor a 45 vase, care serviseră la transportul soldaților englezi în Bretania. Ceva mai tîrziu, în 1380, Coroana Angliei a acceptat să plătească serviciile făcute de navele particulare, în funcție de tonajul lor.

Evident că acest mod tradițional de a constitui o flotă era total impopular în rîndurile negustătorilor și pescarilor. Și apoi, la ce bun să construiești nave, cînd riscau să intre repede în serviciul regelui și să ajungă pe fundul mării? Așa încît, în ciuda faptului că, o vreme, construcțiile navale au înflorit de pe urma războiului, unele porturi engleze au decăzut din cauza lui și a cererilor regale generate de el.

Un om la patru tone încărcătură

Angajînd Anglia într-un conflict de lungă durată pe continent, Războiul de 100 ani va modifica concepția despre navele de război. Dacă pînă la acest conflict flotele aveau în componența lor un mare număr de galere, nave de tip mediteranean, pentru ape de coastă, liniștite și puțin adînci, de acum înainte se vor căuta corăbii pentru ape adînci și agitate. Ele trebuiau să transporte între Anglia și Franța un număr foarte mare de soldați, animale și echipament. De aceea nu e de mirare că, alături de galeră, în sec. XIV a luat amploare utilizarea cogii, navă de obîrșie nordică, prevăzută cu punte, masivă, ale cărei dimensiuni vor crește continuu. Aceste corăbii cu bordurile foarte înalte conveneau și comerțului. De altfel, de la negustători le-au închiriat, în vreme de pace, sau le-au rechiziționat, în vreme de război, regii Franței și Angliei.

Artileria nu a apărut la bord decît la sfîrșitul sec. XIV. Teugile[3] sau castelele puteau susține cîteva tunuri mici sau mijlocii, iar în mijlocul navei se instalau, la nevoie, încă unul sau două tunuri mai mari. În sec. XV au fost amplasate tunuri și în alte locuri, deasupra și dedesubtul dunetei de la pupa.

---

[1] A se vedea totuși pe tapiseria de la Bayeux (care ilustrează, în 72 scene, istoria cuceririi Angliei de către normanzi) impresionanta flotă strînsă de Wilhelm Cuceritorul în 1066.

[2] Întemeietorul celei dintîi flote engleze cu caracter militar a fost Alfred cel Mare (878-899), a cărui marină trebuia să apere Anglia de vikingi.

[3] Teugă — construcție deasupra punții superioare, la prova navei, în interiorul căreia astăzi sînt amenajate magazii și, mai rar, locuințele pentru echipaj.

Dar progresele artileriei de la bord au fost lente. Ea a căpătat eficacitate abia atunci cînd s-au străpuns sabordurile[1] în bordurile navei, pentru a scoate pe acolo gurile tunurilor. În sec. XVI, aceste transformări vor schimba „faţa" războaielor navale.

Corăbiile purtau „nume foarte diverse, cea mai mare parte de proveniență religioasă, nume legate fie de Dumnezeu şi Sf. Fecioară, invocaţi în caz de pericol, fie de sfinţii patroni naţionali, fie de ocrotitorii marinarilor. Altele erau botezate mai fantezist: „Îndrăgostita din Caen", „Bucătăria rece", „Şoimul", „Victoria" vrînd să sugereze, unele dintre ele, capacităţile ofensive ale celor care le purtau.

Echipajele acestor corăbii puteau fi foarte numeroase; în Anglia, în veacul XIV, se întîmpla în mod curent să se îmbarce un om la patru tone de încărcătură, fără a socoti soldaţii de la bord. Chiar şi pe corăbiile de mare tonaj, marinarii ocupau cea mai mare parte din spaţiul disponibil. În 1297, a fost nevoie de 5 800 marinari pentru a conduce în Flandra 9 000 oameni; în 1346-1347 — de 738 ambarcaţiuni şi 15 000 marinari pentru a transporta 32 000 persoane în Normandia (această debarcare a avut ca „punct terminus" înfrîngerea franceză de la Crécy). Transportul maritim era deci foarte scump şi avea un randament slab. Cînd se foloseau corăbii pentru războiul pe mare (mai degrabă decît pentru transportul de trupe), numărul marinarilor înarmaţi era adesea egal cu cel al soldaţilor de la bord, dacă nu superior lui. Pentru englezi, marea reprezenta o cale de acces spre ţărmul şi porturile Europei. Nave aflate în serviciul regelui transportau armatele Angliei pînă la Calais, Harfleur, Saint-Vaast-La Hougue, Brest, Bordeaux şi alte locuri. O mare parte a comerţului european făcea tranzit prin Canalul Mînecii, de la nord spre sud şi invers. În virtutea poziţiei sale strategice, Anglia avea interes să protejeze operaţiile comerciale. Lîna ei era celebră în toată Europa, iar legăturile sale economice cu Guyenne (să amintim numai comerţul cu vin) reprezentau o sursă de prosperitate.

La ce servea o flotă?

Dar aceste activităţi, ca şi pescuitul, cabotajul [navigaţia de-a lungul coastei, de la un port la altul] şi chiar transportul de pelerini se aflau la discreţia corăbiilor inamice. Trebuiau deci bine protejate în special contra piraţilor, ce îşi aveau baza la Harfleur (la vărsarea Senei) sau în cîteva mici porturi bretone, aflate întotdeauna pe picior de război. Într-un asemenea context, englezii aveau interesul să deţină controlul porturilor de pe ambele maluri ale Canalului Mînecii. Cucerirea Calaisului de către Eduard III, în 1347, cea a Harfleurului de către Henric V în 1415, alianţa cu ducii de Bretania în veacul XIV au avut, printre alte scopuri, şi pe acela de a asigura siguranţa comerţului maritim britanic.

Marea forma în jurul Angliei un fel de zid de apărare, aflat permanent în atenţia duşmanului. În timpul Războiului de 100 ani, populaţia franceză a suferit de pe urma trecerii armatelor pe teritoriul ei; de cealaltă parte a Canalului Mînecii, francezii şi aliaţii lor au devastat regiunile de pe coastă din sudul Angliei, în cursul multor raiduri. În octombrie 1338, galere franceze au atacat Southampton. Soldaţii au dat năvală în port, locuitorii lui fiind nevoiţi să se refugieze în satele din împrejurimi. Într-o singură zi, francezii au pus stăpînire pe oraş, au spînzurat pe cei care nu reuşiseră să fugă şi au jefuit tot ce se putea jefui, înainte de a fi alungaţi de trupele strînse în grabă în comitatele vecine.

Puţin mai tîrziu, micul port Looe din Cornwall a fost atacat de galere castiliene, aliatele francezilor. Profitînd de flux, ele au înaintat în amonte, pe estuar, pînă în acest mic port prosper, dar extrem de vulnerabil. Spaniolii au debarcat în liniște, luîndu-i prin surprindere pe apărătorii englezi. Au prădat oraşul, apoi i-au dat foc şi au pus mîna pe două veliere ancorate în port, cu care au plecat odată cu refluxul.

Cu toate acestea, tactica raidurilor nu a afectat decît o mică parte a populaţiei engleze. În 1386, proiect extrem de ambiţios, francezii au plănuit — nici mai mult, nici mai puţin — decît o invazie totală a Angliei, decomandată însă în ultimul moment.

Bătăliile pe mare au fost totuşi destul de rare în evul mediu, neavînd un impact comparabil cu cel de peste cîteva secole. O înfruntare navală la sfîrşitul evului mediu oferea un spectacol straniu. Combatanţii, „oameni de arme" şi arcaşi, erau soldaţi obişnuiţi să lupte pe uscat mai degrabă decît pe apă şi, de aceea aceste bătălii semănau cu luptele pe uscat, cu deosebirea că se desfăşurau în plină mare. Scopul adversarului era să abordeze corabia duşmană, apoi să-i distrugă pînzele, pentru a o opri să fugă, şi să-i măcelărească echipajul cu săgeţi. Cei care se găseau pe nave cu bordurile joase erau defavorizaţi faţă de cei aflaţi pe nave cu bordurile înalte, deoarece constituiau ţinte ideale. Simultan, pentru a se putea îmbarca mai mulţi oameni, corăbiile erau echipate cu teugi la pupa şi la prora. În aşa-numitul „cuib de coţofană", aflat în înaltul catargului mare, se aşezau unul sau doi soldaţi. De acolo, în momentul abordajului, ei aruncau săgeţi sau alte proiectile asupra duşmanului. Iată cum relatează cronicarul englez Geoffrey Le Baker bătălia din 24 iunie 1340, de la Écluse, în largul avanportului Brugesului, între circa 200 corăbii franceze şi o flotă engleză, aflată chiar sub comanda re-

[1] Sabord — deschizătură în pereţii laterali ai navei, folosită mai ales pentru scurgerea apei acumulate pe puntea superioară şi pentru operaţiile de încărcare şi de descărcare.

gelui englez.

„Anul 1340... regele Eduard III a trecut în ziua de Rusalii la Ipswich, cu intenţia să meargă în Flandra, cu o armată redusă ca număr. În acelaşi timp, aflînd că tiranul [sic] francez Filip VI trimisese marea flotă spaniolă şi aproape întreaga flotă a Franţei în scopul de a-i opri traversarea, a chemat corăbiile din cele Cinci porturi (lîngă Dover) şi din alte părţi, adunînd astfel două sute şaizeci vase mari şi mici şi, vîntul bătînd dinspre pupa, a ieşit în larg cu multă bucurie şi a doua zi a ajuns flota franceză gata de bătălie şi dispusă ca o linie de fortăreţe. Stînd încordaţi toată ziua, soldaţii se întrebau ce aveau de făcut. A doua zi, flota duşmană, împărţindu-se în trei, s-a apropiat la o milă de cea a regelui Angliei. Văzînd aceasta, regele s-a hotărît să nu mai aştepte şi a ordonat să fie pregătit totul de luptă în cel mai scurt timp posibil. După ora nouă a dimineţii, avînd în spatele lui vîntul şi soarele, dus de curentul de maree de la gura fluviului şi împărţindu-şi forţele în trei escadre, regele a atacat.

Un strigăt înspăimîntător s-a înălţat deasupra tuturor: o ploaie grozavă de săgeţi de arbaletă şi de suliţe a ucis un mare număr de oameni; cei care s-au încumetat s-au luptat corp la corp, cu lăncii, securi şi spade; pietrele aruncate din teugi au omorît mulţi oameni. Astfel s-a desfăşurat o bătălie groaznică pe mare, o bătălie de neînchipuit. Circa două sute de nave de război şi vreo treizeci de şalande, purtînd nume ca „Denis“ „Georges“ şi „Christophe“, au fost capturate de englezi. Numărul duşmanilor omorîţi sau înecaţi a depăşit 25 000; de partea englezilor au fost patru mii“.

La sfîrşitul evului mediu, a început să se acorde o tot mai mare importanţă mării şi bătăliilor navale. În Franţa, şantierul din Rouen[1] se specializase în construcţia şi întreţinerea corăbiilor militare. În Anglia, în aceeaşi epocă, circa un sfert din bugetul de război era alocat apărării coastelor şi luptelor navale; la începutul veacului XV, sub domnia lui Henric V (1413-1422) — în vremea căruia principalele şantiere navale s-au mutat de la Londra la Southampton —, s-au dublat eforturile de construire a unei flote. Atît Anglia cît şi Franţa au încheiat alianţe politice din interese maritime. Franţa şi-a asigurat sprijinul Genovei, ale cărei galere au servit de nenumărate ori împotriva englezilor, iar englezii, la rîndul lor, s-au amestecat într-un război de succesiune în Castilia, în anii 1360, şi, pentru a-şi asigura sprijinul puternicei flote de galere castiliene. ■

[1] Se chema „Le Clos des galées“ şi a fiinţat de la 1294 la 1419, cînd a fost ars de englezi.

Repere cronologice

1337. Filip VI al Franţei confiscă feudele din Franţa ale lui Eduard III, regele Angliei, şi ocupă Guyenne (1338). Începutul Războiului de 100 ani dintre Anglia şi Franţa, considerat cel mai îndelungat război din istorie. Durează, cu întreruperi, peste 100 ani (1337-1453).

1338. Englezii atacă şi jefuiesc nordul Franţei.

1340, 24 iunie. Bătălia navală de la Ecluse, în care flota regelui Angliei zdrobeşte flota franceză.

1346, august 26. Bătălia de la Crécy: Eduard III al Angliei îl învinge pe Filip VI. Englezii folosesc o tactică nouă, bazată pe utilizarea arcaşilor sprijiniţi de cavaleri pedeştri. Prima utilizare a armelor de foc pe uscat în Occident.

1347, sept. Englezii cuceresc Calais, după un lung asediu. Oraşul — pe care îl vor păstra 200 ani, după ce vor fi expulzat din el pe aproape toţi băştinaşii şi îl vor fi înlocuit cu englezi — le va asigura dominaţia asupra Canalului Mînecii.

1356, sept. 19. Bătălia de la Poitiers. Eduard (Prinţul Negru), fiul mai mare al lui Eduard III, înfrînge armata franceză şi îa prizonieri pe Ioan cel Bun, regele Franţei, şi pe fiul său.

1357. În războiul de succesiune la tronul provinciei Bretania, englezii asediază oraşul Rennes, care este eliberat de Du Guesclin. [Magazin istoric, nr. 12/1981]

1360, mai 8. Pacea de a Brétigny. Eduard III renunţă la drepturile sale asupra coroanei franceze. Ducatul Guyenne, regiunile cucerite de englezi, precum şi Calais şi regiunile de la vărsarea Senei trec în stăpînirea Angliei.

1369. Carol V reia operaţiile militare împotriva englezilor. Trupele franceze, conduse de Du Guesclin, obţin o serie de victorii asupra englezilor.

1370-1375. Înfrîngeri succesive ale armatei engleze în Franţa. Anglia este silită să părăsească cea mai mare parte a cuceririlor făcute, păstrînd doar Calais, Cherbourg, Brest şi Bordeaux.

1375. Armistiţiu franco-englez. Anglia păstrează Calais şi o fîşie de ţărm, în Gasconia, cu oraşul Bordeaux.

1377. Ofensivă franceză în Guyenne.

1415. Bătălia de la Azincourt. Henric V, regele Angliei, obţine o mare victorie asupra francezilor, în urma căreia recucereşte Normandia (1415-1417).

1419. Englezii ocupă oraşul Rouen. Cu ajutorul burgunzilor, ei cuceresc întregul nord al Franţei.

1420, mai 21. Tratatul de la Troyes. Henric V, regele Angliei, devine regent al Franţei.

1428, oct.-1429, mai. Englezii asediază, fără succes, oraşul Orléans, care este despresurat de Ioana d'Arc.

1434. Se interzice importul linii engleze în Flandra, măsură care provoacă oprirea exportului postavului de Flandra în Anglia.

1445-1446. Constituirea primei armate regale permanente în Franţa; crearea a 20 companii de elită de cavalerie şi a unei armate plătite, destinate garnizoanelor din oraşe; înfiinţarea artileriei.

1450, mai 15. Bătălia de la Formigny. Francezii conduşi de conetabilul de Richemond şi de contele de Clermont înfrîng pe englezii conduşi de Thomas Kyriel.

1453, iul. 17. Bătălia de la Castillon, ultima bătălie din Războiul de 100 ani. Englezii conduşi de J. Talbot sînt înfrînţi şi izgoniţi din Guyenne. Englezii nu mai stăpînesc pe continent decît oraşul Calais. Sfîrşitul Războiului de 100 ani.

Traducere şi cronologie
Florentina DOLGHIN

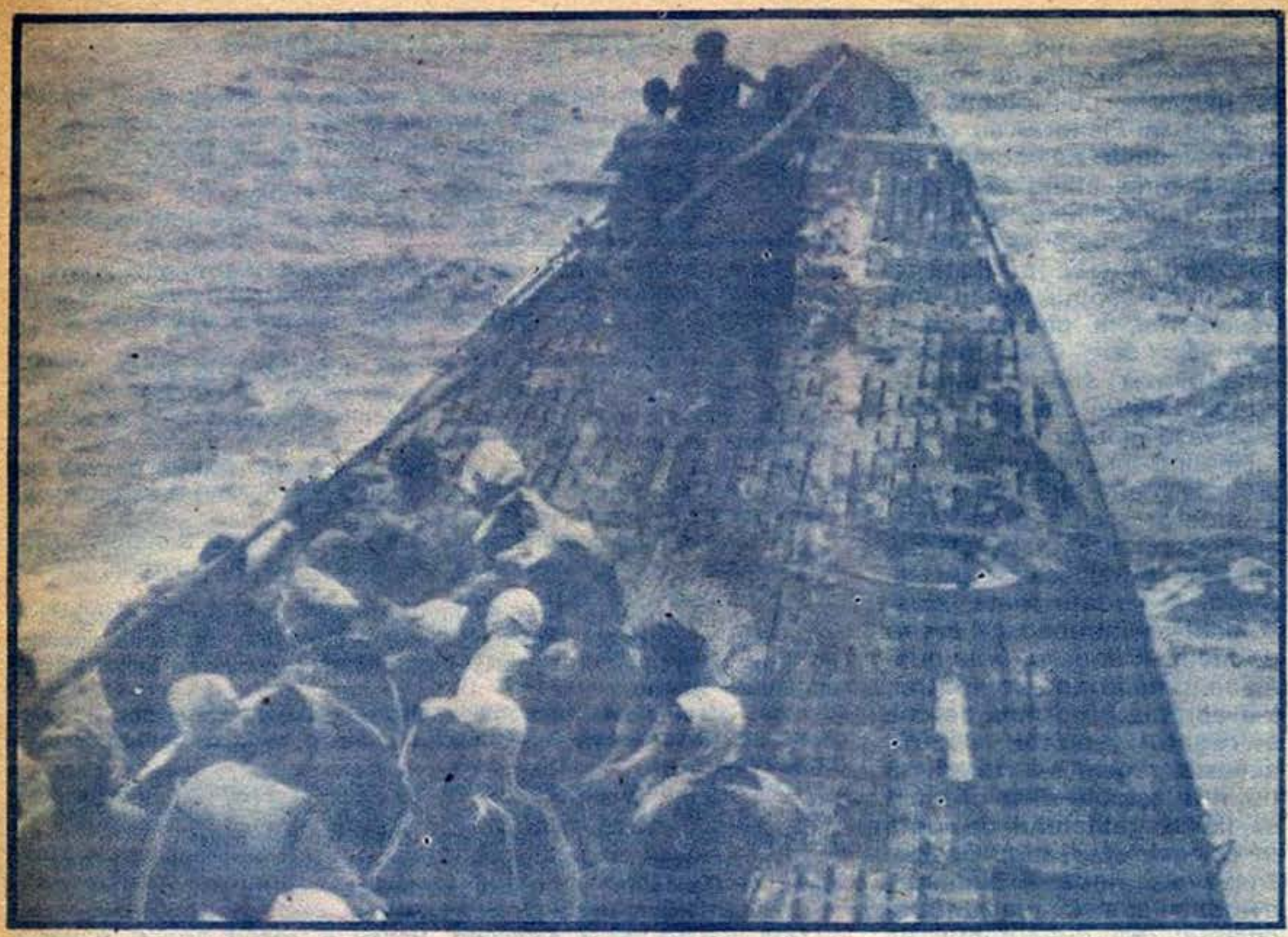

1942. CAZUL LACONIA (II)

LÉONCE PEILLARD

În ziua de 12 septembrie 1942, la ora 20.08 GMT, submarinul german U156, comandat de Werner Hartenstein, a expediat două torpile în direcţia unei nave engleze, neidentificată, ce naviga în largul coastelor sudice ale Africii. Abia după ce aceasta a lansat în eter semnalul de alarmă şi chemarea de ajutor, a aflat Hartenstein că vasul se numea Laconia. **Supravieţuitorii culeşi din mare i-au spus că era o navă comercială de linie britanică, ce se îndrepta spre ţară, avînd la bord familiile unor funcţionari din colonii, soldaţi şi ofiţeri, mulţi răniţi, şi prizonieri italieni. Ce anume l-a hotărît pe Hartenstein să culeagă pe supravieţuitori, ce aventuri au trăit împreună — şi care s-au soldat cu ordinul** Triton Null, **dat de amiralul Dönitz, prin care se interziceau pe viitor asemenea operaţiuni de salvare — vom afla în continuare din pasajele desprinse din cartea publicistului francez, apărută cu titlul** L'Affaire du Laconia.

Apare un submarin

Nu era întîia dată cînd Hartenstein scufunda o navă duşmană, dar fusese vorba numai de petroliere şi cargouri. Acum însă, mii de oameni, poate şi femei şi copii, sînt azvîrliţi în apă datorită lui. „Ăsta-i războiul", mormăi în barbă, în vreme ce secundul ordonă:

— 30° dreapta... 200 rotaţii!

— Nu te apropia prea mult — îl sfătuieşte Hartenstein.

În tăcerea ce domneşte pe puntea submarinului, lui Hartenstein şi secundului îi se păru că aud strigăte: „Aiuto! Aiuto!" Cei doi ofiţeri se priviră.

— Se strigă în italieneşte — spuse Mannersmann.

— Am auzit... Ce înseamnă asta? Pune să fie pescuiţi cîţiva.

Cîteva minute mai tîrziu, doi oameni sînt traşi la capătul unui cablu metalic şi aduşi în faţa lui Hartenstein.

— Italieni?

— Da. Italieni.

Deși ofițerul german nu le cunoaște limba, înțelege totuși că s-a petrecut un fapt grav. Arătă cu degetul la oamenii care înoată în jur. Da, toți sînt italieni. Unul dintre naufragiați spune și un număr. Hartenstein pricepe că sînt mai mulți de o mie și cuvîntul prizonieri. Fără să se fi ocupat de politică, Hartenstein înțelege că torpilarea unei nave britanice — lucru foarte bun în sine —, dar pe care se găseau peste 1 000 prizonieri italieni, poate crea probleme între partenerii Axei. Oamenii ăștia trebuie salvați! Dar făcînd-o, pune în pericol submarinul și echipajul său.

— S-ar putea să fim atacați pe cînd salvăm acești italieni — spune Mannersmann. Să nu cer ordine la B.d.U.? (Comandamentul suprem al submarinelor).

— Nu, n-am timp. Cu neputință. Hotărăsc eu însumi. Salvăm oamenii.

Toți oamenii, nu numai italienii. Doar nu o să-i arunce înapoi pe cei trași pe puntea submarinului, dacă se dovedesc a fi englezi sau polonezi. Curînd, în interiorul submarinului compartimentele de lansare prova și pupa sînt pline de naufragiați. Abia se mai poate circula pe coridorul central. Treptat, U156 se apropie de bărcile din care se aud strigăte de femei și copii.

La ora 11.25, Hartenstein trimite un mesaj radio cifrat, prin care raportează scufundarea *Laconiei*, la bordul căreia se aflau 1 500 prizonieri italieni și faptul că a recuperat 90 dintre ei. Mesajul avea să determine hotărîri excepționale, luate după discuții dramatice, intervenții diplomatice și în final ordinul *Triton Null*, adus în discuția Tribunalului de la Nürnberg.

La Paris, după ora germană, este 13 septembrie, 01.25, deci cu două ore după timpul GMT. În clădirea de la nr. 2 de pe Bulevardul Suchet se află acel B.d.U. amintit mai înainte. Amiralul Dönitz doarme. A avut o zi istovitoare. Deodată sună telefonul. Ridică receptorul și aude vocea lui Hessler, șeful de stat major:

— Domnule amiral, tocmai am primit un F.T. (mesaj radio) important de la Hartenstein.

— Bine, vino în biroul meu. Te aștept.

După ce citește textul, Dönitz spune:

— Bine. Lasă-mă.

Nici Dönitz nu este prea introdus în culisele vieții politice, dar știe că există fricțiuni între Hitler și Mussolini, că de o parte și de alta se iau hotărîri fără o consultare prealabilă. O clipă, amiralul se gîndește să ordone ca toți cei salvați să fie aruncați înapoi în mare. Din punct de vedere militar, ar fi cea mai bună soluție. Dar un asemenea ordin și mai ales punerea lui în aplicare ar zdruncina moralul echipajului. Trebuie deci să îi dea o mînă de ajutor lui Hartenstein.

La ora 03.45 — tot după timpul german — Dönitz se îndreaptă spre biroul său. S-a hotărît. Îi trimite în ajutor încă două submarine — U506 și U507 — și o „vacă de lapte", U459, un submarin special conceput pentru transportul carburantului cu care sînt aprovizionate submarinele, mărindu-le astfel raza de acțiune.

Duminică, 13 septembrie, soarele se ridică peste ocean, dînd puțină căldură naufragiaților care tremuraseră de frig. Curînd însă, razele sale deveniră prea arzătoare. Oamenii nu simt încă foamea, dar toți sînt chinuiți de sete. În jurul lor plutesc în derivă bărci supraîncărcate. Sînt la 30 zile de navigație cu pînze de cel mai apropiat țărm. Spre seară, cînd soarele coboară cu rapiditate, se ivește un submarin. Se învîrte în jurul lor, după care intră în imersiune. Apoi reapare. Vine drept spre ei. La prova, doi marinari învîrt o bandulă, pe care o aruncă cu o mișcare sigură. Naufragiații sînt trecuți pe puntea navei.

Numărul se schimbă des

Lui Hartenstein, mesajul trimis de Dönitz îi dă cel mult o mulțumire sufletească. Cele trei submarine se află la 700 mile distanță și au nevoie de cel puțin două zile ca să ajungă. Au luat la bord deja 193 oameni. Trimite un nou mesaj către B.d.U.

Dönitz îl primește la ora 04.30 (ora germană). O frază îi prvoacă uimirea: „Propun o neutralizare diplomatică a zonei sinistrate".

— Care vă e părerea — își întreabă subordonații.

Căpitan comandorul Godt ia primul cuvîntul:

— Cred că niciodată adversarii noștri nu vor primi o astfel de propunere.

Amiralul este de aceeași părere:

— Bine. Nu vom face un astfel de demers.

Deodată, un gînd îi trece prin minte. Adineauri, privind harta Atlanticului de Sud, i-a sărit în ochi numele unui port: Dakar. Acolo se găsește o mare parte a flotei guvernului de la Vichy. Da, așa trebuie procedat. Dă ordin să fie informat Führerul și să se ceară intervenția navelor franceze de la Dakar. Între timp, află că Hartenstein a trimis în eter un apel în engleză, arătînd că nu va ataca nici un fel de navă care va veni în ajutorul naufragiaților. Sună telefonul direct cu Berlinul. La aparat este amiralul Fricke. Führerul a aflat de afacerea *Laconia* și este foarte nemulțumit. Cere ca submarinele germane să nu fie supuse nici unui risc. S-a stăruit pe lîngă comisia franceză de armistițiu de la Wiesbaden să se trimită nave franceze staționate la Dakar către locul naufragiului. Dönitz avea să rămînă în sala hărților două zile și două nopți.

La 14 septembrie, în vreme ce ordine pleacă din Dakar spre cele două nave franceze aflate în mare — *Dumont d'Urville* și *Annamite* — guvernul italian, alarmat încă

Căpitanul de corvetă Wurdemann, comandantul lui U506...

din ajun de partenerul său din Axă, începe să realizeze proporţia dezastrului. Telegrame, mesaje telefonice se încrucişează şi reuşesc să determine — şi la stăruinţele delegaţiei franceze de armistiţiu de la Torino — trimiterea unei a treia nave franceze, *Gloire*, aflată în rada portului Dakar.

La bordul lui U156, aceleaşi mese erau servite ofiţerilor, marinarilor şi naufragiaţilor. Nici Hartenstein, nici ceilalţi membri ai echipajului nu se mai odihniseră de 36 ore. Repuseseră pe linia de plutire bărcile răsturnate, transbordaseră o parte dintre naufragiaţi, împărţiseră merinde, apă şi medicamente. Prin megafon, comandantul lui U156 îi îndemnase să-şi grupeze bărcile şi plutele, să se amareze unii de alţii.

Abia la 15 septembrie, ora 9.35, îşi face apariţia prima navă venită în ajutor. Este U506.

— N-am putut ajunge mai devreme... Cîţi naufragiaţi ai pe iahtul tău?

— Exact 263.

— Bun, iau jumătate. Dă-mi numai italienii. Este mai bine să fie despărţiţi de britanici.

Odată transbordarea încheiată, cele două submarine se despart şi pleacă în căutarea altor naufragiaţi. La sfîrşitul după-amiezii, Hartenstein are la bord 55 italieni şi 55 englezi. Numărul lor se schimbă des; cei valizi trec în bărci, de unde sînt aduşi răniţii pentru îngrijiri medicale.

În aceeaşi zi, 15 septembrie, puţin după ora 12, U507 zăreşte şi el prima barcă cu naufragiaţi. Peste aproximativ patru ore, are la bord 153 supravieţuitori.

Deosebirea dintre englezi şi italieni

La 16 septembrie, ora 9.25, un om de veghe de la bordul lui U156 semnalează zgomot de motoare. Toţi cei de pe turelă îndreaptă binoclurile spre cer. Este un avion cu patru motoare, un *Liberator*. Englez, american? Încă nu ştiu. Dar Hartenstein vrea să elimine orice confuzie posibilă.

—Părăsiţi tunul din prova. Acoperiţi-l cu pavilionul Crucii Roşii!

Un marinar desfăşoară peste tunul de 105 mm un pătrat alb de 2 m pe 2. Încă din 13 septembrie Hartenstein a pus să se coasă pe el o cruce roşie din mătase. *Liberatorul* descrie un cerc deasupra lui U156. Este american, stelele de pe aripi şi fuselaj se văd foarte bine. Zboară la joasă înălţime deasupra submarinului. Hartenstein ordonă unui transmisionist dotat cu lampă de semnalizare să transmită, în Morse, următorul mesaj, în engleză: „Sîntem submarin german cu naufragiaţi englezi. Este vreun avion de salvare în apropiere?" Pilotul nu răspunde. Un ofiţer britanic urcă pe turelă.

— Domnule comandant, lăsaţi-mă să transmit eu americanului. Pe mine mă va înţelege.

Hartenstein este de acord. Mesajul pleacă: „Aici ofiţer englez de aviaţie, la bordul unui submarin german. Sînt naufragiaţi de pe *Laconia*, soldaţi, civili, femei, copii". Nici de data aceasta pilotul nu răspunde şi avionul se îndepărtează spre sud-vest. Se scurge o jumătate de oră. Iată că avionul se întoarce şi de la 80 m înălţime se îndreaptă în picaj spre U156. Hartenstein vede cu groază deschizîndu-se trapele magaziei cu bombe. Naufragiaţi şi marinari, englezi, italieni, germani şi polonezi se uită la cele două bombe care se desprind din burta avionului şi se îndreaptă spre ei. Hartenstein reacţionează primul.

— Toată viteza înainte!

Trase brusc, bărcilor remorcate li se ridică prova. Surprinşi, cîţiva naufragiaţi speriaţi sar în apă. Trei secunde mai tîrziu, cele două bombe explodează în apă, lîngă U156, ridicînd două coloane înalte. Avionul se roteşte deasupra lor la joasă înălţime, pregătindu-se pentru un nou atac.

— Tăiaţi remorca bărcilor! — strigă Hartenstein.

Eliberate, bărcile se ciocnesc una de alta. O nouă bombă cade. De data aceasta, o barcă este azvîrlită în aer. Rămăşiţele ei se împrăştie pe suprafaţa mării. Mannersmann, secundul, strigă scos din minţi:

— Domnule comandant, trageţi, trageţi!

— Nu! Nici un om să nu se apropie de tun!

Între timp, avionul a dat drumul unei a patra bombe, care cade la 200 m distanţă. Americanul se înalţă din nou, virează, revine. Alte două bombe!

— Cîrma stînga! — strigă Hartenstein.

Una dintre bombe cade foarte aproape de U156, în dreptul turelei. Înăuntrul submarinului, femeile şi copiii ţipă, se precipită spre scara care dă în turelă. Explozia sub apă este înfundată, puternică, zguduie vasul.

— Gaură de apă la prova — semnalează Mannersmann, care a reuşit să inspecteze submarinul.

— Evacuaţi naufragiaţii... Repede! strigă Hartenstein.

— Apa a intrat în tăvile

acumulatorilor și se produc gaze — raportează mecanicul șef.

Hartenstein privește spre cer. *Liberatorul*, cu magaziile golite, s-a îndepărtat, nu se mai vede.

— Deschideți panourile la prova și la pupa și evacuați grabnic toată lumea.

Dacă englezii își păstrează sîngele rece — chiar și femeile — și ies din submarin sărind în mare, italienii strigă și roagă să fie lăsați la bord. Echipajul trebuie să folosească forța. Mecanicul șef îi prezintă apoi raportul lui Hartenstein:

— Periscoapele, strîmbate, înțepenite, blocate. Șapte celule ale bateriei de acumulatori s-au golit și altele sînt avariate. Tancurile de apă pentru Diesele sînt sparte și se golesc. Antena radio este distrusă. Aparatele de sondare sînt scoase din uz.

Abia la ora 21.04 termină de reparat aparatul radio și imediat transmit un mesaj către Paris informînd despre atacul bombardierului american. Din acel moment, U156 nu va mai participa la operațiunile de salvare a naufragiaților de pe *Laconia*.

40% salvați

Insula Ascension, din Oceanul Atlantic, devenise o mare bază de tranzit a avioanelor fabricate în S.U.A. către teatrele de operațiuni din Orientul Mijlociu și Africa de Nord. Comandantul ei era colonelul Ronin. În ziua de 15 septembrie, locotenentul de marină britanic W.T. Short i-a transmis căpitanului din aviația americană R.C. Richardson informația despre torpilarea lui *Laconia* împreună cu cererea de a trimite cîteva avioane pentru a-i găsi pe naufragiați și a face siguranța a două nave de transport trimise în ajutorul lor. Avioanele B25 din subordinea sa dispuneau de o rezervă de combustibil care le permitea să rămînă doar o oră deasupra locului naufragiului. Din fericire, un *Liberator* se găsea în tranzit, avînd de efectuat cîteva reparații. Era exact tipul de avion de care avea nevoie.

La 16 septembrie, dimineața *Liberatorul*, cu încărcătura de bombe, decolează pornind în căutarea supraviețuitorilor. Pilot șef este locotenentul James D. Harden, bombardier locotenentul Edgar W. Kellar, iar locotenentul Jerôme Serlman navigator. Richardson le împrumutase pe locotenentul Raymond J. Ford pe post de copilot. După două ore și jumătate de zbor, Harden indică cu mîna un obiect pe suprafața apei. În sufletul lui își dorește foarte mult să scufunde un submarin inamic. Ford vede și el nava, dar remarcă și bărcile care o înconjoară. *Liberatorul* începe să dea roate neobișnuitului alai. Era clar că erau naufragiați de pe *Laconia*. Dar ce căuta în mijlocul lor un submarin? Harden le ceru, cu o lumină de semnalizare: „Naționalitatea? Ridicați pavilionul". Nici un fel de răspuns. Apoi, de pe turelă au licărit semnalizări.

— Răspunde, dar nu înțeleg... Ba da, cuvîntul „german", apoi „domnule". Să cerem părerea celor de la bază.

În așteptarea răspunsului, Harden continuă să se învîrtă deasupra submarinului. Se vede limpede crucea roșie pe turnul prova. În fond, misiunea lor era să facă siguranța vaselor engleze trimise să salveze pe supraviețuitori.

La bază, colonelul Ronin și căpitanul Richardson citesc mesajul lui Harden și apoi se uită unul la altul. Tînărul căpitan — avea 24 ani — se grăbește să-și spună părerea:

— Cred că trebuie să îl scufundăm. Nu pot fi submarine aliate în sector și avem cererea formală a britanicilor de a le proteja navele. Neamțul, dacă le întîlnește, le va trimite la fund. Poate, de asemenea, să îi semnaleze lui Dönitz prezența unor avioane cu baza la Ascension.

— Da, dar dacă înțeleg bine mesajul pilotului, bombardamentul va pune în pericol viața unor naufragiați.

— Eu cred în mod sincer că nu trebuie să ezităm. Nu mai putem aștepta mult, altfel *Liberatorul* va rămîne fără carburant.

— Fie, să scufundăm submarinul — acceptă colonelul Ronin.

Mesajul către avion era compus din două cuvinte: „Scufundați submarinul".

(Continuare în p.68)

... și nava sa supraîncărcată cu supraviețuitori

DE LA REICHSTAG LA BUNDESTAG

Vorwärts

Der Kaiser hat abgedankt!

Es wird nicht geschossen!

DUMITRU HÎNCU

Istoria parlamentarismului german — mult mai tînăr decît cel britanic, american sau francez — nu a depăşit decît de scurtă vreme o sută patruzeci de ani. Dar, ca orice istorie, ea are şi o pre-istorie, pe care o seamă de cercetători germani nu ezită să o împingă pînă către Reichstagul „Sfîntului imperiu roman de naţiune germană", transformat ulterior, în 1664, în „Perpetuul Reichstag", cu sediul la Regensburg şi îmbrăcînd, pînă în 1806, doar forma unui congres al ambasadorilor statelor germane. Aşa cum a rămas de altfel şi Bundestagul Confederaţiei germane dintre 1815 şi 1866. Lucru uşor de înţeles, dacă ne amintim că această Confederaţie nu constituia un stat, ci o „uniune de prinţi germani suverani şi de oraşe libere", cum singură se caracteriza. Iar Bundestagul ei, care funcţiona la Frankfurt, sub preşedinţia Austriei, era compus din delegaţi, al căror număr era determinat de mărimea statelor pe care le reprezentau. Atribuţiile sale erau strict limitate. Nu avea dreptul să legifereze, iar deciziile pe care le lua erau aplicate doar în măsura în care diferitele state componente le confereau caracterul de lege.

În acelaşi timp însă, între 1815 şi 1848 în toate statele Confederaţiei germane au apărut mişcări realmente reformatoare care, în ciuda divergenţelor lor politice şi sociale, tindeau către o transformare a ordinii statale. Aceste mişcări, cunoscute în istoria germană sub denumirea generică de „Vormärz" (precursoare ale lui martie), şi-au aflat o primă şi mare împlinire sub presiunea elanului revoluţionar din martie 1848, care a dorit să deschidă Germaniei calea către realizarea unui stat constituţional modern, cu regim reprezentativ.

Adunarea din Paulskirche — un eşec

În aceste circumstanţe, la 18 mai 1848, în biserica Sf. Paul din Frankfurt, s-a întrunit primul parlament german, în adevărata accepţie a cuvîntului, alcătuit din deputaţi aleşi, pe baza sufragiului universal, în alegeri libere. Marele şi ambiţiosul său proiect era întemeierea unui stat naţional german, bazat pe o constituţie modernă. Lucrările sale — atent urmărite şi de un român, Ioan Maiorescu, trimis special acolo de guvernul revoluţionar provizoriu de la Bucureşti — au fost dominate de personalităţi care şi-au pus o pecete indelebilă asupra istoriei şi culturii germane. De la tribuna lui au luat, într-adevăr, cuvîntul Ernst Moritz Arndt, părintele spiritual al ideii de unificare a Germaniei, poetul Ludwig Uhland, istoricii Dahlman Droysen şi Grevinus, filologul Iacob Grimm, figuri ca Georg von Wincke, Karl Theodor Welcker şi Eduard von Simson, autentici antemergători ai tipului de parlamentar modern ori, în fine, Robert Blum, înflăcăratul făclier al stîngii intransigente.

Cum pînă atunci în Germania nu existaseră partide politice, în înţelesul conferit ulterior conceptului, în acest prim parlament nu s-au constituit dintr-un început grupuri parlamentare. Dar, treptat, deosebirile de opinii şi obiective şi înseşi exigenţele materiale ale activităţii parlamentare au condus la crearea de grupări apropiate de ceea ce mai apoi s-au numit grupuri politice. Iar acestea, la rîndul lor, au constituit embrionul unui sistem modern de partide, deşi istoricii germani nu s-au putut pune nici pînă astăzi de acord asupra unei delimitări precise între grupurile ce au alcătuit diversele coaliţii cu ţeluri atît de opuse ca: o „mare" Germanie sau o „mică" Germanie, federalism sau unitarism, republică sau monarhie, imperiu electoral sau imperiu ereditar. Dar, oricum, se poate spune că încă de pe atunci, în sînul parlamentului de la Paulskirche s-au cristalizat, ba chiar destul de net, opţiunile ce au rămas şi mai tîrziu caracteristice pentru evoluţia partidelor politice

În imagine: soldaţi revoluţionari în faţa Porţii Brandenburg, în noiembrie 1918, şi prima pagină a ziarului *Vorwärts*, cu ştirea „Kaiserul a abdicat!".

germane, în speță un evantai de opinii ce mergea de la centrul liberal și conservatori pînă la stînga moderată ori extrema stîngă.

Proiectul de Constituție deliberat de Adunarea națională întrunită la Paulskirche în 1848-1849 prevedea, printre altele, pentru prima oară în Germania, instituirea unui parlament bicameral compus, pe de o parte, dintr-o cameră populară aleasă de cetățeni, iar pe de alta, dintr-o cameră a statelor, ai cărei reprezentanți urmau să fie desemnați de acestea în funcție de mărimea lor. Ei trebuiau numiți jumătate de guvern, jumătate de parlamentele statelor. Cele două camere urmau să aibă puteri egale. Acest proiect n-a devenit însă niciodată o realitate politică. Regele Friedrich Wilhelm IV al Prusiei, ales de Adunarea națională de la Frankfurt ca viitorul monarh al Germaniei, n-a acceptat coroana ce i se propunea, refuzînd să jure pe Constituție; familia Hohenzollern, dinastia domnitoare în Prusia, se mai situa încă pe poziția monarhiei de drept divin[1].

Dar nu aceasta a fost singura sau măcar cea mai importantă cauză a eșecului adunării de la Paulskirche. Factorul cu adevărat determinant a fost inexistența unei forțe reale pe care acest parlament să se fi putut sprijini. Căci „puterea centrală provizorie", rezultată din evenimentele revoluționare, n-a avut nici un moment mijloacele de a putea exercita presiuni asupra Prusiei și Austriei, care — după o scurtă perioadă de descumpănire — s-au raliat din nou și deschis politicii de restaurație și reacțiune politică. Mai mult, ieșit dintr-o mare speranță și un irezistibil entuziasm popular, parlamentul de la Frankfurt a irosit repede acest capital de încredere și s-a trezit paralizat între tendințele centrifuge ce-l sfîșiau și anihilau.

După războiul victorios al Prusiei împotriva Austriei, din vara lui 1866, la 24 februarie anul următor, la Berlin, și-a deschis lucrările Reichstagul Confederației statelor germane din Nord. Acesta nu s-a revendicat în nici un fel de la moștenirea spirituală a parlamentului de la Frankfurt. Conceptul constituției parlamentare dezbătut în 1848-1849 a fost abandonat. Dar intermezzo-ul noii organizații statale avea să fie foarte scurt. Un alt conflict armat victorios al Prusiei, cel din 1870-1871, împotriva Franței, avea să se soldeze cu crearea statului german unitar și încoronarea lui Wilhelm I — în Sala oglinzilor din palatul de la Versailles — ca împărat al noului Reich *[Magazin istoric,* nr. 3/1984]. Iar cîteva luni după aceea, la 21 martie 1871, s-a constituit și noul Reichstag, proaspăt ales.

La prima vedere, această nouă etapă din istoria vieții parlamentare germane nu părea să marcheze o prea mare cezură față de cea anterioară, cu atît mai mult cu cît menținerea sistemului constituțional și conducerea treburilor statului tot de către Bismarck asigurau o aparentă continuitate.

Foarte curînd avea să se vădească însă că pentru istoria politică a națiunii germane faptul că țara plătea printr-o Constituție antiparlamentară unificarea ei nu era defel lipsit de consecințe. Căci noua Constituție exprima concepția unui stat autoritar, care răspundea — într-o tot mai mică măsură — mutațiilor epocii.

În casă nouă

Într-adevăr, în noua Constituție patronată de Bismarck rolul precumpănitor urma să-l joace Reichsratul și nu Reichstagul, ales prin vot universal[2]. El era adevăratul exponent al puterii în stat; el hotăra asupra propunerilor legislative ce urmau a fi supuse Reichstagului și tot el decidea asupra intrării în vigoare a legilor votate de Reichstag. Mai mult, Reichsratul avea și unele atribuții guvernamentale, ca, de pildă, atunci cînd statua asupra instrucțiunilor de aplicare a unor legi sau cînd adopta măsuri ce priveau siguranța Reichului. Ca atare, competențele sale erau mai mari decît acelea ale Reichstagului.

Reichsratul era alcătuit din reprezentanți ai statelor care,

---

[1] Nu este, poate, lipsit de interes dacă semnalăm că, după douăzeci și unu de ani, o publicație bucureșteană de limbă franceză a evocat acest moment din istoria Parlamentului de la Frankfurt în termeni la care ar putea subscrie orice istoric de astăzi. „În 1849 — se putea citi în articolul *France et Allemagne* (Franța și Germania), publicat de Ulysse de Marcillac în *Journal de Bucarest*, anul 1, nr. 3 din 18 august 1870 — Germania a visat o monarhie bazată pe instituții liberale. Unul din cei mai eminenți membri ai Parlamentului, d. Simson, elaborase un proiect în acest sens. Regele Prusiei (fratele actualului rege) trebuia să primească această coroană susținută de mîna națiunii. Un deputat prusian s-a sculat însă în picioare și a declarat: «Eu sînt din marca Brandenburgului, din chiar pămîntul din care a fost construită și cimentată, cu sîngele părinților noștri, monarhia prusiană; și acest motiv îmi este suficient pentru a nu voi ca regele meu să devină vasalul d-lui Simson».

Deputatul cu pricina se numea d. de Bismarck.

Iar Germania liberă își varsă astăzi sîngele pentru a face să triumfe politica d. de Bismarck".

[2] Permanenta propensiune a „cancelarului de fier" de a plasa într-un plan secund Reichstagul în raport cu Reichsratul a fost cu acuitate remarcată și semnalată și de un diplomat român din epocă. Astfel, în raportul trimis la 11/23 ianuarie 1879 Ministerului de externe de la București, agentul român la Berlin, V. Vîrnav Liteanu, comunica, de pildă:

„Evenimentul ultimelor zile la Berlin a fost prezentarea în Consiliul federal a proiectului de lege cu privire la puterea disciplinară a Reichstagului. Cancelarul german își propune să restrîngă prin acest act legislativ libertatea tribunei, spre a preveni violențele de limbaj, discursurile incendiare ale socialiștilor. Această încercare a șocat partidele politice și opinia publică din Germania. Ea înseamnă o încălcare a însești Constituției Imperiului. Și vădește, cu o anume elocvență, calea pe care prințul Bismarck s-a angajat cu toată energia spiritului său imperios și energic.

Proiectul de lege conferă unei comisii, alese de majoritatea Parlamentului, puterea de a aplica oratorilor în culpă sancțiuni ce ar putea merge pînă la excluderea din Adunare și pierderea dreptului de a fi eligibili. Ba mai mult, discursurile și pasajele incriminate ar putea fi suprimate din dările de seamă ale ședinței".

cu excepţia oraşelor hanseatice, erau toate monarhii. Pe de altă parte, statele nu aveau o reprezentare egală. Astfel, din 58 de voturi, 17 erau rezervate Prusiei, 6 Bavariei, cîte 4 Saxoniei şi Würtembergului, 3 pentru Baden şi Hessen, 2 pentru Mecklenburg-Schwerin şi Braunschweig, în timp ce celelalte 17 state dispuneau doar de cîte un vot. Preşedinte al Reichsratului era cancelarul imperiului, numit de Kaiser. Şi, cum funcţia era deţinută exclusiv de primul ministru al Prusiei, înrîurirea acestuia în Reichsrat era şi mai precumpănitoare. El putea astfel nu numai să împiedice eventuale modificări ale Constituţiei, dar şi orice măsuri referitoare la armată, marina de război, tarife vamale sau impozite care nu i-ar fi convenit, întrucît în caz de controverse votul preşedintelui era cel decisiv.

Multă vreme, Reichstagul a trebuit să se mulţumească cu un local improvizat pentru şedinţele sale, anume manufactura de porţelan a Prusiei, modificată ad-hoc. Şi numai după infinite negocieri pentru a i se atribui un teren apropiat şi o lungă luptă în jurul planurilor arhitecturale, a putut pune Kaiserul Wilhelm piatra fundamentală a unei noi clădiri, inaugurată — după vreo zece ani — la a 25-a aniversare a proclamării imperiului. Autorul planurilor, arhitectul Paul Wallot din Frankfurt, a intrat astfel în istoria arhitecturii, căci edificiul este monumental şi reprezentativ. Dar, la scurtă vreme după inaugurare, el şi-a revelat şi o serie de lacune: lipsa de birouri pentru deputaţi, lipsa de săli de şedinţe pentru grupurile parlamentare şi pentru alte organisme ale Reichstagului. Carenţe pe care comentatori maliţioşi le-au calificat drept simbolice şi pentru imperfecţiunile construcţiei politice a Reichstagului.

Şi totuşi, acesta a jucat un rol mai important decît sînt dispuşi să i-l recunoască unii analişti, animaţi prea adesea de patos polemic. Nivelul retoric de prim ordin al dezbaterilor, forţa şi logica argumentelor avansate de corifeii săi, prestigiul de care se bucurau în ţară Eduard Lasker, fondatorul partidului naţional-liberal, Ludwig Windhorst, conducătorul centrului, Rudolf von Bennigsen, una din cele mai distinse figuri ale naţional-liberalilor, Albert von Lewetzow, membru al partidului conservator şi de două ori preşedinte al Reichstagului între 1891 şi 1895, Eugen Richter, figură de marcă a liberalismului de stînga, sau un August Bebel, liderul social-democraţiei germane din epocă, îi confereau o poziţie de prim ordin în opinia publică. Poziţie favorizată şi de alţi factori, nu mai puţin importanţi, ca dezvoltarea partidelor burgheze şi a celui social-democrat, ceea ce a imprimat lucrărilor Reichstagului o tot mai accentuată notă de for legislativ modern.

În acelaşi timp, profesioniştii politici îi înlăturau tot mai categoric pe notabili; un fost tipograf putea acum deveni redactorul şef al unui ziar de partid; un notar ce se interesa de problemele vieţii politice putea fi ales în fruntea unui mare sindicat; un fost portărel, pe nume Gustav Stresemann *[Magazin istoric*, nr. 1/1993] îşi putea abandona prima îndeletnicire spre a se consacra exclusiv politicii şi lucrărilor Reichstagului şi a fi mai apoi cancelar al Germaniei şi ministru de externe.

Cu toate acestea, nu este mai puţin adevărat că Reichstagul din timpul imperiului n-a putut impune cu adevărat parlamentarismul în Germania. Căci, înlăturat de la gestiunea şi controlul politicii externe şi a celei militare, în pofida protestelor, uneori chiar violente, ale membrilor săi — el n-a putut împiedica militarizarea vieţii publice, patronată de monarh şi de guvern, aşa cum n-a putut realiza o modificare a Constituţiei, de natură să-i întărească poziţia în edificiul statal al imperiului. Iar cînd, în octombrie 1918, sub presiunea înfrîngerii din timpul primului război mondial, s-a procedat totuşi la modifica-

De la stînga la dreapta: prima şedinţă a Reichstagului Confederaţiei de nord, la 24 februarie 1867; încoronarea lui Wilhelm I, în Sala oglinzilor, din Palatul de la Versailles (18 ianuarie 1871); proclamarea Republicii, din balconul Reichstagului, la 9 noiembrie 1918

rea Constituției, a fost prea tîrziu pentru a se mai putea trece la reforme practicabile.

Cîteva săptămîni mai tîrziu, țara era în plin dezastru. La 9 noiembrie 1918, Reichstagul și piața din fața sa au devenit scena unui moment istoric. După propria-i declarație, înseși evenimentele l-au împins atunci pe Philipp Scheidemann, fruntașul social-democraților germani, să ia inițiativa. De la unul din balcoanele Reichstagului, el s-a adresat mulțimii adunate între masivele coloane ale intrării principale și cele două simboluri ale imperiului: coloana Victoriei și statuia lui Bismarck. Posteritatea nu i-a reținut cuvintele, dar unanima clamoare a berlinezilor ce au răspuns la chemarea lui este atestată istoric: „Trăiască republica germană!"

Domnia celor 500

Curînd, totuși, natura viitoarei Constituții a devenit un obiect de aprinse dispute și scena politică a capitalei germane, porțiunea dintre Palat și Reichstag — în împrejurimile porții Brandenburg — a cunoscut multe frămîntări, deseori subliniate cu răpăit de mitraliere. Soldați fideli proaspetei republici își făcuseră bivuac în forul legislativ, iar de pe acoperișurile turnurilor clădirii priviri iscoditoare scrutau atent orice mișcare de pe străzile învecinate. Socotind momentul propice, stînga radicală a recurs la o revoltă armată, care a fost însă repede înecată în sînge.

Grație abilității, dar și sîngelui rece și hotărîrii lui Friedrich Ebert — ce avea să se dovedească o personalitate politică de prim rang —, la 19 ianuarie au putut, în fine, avea loc alegeri. Rezultatul lor a fost o netă majoritate pentru partidele favorabile republicii. Social-democrații și centrul liberal au recoltat 75% din sufragii. Însă noua Adunare Națională — care avea să-l aleagă pe Ebert președintele proaspetei republici — nu s-a întrunit la Berlin, ci în sala Teatrului Național din Weimar. Constituția de la Weimar a instaurat, pentru prima oară în Germania, democrația parlamentară, deși noul act fundamental comporta și unele elemente de regim prezidențial și plebiscitar. Dar ea a stipulat că întreaga putere legislativă aparținea Reichstagului, iar cancelarii și miniștrii erau răspunzători în fața acestuia.

Deceniul 1920-1930 a fost, se știe, o perioadă cu multe evenimente dramatice în viața politică și socială a Germaniei: catastrofa economică și monetară, povara reparațiilor de război și necurmatele controverse cu puterile învingătoare, ocuparea Ruhrului de către trupe franceze și belgiene, tendințele separatiste din Renania, Bavaria și Palatinat, opoziția subversivă de extrema stîngă și extrema dreaptă, asasinatele politice cărora le-au căzut, rînd pe rînd, victime conducătorii grupării Spartakus, Rosa Luxemburg și Karl Liebknecht, primul ministru bavarez Kurt Eisner, social-democrații independenți Haase și Gareis, deputatul de centru și fost ministru de finanțe al Reichului Mathias Ersberger, ministrul de externe al republicii Walther Rathenau, iar apoi victoria în alegerile prezidențiale din 1925 a fostului mareșal al imperiului Paul von Hindenburg, datorată în bună măsură comuniștilor, care au prezentat un candidat propriu, slăbind astfel poziția candidatului republican centristul Marx.

În tot acest răstimp de grave dificultăți în politica internă și de grele ipoteci în planul celei externe, Reichstagul s-a dovedit însă la înălțimea misiunii sale istorice, deși republica de la Weimar se vedea mereu pusă în fața hamletienei dileme: a fi sau a nu fi? În 1926, a apărut în Germania o carte care schițează un tablou foarte sugestiv al travaliului parlamentar din epocă. Titlul ei este, poate, puțin cam emfatic, dar reflectă cît se poate de bine ideea pe care și-o făceau deputații Reichstagului despre rolul și situația acestuia și a republicii de la Weimar în plan constituțional: *Domnia celor cinci sute*. Și, într-adevăr, printre acești „cinci sute" au fost multe personalități remarcabile.

Din păcate, Reichstagul cuprindea însă și vrăjmași ai republicii, vrăjmași ce s-au înmulțit mereu, îndeosebi după 1930. ■

(Va urma)

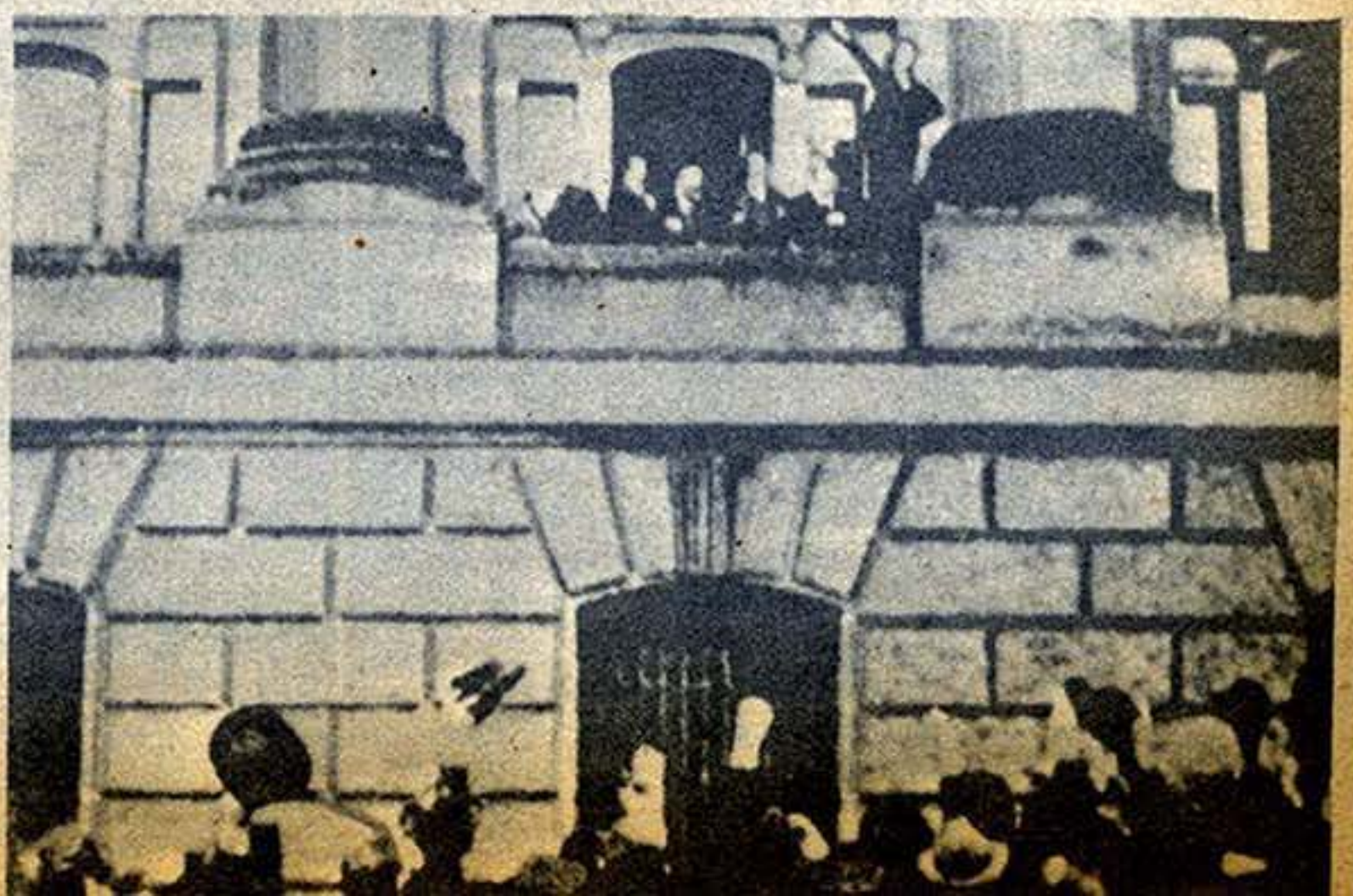

August 1938. Amnezii selective

MISIUNEA RUNCIMAN ÎN CEHOSLOVACIA

VAUGHAN BURDIN BAKER

Se spune că istoria se repetă. Nu la fel, ci în forme diferite, dar se repetă. Este deci cu atît mai greu de înțeles de ce — în special cînd evenimentele nu sînt chiar atît de îndepărtate în timp — oamenii, în primul rînd cei politici, nu își aduc aminte. Așa a fost dintotdeauna. În Imperiul otoman — spre exemplu —, unde se folosea un calendar lunar, mai scurt cu cîteva zile decît cel solar, apărea, din 33 în 33 de ani, un an în plus, pentru care nu existau resurse bănești prevăzute. Nu erau bani pentru plata ienicerilor, pentru alte cheltuieli urgente, se recurgea în grabă la expediente. Și totuși, nimeni nu ținea minte, iar situația se repeta după scurgerea intervalului respectiv.

De regulă, istoricii își aduc aminte și scriu despre situații similare din trecut, atunci cînd momentul o cere, chiar dacă oamenii politici ignoră semnalele lor și comit, tot de regulă, cam aceleași greșeli. De ce o fac? Cum se produce actul decizional la cel mai înalt nivel? Cum de sînt ignorate — în elaborarea deciziilor — date clare, culese de oamenii de încredere ai unui guvern anume, sau cum de chiar cei trimiși să se informeze la fața locului află acolo un lucru și transmit acasă altceva? Doamna Vaughan Burdin Baker, de la The University of Southwestern Louisiana, S.U.A., ne propune, în numărul apărut în luna ianuarie 1991 al revistei East European Quarterly, o analiză a unui caz concret. Este vorba de misiunea semi-oficială a lordului Walter Runciman la Praga, în august 1938. Cititorul revistei Magazin istoric știe (din nr. 3/1969, 9/1973, 3/ 1990 și 3/ 1992) ce s-a întîmplat în cursul anului 1938 cu Cehoslovacia. Îi vom oferi deci numai reperele absolut necesare pentru a putea înțelege articolul ce urmează. Mai întîi însă, trebuie să îi reamintim că Republica Cehoslovacă (devenită după 1990 Republica Cehă și Slovacă), nu mai există, începînd cu 1 ianuarie 1993, cînd s-a separat în două state independente: Republica Cehă și Republica Slovacă. Republica Cehoslovacă a luat naștere la 28-30 octombrie 1918. Ea a fost supusă unei constante presiuni, care a atins punctele culminante în septembrie 1938, martie 1939, februarie 1948, august 1968. La 1 ianuarie 1969, R.S. Cehoslovacă devenea un stat federal compus din două republici socialiste egale: Cehă și Slovacă.

După anexarea Austriei, în februarie 1938, Hitler a trecut la executarea următoarei etape a planului său: dezmembrarea Cehoslovaciei. A făcut-o în maniera lui specifică: țipînd sus și tare azi că Germania poartă responsabilitatea pentru toți germanii, indiferent unde trăiesc, și negînd mîine că ar avea vreo intenție agresivă față de Cehoslovacia. După ce atacurile și amenințările la adresa statului vecin au atins un prim punct de vîrf în luna mai, Hitler a redus presiunea, și sub efectul unei riposte mai hotărîte, în special din partea Franței. Această țară avea obligația, încă prin acordul de la Locarno, din 16 octombrie 1925, să acorde asistență Cehoslovaciei în caz de pericol. De altfel, știm astăzi că în armata germană exista o puternică opoziție față de intenția lui Hitler. Se organizase un complot al ofițerilor superiori, care urma să se declanșeze în eventualitatea că statele europene — Franța și Anglia în primul rînd — s-ar fi opus cu armele unei invazii germane în Cehoslovacia. Mai mult, la 18 august 1938, Beck, șeful Marelui Stat Major German, și-a dat demisia în semn de protest, lucru ignorat la Paris și Londra. Deși Cehoslovacia avea una dintre cele mai bune armate din Europa și dispunea de un sistem de fortificații solid la granița cu Germania, ea a fost silită în final, chiar de Franța și Anglia, să cedeze. Falimentara politică conciliatoristă i-a venit de hac. Nu este treaba istoricului să alcătuiască scenarii de felul „ce ar fi fost dacă...", dar aproape toți analiștii sînt de acord că Europa a ratat o ocazie cînd îl putea stopa pe Hitler. Este evident azi că cedarea nu a făcut decît să îi mărească apetitul și pînă la urmă tot la război s-a ajuns.

În vara anului 1938, guvernul britanic considera că singura soluție pentru a evita o criză majoră era să îl determine pe președintele Cehoslovaciei, Eduard Beneș, să cedeze presiunilor conjugate ale lui Hitler și Konrad Henlein — unul dintre liderii sudeților, populație de origine germană ce trăia în cadrul Cehoslovaciei —, pe care primul îl folosea pe post de cal troian. Konrad Henlein se plîngea mereu de tratamentul rău la care erau supuși etnicii germani și cerea autonomie pentru regiunea sudetă. În aceste condiții, guvernul britanic a hotărît trimiterea unei comisii la fața locului, condusă de lordul Walter Runciman. Documente recent date la iveală și pe care doamna Baker le analizează în studiul ce urmează (prezentat într-o formă condensată) stabilesc, fără putință de tăgadă, că rezultatele comunicate cabinetului englez erau total diferite de realitățile pe care le putuseră cunoaște membrii comisiei în Cehoslovacia. Din păcate, autoarea nu ne lămurește asupra mecanismelor care au provocat respectiva amnezie. Și oare, dacă am fi știut cum s-a produs, am fi putut-o preveni într-o situație similară?

Eduard Beneş (in dreapta) şi lordul Walter Runciman

Hitler intinde mina sudetilor — deocamdată doar atleţilor participanţi la un concurs — in vreme ce...

...regele George VI inspectează flota britanică. Dar Cehoslovacia nu avea ieşire la mare

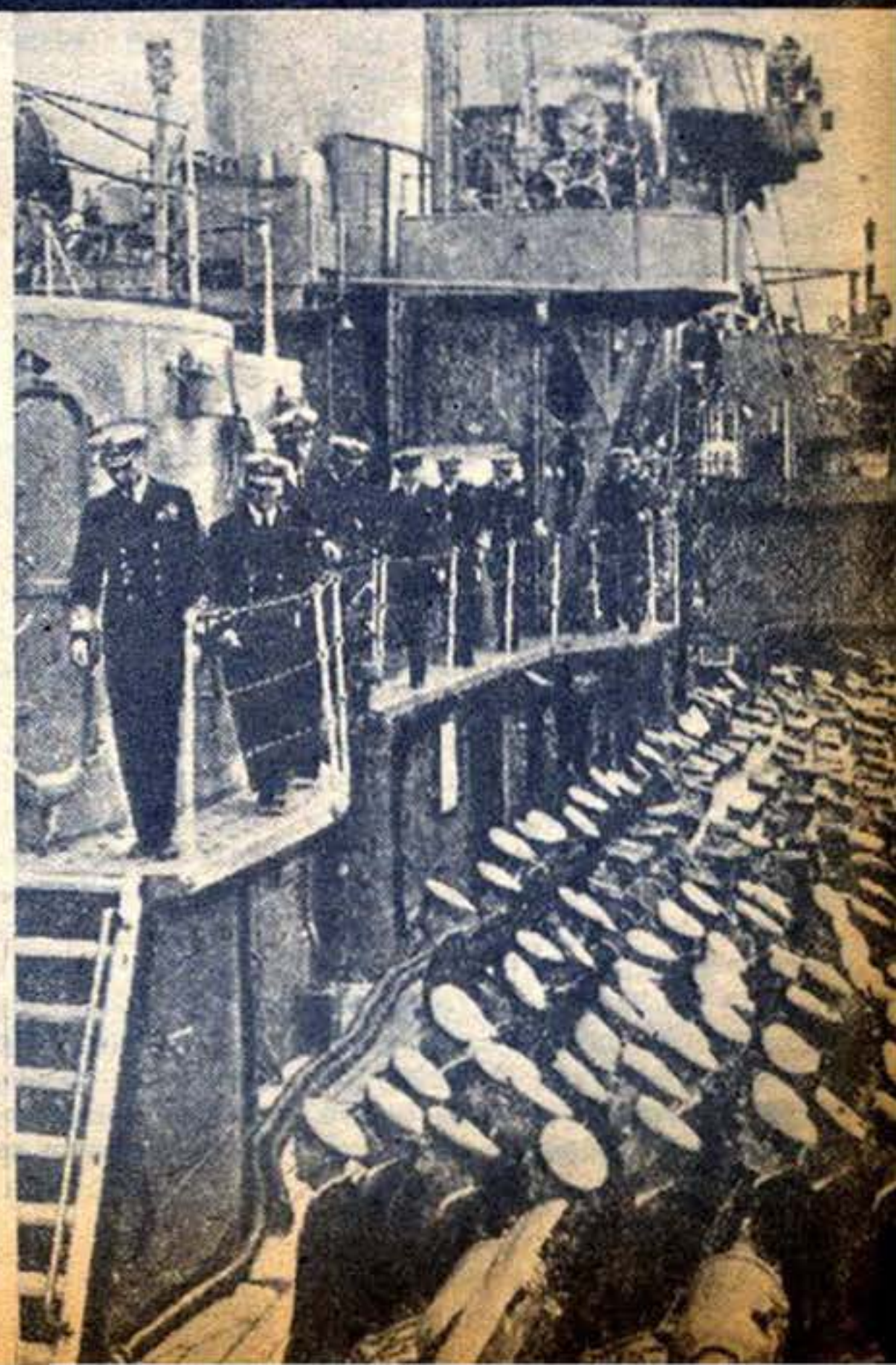

Calul Troian al lui Hitler

Încă de la începutul lui iunie, lordul Halifax, conducătorul diplomației britanice, luase în considerare ideea trimiterii unui arbitru, dar Basil Newton, ambasadorul Maiestății Sale la Praga, a întîrziat cît a putut planul, căci nu îi făcea nici o plăcere să le comunice cehilor proiectul. În iulie, la cererea guvernului, Newton l-a întrebat pe premierul cehoslovac Milan Hodza dacă ar accepta un consilier britanic în disputa sudetă. Cum sugestia a fost bine primită, s-a avansat numele lordului Runciman. La 25 iulie, cehii și-au dat acordul final. După ce numirea sa a devenit publică, Runciman s-a întîlnit cu primul ministru britanic Neville Chamberlain și cu membri ai cabinetului. În opt zile Runciman „și-a pus la punct documentarea asupra situației", și-a ales membrii echipei și la 2 august a plecat spre Praga. A ajuns acolo a doua zi. Presa mondială prezenta cu mare tam-tam expediția sa. Dar chiar din ziua sosirii în capitala cehoslovacă, lordul Runciman a ținut să precizeze că a venit „ca o persoană independentă, fără instrucțiuni prealabile și fără prejudecăți..., ca un prieten al tuturor și dușman al nimănui".

Pentru a rezolva o asemenea misiune diplomatică, de o complexitate deosebită, ar fi fost nevoie de un diplomat iscusit, bun cunoscător al realităților locale. Lordul Runciman nu avea însă nici un fel de experiență diplomatică și nici nu se pricepea la problemele Europei Centrale. Avea o reputație solidă de om imparțial și integru, dar principiile lui erau mai curînd potrivite secolului trecut. Era o pradă ușoară pentru argumentul autodeterminării pe care îl fluturau Hitler și Henlein. În plus, la Londra exista un soi de simpatie față de Konrad Henlein. Acesta fusese în vizită, în mai multe rînduri, în orașul de pe Tamisa, stabilise contacte cu persoane influente din guvern, pe care le convinsese de moderația lui și că este independent față de Hitler. În 1935, colonelul Graham Christie, fostul atașat aero britanic la Berlin, îl prezentase lui Sir Robert Vansittart, subsecretar de stat permanent la afacerile externe, unul dintre cei mai înverșunați critici ai Germaniei. După întrevedere, diplomatul britanic fusese de acord că Henlein este „o persoană moderată, înțeleaptă" și că urmărește „un program clar antinazist". În mai 1938, după o altă întrevedere cu Henlein, Vansittart declara: „Pot să spun că este moderat, cinstit și vede lucrurile în mod limpede. El vorbește cu o francheță și o hotărîre care inspiră încredere... Henlein a spus că el a fost întotdeauna un avocat și liderul mișcării pentru reconcilierea cu guvernul cehoslovac... Eu cred că el spune adevărul". Iar mai tîrziu, Vansittart i-a scris lui Anthony Eden că nu se poate cere Marii Britanii și Franței să lupte în sprijinul „politicii imprudente și prostești" a guvernului cehoslovac.

Principalul consilier al lordului Runciman era Frank Ashton-Gwatkin, șeful Departamentului economie, din Foreign Office. Nici ceilalți membri ai delegației nu se pricepeau mai mult, așa încît după puțin timp l-au cooptat și pe un tînăr funcționar englez de la finanțe, aflat într-o excursie cu bicicleta prin Cehoslovacia. David Stephens studiase problema minorităților germane din Europa Centrală, fiind astfel cel mai în temă cu subiectul misiunii.

Britanicii și-au început activitatea la 4 august, cu o vizită protocolară la președintele Beneș. În aceeași zi, la ora 5 după-amiază, ei au primit o delegație a partidului lui Henlein (SdP). Următoarea zi s-a scurs conform unui program similar. Weekend-ul l-au petrecut la un castel din Moravia al unui simpatizant al lui Henlein.

La sosirea sa la Praga, lordul Runciman considera ca bază a arbitrajului cererile formulate de Henlein într-o cuvîntare rostită la Karlovy-Vary, la 2 aprilie 1938. Aceșta ceruse o „uniune de comunități naționale egale", cu drepturi egale pentru grupurile naționale. „Egalitatea formală a indivizilor în fața legii nu este suficientă" — afirmase Henlein. [Germanii] cer autonomie". De asemenea, cerea „autoadministrare națională" — în special în ceea ce privește poliția, educația și impozitele locale —, împărțirea puterilor legislative între Adunarea Națională și dietele regionale, fără ca guvernul central să poată opune veto-ul său hotărîrilor dietelor. Cuvîntarea sa a devenit cunoscută ca *Programul în opt puncte.*

Mustrare severă pentru zvonuri nefondate

Dar, așa cum aveau să afle membrii comisiei Runciman, partidul lui Henlein era doar una dintre cele patru grupări politice ale sudeților. Celelalte trei reprezentau, la rîndul lor, segmente importante ale etnicilor germani. În numele lor, ele au prezentat britanicilor propriile poziții, care difereau fundamental de cele ale omului lui Hitler. Astfel, social-democrații germani s-au opus cedării teritoriilor sudete. În memorandumul lor se argumenta că „în interesul păcii europene, dreptul la autodeterminare poate fi acordat germanilor sudeți chiar în cadrul frontierelor istorice ale Boemiei și Moraviei, adică în structura integrității statului cehoslovac...". Se aduceau și argumente economice în sprijinul punctului lor de vedere, spulberînd pretențiile lui Hitler și Henlein. La 16 august, *Die Tat,* o organizație a tinerilor intelectuali germani cu vederi democratice, a prezentat un alt memorandum. „Ar fi o eroare capitală să se presupună că pacea ar putea fi salvată printr-o soluție aparentă a problemei germanilor sudeți, care ar duce

la capitularea Cehoslovaciei, cu preţul independenţei ei". Şi se spunea în continuare: „o asemenea soluţie ar însemna doar o amînare a izbucnirii unui conflict european...". Alt memorandum sublinia brutalităţile comise de adepţii lui Henlein contra celorlalţi etnici germani pentru a-i alinia la programul lor politic. Documentul arăta clar că facţiunea lui Henlein sabota toate eforturile oficialităţilor cehe de reconciliere. Mai mult, misiunea Runciman a primit statistici care demonstrau clar că Cehoslovacia făcuse mai mult pentru minoritatea germană decît oricare alt stat european între graniţele căruia trăiau şi etnici germani. Astfel, în Cehoslovacia germanii deţineau 106 locuri în Parlament, în vreme ce în Italia şi Ungaria nici unul; existau 5 293 şcoli germane, o universitate, două politehnici şi un conservator. Italia nu avea vreo şcoală germană, iar Ungaria doar 46. Existau 249 cotidiene în limba germană, în vreme ce în Italia 7 şi în Ungaria 11.

Consiliul Suprem al Uniunii Comunităţilor Evreieşti din Boemia a adresat şi el un memoriu în care prezenta pericolele pe care le aveau de înfruntat evreii ce locuiau în zonele aflate în dispută, în cazul în care ele erau cedate Germaniei.

Toate aceste documente s-au aflat în mîinile membrilor misiunii Runciman, dar nu le-au influenţat în nici un fel atitudinea, nici nu i-au determinat să informeze guvernul britanic despre faptul că mai există şi alte puncte de vedere decît cel susţinut de Henlein. Lordul Runciman a considerat problema autonomiei regiunii sudete drept obiectivul principal al arbitrajului său. La întrevederea din 17 august, dintre reprezentanţii guvernului şi cei ai SdP, a fost clar că nici una dintre părţi nu era încă gata să discute pe baza propunerilor celeilalte. La 21 august, guvernul a cedat presiunilor şi a prezentat un nou set de propuneri, acceptate ca bază de discuţii de Henlein. Trei zile mai tîrziu, Beneş, Hodza şi doi reprezentanţi ai SdP s-au întîlnit pentru a discuta crearea în Sudetenland a trei zone autonome, din care urmau să se retragă autorităţile cehe. În vreme ce misiunea Runciman îşi păstra optimismul că lucrurile se vor rezolva, reprezentanţii SdP au ridicat, la fiecare nouă întîlnire, noi pretenţii. Pînă la 30 august, Beneş acceptase şapte din cele opt puncte ale programului de la Karlovy-Vary. Dar presiunea creştea tot mai mult. Atît Newton, cît şi Henderson, ambasadorul Marii Britanii la Berlin, insistau să se ajungă la un acord pînă la 5 septembrie, cînd urma să aibă loc Congresul partidului nazist la Nürnberg. Să amintim că la începutul lunii august, Frank Noel Mason-Mac Farlane, ataşatul militar britanic la Berlin, obţinuse de la un ofiţer german informaţia că Hitler era decis să rezolve pe cale militară problema sudetă şi că începuse o mobilizare treptată în Germania. Henderson îl sfătuise atunci pe Mac Farlane să plece de urgenţă la Londra şi să ducă ştirea direct la Ministerul de război. Dar tot ce a obţinut ofiţerul britanic a fost o mustrare severă că şi-a părăsit postul ca să aducă zvonuri nefondate.

La 2 septembrie, negociatorii germanilor sudeţi au respins brusc ultimele propuneri ale lui Beneş, venind cu contrapropuneri ce duceau, evident, la distrugerea Cehoslovaciei. Paradoxal este că premierul Hodza s-a alăturat presiunilor pe care Basil Newton şi Runciman le exercitau asupra preşedintelui cehoslovac de a continua tratativele.

Tocmai atunci Henlein l-a vizitat pe Hitler la Berchtesgaden. La întoarcere, l-a încredinţat pe Ashton-Gwatkin că Führerul nu vrea război. Întrebat de britanic dacă s-a fixat vreo dată finală pentru ducerea tratativelor, Henlein a răspuns că nu. În aceeaşi zi, Henderson a telegrafiat că la Berlin circula zvonuri că Hitler doreşte o soluţie a problemei sudete în săptămînile următoare. Henderson a prezis — corect, cum s-a dovedit ulterior, — că Hitler avea să rostească un discurs la 12 septembrie, ultima zi a congresului de la Nürnberg, în care urma să ceară soluţionarea problemei sudete.

Runciman îl vizita pe Beneş în fiecare zi, mărind presiunea asupra lui. La 4 septembrie i-a spus preşedintelui ceh că dacă Marea Britanie avea de ales între Henlein şi război, în mod sigur avea să îl prefere pe primul. Mai mult, l-a convins şi pe primatul Boemiei, Kaspar — cunoscut pentru sentimentele sale patriotice — să i se alăture în demersurile sale pe lîngă Beneş.

Manipulare sau inabilitate diplomatică?

La 7 septembrie, oficialităţile cehoslovace au prezentat negociatorilor germanilor sudeţi proiectul unui protocol prin care le recunoşteau, practic, toate cererile. Beneş i-a spus lui Runciman că Anglia şi Franţa aveau să regrete în viitor capitularea. Care, în plus, nici nu rezolva problema, pentru că înlătura pretextul unei agresiuni naziste contra Cehoslovaciei. Nu este deci surprinzător că exact în acel moment au izbucnit în regiunea sudetă tulburări care au făcut imposibilă continuarea convorbirilor. Şi deşi misiunea Runciman a avut la dispoziţie dovezi clare că incidentele au fost orchestrate de SdP, atît membrii ei, cît şi guvernul britanic au acceptat punctul de vedere care susţinea că germanii fuseseră supuşi unui tratament „inuman" de către poliţia cehoslovacă.

Cum s-au petrecut lucrurile? Un sudet, pe nume Hahn, îmbrăcat într-o uniformă nazistă, a provocat un incident cu un alt etnic german, de orientare social-democrată. Amîndoi au fost duşi la secţia de poliţie, unde Hahn s-a purtat foarte obraz-

nic. Cînd un poliţist a reuşit să-i ia şapca din cap, Hahn i-a ars o palmă şi a început să ţipe.

Deodată, între 600-700 acoliţi au răsărit ca din pămînt, zbierînd că Hahn a fost omorît. Au distrus secţia de poliţie, o dubă, şcoala locală şi s-au răspîndit prin localitate, atacînd pe cehi şi germanii de orientare social-democrată. Poliţia a încercat să intervină fără a utiliza armele. Doi poliţişti au fost răniţi, dar nici un german n-a avut de suferit. După o jumătate de oră de violenţe, SdP a ordonat încetarea şi turbulenţii au dispărut aşa cum au apărut. Au urmat şi alte incidente.

La 9 septembrie, Ashton-Gwatkin a notificat Foreign Office-ului că refuzul lui Henlein de a continua negocierile nu are nimic de-a face cu incidentele petrecute, ci ţine de dorinţa eliminării Cehoslovaciei ca posibil duşman al Germaniei. Practic, misiunea lordului Runciman lua sfîrşit. La 14 septembrie Chamberlain l-a informat că se duce la Berchtesgaden pentru convorbiri cu Hitler. La 16 septembrie, misiunea Runciman se reîntorcea la Londra. Cinci zile mai tîrziu, Runciman adresa o scrisoare personală primului ministru şi preşedintelui Beneş. Scrisoarea a fost prezentată cabinetului la 28 septembrie drept *Raportul Runciman* şi a fost publicată apoi ca document oficial. Punctul de vedere al lui Runciman şi recomandările sale sînt într-un evident conflict cu realitatea pe care a avut posibilitatea să o cunoască. Deşi pune responsabilitatea pentru ruperea negocierilor în seama lui Henlein, îşi exprimă simpatia cu cauza sudetă. Cehoslovacii au reuşit să stîrnească resentimentele populaţiei germane, îndemnînd-o la revoltă prin maniera în care au administrat ţinutul respectiv. Tot lordul Runcimăn afirma că „Nu am putut găsi disponibilitate din partea guvernului cehoslovac pentru a remedia, de o manieră potrivită, aceste lucruri". Iar concluzia suna astfel: „A devenit foarte evident pentru mine că acelor ţinuturi de frontieră dintre Cehoslovacia şi Germania, unde populaţia sudetă se află într-o importantă majoritate, trebuie să li se acorde de îndată dreptul la autodeterminare. Orice formă de plebiscit sau referendum ar fi o pură formalitate faţă de aceste zone cu predominanţă germană. O foarte largă majoritate a locuitorilor doresc unificarea cu Germania. De aceea, consider că acest ţinut de frontieră trebuie să fie transferat pe dată de la Cehoslovacia la Germania".

Cum a putut lordul Runciman, un om integru, să ignore în asemenea hal evidenţele care i-au fost puse la dispoziţie în timpul şederii lui la Praga? Nu putem oferi o explicaţie simplă pentru o asemenea distorsionare. Ar fi prea uşor să spunem că a fost într-atîta fermecat de SdP, încît nici măcar nu a mai citit celelalte materiale, sau că a colaborat cu Chamberlain într-un complicat joc de duplicitate şi manipulare diplomatică. Mai curînd, reexaminarea cazului scoate în evidenţă gradul de disonanţă cognitivă care i-a împiedicat pe oamenii politici britanici să abordeze în mod realist crizele pe care Hitler le-a provocat atît de inteligent, cît şi confuzia care domnea în diversele compartimente ale maşinii politice britanice. Se dovedeşte astfel, într-o manieră nu tocmai plăcută, inabilitatea Marii Britanii de a trata realităţile Europei Centrale în perioada interbelică şi de a se ajusta la nevoile unei diplomaţii moderne, într-o lume de o complexitate fără precedent. ■

Introducere
şi versiune românească
Dorin MATEI

CAZUL LACONIA

(Urmare din p. 59)

Zece minute mai tîrziu, Kellar deschidea trapele şi bombardamentul de la mică înălţime începea. A doua zi, 17 septembrie, după-amiaza, acelaşi bombardier semnala prezenţa unui alt submarin în zonă, dar din cauza unui incident mecanic nu a reuşit să îşi lanseze bombele asupra lui.

În noaptea de 17 septembrie, U507 a recepţionat două mesaje de la comandamentul din Paris. Primul îl viza pe Hartenstein: „Opriţi operaţiunile de salvare. Verificaţi combustibilul, torpilele, aprovizionarea şi echipajul, după care raportaţi".

Peste 15 minute a sosit şi următorul, adresat tuturor navelor germane din zonă: „Englezul este un porc. Siguranţa submarinului nu trebuie pusă în pericol în nici o circumstanţă. Să nu se asume nici un risc, chiar şi suspendînd operaţiunile de salvare. Realizaţi că o menajare a submarinelor de către inamic nu este posibilă". Dönitz făcea astfel o distincţie între U156 — care, atacat şi lovit trebuia să înceteze operaţiunile de salvare — şi restul navelor, care — fără să riste nimic, de parcă era posibil aşa ceva — trebuiau să continue.

Operaţiunile de salvare au continuat astfel: submarinele U506 şi U507 au transbordat la 17 septembrie naufragiaţii păstraţi la bord pe escortorul francez *Annamite*. Crucişătorul *Gloire* a recuperat cît de multe bărci a putut. După război, s-a stabilit că au fost salvate 1 111 persoane, adică 40% dintre cei care se aflau la bordul *Laconiei* în clipa torpilării. ■

Prezentare
şi versiune românească:
Niculae KOSLINSKI

FLORI DE PAŞTI

Parcă mai ieri, Moş Crăciun ne vizita, aducîndu-ne primele bucurii pe care, şi noi şi dumneavoastră, dragi cititori şi statornici prieteni ai revistei şi ai Fundaţiei Culturale Magazin Istoric, le aşteptam şi le meritam din plin. Nădăjduiam atunci, în clipele în care primii noştri bursieri ne emoţionau prin tinereţea şi dragostea lor pentru Muza Clio, că totul nu va rămîne doar un început, iar astfel de momente le gîndeam ca o constantă a preocupărilor noastre. Cu mare bucurie, vă spunem acum că speranţa noastră a fost ajutată să devină realitate. Mulţi, foarte mulţi ne-au încurajat să mergem pe acest drum. Au fost şi oameni cu mare receptivitate faţă de binele public — pentru că, în fond, cultura este un mare bine public —, care s-au oferit să ne ajute.

Aşa se face că, din acest colţ de pagină luminată de iubirea faţă de cultură, şi de istorie, vă putem oferi, cu prilejul Sfintelor Sărbători ale Învierii, un buchet de flori — *noi şi numeroase burse.* Să mulţumim celor care ne iubesc şi ne preţuiesc, acestor oameni care înţeleg că prin fapta lor se poate grăbi şi asigura acel viitor al nostru, al tuturora, un viitor bazat pe respectul şi dragostea faţă de marile valori ale trecutului, dar şi pe munca, pasiunea şi talentul nostru, al celor de azi şi de mîine.

Caldele noastre mulţumiri perechii princiare *Monica şi Dimitrie Sturdza,* familiilor *Giurescu, Goilav* şi *Negru.*

Şi acum, iată lista noilor noştri bursieri:

Burse „Monica şi Dimitrie Sturdza" pentru elevi: 1. *Alupoaie Ionuţ* — clasa a VI-a, comuna Popeşti, jud. Iaşi; 2. *Lauric Irina Georgiana* — cl. a XI-a, Liceul „Petru Rareş", Suceava; 3. *Prisăcaru Mihaela Laura* — cl. a XII-a, Liceul „Mihail Kogălniceanu", Vaslui; 4. *Nicola Dorin Ciprian* — cl. a XI-a, Liceul „Calistrat Hogaş", Piatra Neamţ; 5 *Tudoran Ionuţ* — cl. a VI-a, Şcoala generală 160, Bucureşti; 6. *Vasilescu Ionela* — cl. a XI-a, Liceul nr. 2, Urziceni; 7. *Văduva I. Rareş* — cl. a X-a, Şcoala normală (clasa de istorie), Tulcea; 8. *Clipici Camelia* — cl. a XI-a, Liceul „Ioan Slavici", Satu Mare.

Burse „Monica şi Dimitrie Sturdza" pentru studenţi: 1. *Maria Magdalena Székely* — an IV, Facultatea de istorie din Iaşi; 2. *Pîslariuc Virgil* (student din Republica Moldova) — an III, Facultatea de istorie din Iaşi; 3. *Iftimi Sorin* — an V, Facultatea de istorie din Iaşi; 4. *Botezatu Daniel* — an V, Facultatea de istorie din Iaşi; 5. *Stanciu Laura Claudia* — an II, Facultatea de istorie a Universităţii „1 Decembrie" din Alba Iulia; 6. *Monica Cristiana Stoica* — an III, Facultatea de teologie din Sibiu; 7. *Prună Şt. Nori Ionela* — an II, Facultatea de istorie şi litere a Universităţii din Craiova; 8. *Amza Cornel* — an III, Facultatea de litere, filosofie şi istorie a Universităţii din Timişoara.

Bursa „Inginer Bogdan Goilav": Chivescu Araxi Mihaela — Facultatea de drept a Universităţii „Hyperion" din Piteşti.

Bursa „Constantin C. Giurescu": Alexandru Mamina — an II, Facultatea de istorie din Bucureşti.

Bursa „Benedict Negru": Andrei A. Apostol — cl. a IX-a, Liceul nr. 1 Moreni.

Decernarea burselor se va face înaintea vacanţei de Paşti.

Tuturor celor 37 bursieri ai Fundaţiei Culturale Magazin Istoric din anul şcolar 1992/1993 încă o dată felicitările noastre şi bucuria de a fi putut să-i însoţim, în preocupările lor, nu numai prin paginile revistei, ci şi printr-un gest de solidaritate materială.

Mulţumirile noastre cele mai calde sponsorilor acestor burse şi speranţa că ele vor continua şi se vor înmulţi în viitorul an şcolar.

Lor, şi tuturor cititorilor noştri, tradiţionalul *Christos a înviat!*

LEACURI DIN FARMACIA LUI MOZART

În anul comemorativ Mozart, 1991, s-a operat, desigur, şi o evaluare a bolilor acestui geniu *(Magazin istoric,* nr. 9/1990). Ştim că farmacia de casă a tatălui său, Leopold, a conţinut mai multe preparate. Dar obiectul unor speculaţii l-a constituit atît de apreciata de el „pulbere neagră", scrie dr. Peter Schmidsberger în revista *Bunte.* În diverse comentarii se face o înrudire lingvistică între această „pulbere neagră" şi magia neagră. Dar, la a 200-a comemorare a morţii lui Wolfgang Amadeus Mozart a fost lansată o altă interpretare a acestui „medicament", pornind de la o relatare a pictorului Wilhelm von Kügelgen (1802-1867). El susţine că preotul lui îi trata pe bolnavii de epilepsie cu pulbere neagră, preparată din cenuşă de coţofană şi purtînd în latineşte numele de „pulvicus epilepticus niger".

Tratatele de atunci prezintă un cu totul alt mod de preparare pentru acest leac: el conţine extracte din flori şi minerale, papaverină, sarea unei baze organice din latexul macului (opiu). Această substanţă activă îmbunătăţeşte irigarea inimii, calmează şi are un efect antispasmatic, mai ales asupra colicilor stomacului şi intestinului. Or Mozart prezenta şi aceste tulburări de sănătate. Era de altfel epoca infecţiilor nestingherite. În comparaţie cu perioada modernă, oamenii neglijau igiena, germeni haotici trăiau într-un adevărat paradis. Iar Amadeus, cel călătorit prin lume, a acumulat mai mulţi germeni decît cei rămaşi acasă. Un medicament calmant şi antispasmatic trebuie să fi asigurat protecţie atunci celor chinuiţi de agenţii patogeni.

În farmacia sa, Mozart-tatăl a mai avut un medicament: „pulberea markgrafilor". Prin componentele ei esenţiale, magneziu şi revent, această pulbere constituia un „mediu de spălare" pentru intestin. Fără a excita prea mult, stimula funcţiile organului principal de dezintoxicare a corpului.

Se ştie că familia Mozart a preţuit în mod deosebit propria ei medicină de casă. Greşeala ei a fost însă că a supraestimat-o.

A. SPIEGLER

1929. SPRE KABUL, LA ORDINUL LUI STALIN

GRIGORI AGABEKOV

În august 1937, în Pirineii spanioli, nu departe de graniţa cu Franţa, era ucis G. Agabekov (alias Ariutunov, alias Povsepian, alias tovarăşul Piotr). Aproape şapte ani îl vînaseră agenţii OGPU[1]. Agabekov condusese la Ekaterinburg, mult timp, activitatea Cekăi, apoi fusese trimis în Turkestan, în aceeaşi calitate. În Asia centrală, cu participarea lui, s-au desfăşurat cîteva operaţii încununate de succes, între care descoperirea unui complot antisovietic, al conducătorilor Republicii Populare Buhara, lichidarea unui lider al contrarevoluţionarilor, fostul ministru de război al Turciei Enver Paşa[2] sau furtul cifrurilor diplomatice secrete afgane.

Curînd după această ultimă operaţie, Agabekov devenise spion profesionist. Oficial, ocupa un post neînsemnat: ajutor al şefului Biroului de presă al Ambasadei sovietice la Kabul. În realitate însă, conducea agentura OGPU din Afganistan.

În această calitate, Agabekov a reuşit să pună la punct interceptarea corespondenţei misiunilor occidentale ce funcţionau în această ţară. Un mare succes al lui a fost recrutarea şefului poliţiei afgane, de la care primea rapoarte despre activitatea diplomaţilor englezi la Kabul. Totodată, rezidentul sovietic a stabilit legături ample cu clerul musulman, informatorii lui fiind funcţionari superiori militari şi civili, precum şi oameni din cercul fostului emir al Buharei, Send Alim-khan, emigrat în Afganistan.

În 1928, Agabekov a fost trimis la Moscova, ca şef al sectorului Orient din Secţia externă a OGPU. Practic, această secţie organiza întregul spionaj peste graniţă, iar sub conducerea lui Agabekov se afla rezidentura din ţările Asiei. Un an după chemarea la Moscova a rezidentului din Istanbul, I. Bliumkin (alias „Cel viu"), postul acestuia a fost ocupat de Agabekov, căruia i se subordona întreaga reţea de spionaj din Orientul Apropiat şi, parţial, din Balcani. Predeceso-

---

[1] La 7 decembrie 1917 s-a creat *Ceka*, denumită, din februarie 1922, *GPU* (Direcţia politică de stat). În iulie 1923 GPU a devenit *OGPU* (Direcţia politică unificată de stat) aparţinînd deci Uniunii şi nu numai Rusiei. În iulie 1934, OGPU a fost inclusă în comisariatul poporului pentru afaceri interne *(NKVD)*, condus atunci de Iagoda, apoi, din septembrie 1936, de Ejov. Începînd din 1946, activităţile de represiune sînt exercitate de două organisme: Ministerul de interne *(MVD)* şi, mai ales, Ministerul securităţii statului *(MGB)*. În sfîrşit, din anul 1954, după moartea lui Stalin şi eliminarea lui Beria (şeful poliţiei politice din decembrie 1938), instituţia a fost reorganizată sub numele de Comitetul Securităţii Statului sau *KGB*.

[2] De origine bosniacă sau albaneză, Enver Paşa (1881-1922), lider al mişcării „junilor turci" *[Magazin istoric*, nr. 6/1972], a făcut parte din triumviratul ce a condus Turcia în anii primului război mondial. În octombrie 1918 a părăsit ţara, alăturîndu-se mişcării contrarevoluţionare din Buhara, oraş din Uzbekistan care, ca şi alte oraşe din Asia centrală, a încercat, în timpul revoluţiei din octombrie şi după ea, să se elibereze de dominaţia rusească, instalată încă din anul 1868. În anul 1920 însă Buhara a fost supusă de comunişti, care l-au înlăturat pe ultimul emir, instalînd acolo o republică populară. Doi ani mai tîrziu, Enver Paşa a încercat să includă Buhara într-un mare imperiu, ce ar fi trebuit să cuprindă Turcia, Iranul şi Afganistanul, dar el a fost ucis într-o înfruntare cu un detaşament al armatei roşii.

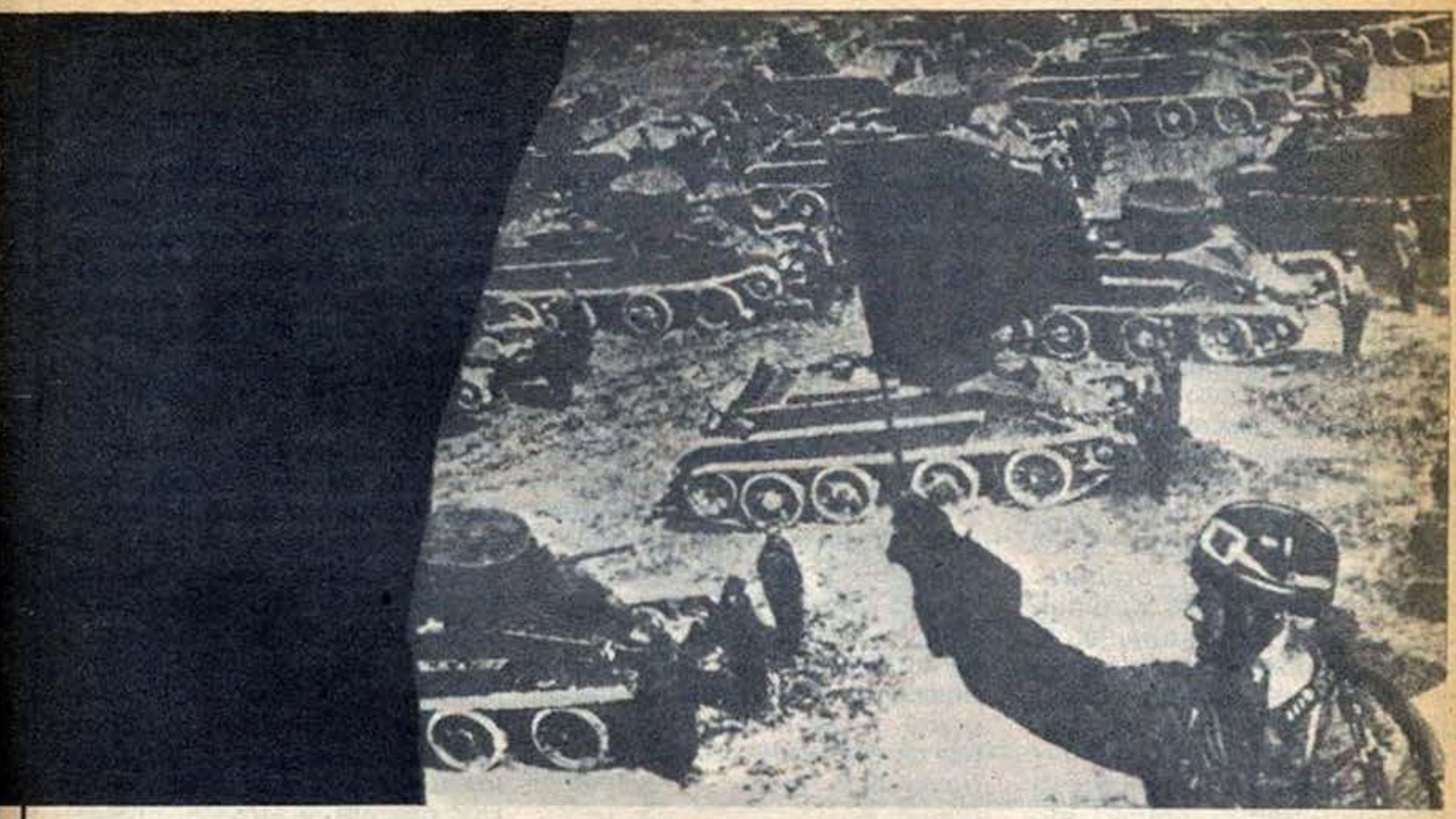

rul său, Bliumkin, participant la asasinarea ambasadorului german contele Mirbach în 1918, fusese învinuit de legături cu L. D. Troţki şi împuşcat în clădirea de pe Lubianka, sediul NKVD, ulterior al KGB.

La sfîrşitul anului 1929, Agabekov, beneficiind de o viză franceză pe acte false, a părăsit Istanbulul cu destinaţia Paris, unde a publicat în cîteva ziare din emigraţie articole demascatoare despre activitatea OGPU. Curînd, la Berlin, în editura „Săgeata", i-au apărut şi două cărţi GPU. Însemnările unui cekist (1930) şi Ceka la lucru.

Agabekov a fost astfel primul mare spion sovietic care a rupt-o cu regimul stalinist şi a fugit în Occident. Alături de cele ale secretarului lui Stalin, Boris Bajanov, care a trecut în 1928 graniţa cu Iranul, cărţile sale au făcut senzaţie. Printr-o stranie coincidenţă, după fuga lui Bajanov, G.T. Iagoda, primul locţiitor al preşedintelui OGPU, îi ordonase lui Agabekov să-l răpească pe acesta sau să-l ucidă. Operaţia a fost revocată printr-o dispoziţie a lui Stalin, care şi-a făcut calculul să obţină de la guvernul persan extrădarea fostului său secretar.

Pentru spionajul sovietic, fuga rezidentului din Istanbul a constituit unul dintre cele mai mari eşecuri ale perioadei antebelice. Fără să ţină seama de cheltuieli, OGPU a organizat o vînătoare sistematică a lui Agabekov, dar multă vreme el a reuşit să se ascundă. În vara lui 1937, însă, aflat în mare criză financiară, a acceptat să ia parte la o acţiune de amploare, realizată de poliţia secretă a Republicii spaniole, în colaborare cu NKVD-ul. În cursul războiului civil din Spania, trupele republicane au organizat mari rechiziţionări de valori de anticariat din mănăstiri, biserici şi proprietăţi particulare. Apoi, aceste obiecte confiscate ilegal au fost vîndute în Franţa. O parte însemnată din sumele încasate a fost predată agenţilor secreţi ai NKVD, plătindu-se astfel parţial sprijinul militar sovietic acordat republicanilor spanioli. Contra unei remuneraţii substanţiale, Agabekov a acceptat să fie mediator la trecerea antichităţilor peste graniţa spaniolo-franceză. Astfel a căzut în capcană. La scurt timp a fost ucis.

Memoriile lui Agabekov au căpătat notorietate în Occident, dar evident că ele nu s-au editat şi la Moscova. Autorul lor este total necunoscut ruşilor. Biografia lui nu se articula deloc cu chipul canonic al cekistului credincios, iar despre fugari — cu atît mai mult spioni — pînă mai în ultima vreme, nici nu se putea aduce vorba.

Revista moscovită Soverşenno sekretno, nr. 2/1992, din care am extras şi aceste date biografice ale spionului sovietic, publică un fragment din amintirile lui Agabekov despre amestecul sovietic în războiul civil din Afganistan, în anul 1929, fragment pe care îl preluăm şi noi, cu titlul şi subtitlurile redacţiei, şi într-o formă prescurtată.

„Alţii vă pot ocupa locul“

Ora 11 fără un sfert. La ora 11 avea loc o şedinţă la locţiitorul comisarului poporului pentru Afaceri externe, Karahan, în problema afgană. Cine nu-l ştie la Moscova pe Karahan? Cine nu-i ştie automobilul, care aşteaptă noapte de noapte la Teatrul Bolşoi? Cine şi-l poate imagina fără anturajul balerinelor, atît de la modă în ultima vreme în rîndul liderilor de la Kremlin, încît pînă şi „argatul unional“, Kalinin, şi-a procurat dansatoarea lui? Pe Karahan să nu-l ştie, cel căruia fetele îi spun „sufleţel“, iar liderii de la Kremlin îl socotesc băiat bun, dar cam sărac cu duhul?

GPU avea la Comisariatul poporului pentru afaceri externe un duşman de moarte, pe Maksim Litvinov *(Magazin istoric,* nr. 11, 12/1989), de aceea întreţinea relaţii de caldă prietenie cu Karahan. „Duşmanii duşmanilor mei sînt prietenii mei“, pe aceasta se baza poziţia GPU faţă de Karahan. Simţindu-se slab în faţa lui Litvinov, care îl disprefuia, Karahan nutrea faţă de el o ură organică şi căuta orice căi şi orice aliaţi pentru a-l anihila.

— Tovarăşul Trilisser a spus că aveţi noi propuneri privind Afganistanul. Am vrea să le enunţaţi, mi s-a adresat pe neaşteptate Karahan, imediat ce au luat loc toţi.

— Din cîte îmi amintesc, tovarăşe Karahan, eu n-am făcut propuneri speciale, cu caracter politic. Doar i-am raportat tovarăşului Trilisser, pe baza datelor de care dispunem, că ar trebui să stabilim relaţii cu Bacca-i Sakaw, care nouă ne poate fi mai folositor decît suveranul Amanullah [1919-1929], total compromis în ochii populaţiei.

Informaţiile de ieri, sosite de la Kabul, susţin că armata de 20 000 oameni a lui Amanullah este înfrîntă şi că s-a împrăştiat în dezordine. Resturi ale ei, aruncînd muniţia, au fugit la Kandahar, semănînd o şi mai mare panică. Azi-mîine acest oraş — ca şi toate celelalte — va fi sub autoritatea lui Bacca-i Sakaw. Din documentele engleze capturate de noi, reiese că englezii au o atitudine negativă faţă de Bacca-i Sakaw, ca şi dv.

În continuare, dv. propuneţi să mai aşteptăm pînă la recunoaşterea lui Bacca-i Sakaw. Dar, în vreme ce dv. aşteptaţi, alţii vă pot ocupa locul. Din telegrame cifrate, persane şi turceşti, ştim că aceste două state au început deja tratative pentru a-l recunoaşte. Mai mult, recunoaşterea de către noi ar întări poziţia lui Bacca-i Sakaw şi i-ar da posibilitatea să lupte în linişte cu Nadir-khan, care poate fi agent britanic, pentru că englezii i-au permis să traverseze India — am încheiat eu.

— Ştiţi ceva? Eu aş prefera să am de-a face cu Nadir-khan, nu cu Bacca-i Sakaw, mi-a declarat deodată Karahan, şi iată de ce. Bacca-i Sakaw este de naţionalitate tadjică şi, natural, avînd triburi înrudite în Turkestan, va fi înclinat spre incursiuni la graniţa noastră. În vreme ce Nadir-khan este afgan pur-sînge şi îşi va îndrepta toate eforturile spre graniţa indiană.

— Nu am nimic de obiectat contra unei asemenea abordări teoretice a problemei. Deşi tadjicii, cărora le aparţine Bacca-i Sakaw, trăiesc dispersat, din Turkestan pînă la malurile Indului — am obiectat eu.

— Haideţi să nu intrăm în dispute. Aş vrea să primesc de la dv. o notă cu expunerea tuturor concluziilor la care aţi ajuns. Luni voi fi la Biroul politic al C.C. şi o să încerc să pun problema în dezbaterea unei instanţe cu autoritate, mi-a spus Karahan.

În uniformă afgană şi...

Întors la mine la GPU l-am găsit pe un anume Baratov-Arşak. Mă aştepta. Era un vechi colaborator secret. Circulau zvonuri că din călătoriile sale peste hotare adunase vreo 25 000 dolari, cu care, prin persoane interpuse, se ocupa de negoţ.

— Tovarăşe Agabekov, am venit cu o treabă la dv., mi-a spus Baratov. Ieri m-a chemat la el ataşatul militar în Afganistan, Primakov, şi mi-a propus să mă înrolez în detaşamentul lui. L-am rugat să-mi lase trei zile de gîndire. Şi am venit la dv. să-mi daţi un sfat, mi-a spus Baratov.

— Ce fel de detaşament are Primakov? m-am mirat eu.

— Cum aşa? Nu ştiaţi că se formează un detaşament pentru Afganistan?

Am negat şi atunci Baratov mi-a povestit: acum trei zile a avut loc o întîlnire între Stalin şi ministrul afgan al afacerilor externe. La consfătuire a fost prezent şi ataşatul militar Primakov. S-a discutat situaţia din Afganistan şi s-a hotărît ca guvernul sovietic să echipeze un mare detaşament de militari, care vor purta uniforma afgană, şi să-l transfere în această ţară. Oficial, conducător al detaşamentului era ambasadorul afgan la Moscova, Gulam Nabi-khan, iar comandant Primakov. În urma acestei hotărîri, se selecţionează comunişti devotaţi, cunoscători de limbi orientale. Primakov mi-a propus şi mie să mă înscriu.

— După părerea mea, n-ai de ce să te mai gîndeşti. Odată ce eşti comunist, trebuie să-ţi faci datoria — i-am spus.

— Dar ce să fac eu acolo? Acolo o să fie război adevărat, eu am soţie şi copil. Ce-mi trebuie mie să intru în război?, a răspuns Baratov.

— Ce înseamnă soţie şi aşa mai departe! Repet, eşti comunist şi trebuie să te jertfeşti pentru revoluţie, i-am spus eu, zîmbind abia perceptibil. Ştiam că Baratov — ca şi majoritatea membrilor partidului comunist — este un profitor pur şi simplu, care s-a ataşat de revoluţie ca de orice întreprindere rentabilă. Cîţi comunişti „tip Ba-

ratov" n-am văzut eu în anii în care am lucrat...

— Sînt gata să mă sacrific, dar nu am dreptul să sacrific soarta soţiei şi copilului. Am să pun condiţii, ca ei să fie asiguraţi din punct de vedere material, dacă eu mor, şi atunci poate că am să fiu de acord, a cugetat Baratov.

— Corect! Numai fii atent să nu te excludă din partid, i-am spus eu.

Deci, în vreme ce Karahan discuta despre politica în Afganistan, Stalin — se pare — hotărîse asupra problemei aşa cum vroise el, cu două zile mai devreme. Hotărîse de unul singur. Nici Comisariatul poporului pentru afaceri externe, nici GPU nu ştiau nimic. În ordinul personal dat de Stalin comandamentului militar, trupele roşii — e drept, îmbrăcate în uniformă afgană — urmau să treacă graniţa şi să înceapă război pe teritoriul unui stat prieten. Fără nici un avertisment. Stalin a hotărît singur în problema războiului. Ce-i mai lipsea ca să fie un dictator?

După cum se ştie, expediţia trupelor sovietice în Afganistan s-a realizat. 800 de ostaşi roşii, comunişti selecţionaţi, purtînd uniforme afgane şi înarmaţi cu un mare număr de mitraliere şi cu artilerie, au fost concentraţi pe malul Amudariei, lîngă oraşul Termez, pregătindu-se de trecerea fluviului. Şlepurile, caiacele, bărcile cu motor de pe toată lungimea fluviului au fost deplasate în locul de traversare a trupelor.

Dimineaţa devreme o escadrilă de şase aeroplane s-a îndreptat spre malul opus al fluviului, unde se afla postul de grăniceri afgan Patta-Ghissar, păzit de o jumătate de sotnie de soldaţi. Auzind zgomotul motoarelor, soldaţii afgani au ieşit în fugă din corturile lor să privească aeroplanele, care, cum, gîndeau ei, se îndreptau spre Kabul. Eroare. Executînd două rotaţii largi, aparatele au coborît deasupra postului şi o ploaie puternică de mitralieră a început să cadă asupra nefericiţilor. Cele cîteva bombe aruncate asupra clădirii de lut a postului pe unii i-au ucis, iar pe alţii i-au îngropat sub ruine. Numai doi supravieţuitori au reuşit să fugă pînă la garnizoana vecină, Siia-Ghert' (la 20 verste de graniţă), anunţînd acolo îngrozitoarea veste. Totul a durat zece minute.

În acest timp, detaşamentul armatei roşii s-a îmbarcat în linişte în şlepuri şi a pornit spre malul afgan. Garnizoana Siia-Ghert, de 100 cavalerişti, a pornit în mare grabă spre Patta-Ghissar, pentru lămurirea situaţiei, dar la cinci verste de mal, i-a întîmpinat un foc de mitraliere, care i-a distrus. În dimineaţa următoare, armata roşie era sub zidurile oraşului Mazar-i-Sharif.

Repere cronologice

1880. Marea Britanie îşi instaurează protectoratul asupra Afganistanului. Politica externă se află sub control englez, dar ţara îşi menţine independenţa în politica internă.

1893. Acord de graniţă anglo-afgan. Anglia impune o linie de demarcaţie („Linia Durand"), prin care o parte din teritoriile afgane sînt incluse în componenţa Indiei.

1895. Acord anglo-rus privind graniţa ruso-afgană în Pamir.

1896. Prin noi cuceriri, ţara capătă configuraţia teritorială de azi.

1901-1919. Domneşte emirul Habibullah, care duce o politică de loialitate faţă de englezi. Este asasinat tocmai pentru această orientare probritanică.

1907. La Petersburg se semnează un acord anglo-rus de împărţire a sferelor de influenţă în Orientul Mijlociu. Afganistanul este recunoscut a fi în afara sferei de influenţă ruseşti, dar acordul prevede dreptul Rusiei de a dezvolta comerţ cu Afganistanul. Este un acord îndreptat în principal împotriva expansiunii germane în zonă. Ţara intră în sfera de influenţă engleză.

1914-1918. În ciuda încercărilor unei misiuni germano-austro-turce, Afganistanul îşi păstrează o strictă neutralitate.

1919. Se instalează pe tronul de la Kabul unul dintre fiii lui Habibullah, Amanullah (născut în 1892), care proclamă imediat independenţa ţării, recunoscută de guvernul R.S.F.S. Ruse, apoi de cel al Angliei.

1921. Tratate de prietenie afgano-sovietic, afgano-persan, afgano-turc.

1923. Se adoptă Constituţia Afganistanului.

1927-1928. Amanullah întreprinde călătorii în Orientul Apropiat, Europa apuseană şi U.R.S.S., continuînd opera de modernizare a ţării, după principiile Turciei lui Kemal Atatürk.

1928-1929. Mare răscoală, sprijinită de Anglia, organizată de clerul musulman şi categoriile nemulţumite de politica de reforme a lui Amanullah, în urma căreia acesta este obligat să abdice şi să emigreze (în Italia).

1929, ianuarie-octombrie. La Kabul domneşte Habibullah-khan (pe numele său real Bacca-i Sakaw).

1929. Dîndu-şi seama că puterea lui Habibullah este precară, britanicii decid să-l susţină pe generalul Mohamed Nadir-khan, noul pretendent la tronul ţării, care, la sfîrşitul anului, este proclamat emir. El va fi asasinat în 1933, succedîndu-i la conducerea ţării fiul său.

...în strigăte de „ura", tot înainte

Mai departe, îi ofer cititorului două mărturii despre această aventură.

A venit la mine la GPU consulul general sovietic de la Mazar-i-Sharif, sosit la Moscova. Era colaborator al GPU din Taşkent şi, la insistenţa noastră, fusese numit consul de Comisariatul poporului pentru afaceri externe.

— Ia povesteşte, cum v-aţi bătut acolo cu Bacca-i Sakaw, l-am întrebat.

— Nu-mi mai aminti de treaba asta murdară. În viaţa mea n-am fost într-o situaţie disperată ca atunci. Imaginează-ţi, absolut nimeni nu s-a gîndit să mă prevină şi eu n-am ştiut nimic despre intervenţia ce se pregătea. Într-o noapte, m-a trezit servitorul

și mi-a spus că au venit niște oameni ai guvernatorului, care mă roagă să merg imediat la el. Intrigat de această invitație, la miez de noapte, m-am îmbrăcat și am plecat. Pe străzi am văzut soldați alergînd cu arme în mînă; ici-colo erau și detașamente de cavalerie turcmene. În curtea guvernatorului am găsit o întreagă tabără militară. Nu înțelegeam ce se întîmpla și făceam fel și fel de supoziții. Mirza Kasîm-khan, guvernatorul, cu care aveam relații bune, m-a întîmpinat foarte tulburat.

— Ce se întîmplă, domnule consul, am crezut tot timpul în atitudinea dv. prietenească față de Afganistan, dar aeroplanele dv. și trupele dv. atacă posturile noastre, mi-a spus el extrem de nervos.

— Probabil este un accident, o neînțelegere, s-a produs ceva la granița noastră — i-am răspuns, crezînd că era vorba despre un incident obișnuit de frontieră. Trimiteți-mi mîine o notă și eu scriu imediat la Taşkent, ca să se lămurească lucrurile acolo.

— Ce fel de neînțelegere, ce fel de accident, cînd trupele dv. au ocupat deja Siia-Ghert și atacă Mazar-i-Sharif — a strigat la mine guvernatorul. 200 soldați de-ai noștri sînt morți, și dv. vorbiți de o neînțelegere.

L-am ascultat perplex și n-am știut ce să-i răspund. Ai noștri începuseră războiul cu afganii și pe mine — fără să mă prevină — mă lăsaseră aici, între acești turcmeni sălbatici. Dracu' știe ce o să mi se întîmple acum... mă gîndeam.

— Trimit imediat curierul la graniță să afle care este problema. Sînt convins că este totuși o greșeală, am spus și m-am grăbit să părăsesc casa guvernatorului. Pe drumul de întoarcere spre consulat m-au însoțit șase djighiți — nu știu de unde răsăriți — ceea ce m-a convins că mă vor lua ostatec.

Întors la consulat, am întocmit repede un raport despre discuția mea cu guvernatorul. Era deja ora patru dimineață. Mijeau zorii. Deodată, în liniștea nopții, s-a auzit o salvă de artilerie și, după ea, o rafală de mitralieră. Am ordonat să se închidă porțile consulatului și să se coboare steagul... Tirul a continuat vreo două ore, apropiindu-se tot mai mult de oraș. Din cînd în cînd, bubuiau tunurile. În sfîrșit, a mai răsunat încă o salvă de artilerie și, după ea, s-a auzit un „Ura", prelungit, foarte puternic. Cum aveam să aflu mai tîrziu, ai noștri înaintaseră cu tunurile pînă la porțile orașului și, cu o singură salvă, le făcuseră țăndări. Infanteria, care s-a năpustit pe străzi, uitase că trebuia să joace rolul de a fi afgană și pornise la atac cu tradiționalul „Ura".

A șaptea zi

Către ora 8 dimineața, totul se terminase. Detașamentul ocupase orașul, iar afganii parțial fugiseră spre Taș-Kurgan, parțial se ascunseseră în fortăreața din apropiere, Balh. După prînz, am plecat la statul major al detașamentului, la ambasadorul afgan la Moscova, Gulam Nabi-khan. Acolo l-am întîlnit pe atașatul militar Primakov, care m-a invitat să străbatem străzile. Am vizitat împreună cu el zidurile orașului, ce aveau metereze. Toate erau ciuruite de focuri de mitralieră. Peste tot am văzut cadavre de afgani, neridicate încă, îndeosebi lîngă porțile orașului, unde în grămezi zăceau apărătorii mutilați de focul de artilerie. După un calcul aproximativ, la capturarea așezării Mazar-i-Sharif numărul afganilor se estima la circa 3 000 oameni.

Aceasta a fost povestirea consulului general sovietic.

Un alt martor ocular al luptelor a fost reprezentantul nelegal al Direcției de spionaj din Mazar-i-Sharif, un oarecare Matveev.

— Da, operația a fost realizată extrem de grosolan. În ciuda faptului că detașamentul a primit dispoziție să nu vorbească rușește, după ocuparea așezării Mazar-i-Shari, pe străzi, la tot pasul, răsunau înjurături rusești. Aeroplanele noastre au executat zboruri zilnice în zona inamicului, au aruncat bombe, fără măcar a-și vopsi stelele de pe aripi. Nu este exclus ca vreun străin să fi fotografiat scenele astea și atunci ne va fi greu să le contestăm.

Scene deosebit de crude au avut loc după capturarea așezării Mazar-i-Sharif, cînd detașamentul s-a îndreptat spre Taș-Kurgan. Eu, ca militar, a trebuit să mă alătur detașamentului. Peste numai două zile am ocupat și Taș-Kurgan, fără luptă. Toți locuitorii care au nimerit în calea detașamentului au fost împușcați, pentru a nu putea anunța pe nimeni despre noi. Datorită acestei tactici, la Kabul, s-a aflat numai în a șaptea zi după capturarea așezării Mazar-i-Sharif. De acolo a fost trimis contra noastră un detașament de 3 000 oameni, în frunte cu ministrul de război Seid-Husein. I-am întîmpinat nu departe de Heibak. Lăsîndu-i pe afgani să se apropie la distanța de un foc de tun, am deschis un uragan de foc. Oamenii s-au prăbușit ca secerați. Peste o jumătate de oră, detașamentul lui Seid-Husein a cedat, retrăgîndu-se în fugă în munți. Da, trebuie să o spun, băieții noștri știu să tragă, am fi ajuns într-o săptămînă la Kabul, dacă Amanullah ar mai fi rezistat la Kandahar — a încheiat Matveev, cu regret în glas.

Trupele roșii au ajuns numai pînă la Heibak. La Moscova, Stalin, după ce a primit știrea că Amanullah, părăsind Kandahar, a plecat în India, a ordonat ca detașamentul să revină urgent. Întorcîndu-se prin Mazar-i-Sharif, trupele roșii nu au uitat să ia cu ele toate blănurile de astrahan aflate în depozitele orașului. Compensație pentru cheltuielile suportate de puterea sovietică pentru organizarea expediției. În timpul campaniei, în detașament s-au înregistrat 120 morți și răniți, iar de partea afgană circa 8 000 morți.

Adaptare
Florentina DOLGHIN

Paralele ale istoriei

Am urmărit în numărul trecut similitudini şi diferenţe între două instituţii monarhice, pe care le despart peste 300 ani şi un spaţiu geografic considerabil. Continuăm să analizăm tabloul istoric, de data aceasta prin aplicarea cheii comparaţiei celor două personalităţi de la vîrf, Filip II şi Franz Josef. Cum s-au comportat, cum au acţionat ei în diversele situaţii, în care i-a pus istoria?

FILIP II şi FRANZ JOSEF

EMANUEL C. ANTOCHE

Numeroşi istorici au judecat comportamentul lui Filip II drept un comportament normal. Era regele Spaniei şi se simţea investit cu o sarcină imensă. Personifica statul şi reprezenta autoritatea divină pe pămînt. O asemenea misiune nu putea fi îndeplinită decît într-o splendidă izolare. Inaccesibil în palatul său, îşi lua singur momentele de repaus şi în tăcere; era servit fără să i se vorbească. Cele peste o mie cinci sute de persoane ale suitei sale se străduiau să evite orice contact vulgar sau ofensator. Numai o somptuoasă pietate întreţinută de confesori omniprezenţi, o dăruire şi pasiune fără margini, faţă de sfinţi, de relicvele lor sau faţă de mormintele strămoşilor, la care se adăugaseră interminabile slujbe religioase, puteau linişti şi împăca sufletul său. Filip „este enigmatic", după părerea lui Fernand Braudel. Îndrăgea studiul şi mai ales cărţile de istorie. Cunoştinţele de geografie erau remarcabile, lor adăugîndu-li-se noţiuni de sculptură şi pictură. Vorbea extrem de bine limba sa, se descurca în latină şi înţelegea italiana şi franceza.

Vizitatorul care străbate coridoarele Escurialului rămîne profund surprins de contrastul dintre amploarea edificiului şi modestia aparta-

mentului lui Filip. Trei camere: sala de recepţie şi de lucru, dormitorul şi capela. Această atmosferă trădează, într-o manieră balzaciană, omul care a întreţinut-o. Un lucrător neobosit, meticulos şi corect.

Ochiul tronului — la lucru

Arhive gemînd de scrisori, rapoarte dese şi suplimentare erau atent citite şi adnotate cu o scriere măruntă, aplecată şi regulată. „Vrea să cunoască toate afacerile, să le ordoneze şi să le rezolve pe toate. Munceşte mult, uneori prea mult, dacă ţinem cont de sănătatea sa fragilă", nota unul din consilierii lui. Ambasadorul veneţian la Madrid, Leonardo Donato, adaugă, la rîndul lui: „Regele negociază bucuros prin scris, pentru că nu-i place să trateze cu alţii şi pentru că în scris este mai rapid decît oricare dintre secretarii săi. Examinează toate problemele şi ştie totul. Legatul papal a petrecut cinci ani la Curte, fără să-i vorbească regelui decît în cabinetul său". Zi de zi asista în capela sa la predică sau îşi consulta propriul confesor, pentru a şti în ce fel cutare sau cutare lucru îi poate încărca conştiinţa, în cazul în care ar fi luat vreo decizie diferită decît cea pe care fusese sfătuit să o ia. Cu timpul, pietatea sa avea să se întărească. În apropierea morţii, se spovedea de trei ori pe zi.

Pe lîngă lumea istoriei şi a artelor, iubea grădinile şi păsările. Acelaşi ambasador veneţian consemnează că „dacă are [Filip] multe păsări în parcul său, ele se află acolo doar pentru a le privi, nu a le ucide". Însă cea mai mare pasiune a lui Filip a fost Escurialul. Regele era un om sedentar. Nu şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii pe drumurile Europei, ca părintele său Carol Quintul. Dacă Escurialul a fost considerat drept o rezidenţă, el a fost mai ales o extraordinară întreprindere, un program şi un ideal. Această uriaşă „mănăstire", Spania o datorează pietăţii monarhului său. Construcţia lui a durat din 1557 pînă în 1595, deci 38 de ani. Escurialul rămîne opera unei vieţi, opera care a costat peste 20 milioane de piese de aur. Filip II şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii în apartamentul său modest şi în austerul palat pe care şi l-a dorit întreaga sa existenţă. Bolnav de gută şi simţind că i se apropie sfîrşitul, s-a lăsat transportat în condiţii penibile de la Madrid la Escurial, pentru a muri în lu-

Soarta infantelui, victimă a despotismului lui Filip II, a fost transpusă deopotrivă genial de Friedrich Schiller în drama Don Carlos *(în imaginea din dreapta, ilustrație la carte, ediția 1877) și de Verdi în opera omonimă: scenă dintr-un spectacol la fel de celebru: cu Nikolai Ghiaurov (Filip II) și Bruno Prevedi (Don Carlos). La pupitru era Claudio Abbado*

mea creată de el și în mijlocul căreia a viețuit. La 13 septembrie 1598 își va da ultima suflare, în camera de unde a guvernat decenii peste poporul său și peste destinele Europei.

Maniera de lucru și caracterul lui Franz Josef nu diferă cu mult de cele ale lui Filip II. Se recunosc aceiași oameni, cu unele mici diferențe. Franz Josef era de o valoare mediocră, dar atingea perfecțiunea în această mediocritate. La el acest „defect" devine o calitate. Avea mai degrabă aptitudinile unui funcționar decît ale unui om de stat. Contele de Saint-Aulaire, autorul uneia dintre cele mai reușite monografii dedicate împăratului, nota: „La Franz Josef, mentalul nu este la înălțimea moralului. El nu are spiritul atît de pătrunzător, pentru a prevedea toate consecințele deciziilor sale. Este în stare să confunde administrația cu guvernarea popoarelor și să își imagineze că nimic nu lipsește atunci cînd dosarele imperiului sînt la zi. De la cinci dimineața la ora opt seara, timp de șaizeci și opt de ani de domnie efectivă, acest ocnaș al tronului s-a supus voluntar unui regim pe care alt autocrat n-ar fi fost în stare să și-l impună decît printr-un enorm sacrificiu: săptămîna de lucru de optzeci de ore, fără drept de grevă și repaus duminical". Era un împărat care dorea să cunoască totul și să rezolve toate problemele în mod personal. Avea plăcerea să privească lucrurile de aproape, să le studieze amănunțit, să le disece în analize, pentru a găsi cele mai neașteptate și rigide soluții. Își rezolva conștiincios hîrtiile sale, atîta timp cît mecanismul administrativ nu se oprea deloc.

A călătorit puțin. Iubea sedentarismul, zilele care treceau la fel ca celelalte. Citea multe cărți de istorie și una din plăcerile sale cotidiene era să privească pe fereastră schimbarea gărzii palatului. Plăcere care îi inspira liniște și siguranță că nimic nu se petrecuse în granițele stăpînirii sale în acea zi. O obișnuință, un ceremonial care devenise aproape etern, ca și guvernarea sa. De parcă în curtea Hofburgului s-ar fi hotărît destinele imperiului!

Don Carlos, adolescentul revoltat, și...

Marți, 21 noiembrie 1916, împăratul s-a trezit la ora 4 dimineața, și-a îmbrăcat uzata uniformă, cerîndu-și apoi obișnuitele dosare, în același decor care i-a marcat existența. A început să răsfoiască mai întîi rapoartele poliției și Ministerului de interne, care constituiau prima prioritate pe ordinea de zi. Remarcăm că Filip II avea preferința să studieze mai des dosarele Inchiziției. Dar, de data asta, simțindu-se un pic bolnav, Franz Josef și-a chemat capelanul căruia i s-a spovedit, primind binecuvîntarea papală. Seara, mai obosit ca niciodată, și-a chemat valetul și l-a anunțat: „Te rog să mă scoli mîine dimineață la ora trei și jumătate, nu mi-am terminat lucrul de astăzi". Nu avea să se mai trezească niciodată. Morții sale îi va urma moartea imperiului pe care l-a reprezentat.

Amîndoi au avut o viață de familie nefericită și cîte un copil pe care l-au jertfit intereselor lor politice și absolutismului imperial. La acest sacrificiu a contribuit și eticheta extrem de rigidă a ambelor curți. Atît sfîrșitul tragic al lui Don Carlos cît și cel al arhiducelui Rudolf au iscat numeroase controverse în cadrul istoriografiei. Astăzi se cunoaște însă motivul dispariției infantelui spaniol. Aversiunea pe care a avut-o față de eticheta rigidă a anturajului lui Filip II, etichetă în al cărei spirit a fost crescut și pe care era obligat să o accepte. Orice tînăr dornic de libertate la vîrsta adolescenței nu putea recurge decît la revoltă, metodă destul de stînjenitoare pentru tatăl său. S-ar adăuga și presupusa legătură amoroasă pe care Don Carlos a avut-o cu mama sa vitregă, Elisabeta de Valois, de aceeași vîrstă ca și el, numai 15 ani. Această idilă a înflăcărat imaginația multor scriitori și artiști, fiind cîntată timp de secole. Dacă a existat într-ade-

văr o iubire, nu a putut fi decît una tragică şi în deplină contradicţie cu mentalitatea şi eticheta curţii spaniole. La numai un an şi jumătate de la căsătoria sa cu Filip, Elisabeta de Valois a murit în urma unei naşteri nereuşite. Unii contemporani l-au acuzat pe monarh de a-şi fi otrăvit soţia, datorită bănuielilor şi geloziei care îl rodeau în legătură cu această poveste de dragoste. Moartea reginei a constituit o puternică lovitură pentru Don Carlos. Ea va acţiona asupra stării sale fizice şi mai ales psihice. În zadar i s-a promis mîna verişoarei Anna de Habsburg, el nu putea uita destul de uşor clipele petrecute în compania Elisabetei. Sfîrşitul infantelui se va datora unei greşeli politice, clasată de Filip II drept o mare trădare. În momentele premergătoare revoluţiei în Ţările de Jos, unele elemente mai moderate din conducerea mişcării de independenţă nu erau încă destul de hotărîte să scuture tutela lui Filip, „prinţul lor natural". Eforturile acestora se îndreptau spre o acomodare: Carlos va deveni regent al Ţărilor de Jos. Pînă aici nu era decît un pas de făcut: Carlos să se revolte contra tatălui său, să fugă spre nord, obligîndu-l pe Filip în acest mod să cedeze şi să accepte compromisul. Însă infantele, dezarmat de la început şi părăsit de apropiaţii săi, şi-a pregătit cu multă naivitate evadarea. La aflarea complotului, reacţia regelui a fost extrem de violentă. Nu-şi va acuza fiul nici de trădare, nici de erezie. Nu era chestiune nici de Ţările de Jos, nici de Inchiziţie. Infantele era inapt pentru guvernare. Don Carlos va muri cîteva luni mai tîrziu, bolnav şi nebun, într-una din închisorile Alcazarului, sub privirile de gheaţă ale părintelui său. A fost condamnat la o moarte lentă şi dură, fără nici o şansă de salvare.

...arhiducele Rudolf acţionează identic

La fel de celebră a rămas şi legătura amoroasă dintre arhiducele Rudolf şi baroana Maria Vetsera *(Magazin istoric,* nr. 10/ 1992), cu tragicul sfîrşit şi imposibilitatea îndeplinirii ei. Rudolf fusese crescut şi pregătit pentru a prelua coroana din mîinile părintelui său. Ajuns la vîrsta deplinei maturităţi, el nu mai putea suporta tutela impusă de Franz Josef, nici învechitele idei politice pe care acesta le utiliza în guvernarea şubredului imperiu. Arhiducele era suspectat deja pentru ideile sale extrem de liberale, care i-au adus o mare popularitate în rîndul locuitorilor imperiului. „La Viena escrocherii, furturi, înalte situaţii ocupate de incompetenţi, brutalităţi, corupţie, dictatură a statului. Eu observ toate acestea calm şi curios, pentru a vedea cît timp va trebui unui vechi şi solid edificiu ca Austria să se dezbine şi să se înfunde", nota arhiducele într-una din scrisorile sale. Lupta dintre el şi Franz Josef era o luptă de ideologii, o luptă între două generaţii, în care una era victima celeilalte. Rudolf se simţea dirijat, coordonat, avînd rolul unei marionete supuse la inactivitate, pînă într-o zi cînd va trebui să preia destinele unui imperiu ruinat. Aştepta cu nerăbdare această clipă, cînd spera că va putea schimba totul, dar zile, luni şi ani treceau unii după alţii, iar Franz Josef rămînea acelaşi neobosit administrator în biroul său din culoarele Hofburgului. Rudolf s-a aruncat atunci cu o ardentă pasiune într-o poveste de dragoste, care-i va lega pentru totdeauna existenţa de cea a baroanei Maria Vetsera. Rudolf era căsătorit însă cu o prinţesă belgiană, căsătorie încheiată cu un scop politic precis. Această „aventură" călca în modul cel mai flagrant rigoarea protocolului existent de secole în familia Habsburgilor. Un moştenitor al tronului nu se putea căsători decît cu o principesă, în nici un caz cu o baroană. Aceeaşi opoziţie o va întîlni cîţiva ani mai tîrziu şi Franz Ferdinand în mariajul său cu contesa Sofia Chotec. Reuşita acestei căsătorii se va datora însă dramei de la Mayerling şi ecourilor ei. În zadar Rudolf a încercat să obţină de la Vatican divorţul de soţia sa legitimă. În zadar şi-a pledat cauza în faţa intransigentului împărat. Acesta a folosit toate mijloacele posibile pentru a-i se-

para pe cei doi îndrăgostiți. La indignarea Curții s-a adăugat și cea a unora dintre capetele încoronate ale Europei. Nimeni nu încercase pînă atunci să se opună birocrației protocolare a Curții.

Ca și Don Carlos, Rudolf va reacționa identic la tentativele nobilimii maghiare de a-l aduce pe tronul regatului Sfîntului Ștefan. Această nobilime „liberală" nu a renunțat niciodată la ideea separării definitive de imperiu și la recîștigarea unei veritabile independențe, în interiorul frontierelor existente în Evul Mediu. După lungi ezitări, Rudolf și-a dat în cele din urmă acordul, dar poliția austriacă, grație serviciului său de spionaj, va reuși să descopere firele complotului. Conștient de pedeapsa care-l putea aștepta din partea tatălui său și socotind această partidă definitiv pierdută, Rudolf s-a sinucis, împreună cu Maria Vetsera, la 30 ianuarie 1889, în saloanele pavilionului de vînătoare de la Mayerling. Nu se știe nici pînă astăzi cu adevărat dacă acele focuri de pistol au aparținut lui Rudolf sau au constituit pedeapsa oferită de Franz Josef fiului său. În ambele cazuri însă arhiducele a fost victima intransigentului împărat.

* * *

Urmînd exemplul lui Schiller în teatru, cel care, în 1787, scrisese drama *Don Carlos*, Giuseppe Verdi va transpune într-o reușită operă în 1867, destinul lui Don Carlos, victimă a despotismului lui Filip II. Reprezentarea ei în acel an nu a trecut neobservată de Franz Josef. S-a regăsit — victimă a unei mușcătoare și rafinate ironii — în persoana suveranului spaniol. Aproximativ la acea dată, în iunie 1866, patrioții italieni, în tranșeele Custozei, încercau să se elibereze de tirania habsburgică. Pentru prima oară, simbolul Flandrei revoluționare se împletea cu simbolul carbonarilor. Surprinzătoare coincidență a istoriei și a personajelor care au făurit această istorie. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **BUN VENIT ÎN ROMÂNIA. WELCOME TO ROMANIA.**

Editura Alcor, București, 1992, 105 pp., 2 000 lei; album bilingv, tipărit cu sprijinul Departamentului Informațiilor al guvernului român, ce oferă, în text și imagini, cîteva date principale despre geografia, istoria, cultura, viața social-economică și politică ale țării noastre.

● **DOSARUL COLECTIVIZĂRII AGRICULTURII ÎN ROMÂNIA, 1949-1962** (studiu întocmit de Comisia pentru cercetarea abuzurilor și pentru petiții din Camera Deputaților; cu un cuvînt înainte de **Radu Ciuceanu).**

„Monitorul Oficial", București, 1992: cartea reprezintă rezultatul eforturilor începute prin apelul lansat de comisia parlamentară în martie 1992, la care au răspuns o parte dintre victimele procesului colectivizării, precum și Ministerul Justiției, Direcția Instanțelor Militare, Procuratura Generală și Serviciul Român de Informații.

● **Mircea Eliade — TRATAT DE ISTORIE A RELIGIILOR** (cu o prefață de **Georges Dumézil** și un cuvînt înainte al autorului; traducere de **Mariana Noica).**

Editura Humanitas, București, 1992, 430 pp., 550 lei: o carte ce nu trebuie confundată cu **Istoria credințelor și a ideilor religioase** - în trei volume, apărute și la noi - și în care autorul încearcă să răspundă la o dublă întrebare: ce este religia și în ce măsură se poate vorbi de o istorie a religiilor?

● **René Descartes — DOUĂ TRATATE FILOZOFICE. REGULI DE ÎNDRUMARE A MINȚII. MEDITAȚII DESPRE FILOZOFIA PRIMĂ** (traduse de **Constantin Noica).**

Constantin Noica — VIAȚA ȘI FILOZOFIA LUI RENÉ DESCARTES (în colecția **Paradigme).**

Editura Humanitas, București, 1992, 380 pp., 490 lei: ediția reproduce două tratate ale filosofului francez René Descartes traduse de Constantin Noica, autor și al unei monografii despre Descartes, publicată în anul 1937, în Biblioteca pentru toți.

● **ECHIPA DE SACRIFICIU.**

Editată de „România Azi" S.A., București, 1992, 174 pp., 308 lei: stenogramele primului guvern postrevoluționar și ale primului guvern aprobat de Parlament, ce acoperă perioada 5 ianuarie 1990 - 5 februarie 1991.

● **Răzvan Theodorescu — DRUMURI CĂTRE IERI.**

Editura Fundației Culturale Române, București, 1992, 288 pp. + erată, 296 lei: articole pe teme de istorie, artă, literatură națională, civilizație sud-est europeană, publicate în diverse reviste de-alungul anilor '80, au fost strînse în această carte.

● **Radu Ciuceanu — MEMORII I. INTRAREA ÎN TUNEL** (prefață și note de **Octavian Roske).**

Editura Meridiane, București, 1991, 416 pp. + 6 pl. foto, 157 lei: cartea unui istoric despre istoria tinereții sale, membru în conducerea Mișcării Naționale de Rezistență din Oltenia, pînă în septembrie 1948, cînd a fost arestat.

● **Nikolai Berdiaev — SENSUL CREAȚIEI. ÎNCERCARE DE ÎNDREPTĂȚIRE A OMULUI** (traducere de **Anca Oroveanu;** prefață, cronologie și bibliografie de **Andrei Pleșu,** în colecția **Gînditori ruși).**

Editura Humanitas București, 1992, 350 pp., 550 lei: un reprezentant al „celeilalte Rusii", obligat să se exileze în 1922 și care, împreună cu alți intelectuali ruși, „a provocat și a întreținut cea mai vie, mai înnoitoare și mai consistentă reflexie creștină a secolului nostru".

● **Vladimir Soloviov, Nikolai Berdiaev, Gheorghi Fedotov — CREȘTINISM ȘI ANTISEMITISM** (traducere de **Janina Ianoși;** prefață și note de **Ion Ianoși).**

Editura Humanitas, București, 1992, 140 pp., 200 lei: cîteva studii semnate de trei gînditori ruși, interzișii pînă nu de mult în propria lor țară.

● **Yog Ramacharaka — HATHA-YOGA** (prefață și traducere de **Alexandru E. Russu,** membru de onoare al Societății „Viața Divină" din Rishikesh, India).

Editura Lotus, București, 1992, 176 pp., 260 lei.

● **Swami Ramaianda — KRIYA-YOGA** (prefață și traducere de **Alexandru E. Russu).**

Editura Lotus, București, 1992, 67 pp., 145 lei: două cărți despre o practică străveche ce indică drumul către sănătate, prin prevenirea bolilor.

ASA VA PLACE ISTORIA?

IUBIRILE LUI TALLEYRAND

ANDRÉ CASTELOT

Fără îndoială un misogin, diplomatul rus Karl von Nesselrode a afirmat despre Talleyrand: „Dumnezeu știe de ce plăcea femeilor, poate numai din cauza atracției lor instinctive față de rău". De fapt, Charles Maurice de Talleyrand-Périgord, prinț de Bénévent, poseda din instinct arta de a seduce, nevoia de a cuceri[1].

Tînăr seminarist, nu așteptase să primească tonsura, pentru a se acomoda cu regulile jocului. Sub domnia lui Carol X (1824-1830), încă în timpul vieții, Talleyrand (1754-1838) a publicat Albumul pierdut, **unde relata numeroase dintre escapadele sale amoroase, între altele cu o blondă dantelăreasă, Julienne Picot, fiica unui grataragiu.**

După cîteva scurte întîlniri, Talleyrand povestește că a auzit într-o seară o bătaie în ușă. Era un băiat de la prăvălia grataragiului. Aducea o comandă. După cele mai clasice legi ale comediei, Talleyrand a recunoscut-o în vizitator pe... Julienne. „A intrat în camera mea, pălărioara de bumbac ce-i acoperea capul i-a căzut la picioare și niște superbe plete blonde i-au îmbrăcat fața. «Domnule abate — mi-a spus — credeți oare că dl. Rigommier (ăsta era portarul) o să remarce că n-am ieșit imediat? I-am spus fratelui meu, de la care am împrumutat hainele, că merg la o ceremonie de nuntă, unde îmi voi petrece noaptea, cu stăpîna mea; iar stăpînei mele că mă întorc la tata...». Am sărit în sus de bucurie, i-am pus mîna la gură, oprind-o să continue, i-am înțeles riscurile la care se expusese și, neputînd să o închid în inima mea, am închis-o în dulapul meu..."

Să fie reală această poveste? În Memoriile **sale, Talleyrand ne istorisește un alt amor de cartier, cu încîntătoarea Dorotheea Dorinville — cunoscută sub numele de Luzy — pe care a remarcat-o, „pentru aerul ei simplu și modest", în timpul unei slujbe religioase. Într-o zi, o binefăcătoare ploaie de vară a început să cadă, exact cînd s-a terminat oficierea liturghiei, prilej pentru Talleyrand de a-i oferi fetei adăpost sub umbrela lui și, bineînțeles, de a o conduce acasă. Luzy avea 25 ani și o moralitate destul de lejeră. Ea i-a permis proprietarului umbrelei să urce la ea, încă din prima zi a cunoștinței lor. Luzy era evreică. În acest context, o prietenă a afirmat despre ea: „A trecut la creștinism cînd a aflat că Dumnezeu s-a transfigurat în bărbat..."**

Odată obosită aventura ei cu tînărul abate, Dorotheea s-a căsătorit, asistînd la ascensiunea fostului ei amant.

[1] Reproducem — cu subtitlurile redacției noastre — acest articol din revista *Historia. Magazin istoric* a consacrat, de-a lungul anilor, mai multe articole celebrului diplomat francez, ministru de externe în timpul Directoratului, Consulatului, Imperiului și Restaurației (nr. 1/1973, 10/1974, 1/1977, 9/1979).

„La picioarele lor, dar nu pe mîna lor"

Talleyrand are 21 de ani. Ca preot, ia parte, în catedrala din Reims, la încoronarea lui Ludovic XVI (1774) și mărturisește în *Memoriile* sale că nu se poate înfrîna să contemple admirativ, în timpul ceremoniei, trei femei: d-na ducesă de Luynes, d-na ducesă de Fitz-James și d-na vicontesă de Laval. Cînd este îndrăgostit, are o putere de seducție irezistibilă. Oferă un adevărat spectacol cînd traversează un salon. Cu o artă excepțională, reușește chiar să-și ascundă defectul fizic. După cum se știe, este șchiop[1]. Salută în stînga, salută în dreapta, se oprește, afișînd multă insolență, se sprijină dezinvolt de un braț de fotoliu sau pe un spătar de scaun. Odată încheiată „călătoria", se oprește să afle vești mondene, chiar dacă în sine își rîde de problemele și necazurile celorlalți. Dar poate că tocmai această insolență atrăgea femeile. Farmecul, dublat de un cinism practicat cu eleganță, nu displăcea companiilor sale feminine, mai ales cînd ținta ironiilor și cinismelor erau alte femei.

În ce a constat influența femeilor asupra irezistibilului Charles Maurice? Contele de Saint-Aulaire *[Magazin istoric,* nr. 10/1978] l-a definit perfect, scriind că Talleyrand a știut „să se lase în brațele lor și la picioarele lor, dar niciodată pe mîna lor".

Prima care a urmat la rînd a fost frivola d-nă de Laval, căreia dragostea îi plăcea la fel de mult ca politica. Lista amanților ei certi era extrem de bogată, iar cea a prezumtivilor fără sfîrșit. I-a succedat vesela și zvelta d-nă Guyonne de Laval-Montmorency, cea care a fost căsătorită 13 ani cu ducele de Luynes și de Chevreuse — atît de obez, încît a trebuit să i se răscroiască locul la masă, pentru a-și putea așeza abdomenul imens.

Următoarea la rînd, Marie-Claude Thiard de Bizy, s-a măritat la vîrsta de 15 ani cu un companion de plăceri al viitorului Filip Egalité, ducele de Fitz-James. Fusese atît de des înșelată de soțul ei, încît, retrospectiv, avea toate scuzele că se consolase cu Talleyrand. Numeroase au fost cuceririle lui Charles Maurice...

Cu siguranță că Talleyrand nu era un amant de excepție, ca ducele de Richelieu, de pildă, ceea ce nu l-a împiedicat să colecționeze o panoplie de victime. Legăturile lui se înnoadă și se deznoadă repede, se succed sau se suprapun — în totală dezordine —, încît sînt greu de precizat datele acestui imbroglio. În plus, ceea ce nu simplifică deloc lucrurile, este faptul că Talleyrand rămîne aproape întotdeauna prietenul intim al fostelor sale metrese, chiar și al celor mai efemere.

În 1780 este amantul frumoasei doamne de Brionne — fiica prințului de Rohan-Montaupan, ale cărei respectabile patru decenii nu-l sperie deloc. Cea care fusese o neîntrecută călăreață avea exact 44 ani. Pentru un tînăr de 24, cucerirea era cu atît mai flatantă.

În 1784, lui Charles Maurice i se aprind călcîiele după prințesa de Lorraine, soția abatelui de Remiremont și fiică a d-nei de Brionne, care rămîne pentru totdeauna amanta lui *en titre*. Iar drăguța de prințesă, îndrăgostită lulea de abatele Périgord, nu se grăbește să ia drumul domeniului ei, unde este suverană. Pare chiar că, pentru a-și obliga fiica să părăsească locul, d-na de Brionne promite să obțină pentru Talleyrand pălăria de cardinal. Tînăra se întoarce deci la nobila ei casă, pentru că d-na de Brionne nu vrea cu nici un chip să-și împartă amantul cu fiica ei. În 1786, cînd ea a murit, Talleyrand a

[1] Această infirmitate a piciorului — urmare a unui accident din copilărie — a determinat familia să-l consacre carierei preoțești, în totală opoziție cu inteligența, vocația și temperamentul tînărului.

În imagini: și aceste doamne și domnișoare au trecut prin paturile istoriei (citește al lui Talleyrand): (de la stînga la dreapta) Dorotheea de Curlanda, d-na de Staël, d-na Grand, d-ra Lange, contesa de Flahaut (în imagine cu fiul ei).

stat la căpătîiul ei. Avea 31 de ani.

Cea care a rămas cel mai mult în inima lui Talleyrand — poate şi pentru că i-a făcut un băiat — a fost inteligenta şi rafinata Adelaïda Filleul, căsătorită, total nefericit, la 18 ani, cu contele de Flahaut, ce număra numai... 35 ani mai mult decît tînăra sa soţie. În 1784, cînd Talleyrand a apărut pentru prima oară în viaţa Adelaïdei, dl. de Flahaut, conştient probabil că este un soţ mult prea în vîrstă pentru a-şi manifesta gelozia, i-a permis soţiei să trăiască liber şi să contracteze o căsătorie de suflet cu tînărul şi galantul abate, care avea 7 ani mai puţin decît cucerirea lui. Mai tîrziu, dl. de Flahaut şi-a asumat fără să cîrtească paternitatea micului Charles, venit pe lume la 21 august 1785.

Au circulat zvonuri — în mod sigur false — că Talleyrand, semiimpotent, nu ar fi putut procrea. Dl. de Flahaut să fi recunoscut oare copilul, tocmai pentru că era convins că era al lui? E posibil... Chiar dacă nu se vroia să se acrediteze acest zvon. În orice caz, Charles de Flahaut va deveni amantul viitoarei regine a Olandei şi tatăl ducelui de Morny. Paturile istoriei rezervă surprize pitoreşti...

Toate aceste iubiri nu îl împiedică pe Talleyrand să se lase iubit de D-na de Staël care, moartă de gelozie pe mama micuţului Charles, îi întinde o capcană lui Charles Maurice, întrebîndu-l:

— Dacă am fi amîndouă, eu cu d-na de Flahaut, pe o corabie gata să se scufunde, pe care dintre noi aţi salva-o?

— O, doamnă, dar lăsaţi impresia că ştiţi să înotaţi mai bine decît d-na de Flahaut, a răspuns Talleyrand, abia stăpînindu-şi rîsul...

Voluptatea Indiei şi desfrîul Europei

Odată devenit ministru al Afacerilor externe al Directoratului, gustul său pentru femei nu s-a potolit. Le aprecia calităţile, inteligenţa, farmecul şi frumuseţea şi le căuta societatea. Era la mijloc o atracţie cerebrală, mai degrabă decît un apetit sexual pentru ele. N-a spus ea, d-na de Flahaut, că în dragoste Talleyrand era mai mult tandru decît viril?...

În tot cazul, el exercita o fascinaţie irezistibilă asupra sexului slab. Spiritul său caustic, eleganţa şi chiar reputaţia sa detestabilă seduceau. Libertinul, viciosul, fostul preot, care îşi dăduse poalele peste cap şi îşi lepădase sutana violetă, excita curiozităţi un pic perverse.

Sub Directorat [1795-1799] mult prea drăguţa, mult prea seducătoarea, mult prea amabila, mult prea iubita d-ră Lange, „cu gura mai proastă decît un trandafir", a venit să îngroaşe numărul amantelor lui Charles Maurice, fără a-i acorda totuşi exclusivitatea favorurilor sale. Apoi, în 1797, o femeie încîntătoare, cetăţeanca Grand, a intrat pentru mulţi ani în viaţa d-lui de Talleyrand. Este viitoarea cetăţeancă Talleyrand.

Spun autorii vremii că această creatură de vis „cumula obiceiurile voluptoase ale Indiei cu secretele desfrîului Europei". Bun cunoscător în domeniu, Charles Maurice a apreciat foarte repede farmecul exotic al celei care, sosită din India, va deveni a doua sa soţie, după... Biserică, soţie de care Talleyrand va fi îndrăgostit nebuneşte.

Instalată la Paris, Catherine Grand ducea o viaţă fastuoasă, deloc motivată de subsidiile pe care i le putea asigura soţul ei, funcţionar la *Indian Civil Service.* Dar d-na Grand se întreţinea singură, ceea ce i-a permis să cumpere un hotel în strada Antin, să închirieze o lojă la Operă şi să posede echipaje fastuoase. De altfel, prefera să i se ofere mai degrabă cai decît flori şi bijuterii. Un tînăr baron a fost sedus de această „frumuseţe dumnezeiască, debordînd de tinereţe, cu dinţi minunaţi, de o albeaţă translucidă, şi o pădure de păr blond strălucitor".

În 1792, în plină revoluţie, Catherine a plecat în Anglia, unde îşi va spori ravagiile în

rîndul bărbaților, ceea ce îi va permite să nu-și schimbe stilul de viață agreabil. Directoratul a găsit-o la Paris, cu marchizul de Spinola. Acesta, suspectat — și nu fără temei — a fi agent al Angliei, a fost expulzat. Catherine tremura la ideea că îi va împărtăși soarta.

— Ar trebui să cereți protecția cetățeanului Talleyrand, o sfătuiește marchiza de Sainte-Croix. Ministrul Afacerilor externe este un om puternic, care nu știe să reziste farmecelor unei femei frumoase. Căutați-l și o să vedeți.

Zis și făcut. Catherine ajunge în salonul de așteptare al lui Talleyrand. Face o lungă antecameră și sfîrșește prin a adormi în fața focului, ce pîlpîie în cămin. Talleyrand o descoperă astfel adormită, o trezește și o invită spre cabinetul său, chiar dacă o iau spre budoarul cu lambriuri de la primul etaj, ale cărui panouri sînt decorate cu atributele lui Venus și Amor.

Ministrul cade repede fascinat de Catherine, care are — după părerea lui — „pielea dulce, respirația dulce și umoarea dulce". De ce arme va uza ea pentru a-și apăra cauza? Prea puțin important! În ochii unui bărbat ca Talleyrand, singură frumusețea îi era suficientă. Fostul preot este cucerit pe loc. Audiența acordată de către ministrul Afacerilor externe s-a prelungit pînă a doua zi dimineață...

Cetățeanca Bonaparte — un model

Dar puțin mai tîrziu, d-na Grand este arestată pentru spionaj. Talleyrand sare la masa de scris și trimite aceste rînduri lui Barras[1], la 3 germinal an VI — 23 martie 1798.

„Cetățene Director, a fost recent arestată d-na Grand, bănuită a fi conspiratoare. Este persoana cea mai incapabilă să se amestece în afaceri; este o indiancă frumoasă, leneșă, cea mai lipsită de preocupări dintre toate femeile pe care le-am cunoscut vreodată. Vă solicit protecția pentru ea. O iubesc și vă declar, de la om la om, că în viața ei nu s-a amestecat și nu este în stare să se amestece în nici o afacere politică".

Papa i-a acordat lui Talleyrand permisiunea să poarte veșminte laice. Dar nu și pe aceea de a se căsători. Oricum, el s-à plasat în comunitatea laicilor. Totul și-ar fi urmat cursul, dacă Bonaparte nu ar fi decis să se dea mai multă respectabilitate curții consulare. Prezența, în strada du Bac, a concubinei ministrului Afacerilor externe îl jena. Se vorbea, într-adevăr, prea mult despre caii ei, despre părul ei...

Napoleon a hotărît că nu există decît o singură cale pentru rezolvarea situației: Talleyrand să o ia în căsătorie pe cetățeanca Grand și atunci totul va intra în normal.

Talleyrand s-a supus. Dubla căsătorie, civilă și religioasă, a avut loc în luna septembrie 1802. În timpul primei recepții la care a fost prezentată d-na de Talleyrand, Bonaparte, trecînd ca de obicei în revistă femeile, s-a oprit în dreptul Catherinei și i-a lansat cîteva cuvinte în mod brutal, de parcă s-ar fi adresat unui recrut.

— Sper că buna conduită a cetățenei Talleyrand va face să fie uitată lejeritatea d-nei Grand.

Catherine s-a înclinat și i-a răspuns:

— N-aș ști să fac mai mult decît să urmez — în această privință — exemplul cetățenei Bonaparte (aluzie la iubita și soția primului consul Joséphine de Beauharnais).

În 1825, Catherine a primit de la regina Spaniei marele cordon al Ordinului Maria-Luiza, pentru „atențiile ei întru ameliorarea poziției M. S. regelui Ferdinand, în timpul sejurului său în castelul de la Valençay, pentru „a fi ameliorat poziția" și a ducelui San Carlos, devenit amantul ei în timpul captivității prinților Spaniei. Ducele San Carlos venea deseori să o viziteze pe Catherine și se ghiftuia în așa hal, încît într-o seară de iulie a anului 1828 a murit de o indigestie provocată de languste. Charles Maurice, pradă durerii, a comentat:

— Ducele San Carlos a fost amantul soției mele. Un om de onoare, i-a dat sfaturi bune, de care ea are nevoie. Acum chiar că nu știu pe ce mîini va intra.

Peste ani, la 10 decembrie 1835, d-na de Dino — ultima iubire a lui Talleyrand — a intrat în camera lui Talleyrand, pentru a-i anunța moartea prințesei Catherine, survenită în aceeași dimineață, înainte de ora 4.00. „Am făcut-o cu strîngere de inimă, ne spune ea, căci în acea perioadă el avea palpitații violente, ce ne făceau să ne temem de o moarte subită. Mi-era grijă ca această veste să nu-i provoace o tulburare. N-a fost așa. Mi-a răspuns imediat cu calm, cu niște cuvinte ce m-au surprins: «Asta îmi simplifică mult poziția»".

Unchiul și nepoata

Talleyrand a obținut mîna Dorotheei de Curlanda pentru nepotul său, Edmond de Périgord. Cînd tînăra Dorotheea — un veritabil boboc înflorit — a sosit cu mama sa, Alteța Sa serenissimă ducesa de Curlanda, la Paris, Talleyrand nu a acordat nici o atenție celei ce va deveni, într-o zi, ducesa de Dino, în schimb a găsit-o pe mamă exact pe gustul lui.

— Nu cred să fi existat vreodată pe lume o femeie mai demnă de a fi adorată, a spus el.

Ducesa a devenit principalul ornament al faimosului salon al prințului de Bénévent, sultana favorită, cum i se spunea. În primele zile din

[1] Paul François Jean Nicolas, conte de Barras (1755-1829), unul dintre organizatorii loviturii contrarevoluționare din 9 Thermidor (27 iulie) 1794, membru al Convenției și al Directoratului.

vara anului 1809, Charles Maurice, neputînd să locuiască la reşedinţa de la Valençay, permanent ocupată de prinţii de Spania, a primit-o pe d-na de Curlanda în modestul castel de la Pont-de-Sains, nu departe de Avesnes, unde el locuia cu Catherine. Pentru ducesă — şi sub ochii soţiei lui, cea care, permanent îndrăgostită de ducele de San Carlos, trebuia să se resemneze — pentru d-na de Curlanda, el a înălţat un Templu al dragostei, susţinut de patru coloane de marmură roşie, cumpărată de Ludovic XIV pentru Versailles.

A fost o pasiune aproape devoratoare! A fost nevoie — vom vedea — de dragostea lui Talleyrand pentru Dorotheea, pentru ca el să o abandoneze, puţin cîte puţin, pe mamă, în beneficiul fiicei, dar pînă atunci, avea să mai treacă timp.

După construirea Templului dragostei, Charles Maurice i-a scris scumpei sale ducese, d-na de Curlanda, scrisori incandescente, în care repeta ca o litanie: „Vă iubesc, dragă prietenă, din tot sufletul. Fiecare zi îmi oferă un motiv în plus pentru a vă iubi... Doamne, cît vă iubesc!"

Cînd, la începutul Restauraţiei (1815), Talleyrand a plecat să reprezinte Franţa la Congresul de la Viena, nu i-a venit ideea să-i ceară prinţesei de Bénévent, fosta d-nă Grand, soţia sa, să-l însoţească. Trebuia însă să aibă pe cineva alături să-l ajute să facă oficiile de primire. Dorotheea, tînăra contesă de Périgord, a fost cea care a jucat rolul de stăpînă a casei — şi a făcut-o atît de admirabil, încît Talleyrand s-a îndrăgostit lulea de ea...

D-na de Talleyrand a aflat ulterior că plecarea a fost ca o veritabilă răpire. Întîlnirea a avut loc într-o casă de ţară din împrejurimile Parisului, pentru a nu fi văzuţi în aceeaşi trăsură, unchi şi nepoată. Nefericita Catherine nu şi-a putut ascunde tulburarea.

Palatul Kaunitz, reşedinţa lui Talleyrand. Dorotheea pregăteşte participarea sa la un carusel şi — după cum o anunţă prinţul pe d-na de Curlanda — este „multă muncă". D-na de Périgord era atunci curtată de contele Trauttmansdorff, a cărei metresă şi era. Talleyrand este tot mai îndrăgostit de micuţa sa nepoată. Trauttmansdorff nu-l nelinişteşte deloc. Se teme numai — dacă s-a temut vreodată de ceva — de un capriciu. Pericol există. Dorotheea se lasă curînd iubită de elegantul maior austriac contele Clam-Martinitz, în vîrstă de 22 ani.

Congresul odată terminat, Talleyrand nu are inima uşoară: Dorotheea, permanent asaltată de scumpul ei maior, a plecat la Berlin, pentru a-şi inspecta domeniile din Silezia. Cînd se vor revedea Charles Maurice şi tînăra femeie?

Dorotheea a ajuns la Paris în iulie 1815, cu un singur proiect în cap: să-l întîlnească — cît mai repede — pe maiorul Clam. Talleyrand, devenit, graţie Waterloo-ului, preşedinte al Consiliului regelui Ludovic XVIII, suferă profund. Depresia sa, imposibil de descris, stupefiază o lume întreagă. În vreme ce prinţul ar trebui să fie ocupat exclusiv cu treburile politice, la cei 60 de ani trecuţi, el a ales să se dedice unui sentiment a cărui ardoare l-a absorbit, pînă la punctul de a nu-i mai lăsa nici o libertate de spirit. „O pasiune perdantă, un pic senilă, care îl domina, îl obseda, îl făcea nebun" — cum scrie un martor.

La începutul lunii noiembrie 1815, Dorotheea a decis să plece la Viena, cu scopul de a-l reîntîlni pe frumosul maior. Talleyrand „şi-a pierdut capul", dacă este să-i dăm crezare d-nei de Boigne. Gelozia îl hărţuia. L-a însărcinat pe consilierul imperial austriac Friedrich von Gentz [*Magazin istoric*, nr. 3/ 1967] să o convingă pe Dorotheea să revină la Paris. Dar... maiorul Clam se arată infidel. Uscăciunea inimii şi cochetăriile tînărului ofiţer austriac o decepţionează pe Dorotheea, care revine la unchiul său.

Aşa începe ultima dragoste a d-lui de Talleyrand. La Valençay, ca şi la Paris, lui Talleyrand îi place să petreacă cu Dorotheea seri îndelungi. Ea îl ajută să-şi completeze ideile, care, „fără ea, ar fi rămas goale şi vagi". Într-un cuvînt, ea l-a inspirat. În ciuda acestei comuniuni, zvonul public îi va împrumuta tinerei femei un mare număr de amanţi.

În primăvara lui 1820, se părea că ea era însărcinată. Cine era responsabilul? Pentru mulţi, autor ar fi Talleyrand. În orice caz, el asistă ca „spectator" la sarcina soţiei. Şase luni mai tîrziu, se naşte „fiica sa" Pauline. În 1824, Dorotheea îl somează pe soţul ei, Edmond de Périgord, — prin portărel — pentru a obţine o separare legală, să o primească la el sau să vină să locuiască lîngă ea, în str. St. Florentin. Ducele „refuză în mod formal să o primească pe d-na ducesă".

Poate că se îndoia că Pauline era fiica lui... Fetiţa va deveni faimoasa *Minette*, copilul preferat al lui Talleyrand, cea pe care o va numi „îngerul său de casă" şi pe care o va iubi nespus, pînă a-i acorda avantaje considerabile în testamentul său. ■

În româneşte de
Florentina DOLGHIN

GUVERNE ŞI GUVERNANŢI

Continuăm prezentarea perşedinţilor Consiliilor de Miniştri, în succesiunea pe care am indicat-o în tabelul publicat de revista noastră în nr. 1/1993. Cum am procedat şi în numerele anterioare, portretele acestora sînt însoţite de biografii sintetice, cuprinzînd cele mai importante date despre viaţa şi activitatea lor.

LASCĂR CATARGIU. S-a născut la 1 noiembrie 1823, la Iaşi, într-o veche familie de boieri moldoveni. Învaţă în pensioane private, după care, de tînăr, intră în administraţie: ataşat la Departamentul din lăuntru al Moldovei, locţiitor de ispravnic de Huşi (1843-1844), pîrcălab la Piatra (1845). Aderă la petiţia-proclamaţie adresată domnitorului Mihail Sturdza la 28 martie 1848, fiind apoi surghiunit la o moşie a sa din ţinutul Neamţ. Din nou pîrcălab: la Iaşi (1853) şi Galaţi (1854); agă al Poliţiei de Iaşi (1855-1856).

A fost unul dintre fruntaşii luptei pentru Unire: membru în Comitetul unionist Galaţi, deputat în Divanul ad-hoc (1857) şi în Adunarea electivă a Moldovei (decembrie 1858), fiind chiar înscris pe lista candidaţilor la domnie. A fost ales în Comisia Centrală de la Focşani (21 martie-27 aprilie 1859) şi numit ministru de interne în guvernul Moldovei (27 martie-21 septembrie 1859). Lider al coaliţiei politice care a acţionat pentru îndepărtarea lui Al.I. Cuza, a făcut parte din Locotenenţa domnească (11 februarie-10 mai 1866). În viaţa politică s-a plasat pe poziţii conservatoare, fiind în mai multe rînduri deputat şi senator.

Preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de interne (11 mai-13 iulie 1866); preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de interne (11 martie 1871-30 martie 1876), ad-interim la afacerile străine (7 noiembrie 1875-30 ianuarie 1876). Împreună cu ceilalţi membri ai guvernului pe care îl condusese, a fost dat în judecată (iulie 1876) de Camera deputaţilor liberală *(Magazin istoric,* nr. 1, 2/1973). Agent diplomatic al României la Belgrad (septembrie 1877-aprilie 1879). În decembrie 1880 a fost ales preşedinte al Partidului Conservator. Din martie 1884 pînă în noiembrie 1891, împreună cu liberalii moderaţi („sinceri"), conduşi de G. Vernescu, a pus bazele şi a condus Partidul Liberal-Conservator, nucleul „Opoziţiei unite" îndreptată împotriva guvernului liberal condus de Ion C. Brătianu. Era, notează Titu Maiorescu, „un om de bun simţ, totdeauna demn în purtarea sa, onest şi de o neobosită activitate în amănuntele adminstraţiei; acestor însuşiri şi curajului său le datoreşte autoritatea de care s-a bucurat în Partidul Conservator".

Lascăr Catargiu

A fost preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de interne (29 martie-3 noiembrie 1889), titular la Ministerul de interne (21 februarie-27 noiembrie 1891), din nou preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de interne (27 noiembrie 1891-3 octombrie 1895), ad-interim la Ministerul de război (22 februarie-17 iunie 1894). A încetat din viaţă la Bucureşti, în ziua de 30 martie 1899.

ION GHICA. Descendent din stirpe domnească, s-a născut la 12 august 1816, în Bucureşti. A fost primul dintre copiii lui Dimitrie Ghica (mare logofăt în ultimii ani ai vieţii) şi al Mariei, sora lui Ion Cîmpineanu, — liderul „Partidei naţionale" din Adunarea obştească a Ţării Româneşti. Învaţă în casă carte grecească, apoi scrisul şi cititul în româneşte, iar în 1830 este dat la cursurile de franceză ale lui J.P. Vaillant; în 1831 a început să frecventeze Colegiul „Sf. Sava" din Bucureşti. În vara lui 1835 a plecat la Paris, unde în anul următor şi-a susţinut bacalaureatul în litere la Sorbona; urmează Şcoala centrală de arte şi meserii (1836-1837); îşi ia bacalaureatul în ştiinţe matematice la Facultatea de ştiinţe (1838); urmează Şcoala de mine (absolvită în 1840) şi, paralel, frecventează cursurile de economie politică de la Collège de France şi de la Conservatorul de arte şi meserii. Publică în *Le National*

Ion Ghica

(1838-1840) o suită de articole în care incriminează politica țaristă în Principatele române. Împreună cu Al. G. Golescu și D. Brătianu a înființat Societatea pentru învățătura poporului român (1839).

Întors în țară, în 1841, ca inginer, după ce încearcă să obțină o catedră la București, a fost numit profesor la Academia Mihăileană din Iași (1842). A fost unul din ctitorii Societății secrete „Frăția" (1843); a contribuit la apariția revistei *Propășirea* (1844). Desemnat președinte al Societății studenților români de la Paris (1846), a fost un participant activ la acțiunile Asociației literare. În 1848 a fost membru al Comisiei executive a Comitetului revoluționar, agent diplomatic al Guvernului provizoriu la Constantinopol. Rămas în exil, ajunge guvernator (1854) și apoi bei de Samos (1856). Revine în țară în noiembrie 1858.

După Unire, este numit președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de interne al Moldovei (8 martie-27 aprilie 1859), președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de interne al Țării Românești (11 octombrie 1859-28 mai 1860). Deputat în Adunarea electivă, director la Ministerul lucrărilor publice (1861), membru în Consiliul superior de instrucțiune publică (1862). Lider important al coaliției care l-a înlăturat pe Al.I. Cuza, în Guvernul provizoriu instalat de Locotenența domnească a fost președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de interne (11 februarie-10 mai 1866). Deși se pronunța pentru un principe dintr-o dinastie străină, nu excludea posibilitatea ca el însuși să dobîndească domnia. În 1861, Sir Henry Bulwer, ambasadorul britanic la Poartă, îi făcea următorul portret: „Sub aparența modestiei, nutrește o nemăsurată ambiție. Sub aparența sincerității, îl consider un intrigant iscusit și hotărît, iar sub aerul unui om drept și cumpănit, abia cu greu ascunde un spirit implacabil de ură și răzbunare".

Ion Ghica s-a afirmat ca lider al liberalilor moderați; deputat și senator în repetate rînduri. A fost numit președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de interne în intervalele 15 iulie 1866 - 21 februarie 1867 și 18 decembrie 1870 - 11 martie 1871. A fost unul dintre fondatorii Partidului Național-Liberal (1875); director general al Teatrelor (1877-1881), ministru plenipotențiar și trimis extraordinar al României la Londra (august 1881 - octombrie 1890). Scriitor, economist și publicist; membru al Academiei Române (1874), președinte al acesteia 1876-1882; 1890-1893; 1893-1894). A încetat din viață la 22 aprilie 1897, la moșia sa de la Ghergani, jud. Dîmbovița.

CONSTANTIN KRETZULESCU. Primul fiu al lui Alexandru și Anicăi Kretzulescu și frate cu Nicolae Kretzulescu (*Magazin istoric*, nr. 2/1993) s-a născut la București la 22 mai 1809. Învață la Școala grecească, apoi intră în armată cu gradul de praporcic (1831); maior în 1832. Își ia bacalaureatul în litere și licența în drept la Sorbona. În țară ocupă mai multe funcții în administrație și justiție: prefect de Brăila (1840), procuror pe lîngă Curtea de Casație, apoi agă (1842). În același an, 1842, demisionează din slujbele administrative și armată.

Constantin Kretzulescu

la parte la revoluția din 1848; membru în guvernul provizoriu, ca președinte al Sfatului administrativ al Capitalei; de asemenea membru în comisia însărcinată cu elaborarea Constituției. După reprimarea revoluției, evită arestarea și se îndreaptă spre Paris. Călătorește în Franța, Italia, Anglia, timp în care își completează cunoștințele în domeniile filosofiei și picturii.

Întors în țară, participă la mișcarea unionistă; conduce ziarul *Concordia;* este președinte al Comitetului central al unirii — București (3 martie 1857). Talleyrand Périgord, comisarul francez în Comisia europeană venită în Principatele române în acel timp, îl caracteriza astfel: „Un om onest, dar de o inteligență mediocră". A fost deputat și secretar al Divanului ad-hoc, precum și în Adunarea electivă munteană (1859).

După Unirea din 1859, a făcut parte din mai multe guverne muntene ca: ministru al cultelor și instrucțiunii publice (21 februarie - 27 martie 1859); președinte al Consiliului de Miniștri și ministru al cultelor și instrucțiunii publice (27 martie - 6 septembrie 1859). Din 1863 a participat la activitatea coaliției care a dus la îndepărtarea lui Al.I. Cuza.

După venirea principelui Carol a fost numit președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de justiție (1 martie - 5 august 1867). Membru de onoare al Academiei Române (1871). A încetat din viață la București, la 21 martie 1884.

Documentar realizat de:
dr. Ion MAMINA

ISTORIA ȘI ȘCOALA

A trecut deja jumătate de an, de cînd am deschis această rubrică aflată exclusiv la dispoziția prietenilor și cititorilor noștri din școli și instituții de învățămînt superior.

Ecourile primite de atunci, din octombrie 1992, lună de lună, ne întăresc în convingerea că inițiativa noastră nu numai că s-a bucurat de o foarte călduroasă primire din partea cititorilor, dar constituie și un binevenit mesager al celor care vor să-și comunice rezultatele activității lor de la catedră sau în cadrul cercurilor de istorie, care ne scriu despre difuzarea revistei în școlile și localitățile lor, care ne împărtășesc din gîndurile și preocupările lor privind predarea și cunoașterea istoriei etc. etc.

Este încă un semn că avem mulți și statornici prieteni în școlile și universitățile țării, că legătura lor cu revista izvorăște dintr-o caldă și adîncă prețuire și că, în pofida dificultăților de ordin financiar cu care ne confruntăm — și care duc, în mod inevitabil, la sporiri ale prețului revistei — Magazin istoric constituie cartea de istorie preferată a noi și noi generații de elevi și studenți.

Vă invităm, așadar, dragi prieteni să ne trimiteți noi vești despre activitatea voastră la catedră sau în sălile de curs, despre preocupările voastre privind istoria, despre manuale și programă, despre tot ceea ce considerați că interesează și vă leagă de fascinantul univers al Muzei Clio.

Vă rugăm, de asemenea, să sprijiniți difuzarea revistei pentru a reuși să ne menținem independența științifică și profesională și a vă oferi mereu noi și inedite documente, scrise și foto, revelatoare, precum și articole, evocări, seriale, pe care cu certitudine nu le puteți găsi nicăieri decît în Magazin istoric.

Vă invităm să fiți solidari cu Fundația Culturală Magazin Istoric, prezentă prin bursele și premiile ei în școli și facultăți, devenind membrii ei efectivi.

Așteptăm sponsorii care să dea obolul lor acestei întreprinderi culturale care a fost și a rămas cea mai răspîndită publicație de specialitate din România.

LICEUL „VASILE ALECSANDRI"

DIN GALAȚI — 125 ANI

Primim din partea conducerii Liceului „Vasile Alecsandri" din Galați — liceu care a împlinit 125 ani de la înființare — volumul jubiliar editat cu acest prilej și programul manifestărilor aniversative din zilele de 22-27 noiembrie 1992.

Intitulat *Jubileu*, volumul are ca autori pe D.D. Șoitu și Gh. S. Ștefănescu (cu un cuvînt înainte de prof. *Mircea Amarine*, directorul liceului) și prezintă principalele etape din istoria acestui lăcaș de cultură, profesorii săi de seamă și personalități ale vieții științifice, culturale, istorice etc. care au ieșit de pe băncile sale.

În cadrul manifestărilor omagiale, a avut loc și o sesiune de comunicări ale elevilor, unde au fost prezentate și următoarele teme de istorie: *Galații în perioada Porto-Franco* (Daniela Bulgaru, cl. XII C), *Monumente ale artei medievale gălățene* (Ana Togan, cl. XII C), *Documente arheologice și livrești despre monumentele cultural-religioase ale Galațiului* (Florina Carama, cl. XI C), *Rolul bisericii „Precista" în viața Țărilor Române* (Mariana Porumb, cl. XI A), *Galații un oraș deschis către lume* (Bianca Michi, cl. XI G).

Menționăm că eleva Daniela Bulgaru din clasa a XII-a a Liceului „Vasile Alecsandri" este bursieră a Fundației Culturale Magazin Istoric (nr. 12/1992, 2/1993).

Tot ca o amintire este faptul că domnii Cristian Popișteanu și Ioan Lăcustă au fost elevi ai acestui liceu, ca și colaboratorul nostru permanent, domnul Eugen Preda.

PE CÎMPIA PLEVNEI

Dl. *MIRCEA DIACONU*, din *București*, ne trimite cîteva fragmente din însemnările tatălui său, Gheorghe Diaconu, din perioada cînd urma cursurile Facultății de medicină veterinară din București.

Iată notațiile din ziua de 18 iulie 1907, cînd studentul de demult, împreună cu colegi și profesori ai săi, s-a aflat pentru cîteva zile în Bulgaria, vizitînd, între altele, și cîmpul de bătălie de la Plevna, acoperit de gloria ostașilor români care s-au jertfit pentru independența țării.

„Primire simpatică ni s-a făcut prin localităţile pe unde am trecut, dar mai ales vizitarea Plevnei şi a locurilor istorice din jurul ei nu vor putea fi uitate niciodată. La Plevna, prefectul şi primarul ne-au ieşit în întîmpinare la gară şi ne-au condus în trăsură la Capela de la Griviţa.

Doamne, doamne, ce mi-a fost dat să văd! Pe o colină, dominînd aproape toate dealurile, se înalţă măreaţă ca o ştampilă a vitejiilor româneşti, Capela de la Griviţa. Un călăraş veteran, cu pieptul plin de decoraţii, ne primeşte la poartă şi ne conduce înăuntru unde ne dă toate explicaţiile asupra coroanelor depuse şi a portretelor existente care reprezintă ofiţeri români morţi în război. În cripta capelei se găseau înşirate pe o masă lungă, capetele eroilor morţi la Griviţa, dezgropaţi. Pe o treaptă mai jos, formînd un fel de stînjen, stau aşezate oasele acestor fii valoroşi ai ţării noastre.

O groază ne cuprinde pe toţi. Mintea noastră devine confuză, toţi tăcem, admirăm, plîngem. Aceste schelete întruchipau odinioară, bărbăţia, speranţele, viitorul unei ţări, multă vreme nenorocită. La ieşirea din Capelă, o privelişte măreaţă se arată ochilor: reduta Griviţa şedea mîndră pe o colină, cam la un kilometru depărtare. Tot terenul dintre ea şi oraş era presărat de mormane neregulate de pămînt, urme ale fortificaţiilor de apărare şi înaintare. Fiecare metru de pămînt era însemnat cu ceva care amintea războiul.

Pe Griviţa şi Opanez se vedeau numai cruci în amintirea celor morţi. Pe muntele verde se ridica un monument enorm în onoarea celor 32 000 de soldaţi ruşi morţi la 17 august. În marginea Plevnei spre Capela română era locul cartierului lui Osman Paşa. Peste Vid, în cîmpie şi lîngă drumul de fier, era marcat cu un tun locul de capitulare al lui Osman. Casele unde au locuit împăratul ruşilor şi prinţul Carol erau transformate în muzee naţionale şi înconjurate cu tunuri şi alte arme făcute dar de ţarul Rusiei".

LICEUL „GHEORGHE ŞINCAI" —

CENTENAR

Elevul *RĂZVAN PÎRLITU*, din clasa a XII-a, de la Liceul „Gheorghe Şincai", din *Bucureşti*, ne relatează despre cîteva manifestări care au avut loc în luna februarie a.c. în cadrul Serbărilor centenarului Liceului „Gheorghe Şincai".

Astel, în 19 februarie, la Biblioteca şcolii, a avut loc concursul *Istoria Liceului - ziduri şi oameni*. Cele două echipaje concurente, „Altius" şi „Casimas", formate din cîte 7 eleve ale liceului, au răspuns la întrebări privind trecutul centenar al şcolii, cadre didactice şi elevi cu realizări deosebite etc. — într-o veritabilă miniistorie a acestei instituţii de învăţămînt bucureştene. Calitatea răspunsurilor a determinat juriul să declare cîştigătoare ambele echipaje.

În ziua de 22 februarie, a avut loc sesiunea de referate şi comunicări *Profesori şi elevi în universul cunoaşterii*, desfăşurată pe secţiunile: *Un interlocutor modern-calculatorul, Matematica şi viitorii matematicieni, Icoane vechi ale literaturii române, Literatură comparată, Scriitori străini studiaţi în original, Gînduri noi despre o istorie veche, Călător prin cinci continente, Din tainele ştiinţelor biologice, Salt de la elemente chimice la fizica cosmosului, Om, ştiinţă, artă.*

În cadrul secţiunii *Gînduri noi despre o istorie veche* (coordonatori prof. Silvia Filip, prof. George Gavrilă şi elevii Ana-Maria Popescu şi Cristian Mihăilescu) au fost prezentate 21 comunicări pe teme de istorie naţională şi universală. Amintim cîteva dintre acestea: *Personalitatea lui Nicolae Titulescu* (Cristian Mihăilescu, cl. XI), *Ceramica în Grecia antică* (Cristina Butuc, cl. X), *Vechi popoare semitice* (Ionela Pătru, cl. X), *Grecia homerică* (Irina Decuseară, cl. X), *Iancu de Hunedoara - erou al creştinătăţii* (Aurelian Bănescu, cl. IX), *Dispute cristologice în Imperiul bizantin* (Dragoş Vărşăndan, cl. IX), *Robespierre şi Revoluţia franceză - două puncte de vedere* (Bogdan Ţîrlea, cl. X), *Istoria Bucovinei* (Bogdan Suhai).

La cele două manifestări a fost invitat domnul Ioan Lăcustă, din redacţia *Magazin istoric*, care a avut prilejul să se convingă personal de bună audienţă a revistei în acest celebru liceu bucureştean.

LA STARCHIOJD

Dl. Profesor *STELIAN FLORESCU-PÂNTECE*, din *Vălenii de Munte* ne trimite lucrarea d-sale *Starchiojd, sat de moşneni, în acte, studii şi mărturii*, Editura Pacific, 1992, 144 pp, 245 lei.

Subintitulat „schiţă monografică", volumul prezintă cele mai semnificative momente din trecutul acestei vechi aşezări de moşneni prahoveni, atestată documentar în urmă cu 575 ani, la 10 iulie 1418, într-un document de la Mihai I, fiul lui Mircea cel Bătrîn. Sînt evocate, de asemenea, personalităţi culturale şi didactice legate de Starchiojd, realizări edilitare etc.

În nr. 12/1973, revista noastră a publicat un articol (citat şi în lucrare) referitor la o pagină de istorie a Starchiojdului: procesul dintre moşnenii din comună şi o serie de mari moşieri pentru drepturile lor asupra pămînturilor strămoşeşti.

Să mai constatăm şi faptul că lucrarea a fost sponsorizată de dl. Constantin C. Chesulescu, preşedintele firmei „Romanian Manufactures S.A.", din Londra, fiu al Starchiojdului, care a donat cadrelor didactice şi elevilor şcolii din comună peste 500 exemplare din această carte.

APRILIE 1943

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• În sala **de istoria românilor de la Facultatea de litere din București are loc, la 1 aprilie, ședința Institutului de Istorie națională. Prezintă comunicări: Z. Pâclișanu** — Vechile districte românești de peste munți **și D. Bodin** — Tudor Vladimirescu în București. **Generalul Răşcanu, primarul Capitalei, dăruiește Institutului suma de 100 000 lei pentru publicarea unui studiu referitor la aspectul etnic al Transilvaniei în trecut. La discuții participă: prof. V. Papacostea, G. Potra, G D. Florescu, A. Sava.**

• S-a stins **din viață actorul Tony Bulandra. „Cu el** — scrie **Ion Marin Sadoveanu, în** Viața **din 7 aprilie — cultura românească pierde un renume și o strălucire. Căci bucureșteanul acesta șlefuit în anii unui belșug sufletesc, al unor bune răgazuri și înalte rîvne, pentru a urca pe scenă icoana unei rafinate sensibilități românești, a știut să păstreze acolo și să sporească prin darul său de expresie și de măsură ceea ce face mîndria unei proaspete dar nobile civilizații".**

La cimitirul „Sf. Vineri", unde a fost înhumat, personalitatea celui dispărut este evocată de Liviu Rebreanu, directorul general al teatrelor, Horia Oprescu, directorul Teatrului Municipal, Pop Marțian, din partea actorilor Teatrului Național din București, Ion Aurel Manolescu, din partea tinerilor actori, Fory Et-

Cronica politică a acestei luni aprilie din urmă cu cinci decenii înregistrează între 12-14 aprilie o nouă întîlnire Hitler-Antonescu. În comunicatul din 14 aprilie al Înaltului cartier general al Führerului — publicat de presa bucureșteană[1] la 16 aprilie — se menționează: „Convorbirile privitoare la situația politică generală și la lupta comună contra bolșevismului și plutocrațiilor anglo-americane unite cu el s-au desfășurat în spiritul prieteniei germano-române și în sensul comunității de luptă neclintite de care sînt pătrunse națiunile aliate prin Pactul Tripartit".

La convorbiri au participat din partea română, pe lîngă I. Antonescu, colonelul Davidescu, șeful cabinetului militar al mareșalului, și ofițeri de stat major români, iar din partea germană, au mai luat parte von Ribbentrop, mareșalul Keitel, von Killinger, ministrul Germaniei în România și generalul Hansen, detașat pe lîngă Comandamentul suprem al armatei române.

În luna aprilie 1943 intră în execuție bugetul general al statului pe exercițiul financiar 1943-1944. După cum subliniază într-o cuvîntare la postul național de radio Al. Negru, ministrul de finanțe, „este un buget de continuare a acțiunii de sporire și de întărire a potențialului militar și economic al României și, totodată, un buget de asigurare a nevoilor permanente ale întregii aparaturi a administrației publice".

România, continuă Al. Negru, „se află în război silită de necesitatea reîntregirii sale teritoriale și apărării ființei sale etnice și spirituale. Pentru realizarea acestui scop, de care depinde în mod esențial viitorul, cei care trăiesc în prezent nu au precupețit nici o sforțare. Pe instituțiile fundamentale pe care le apără oștirea noastră — în primul rînd libertatea, proprietatea și familia — România își întemeiază sforțarea sa de război".

Bugetul ordinar al statului pe exercițiul 1943-1944 este de 171,880 miliarde lei. Pe lîngă acestea, mai sînt în execuție bugetele provinciilor Basarabia și Bucovina, de 9,770 miliarde lei, și, respectiv, bugetele caselor autonome, regiilor publice, adminis-

[1] Pentru a ușura lectura nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor vremii, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Numere speciale
de Paşti
ale ziarului Viaţa...

...şi revistei
Realitatea Ilustrată

traţiilor comerciale şi direcţiunilor speciale, anexe la bugetul general al statului, în valoare de 192,308 miliarde lei.

Paştile anului 1943 este în zilele de 25-27 aprilie. Sărbătoarea învierii Domnului Iisus Hristos, în acest an, are loc „în timp ce planeta se zvîrcoleşte în cel mai nemilos dintre toate războaiele lumii", scrie revista *Realitatea ilustrată* în numărul său special de Paşti. În 1943, subliniază revista amintită, se împlinesc 1910 ani „de cînd Iisus a murit pe cruce pentru a învia a treia zi".

Ziarul *Viaţa*, din 3 aprilie, prezintă cîteva dintre dezvăluirile corespondentului ziarului englez *Daily Mail* la Moscova privind revendicările teritoriale ale Sovietelor la încheierea războiului. „În ceea ce priveşte România, Anglia şi Statele Unite nu trebuie în nici un fel să se opună reocupării de către soviete a Basarabiei şi Bucovinei", scrie corespondentul citat.

În acelaşi număr al ziarului, sub titlul *Iluzionism european şi realism românesc*, Ştefan Ionescu, referindu-se la problema Basarabiei, arată că „interesul european pentru Basarabia este în raport direct cu propriile interese ale marilor puteri. Adică, Basarabia este judecată în funcţia ei europeană numai dacă nu sînt alte interese mai importante de apărat de către marile puteri".

În ipoteza că „armatele roşii nu ar fi decimate pînă în cele din urmă — continuă autorul — poate oare crede cineva cu seriozitate că Anglia sau America ar provoca conflict cu Rusia pentru a ne apăra Basarabia noastră? Sau, poate, oare crede cineva cu seriozitate că vor veni la Nistru soldaţii americani sau englezi să ne apere împotriva puhoiului pe care l-ar mai putea revărsa Stalin asupră-ne? Într-o asemenea perspectivă, este firesc ca Anglia şi America să convină cu Rusia la anumite cesiuni teritoriale în Europa în cadrul cărora, bine înţeles, în primul rînd ar intra România, numai să fie lăsate în pace de bolşevism şi numai pentru a potoli, cel puţin pentru un moment, pofta de pămînt şi de viaţă europeană a ursului stalinian".

Revin în atenţia ziarelor cercetările întreprinse pentru elucidarea condiţiilor în care au fost executaţi cîteva mii de ofiţeri polonezi în primăvara lui 1940 de către armata roşie la Katyn.

Cronică măruntă

terle şi George Vraca.

● Duminică 11 aprilie, **între orele 10.30 şi 11.30, au loc demonstraţii practice privind stingerea bombelor incendiare în Piaţa Victoriei, velodromul din şos. Ştefan cel Mare, pista de nisip de la Stadionul ANEF, piaţa Obor, terenul sportiv „Unirea Tricolor" (Obor), Arena „Venus" de pe Splaiul Independenţei, piaţa 6 septembrie, piaţa Gării de Nord.**

● Subsecretariatul **de stat al aprovizionării armatei şi populaţiei civile anunţă că, începînd cu 10 aprilie, „fabricarea prăjiturilor preparate din făină de grîu, de orz sau din orice alte făinuri comestibile, la cofetării şi patiserii, este permisă numai o dată pe săptămînă, şi anume simbăta. Vînzarea şi consumarea prăjiturilor va fi permisă în zilele de simbătă şi duminică".**

● Regele **Mihai I este decorat de preşedintele Republicii Slovace cu ordinul „Principele Pribina", cea mai înaltă distincţie slovacă.**

● Tunderea **oilor începe la 10 mai 1943. Cei care vor începe această operaţiune înainte de termen vor fi sancţionaţi cu amenzi de la 3 000 la 200 000 lei, conform Legii nr. 394/1942 pentru colectarea şi distribuirea lînii indigene.**

● Roumanie, terre latine **se intitulează reportajul cinematografic inserat în jurnalul nr.7** France Actualités **şi care este difuzat în 4 000 cinema-**

APRILIE 1943

Boxeurul Lucian Popescu primeşte centura oferită de Ministerul Propagandei Naţionale

Cronică măruntă

tografe franceze.

● Printr-o ordonanţă **a Prefecturii Poliţiei Capitalei, în scopul descongestionării celor mai aglomerate artere de circulaţie din Capitală, pe Calea Victoriei, Bulevardul Elisabeta şi Bulevardul Carol este stabilit ca circulaţia pietonilor să se desfăşoare doar în sens unic. Sînt stabilite, de asemenea, noi norme pentru utilizarea taxiurilor din Gara de Nord. Astfel, se precizează că nu se mai pot folosi de taxiuri decît: 1) invalizii de război, 2) călătorii care vin în Capitală însoţiţi de copii, 3) proaspăt sosiţii cu bagaje numeroase şi mari ce nu pot încăpea în tramvaie. În afara acestor categorii, adaugă comunicatul, „nimeni nu mai poate folosi taximetrele care deservesc Gara de Nord".**

● Distribuirea **laptelui în Capitală — scrie** Viaţa **din 2 aprilie — este încă o problemă de care se sesizează foarte mulţi cetăţeni. De cînd cu înfiinţarea colectorilor, nu-i chip să mai găseşti în Capitală lapte nici pentru hrana copiilor sugari. Oamenii trebuie să alerge de la un capăt la altul al oraşului pentru ca pînă la urmă de-abia să se întoarcă acasă cu mîna goală. Ei roagă pe d. primar general al Capitalei, care arată atîta bunăvoinţă pentru populaţia municipiului, să ia d-sa măsurile de îndreptare şi în această direcţiune, atît de**

Miile de ofiţeri polonezi asasinaţi — scrie Pamfil Şeicaru în *Curentul* din 16 aprilie — „ilustrează fioros doctrina rusească în sanguinara ei aplicare; suprimarea acestor ofiţeri înseamnă suprimarea cadrelor naţionale, suprimarea elitelor intelectuale ce ar putea întreţine rezistenţa naţională. Este în linia concepţiei bolşevice, este conform metodelor comuniste această exterminare a tot ce reprezintă inteligenţă, spirit critic, capacitate de a înţelege şi altfel problemele statului decît catehismul marxist".

În „blestemata pădure Katyn", continuă autorul citat, „au răsunat împuşcăturile asasinatelor timp de două luni neîntrerupt".

Iar, în încheiere, notează: „În faţa acestei afirmări a crimei în acţiune, ne întrebăm: cum va privi această fioroasă descoperire d. Churchill? Dincolo de toate adversităţile politice, d. Churchill este, necontestat, un scriitor. Nu poţi înţelege cu fineţă oamenii şi evenimentele, nu poţi să scrii o pagină nemuritoare fără o aleasă sensibilitate. Or, aflînd această mîrşavă crimă care dezonorează noţiunea de om, nu va tresări în omul politic revolta sacră a scriitorului Churchill? Şi în nopţile de veghe nu va avea d. Churchill obsesia chinuitoare a umbrelor celor zece mii de ofiţeri polonezi asasinaţi din ordinul tovarăşului Stalin?

Lîngă Krasnybor, în pădurea Katyn — încheie autorul — ienicerii tovarăşului Stalin au scris introducerea în Europa unificată".

În revista *Transilvania*, Ion Breazu publică studiul *Alexandru Odobescu şi Transilvania*. Odobescu (1834-1895), la vîrsta de 17 ani, pe cînd se afla la studii la Paris, a avut ocazia să-l asculte pe N. Bălcescu vorbind despre lupta naţională şi cauza unităţii românilor ardeleni la întrunirea din mai 1851 a românilor exilaţi în capitala Franţei. „Întreg Ardealul, cu nesfîrşitele suferinţe ale istoriei lui, cu voinţa lui neînfrîntă de a trăi, cu sîngeroasele şi cumplitele lui răzbunări, cu visul Unirii ridicîndu-se triumfător la orizont, fremăta în această cuvîntare profetică. De la acest martir şi profet al redeşteptării noastre naţionale [N. Bălcescu] a luat Odobescu credinţa în ideea naţională şi în Unire".

La scurt timp, scrie Ion Breazu, cuvîntarea lui Bălcescu a apărut în revista *Junimea română*, pe care o scoteau cîţiva tineri români aflaţi la Paris. În aceeaşi publicaţie, Odobescu a tipărit arti-

Oamgiu adus de aviatori italieni aripilor românești

O parte dintre membrii Sfatului Țării, din 1918; fotografiați, după 25 ani, în fața statuii lui Ștefan cel Mare din Chișinău

colul *Muncitorul român*, în care scria: „A sosit timpul ca România să formeze o singură și puternică nație, care să se întindă pe amîndouă poalele munților Carpați, din Dunăre pînă la Nistru, din Marea Neagră pînă la Tisa".

Să mai consemnăm și cele scrise de Odobescu în 1894, cînd se afla în localitatea Sîngeorzul Român (Năsăud): „Sînt într-o țară atît de românească, atît de lipsită de străini, încît îmi pare că această țară nu poate să fie — în tot cazul nu trebuie să fie — decît țara noastră. Patriotismul meu crește în localitățile românești care nu ne aparțin încă".

Și tot atunci Odobescu constata că poporul român din Ardeal „este străbătut de dorința puternică de a se elibera de jugul străin și de a forma un stat cu noi. Așa să fie! — încheia el. Doresc să trăiesc pentru a vedea realizarea acestei frumoase aspirații generale, care aici nu mai are forma vagă a unui simplu vis".

Între comemorările din această lună aprilie înregistrate de presa bucureșteană se află și întemeierea Romei, „eterna cetate a culturii europene, leagănul popoarelor latine", după cum scrie ziarul *Timpul* din 22 aprilie. Conform tradiției, Roma a fost întemeiată în anul 753 î.e.n., iar consolidarea și dezvoltarea ei — consemnează ziarul amintit — s-a făcut „numai din trudă, din muncă grea. Pretutindeni pe unde au trecut vitejii și aprigii romani a trecut și rîvna clăditoare a Romei. Spre Răsărit ca și spre Apus, spre Miazănoapte, ca și spre Miazăzi, Roma a strălucit și a făurit, fecundînd mințile și brațele.

Foruri și temple, clădiri particulare și prestigioase așezăminte obștești, arhitectură militară, drumuri, acestea sînt semnele prezenței Romei acolo unde ostașii și făuritorii ei au putut să ajungă. Fără truda necontenită a legiunilor războindu-se și a clăditorilor statornicind în piatră frămîntarea născută din creierul înaintat al poporului roman — conchide *Timpul* — civilizația de astăzi ar fi lipsită de temelii, de acele fundamente pe care se poate așeza orice rînduială omenească". ■

Rubrică realizată de:
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

strîns legată de sănătatea publică.

● În cadrul **ședinței Societății numismatice române din ziua de duminică 4 aprilie, conferențiază: C. Moisil** — Monete antice din București; **I. Nestor** — Bucureștii în neolitic; **Dinu V. Rosetti** — Regiunea Bucureștilor în timpul migrațiunilor; **H. Teodoru** — Baia de la Curtea Veche.

● Premieră **la Teatrul Național cu piesa** Mioara **de Camil Petrescu. În avanpremieră, la 4 aprilie, piesa și autorul ei sînt prezentate de T. Arghezi, V. Netea, Marietta Sadova, iar actorii C. Antoniu, Maria Voluntaru, Maria Botta, Celia Dima, V. Lăzărescu interpretează cîteva fragmente din noua creație a *dramaturgului*.**

● Se pare **că servanților de pe cisternele de stropit ale UCB-ului** — **notează** Viața — **le arde de joacă cu trecătorii, căci pe oriunde trec aceste cisterne bagă groază în oameni, apa aruncată trecînd și peste trotuare, stropind pe pietoni și mai ales pe doamne. Ieri la amiază, pe Calea Victoriei, cîteva persoane au fost stropite pînă la genunchi.**

● De ce merele **care vin tocmai din Transnistria pot fi vîndute între 30 și 40 de lei și cele care se recoltează de prin împrejurimi nu pot fi vîndute decît cu minimum 60 lei?**

Georges Guynemer

şi escadrila „berzelor“

„Un glonţ în cap, arătătorul de la mîna stîngă smuls, piciorul şi umărul zdrobite, faţa se putea recunoaşte“. În aceşti termeni descria un mesaj al Comitetului internaţional al Crucii Roşii rămăşiţele pămînteşti ale căpitanului Georges Guynemer, as francez al aviaţiei, în primul război mondial.

Numai doi ani au trebuit pentru ca Guynemer, un caporal plăpînd, în vîrstă de 20 de ani, să ajungă erou naţional. Doi ani în care a repurtat victorie după victorie — 53 omologate, în total —, prin curaj şi inteligenţă. Pînă la bătălia fatală din 11 septembrie 1917, cînd s-a prăbuşit deasupra Flandrei, pe frontul de la Ypres, între liniile franceze şi cele germane. Cele două mitraliere ale aparatului său s-au oprit pe neaşteptate şi chiar atunci l-a lovit celebrul aviator german Kurt Wissemann, căzut de altfel şi el la scurt timp.

Favorizată de noapte, o patrulă germană a reuşit să se apropie de avion şi, studiind cadavrul, a putut stabili identitatea pilotului. Se cunoaşte deci exact sfîrşitul aviatorului francez. Numai cîteva ore mai tîrziu, o violentă pregătire de artilerie avea să împrăştie şi cadavrul, şi resturile avionului.

În ciuda acestor realităţi de necontestat, moartea lui Georges Guynemer a cunoscut relatări extrem de diverse şi contradictorii.

Celebrul aviator s-a născut la Paris, la 24 decembrie 1894, într-o familie bretonă. Grave probleme de sănătate l-au obligat să-şi întrerupă studiile de Politehnică. Cînd a izbucnit războiul, a vrut să se înroleze imediat. A trebuit însă să depăşească o sumedenie de obstacole: din cauza constituţiei fragile, a fost de cinci ori amînat înainte de a fi admis la Şcoala de aviaţie din Pau, la 23 noiembrie 1914. La început a fost elev mecanic, dar, în ianuarie 1915, şi-a putut realiza visul: a devenit pilot pe un „Blériot XI“ şi apoi pe un „Morane“. Două luni mai tîrziu, a intrat la o Şcoală militară, pe care a absolvit-o cu brevet şi cu gradul de caporal. Au urmat repartizarea în celebra Escadrilă 3, a „berzelor“, şi prima victorie — dintr-o lungă serie — primul aparat german doborît. Era 19 iulie 1915. Avansat sergent, decorat cu Legiunea de onoare în luna decembrie, acelaşi an, tînărul de 21 de ani a continuat să lupte. În martie 1916 a fost rănit la braţ şi la faţă, dar a reuşit să-şi revină şi, în iunie, s-a întors pe front, după o scurtă convalescenţă petrecută între ai săi. În iulie acelaşi an Guynemer înregistra deja 11 victorii, iar la 8 februarie 1917–31. Concomitent cu înfruntările aeriene, aviatorul s-a ocupat cu reglarea unui aparat monoloc, pe care l-a denumit „Vieux Charles“ (Bătrînul Charles), cum de altfel le spunea — în amintirea unuia dintre predecesorii săi, Charles Bonnard — tuturor aparatelor din escadrila „berzelor“ cu care zbura.

Celebrul aviator, într-o conversaţie cu părinţii săi

La 20 august 1917 Guynemer a doborît cel de-al 53-lea aparat inamic. Dar presimţea că i se apropie sfîrşitul. În luna următoare, i se confesa unui prieten, în timpul unei vizite făcute acestuia la spital: „Să ştii, bătrîne, data viitoare e rîndul meu“. Două zile mai tîrziu, pe 11 septembrie, aceste cuvinte se dovedeau premonitorii. Guynemer se prăbuşea deasupra Flandrei, lovit de un aparat inamic cu două locuri. Se pare că a fost omorît pe loc, cu unul sau două gloanţe în cap.

La 19 octombrie 1917, Camera deputaţilor a cerut în unanimitate guvernului să se graveze pe zidurile Panteonului numele căpitanului Guynemer, „simbol al aspiraţiilor şi entuziasmului naţiunii“. Prezentată ca un model elevilor din şcoli, exaltată ca o personificare a curajului şi patriotismului, personalitatea asului francez a creat o bogată literatură. Georges Guynemer a devenit o adevărată legendă.

F.D.

TEZAURE GETO-DACE

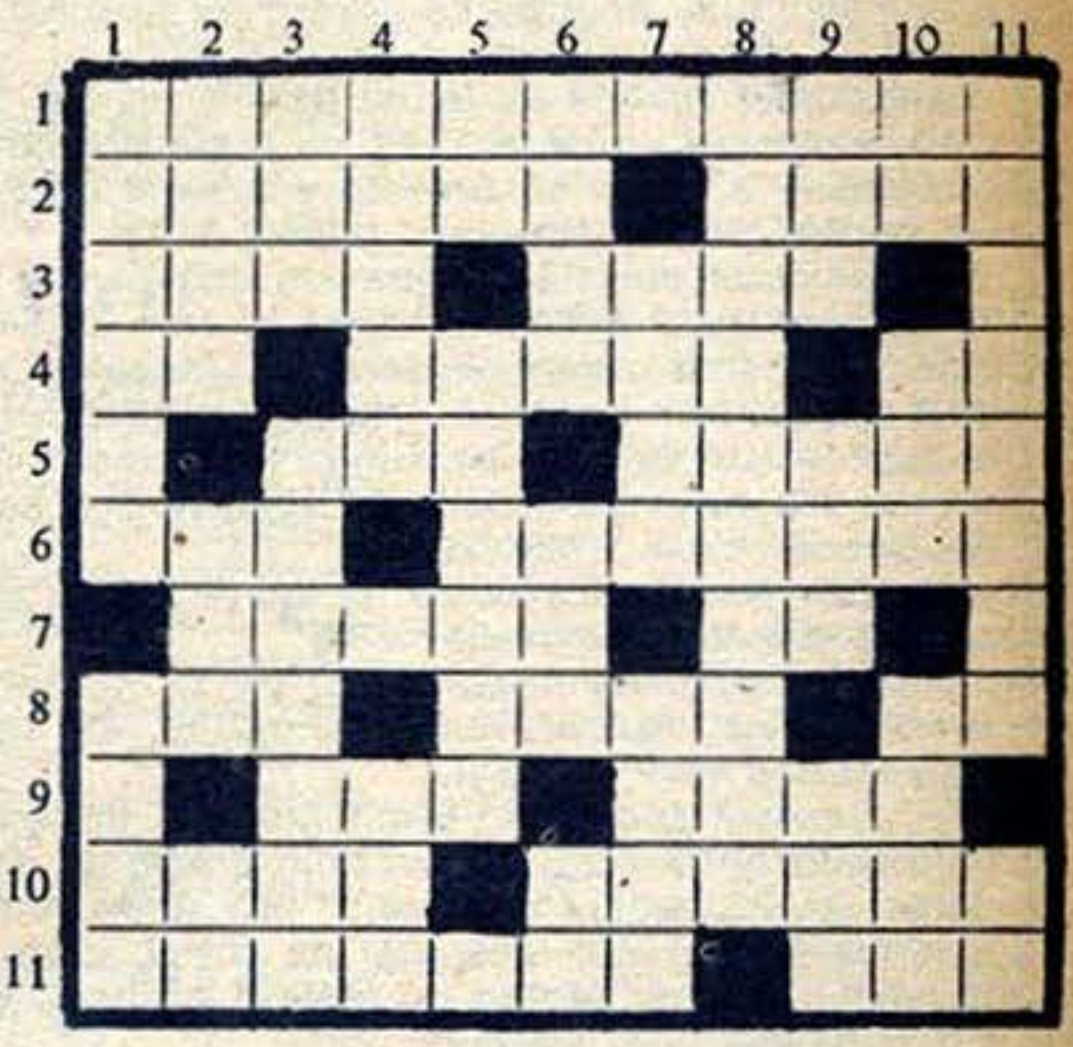

ORIZONTAL: 1) Localitate în județul Buzău, în preajma căreia s-a găsit în anul 1837 tezaurul cunoscut sub denumirea de „Cloșca cu puii de aur". 2) Metal nobil din care au fost confecționate obiectele de valoare descoperite la 10 august 1953 în cariera de piatră de lîngă localitatea Sîncrăieni, județul Harghita - Obiect de podoabă aflat în toamna anului 1960, împreună cu alte bijuterii, în via unui sătean din Sacoșu Mare (Banat) și avînd ca ornament pe fața exterioară trei rînduri de perle din aur. 3) Corp ceresc în miniatură, în interiorul căruia meșterul anonim a circumscris o floare cu cinci petale. Obiectul de preț face parte dintr-o comoară dezgropată la Băiceni (Iași) în martie 1969 - Mine de sare. 4) Abis! - Caracter grafic străvechi din care s-au păstrat 6 semne intacte, gravate pe un colan aparținînd tezaurului de la Pietroasele - Argint. 5) Țărm al Herăstrăului, în apropierea căruia lunecarea unei porțiuni de teren a dus la descoperirea unui tezaur, în primăvara anului 1938 - Tradiție transmisă din gură-n gură. 6) Unde (arh.) - Exemplar al unei familii de patrupede pentru care au fost lucrate în aur podoabele harnașamentului descoperit parțial în tezaurul de la Băiceni. 7) Județ din vestul țării bogat în relicve arheologice, printre care și templul din epoca neolitică de la Parța - Ion Barbu. 8) Efect comic - Vase în care s-au găsit, la unele săpături, diverse tezaure de monede sau podoabe de preț - Luat la mijlocu! 9) Frecvența cu care apar comorile din pămînt - Lanț muntos în Vietnam. 10) Păstrător îndîrjit al propriei sale comori - Exemplar fără pereche, asemenea tăvii rotunde din tezaurul „Cloșca cu puii de aur", cîntărind peste 7 kg de aur. 11) Lucrat cu migală de artizanii valoroaselor noastre tezaure - Lungi perioade de timp în care se măsoară vîrsta pămîntului.

VERTICAL: 1) Înfățișare dată celor doi idoli confecționați din plăci de aur nativ, reprezentînd zeități din epoca neolitică, aflați în tezaurul de la Moigrad (pl.) - Unitate de măsură a greutății obiectelor prețioase din tezaure. 2) Localitate în Rusia - „Movila lui...", ridicată în apropierea localității Agighiol (jud. Tulcea), sub care s-a descoperit în februarie 1931 unul dintre cele mai importante tezaure geto-dace, într-un mormînt cu trei încăperi - Prefață la volum! 3) Puse-n deget! - Sat din județul Sălaj, unde în martie 1912 a fost dezgropată una din cele mai vechi comori de pe teritoriul străvechii Dacii. 4) Mitră papală, confecționată din metal prețios și împodobită cu pietre scumpe - În centrul careului! 5) Radu Niculescu - Recipient din aur masiv de un efect artistic deosebit, aparținînd tezaurului de la Pietroasele. 6) Localitate în Iugoslavia - În acest fel - Udrea Alexandru. 7) Fragment din vasele deteriorate - Obiect de podoabă, care a dus la descoperirea tezaurului de la Șimleu Silvaniei în anul 1797. 8) Localitate transilvăneană în preajma căreia a fost descoperit în 1953 un tezaur din obiecte de preț, cîntărind în total 3,650 kg argint. 9) Est-Nord-Est - Culoarea argintului - Accesorii cu care se prindeau de veșminte fibulele descoperite în tezaure. 10) Cap de leopard! - Nume turcesc - Parte a corpului omenesc. 11) Podoabele confecționate cu milenii în urmă și admirate azi în muzee erau menite să sporească o calitate a purtătorilor lor - Toate de ambele părți!

Dicționar: IUO, IRTA, OTON

Andrei CIURUNGA

Soluția careului *Din cugetările lui Nicolae Iorga: IMPIETATE - D - NORD - RM - NOI - IR - EROICE - S - MARI - PC - REP - ILA - CI - OGOR - AZHI - PÎINE - S - BĂRBAȚI - T - TRON - RUA - SU - EEA - BAN - STI - ALIPIT - UMAR - GEE - REVISTE*

O DRAMĂ ISTORICĂ

(Biverb: 6,4)

$$V^{i} + V = 0$$

Gheorghe BRAȘOVEANU
București

DIALOG CU CITITORII

COLECȚIE PENTRU NEPOATĂ

Pentru „chenarul" acestei luni, vă prezentăm, stimați cititori, gîndurile unui corspondent brașovean; vechi și pasionat prieten al istoriei și al revistei noastre.

Subsemnatul, ing. maior **ROMEO BOTEZ,** veteran de război, septuagenar, domiciliat în **Baia Mare, str. V. Babeș, nr. 13, ap. 42, cod 4 800, jud. Maramureș doresc să vă aduc la cunoștință următoarele:**

Am numai cuvinte de laudă pentru revistă, pentru activitatea ei, cînd în perioada pînă la 1989, cu toate vicisitudinile și cenzura necruțătoare, a reușit să redacteze o serie întreagă de articole care ne dădeau totuși speranțe pentru viitor.

Nu pot uita cu cită plăcere am citit pentru prima oară în presa română de după 1950 un articol în care se scria printre altele: „... cînd ne-a fost răpită Basarabia" (aceasta era pare-mi-se prin 1985-86) (1976 —n.n.). Nu știu ce a pățit colectivul de redacție sau autorul articolului, dar pe mine m-a... uns la suflet această expresie, cu atît mai mult cu cît sînt absolvent al Liceului militar Regele Ferdinand I din Chișinău.

De asemenea, am cuvinte de laudă pentru activitatea revistei, începînd din luna ianuarie 1990.

Am participat de nenumărate ori la concursurile organizate de revistă și am rezolvat toate întrebările, dar nu am avut niciodată șansa de a ieși la sorți.

În decursul anilor, am trimis cca 3-4 numere care mi-au prisosit întîmplător pentru că, uneori fiind plecat de acasă în concediu sau delegație, nu aveam răbdare și procuram numerele (revista) care apăreau în perioada absenței de acasă, unor cititori care prin intermediul rubricii **Dialog cu cititorii** solicitau vreun exemplar pentru completarea colecțiilor lor.

Dispunînd de ele le-am expediat cu plăcere.

Iată că acum mi-a venit și mie... rîndul. Am avut perioade în care luni la rînd (odată chiar 3) nu am primit revista la care eram abonat și mi-am procurat exemplarele de pe piață sau anticariat chiar.

Iată însă că la o ultimă verificare a colecției făcută cu cca. 1-2 luni în urmă am constatat că-mi lipsește exemplarul din luna mai 1991.

Am căutat acest număr la anticariatele din Baia Mare, Satu Mare, Cluj, Oradea, dar nu l-am găsit. Recent am fost la Giurgiu și București, l-am căutat și în Brașov, fără succes. La majoritatea anticariatelor în București (am fost însă numai la cca 7-8 din cele mai mari din centrul Capitalei), nici nu se țin exemplare din **Magazin istoric**

Fiind, repet, septuagenar voi lăsa colecția nepoatei mele căreia i-am insuflat atît personal cît și prin părinții ei dragostea de istorie. Ea însăși a citit o bună parte din articolele revistei, care au ajutat-o și la studiul istoriei, fiind în clasa a VIII-a.

Mulțumim, domnule Botez, pentru gîndurile transcrise. V-am trimis, în mod cu totul special, exemplarul care vă lipsea din colecție.

LUI CUZA VODĂ

DI. IOAN BÂLĂ, din București, ne scrie despre semne de cinstire acordate de locuitorii orașului Turnu Măgurele domnitorului Alexandru Ioan Cuza (Magazin istoric, **nr. 1, 2/1993).**

Astfel, la 24 ianuarie 1859, la aflarea veștii despre înfăptuirea Unirii, locuitorii orașului au adresat domnului nou ales următoarea scrisoare inedită pînă acum: Ziua de 24 ianuarie curent este și va fi pentru subsemnații locuitori ai orașului Turnu și pentru națiia întreagă o oră ce va nemuri, în istoria noastră, fapta marelui principe prin care onorabila Cameră a ținut numai la fericirea românilor. Alegerea ce mi se anunță de către dl. maior Dimitrie Ștefanopolu, delegatul orașului nostru, că se sevîrși în unanimitate de toți onorabilii deputați pentru domnul Moldovei, Alexandru Ioan Cuza, pătrunsese tuturor orășenilor de bucurie ce nu se poate exprima. Și ce poate fi mai nobil, mai firesc pentru români decît a vedea că delegații lor și-au îndeplinit cu sanctitate misiunea la care au fost chemați.

Astăzi înaltele puteri garante care prin convenția de la Paris din 7/19 august 1858 ne-au acordat unirea în puterea tratatelor ce ne asigură autonomia, vor vedea că Adunarea noastră electivă, pătrunsă de dorința nației întregi, a ales și pentru români tot pe același domn ales și de frații din Moldova, numai pentru ca să restrîngă mai de aproape legăturile moldo-românilor și cu aceasta să ajungem la marele princip al unei desăvîrșite înfăptuiri și uniri.

În 1865, în semn de adeziune la măsurile luate de domnitor pentru consolidarea Unirii, cetățenii orașului Turnu Măgurele i-au oferit lui Cuza în dar o sabie (în imagine).

Precizăm că în numărul viitor, 5/1993, revista noastră va evoca, printr-un grupaj de documente și mărturii memorialistice, viața și faptele primului domnitor al Principatelor Unite, la împlinirea a 120 ani de la trecerea sa în neființă.

DIALOG CU CITITORII

26 ANI

Primim din partea domnului **GHEORGHE ALBU,** din **Braşov,** aceste rînduri pe care le reproducem acum, în luna cînd, în urmă cu 26 ani, **Magazin istoric** pornea în lume.

Sînt un cititor consecvent al revistei Magazin istoric **încă de la apariţia primului număr, de la care în luna aprilie a acestui an se împlinesc 26 de ani.**

Cu acest prilej, permiteţi-mi să vă adresez cele mai frumoase gînduri şi mulţumiri pentru cartea de istorie pe care mie, ca şi miilor de cititori, ne-o dăruiţi cu generozitate şi înalt profesionalism în fiecare lună.

Mulţumim corespondentului nostru braşovean, precum şi tuturor celor care, din ţară sau din străinătate, ne-au adresat felicitări şi ne-au transmis urările şi gîndurile lor bune cu prilejul intrării revistei noastre în cel de-al 27-lea an de apariţie.

APEL DIN CHICAGO

Am publicat, şi cu alte prilejuri, mesaje primite de la cititori ai noştri aflaţi în alte ţări, atît din Europa cît şi din America, Australia etc.

Iată acum o scrisoare venită din Chicago, U.S.A.: Mă numesc **JOSEF CIUCĂ** şi locuiesc în Chicago din 1980.

Pînă în iulie 1975 am funcţionat ca prof. de istorie la Liceul „Panait Istrati" — Brăila. Am fost destituit din învăţămînt (după ce profesasem 11 ani) pentru că am refuzat să depun jurămîntul de credinţă faţă de partid, din motive religioase.

Pasiunea pentru istoria neamului meu nu m-a părăsit; posed aici întreaga colecţie a revistei **Magazin istoric,** pe care o folosesc din plin la prezentarea celor mai semnificative momente din zbuciumatul nostru trecut, copiilor şi tineretului din biserica pe care o frecventez.

M-ar ajuta enorm diapozitive (sau albume istorice — dacă există) care să ilustreze cît mai complet (politic, militar, religios, cultural, etc.) aceste momente.

Ceea ce vă rog este să-mi recomandaţi instituţii de cultură, religioase, agenţii de turism etc. (adrese, persoane care se ocupă cu aşa ceva) prin care pot procura contra cost materialul solicitat.

I-am răspuns cititorului nostru prin poştă. Îi publicăm, totodată, şi adresa în speranţa că alţi cititori ai noştri vor da curs apelului d-sale, ajutîndu-l în stringerea materialului documentar solicitat: Josef Ciucă, 1400 N. State, 2A, Chicago, IL 60610, U.S.A.

TREI CRUCI

DI. G. GEORGESCU, din com. Şuici, jud. Argeş, **ne prezintă o succintă descriere a celor trei cruci aflate pe Dealul Patriarhiei, din Bucureşti. Ele au fost aduse, în 1906, din comuna Gura Sărăţii, din jud. Buzău şi instalate în Parcul Carol, în cadrul Expoziţiei jubiliare consacrate celor 40 ani de domnie a primului rege al României. În 1959, crucile au fost transmutate pe Dealul Patriarhiei.**

Cea mai înaltă dintre ele (în centrul imaginii) are 4,50 m înălţime şi a fost ridicată de Balea Comis şi soţia sa în zilele lui Petru Cercel (1583-1585). Crucea din stînga (1,85 m) a fost înălţată de logofătul Stoica, la 1 ianuarie 1617, iar cea din dreapta (2,50 m) a fost ridicată în 1644 de „Jupînii Vasile, Dumitru, Vasilichie şi Militina".

În imagine — cele trei cruci în Parcul Carol, fotografie reprodusă din lucrarea I. Voinescu, Monumente de artă ţărănească din România, **Bucureşti, 1912.**

SOCIETATE CULTURALĂ EMIL REBREANU

DI. prof. DUMITRU COJOCARU, din com. Palanca, jud. Buzău, **preşedintele Societăţii culturale Emil Rebreanu înfiinţată în această comună, ne scrie despre obiectivele acestei societăţi:** Printre activităţile noastre se înscriu şi cele urmărind să contribuie la cunoaşterea vieţii şi operei scriitorului Liviu Rebreanu, la stimularea interesului locuitorilor din zonă pentru istoria şi literatura noastră, la organizarea anuală a Colocviilor Rebreanu cu participarea unor scriitori, critici, eseişti, traducători şi a membrilor familiei Rebreanu (pentru anul 1993 această manifestare va avea loc în perioada 27-29 august), amenajarea unui sediu muzeal Emil Rebreanu, organizarea unor tabere de creaţie şi cursuri de vară cu participarea unor creatori din ţară şi de peste hotare etc.

Cei dornici de a sprijini activitatea societăţii o pot face luînd legătura cu preşedintele acesteia pe adresa: **prof. Dumitru Cojocaru, com. Palanca, str. Principală, nr. 220, jud. Bacău, cod 5493. Pentru donaţii în bani — B.C.R., Filiala Moineşti, jud. Bacău, cont 45103034 — lei şi 4751 — valută.**

CERERI ŞI OFERTE

BURGHELEA ALEX. TCACENCO, str. Badea Cîrţan, nr. 8, bl 3, sc. B, et. IV, ap. 71, Sinaia: **oferă numere disparte din anii 1967-1992.**

I. ENESCU, str. Ion Cîmpineanu, nr. 22, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

AVRAM LAZĂR, bd. Păcii, nr. 5, bl. 17, ap. 10, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

CONSTANTIN AL. VASILESCU, bd. Saturn, nr. 12, sc. B, ap. 6, Braşov, **oferă: nr. 7, 8, 9/1989.**

TACIT CORNELIU, Calea Doftanei, nr. 35 A, Cîmpina, **oferă: nr. 2/1968; 1-12/1969; 1-11/1970; 11/1971; 10/1977.**

VERONICA MORARU, str. Peroni, nr. 52, bl. 10, ap. 42, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

COSTEL CHIHAIA, str. Nufărului, bl. 8, sc. D, ap. 42, Comăneşti, **oferă: nr. 8, 9, 11/1985; 1/1986; 3, 4, 6, 8/1988; 2-6, 8, 12/1989.**

CONTENTS (Romanian History) **A. Bîrseanu** History and Civilization • **M. Ştefan** 1946. American Documents about the Rise by Force of the Communist Regime in Romania • **C. Aioanei, C. Troncotă** 1948-1964. The Hell of Communist Dungeons (II) • **C. Popişteanu** Prince George Sturdza and His Wife are confessing to Us • **J.F. Harrington, B.J. Courtney** The Seventies. Bucharest-Washington. Behind closed doors (IV) • **G. Ţepelea** August 20, 1944. Commemorating The Poet George Coşbuc • **Mihai Antonescu** Unknown Diplomatic Conversations (1940-1944) • **Al. Iacovachi** Encounters with I.I.C. Brătianu (II) • **D.A. Lăzărescu** 1809. Count de Moriolles and The Romanian Principalities • **M. Halunga** Genoeses at the Black Sea, during Stephen the Great's Time • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **A. Bîrseanu** Histoire et civilisation • **M. Ştefan** 1946. Documents americaines sur l'instauration par force du régime communiste en Roumanie • **C. Aioanei, C. Troncotă** 1948-1964. L'enfer des prisons communistes (II) • **C. Popişteanu** Prince George Sturdza et son épouse se confessent • **J.F. Harrington, B.J. Courtney** Les années '70. Bucarest-Washington. Derrière les portes closes (IV) • **G. Ţepelea** 20 août 1944. Commemoration du poète George Coşbuc • **Mihai Antonescu** Pourparlèrs diplomatiques inconnus (1940-1944) • **Al. Iacovachi** Rencontres avec I.I.C. Brătianu (II) • **D.A. Lăzărescu** 1809. Le comte de Moriolles aux Principaietés Roumains• **M. Halunga** Des Génois à la Mer Noire au temps d'Étienne le Grand • A Bucarest, il y a 50 ans

Содержание (Румынская история) **А. Бырсяну** История и цивилизация • **М. Штефан** 1946. Американские документы об установлении коммунистического строя в Румынии • **К. Аноаней, К. Тронкотэ** 1948—1964. Ад коммунистических тюрем (II) • **К. Попиштяну** Князь Джеордже Стурдза и его жена открываются перед нами • **Дж.Ф. Хэррингтэн, Б.Дж. Кэртней** 70-ые годы: Бухарест — Вашингтон. Позади закрытых дверей (IV) • **Г. Цепеля** 20 августа 1944. Чествование поэта Джеордже Кошбука • **Михай Антонеску** Неизвестные дипломатические переговоры (1940—1944) • **Ал. Яковаки** Встречи с И.И.К. Брэтиану (II) • **Д.А. Лэзэреску** 1809. Граф Мориолл в Румынских Княжествах • **М. Халунга** Мореплаватели Генуи на Черном море во время Штефана Великого • В Бухаресте 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **A. Birseanu** Geschichte und Zivilisation • **M. Ştefan** 1946. Amerikanische Quellen über die Errichtung des kommunistischen Regiemes in Rumänien • **C. Aioanei, C. Troncotă** 1948-1964. Die Hölle der kommunistischen Gefängnisse (II) • **C. Popişteanu** Zu Protokoll Fürst George Sturdza und seine Gattin • **J.F. Harrington, B.J. Courtney** Die 70-er Jahre. Bukarest-Washington. Hinter den geschlossenen Türen (IV) • **G. Ţepelea** 20 August 1944. Gendenkend dem Dichter George Coşbuc • **Mihai Antonescu** Unbekannte diplomatische Unterrednungen (1940-1944) • **Al. Iacovachi** Begegnungen mit I.I.C. Brătianu (II) • **D.A. Lăzărescu** 1809. Graf von Moriolles in den Rumänischen Fürstentümer • **M. Halunga** Genovesen am Schwarzen Meer zur Zeit Stefan der Grosse • In Bukarest, vor 50 jahren

SUMARIO (Historia rumana) **A. Birseanu** Historia y civilización • **M. Ştefan** 1946. Documentos norteamericanos sobre la instauración del régimen comunista en Rumanía • **C. Aioanei, C. Troncotă** 1948-1964. El infierno de las cárceles comunistas (II) • **C. Popişteanu** El príncipe George Sturdza y su muyer nos hacen confesiones • **J.F. Harrington, B.J. Courtney** Los años '70. Bucarest-Washington. Detrás de las puertas cerradas (IV) • **G. Ţepelea** El 20 de Agosto de 1944. Comemorando al poeta George Coşbuc • **Mihai Antonescu** Conversaciones diplomáticas desconocidas (1940-1944) • **Al. Iacovachi** Encuentros con I.I.C. Brătianu (II) • **D.A. Lăzărescu** 1809. El conde de Moriolles en los Principados Rumanos • **M. Halunga** Genoveses al Mar Negro durante la época de Esteban el Grande • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,
sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 60 dolari U.S.A.

Tiparul execùtat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

ISSN 0541-88IX **Lei 175**

Noile îngrăşăminte lichide KB cu oligo-elemente se folosesc cu prilejul fiecărei stropiri, fără probleme. Astfel, vă hrăniţi plantele în mod regulat. În plus, capacul gradat şi transparent permite să măsuraţi foarte uşor doza de care plantele dumneavoastră au nevoie

Hristos a înviat!

magazin istoric